

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Національний університет «Острозька академія»

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Київський університет імені Бориса Грінченка

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Матеріали

XI Всеукраїнської наукової конференції

(м. Умань, 28 березня 2025 р.)

Умань

Візаві

2025

Головний редактор:

Бержанір А. Л., кандидат соціологічних наук, професор, виконувач обов'язків завідувача кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Редакційна колегія:

Балановський Я. М., кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Пархета В. І., доктор філософії, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

*Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 9 від 26 березня 2025 р.)*

Актуальні дослідження суспільних наук : матеріали XI Всеукр. наук.
A43 конф. (м. Умань, 28 берез. 2025 р.) / МОН України, Уманський держ. пед.
ун-т імені Павла Тичини, Черкаський нац. ун-т
імені Богдана Хмельницького [та ін.] ; [голов. ред. А. Л. Бержанір ;
редкол.: Я. М. Балановський, В. І. Пархета]. – Умань : Візаві, 2025. –
284 с.

Збірник містить тези доповідей учасників XI Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні дослідження суспільних наук», яка відбулася 28 березня 2025 р. на базі історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Матеріали відображають результати досліджень науково-педагогічних працівників, учених, працівників органів державної влади, здобувачів вищої освіти з актуальних проблем суспільних наук та аналізу соціально-політичної і духовно-ідеологічної сфер життєдіяльності держави.

УДК 303.4(06)

© Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, 2025

З М І С Т

1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ

Демура А. О. ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМОДІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	9
Дяченко І. А. ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	10
Кузьменко О. С. ВПЛИВ ВМОТИВОВАНОСТІ НА ТРУДОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ.....	16
Кузьмін В. В., Адаменко Т. І. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА САМООЦІНКУ.....	18
Мирошниченко В. О. СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС СТОМАТОЛОГІВ У США ТА РОЛЬ ОСВІТИ У ЇХНЬОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ.....	21
Непом'яца А. В. ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	24
Опанасюк Т. А. ГЕНДЕРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	27
Стадник А. Г., Журавльова А. М. РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	31
Тарасюк О. І. ПІДТРИМКА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРОФЕСІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....	34
Федін В. С. ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ ВЧИТЕЛІВ.....	37
Цибулько А. О. ДОСТУПНІСТЬ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	40
Ящук Т. А. РОЛЬ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ В УДОСКОНАЛЕННІ УПРАЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	44

2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТОЛОГІЇ

Балановський Я. М. ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	48
Бержанір А. Л. РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ.....	52

Бондаренко А. О. МАС-МЕДІА ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ: ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТІЇ ЧИ ЗНАРЯДДЯ МАНІПУЛЯЦІЇ?.....	55
Григор'єв В. В. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ – ПРОДУКТ СОЦІАЛІЗМУ ЧИ УНІКАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В ІСТОРІЇ.....	60
Доценко М. І. ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА ТА ОСНОВНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ КОМПОНЕНТІВ МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ В УКРАЇНІ.....	64
Малий Д. А. СПЕЦИФІКА КИТАЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ...	66
Малиновський В. Я. ТРАМПІЗМ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ЄС ТА УКРАЇНИ.....	69
Марусинець М. М. ІРЛАНДСЬКА ПАРТІЯ ШИНН ФЕЙН ПРО ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНОЇ ІРЛАНДІЇ.....	73
Ратушняк Д. В. РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	77
Тараненко В. С. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ВІЙСЬКОВА ПРОПАГАНДА У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	80
Терещук М. С. ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ ЕЛІТ: ВІД КЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДО СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ.....	84
Хоменко Д. Д. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	88

3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

Білан Д. І. ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У США.....	93
Бондаренко А. О. РЕЦЕПЦІЇ РЕФОРМАТОРСЬКИХ ПОГЛЯДІВ ДЖОНА ДЬЮЇ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	95
Брицький О. В. РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	99
Вако О. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ІСПАНСЬКОЇ МОВ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ.....	102

Вітрук Р. О. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ.....	107
Друганов В. А. ДИЛЕМИ ТЕОРІЇ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ.....	109
Кібаленко В. В. ЦИФРОВА РЕАЛЬНІСТЬ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРАКТИК: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ AR ТА VR.....	113
Кожушко Т. В. ФІЛОСОФСЬКІ КОНТЕКСТИ НЕЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ.....	116
Константинов Ю. Л. ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ «РУССКОМУ МИРУ» В УКРАЇНІ.	120
Красний Д. М. ЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА У ВИХОВНІЙ РОБОТІ ПЕДАГОГА З КЛАСНИМ КОЛЕКТИВОМ.....	122
Мелентьєв Я. О. ВПЛИВ ІДЕЙ ДЖОНА РАСКІНА НА РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ.....	126
Опанасюк Е. В. МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ ЯК ФЕНОМЕН РЕЛІГІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	130
Осейко Д. А. ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	133
Плютін І. П. ВПЛИВ ШТУЧНОГО СУПУТНИКА «SPUTNIK» НА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ТА РОЗВИТОК ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ У США.....	138
Радуцький О. Р. ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: БАЛАНС МІЖ АВТОНОМІЄЮ ТА ЄДНІСТЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ.....	141
Усик А. В. СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ І КОНЦЕПЦІЯ LIFELONG LEARNING: ЗМІНА ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ.....	146
Фицик І. Д. ЕЛЕОНОРА ГАГАТКЕВИЧ-ЗЕМЕНЦЬКА – ПЕРША ПОЛЬСЬКА ФІЛОСОФІНЯ.....	149
Фуркало В. І. РЕЛІГІЯ ЯК НАЙВПЛИВОВІШИЙ ФАКТОР ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ.....	154
Фуркало В. С. ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	157

Шевченко С. Л.	
О. Ф. БОЛЬНОВ ПРО КРИЗУ ЛЮДЯНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ.....	160
Янішевський О. Л.	
ФІЛОСОФСЬКЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТИПОЛОГІЇ ЛЮБОВІ ЕРІХА ФРОММА У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙ.....	164

4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ

Бойда А. В.	
ЮЛІАН ГОЇВ: ШЛЯХ ДО ПОСМЕРТНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	167
Вітвіцька О. В.	
ІСТОРІЯ У СПОГАДАХ: НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКА ОКУПАЦІЯ 1941 – 1944 РР.....	170
Гадинко О. О.	
ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ І СУСПІЛЬСТВО ЯК СПОСІБ ТА УМОВА ПРОМИСЛОВОГО СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СТОРОЖИНЦЯ.....	173
Гноєва К. М.	
ЮРІЙ ЛЬВОВИЧ КРАМАРЕНКО: ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ МЕДИЦИНІ	177
Гордієнко В. В.	
ХОАКІН АРСЕ ПРО ПІСЛЯРИМСЬКУ ІСПАНІЮ.....	180
Гордієнко Г. М.	
ПОТЕСТАРНА ІМАГОЛОГІЯ І ПОЛІТИЧНА ІКОНОГРАФІЯ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОГРАМИ.....	182
Гресько А. М.	
РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У ПОЛІТИЦІ АВСТРО-УГОРСЬКОГО УРЯДУ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВИХ ПОХОВАНЬ (на матеріалах офіційних вісників Галицької митрополії ГКЦ (1914–1918 рр.)	184
Дерен О. М.	
КЛАСИЦИЗМ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ.....	188
Калінін І. М.	
ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИКИ У КОНТЕКСТІ ГІМНАЗІЙНОГО ПОВСЯКДЕННЯ ГІМНАЗИСТІВ М. КИЄВА МОДЕРНОЇ ДОБИ.....	192
Кізлова А. А.	
ПІДНЕСЕННЯ ДАРУ ДО ІКОНИ НА ВОТИВІ З КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА»...	196
Кокотіхін Д. В.	
СТИПЕНДІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧНІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	199
Малюшко Б. О.	
РОЗВИТОК МАШИНОБУДУВАННЯ У М. КИЄВІ ПРОТЯГОМ 1945 – 1960-х РР. У СВІТЛІ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ.....	202

Нижніков Д. І. ВИПУСКНИКИ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ 1917 – 1921 РР.....	206
Перерва В. С. ПРОТОІЄРЕЙ ПЕТРО ЛЕБЕДИНЦЕВ ТА ПРОЕКТ ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА У 60-Х РР. ХІХ СТ.....	209
Священко З. В. МАРКУС ГАРВІ – ПЕРШИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ЯМАЙКИ.....	212
Скрипник О. М. РОЛЬ Ж. МОННЕ У ВИНИКНЕННІ ПЕРШИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ В ЄВРОПІ.....	215
Тацієнко Н. Л., Тацієнко В. С. СЕЛЯНСЬКІ РЕМЕСЛА ТА ПРОМИСЛИ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	219
Трусько Б. О. СЛІДЧИ ТА СУДОВІ СПРАВИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ВАХМАНІВ.....	222
Фицик Л. А. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ЛЕЙБОРИСТСЬКОГО УРЯДУ К. ЕТТЛІ (1945 – 1951 РР.).....	226
Хоменко Д. Д. ШЛЯХ МИКОЛИ БЛЯШІВСЬКОГО ДО АРХЕОЛОГІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ СПАДЩИНИ.....	229
Щербань О. Ю. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ.....	234
Яшин В. О. ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНИХ ІНІЦІАТИВ ЗА ПІДТРИМКИ АРХІЄПІСКОПА ВАСИЛЯ (БОГДАШЕВСЬКОГО) У КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1914 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1915 РР.....	237

5. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА

Бержанір І. А. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	242
Волков С. С. ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	245
Геєць І. В. ПРАВОВА ТА ПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА ЖАНА БОДЕНА.....	249

Коваль Д. С.	
ДЕРЖАВА І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ.....	251
Марчук І. Г.	
ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ....	255
Пархета В. І.	
ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ.....	258
Пархета М. А.	
ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	261
Пулінець А. А.	
ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	264
Родік Т. П.	
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЄВРОПЕЙСЬКУОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ).....	267
Романенкова А. Ю.	
ПРОБЛЕМАТИКА РОЗМЕЖУВАННЯ ІДЕЇ ТА ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКОГО ПРАВА.....	271
Хомінець Т. В.	
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ТРУДОВОГО ПРАВА ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	273
Шевченко О. В.	
РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ВАЖЛИВА ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ (НА ПРИКЛАДІ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СФЕРОЮ).....	276
Штепка М. М.	
ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПОТЕРПЛОЇ СТОРОНИ В ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ ЄС ТА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ФОРС-МАЖОРУ.....	279

1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ

Демура А. О.,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМОДІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Соціальні взаємодії у професійному середовищі є важливим чинником ефективності трудової діяльності. Психологічні аспекти таких взаємодій визначають якість комунікації, рівень довіри між співробітниками, ефективність командної роботи та загальну продуктивність. Врахування психологічних детермінант взаємодії сприяє підвищенню ефективності професійної діяльності та оптимізації робочого процесу.

Важливими психологічними чинниками, які впливають на сутність і механізми соціальних взаємодій є:

1. Емоційний інтелект у професійних взаємодіях. Емоційний інтелект визначає здатність людини розпізнавати власні емоції та емоції інших, що сприяє встановленню ефективної комунікації. Дослідження показують, що високий рівень емоційного інтелекту позитивно корелює з професійною успішністю та здатністю до адаптації у колективі [1, с. 35].

2. Комунікативні навички та їх роль у професійному середовищі. Комунікативна компетентність включає вербальні та невербальні аспекти взаємодії. До ключових факторів належать здатність до активного слухання, чіткість вираження думок, розуміння невербальних сигналів та навички управління конфліктами [2, с. 72].

3. Когнітивні стилі та їх вплив на соціальні взаємодії. Когнітивні стилі визначають способи обробки інформації та прийняття рішень у професійному середовищі. Люди з аналітичним стилем схильні до логічного аналізу та структурованого мислення, тоді як особи з інтегративним стилем краще адаптуються до нестандартних ситуацій та взаємодіють у команді [3, с. 88].

4. Психологічна адаптація та соціальні норми. Психологічна адаптація визначає здатність особистості до взаємодії у

новому соціальному середовищі. Важливу роль відіграють соціальні норми, які регулюють професійні взаємини та сприяють формуванню ефективної корпоративної культури [4, с. 112].

Міжособистісні відносини між працівниками є основою, на якій реалізується спільна діяльність та будується особистісний і професійний розвиток працівників. На основі провідної орієнтації у взаємній взаємодії та спілкуванні реалізуються потреби у професійному самовираженні та самовдосконаленні, посилюється роль особистої та соціальної мотивації для досягнення спільних цілей, які ставлять перед собою працівники.

Отже, психологічні чинники відіграють ключову роль у соціальних взаємодіях у професійному середовищі. Високий рівень емоційного інтелекту, розвинені комунікативні навички, гнучкість когнітивних стилів та ефективна адаптація до соціальних норм сприяють підвищенню продуктивності та гармонізації міжособистісних відносин у трудових колективах.

Список використаних джерел:

1. Юрченко-Шеховцова Т. І., Главацька О. Є. Емоційний інтелект і його значення для ефективної професійної діяльності. Київ : Педагогіка, 2018. 180 с.
2. Гржибовський Я. Л., Любінець О. В. Теоретичні основи комунікації в професійному середовищі. Харків : Соціум, 2017. 150 с.
3. Мартинюк О. А. Когнітивні стилі та їх вплив на соціальну взаємодію в колективі. Львів : Наука, 2019. 250 с.
4. Гржибовський Я. Л., Любінець О. В. Психологічні аспекти адаптації у професійних колективах. Київ : Інститут психології, 2020. 220 с.

Дяченко І. А.,

головний спеціаліст

Директорат культури та мистецтв

Міністерства культури та інформаційної політики України

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Україна перебуває в умовах трансформацій усіх сфер суспільного життя, важливим чинником яких стало повномасштабне вторгнення росії.

Варто зазначити, що існує фактор, який здійснює вплив на окреслені процеси, інтенсифікуючи чи стримуючи їх, – це система цінностей, що домінують у суспільстві. Ціннісні орієнтації українців мають свої особливості й потребують філософського осмислення у контексті суспільних трансформацій. Функціонування будь-якого соціуму ґрунтується на цінностях, характерних для того чи іншого суспільства. Саме цінності лежать в основі політичної культури держави та значною мірою визначають її зовнішню та внутрішню політику, формують національну ідентичність. До аксіологічних основ людського буття можна віднести: свободу, рівність, справедливість, безпеку, мир, права людини тощо.

Війна росії проти України є екзистенційним викликом глобального значення, адже вона не лише спричинила лихо для нашої країни, її природи та населення, зокрема, для його здоров'я, безпеки, добробуту, суспільно-політичних прагнень, але й стала чинником, який зумовив загрозу для існування української держави та нації як таких. Тому цивілізована, мисляча світова спільнота усвідомила необхідність підтримки українського народу на глобальному рівні, а також переконалася, що відповіді на подібні виклики вимагають згуртованих дій і консолідації.

В умовах глобальної турбулентності та локальних війн особливої значущості набувають цінності миру та безпеки як для окремої людини, так і для суспільств й держав. Усвідомлення важливості миру як імперативної умови людського буття безпосередньо пов'язане з розвитком гуманізму та гуманістичної свідомості, яка передбачає використання ненасильницьких засобів під час вирішення будь-яких конфліктів і на міжособистісному, і на міждержавному рівнях. Прийнятна для переважної більшості громадян ціннісна парадигма – це один з найважливіших принципів і, водночас, один з основних.

Саме військова агресія росії проти України змушує нас переосмислити систему існуючих цінностей. Виникає питання, як саме та які саме цінності формувати у суспільстві задля забезпечення його ефективного функціонування в умовах військової агресії з одного боку, та євроінтеграційних прагнень з іншого. Нашою метою є на прикладі України визначити особливості формування та функціонування цінностей

та ціннісних орієнтацій у суспільстві в умовах збройного військового конфлікту, а точніше війни.

Такі концепти як «цінності» та «ціннісні орієнтації» вже тривалий час є предметом наукового міждисциплінарного інтересу соціологів, психологів та політологів. Соціологи в основному трактували цінності як соціальну настанову, так звану детермінанту поведінки індивіда. Психологи здебільшого фокусувалися на механізмах формування та маніфестації цінностей. Політологи більше аналізували наслідки прояву тих чи інших цінностей та ціннісних орієнтацій на суспільно-політичну ситуацію в країні, а також на основі даного аналізу здійснювали прогнозування політичних процесів. Окрім того, у прикладній площині, цінності та ціннісні орієнтації суспільства враховуються фахівцями практиками при застосуванні політичних технологій у різних сферах життя суспільства.

Власне категорія «цінність» означає певне благо, загальне позитивне значення тих чи інших явищ для окремої людини та соціальних спільнот. Це універсальне й багатовимірне явище, що поширюється практично на всі сфери людського життя. Вона відображає сутність і водночас становить умову повноцінного існування суб'єкта, об'єктів певних суспільних відносин. Цінності є своєрідним культурним «кодом», специфічність якого зумовлена тим, що кожна культура породжує свою, лише їй притаманну ціннісну систему [1, с. 40].

Цінності є категоріями духовного або матеріального характеру, що мають позитивну або негативну значущість для окремого індивіда, соціальної групи або суспільства загалом, здатні слугувати їх інтересам і меті. Водночас, це критерій для оцінки, важливий індикатор, що означений певними перевагами (чеснотами) тощо.

Слід наголосити на тому, що наразі в Україні і в світі спостерігається зростання зацікавленості ціннісною проблематикою. Про це свідчать численні міжнародні конференції, семінари, зустрічі, де активно обговорюються різноманітні аспекти цієї проблематики. Так, зокрема, у Польщі став видаватись журнал «Kultura i wartości», Німеччині – «Wissenwert». Починаючи з 1991 року, ціннісні пріоритети населення сучасної України систематично досліджуються Інститутом соціології НАН України, де розроблена спеціальна програма «аксіомоніторингу» [1, с. 23].

У західноєвропейській гуманітаристиці наразі набувають активного розвитку новітні напрями дослідження проблеми цінностей. На зміну класичній філософській теорії цінностей приходять аксіологія права, конструктивна аксіологія, дослідження цінностей через аналіз різних типів раціональності та їх вияву в комунікативних і дискурсивних практиках соціальних суб'єктів тощо. Серед сучасних західноєвропейських дослідників аксіологічної проблематики слід відзначити К. Апеля, В. Віндельбанда, Ю. Габермаса, Р. Ієринга, Е. Ласло, Г. Макстона, А. Печчеї, Й. Рандерса, Р. Савіньї, Дж. Форестера, О. Холмса та інших [1, с. 23].

На початку історії моральна сторона війни не осмислювалася – це було просто реалією життя, як то посуха чи хвороба, тим способом, у який племена, а пізніше цивілізації здобували владу та вирішували непорозуміння». В свою чергу, певна невойовничість чи миролюбність нації, країни чи суспільства є наслідком цілого ряду змінних, включаючи економічні, екологічні, соціальні та історичні фактори. Як біологічні істоти, люди мають певні загальні запити на добробут, скоординовану діяльність суспільства (адже люди істоти біологічно-соціальні) та забезпечення виживання. Відповідно запити на досягнення добробуту, забезпечення виживання транслуються у мову переконань та цінностей, які, по суті, відповідають на питання «що є добре, а що зле?», «чого ми маємо прагнути, а чого уникати?».

При цьому, цінності – це не лише абстрактні концепти, які описують бажане; вони також є вираженням потреб людини та слугують мотиватором до дій. Цінності лягають в основу життєвих цілей, які ставить собі індивід чи група (суспільство), та дають «рецепти» відносно «правильних» поведінкових реакцій у кожній окремо взятій ситуації, зокрема у питаннях вирішення конфліктів та насилля.

Як вже згадувалося, протягом останніх десятиліть західне суспільство, до якого тяжіє Україна, зосереджене на пропагуванні ненасильницького стилю життя та взаємодії, а також активно звертається до концептів цінностей та ціннісних орієнтацій як факторів, що впливають на поведінку індивідів та груп, а отже можуть слугувати чинником формування культури ненасильницького існування.

Сучасне українське суспільство характеризується тим, що у ньому кожна людина є автономним центром інтересів, прагнень і ціннісних

відношень. Переведення виробництва на «високі технології» вимагає відповідної «людської відповіді» – зростання освітнього рівня людей, їхнього інтелекту, розвитку й збагачення моральних якостей, розвитку творчих здібностей, критичного мислення, ініціативи, самостійності. Ці риси у поєднанні з духовним світом особистостей (ідеалами, нормами, переконаннями) закладають фундамент для оновлення суспільних цінностей, підвищення ролі освітніх та креативних цінностей та їх модернізації [2, с. 8].

Водночас, сучасність змінює не лише людину, але й соціокультурне середовище її існування. В наш час перед індивідом постає множина культурно-ціннісних світів, які співіснують один з одним і слугують засадами для формування ціннісної свідомості нового типу. Ці реалії актуалізують феномен соціокультурної комунікації. Можна погодитися з В. Бакіровим, який надає важливого значення соціокультурній комунікації як суспільній цінності. На його думку, соціокультурна комунікація є механізмом формування ціннісної свідомості нового типу і відбувається в культурному діалозі епох, у взаємодії національних культур і субкультур, у відкритій дискусії ідеологій, у зіставленні, протиставленні та взаєморозумінні різних ціннісних ставлень до світу [1].

Останні соціологічні дослідження Інституту соціології НАН України, присвячені з'ясуванню особливостей динаміки ціннісних пріоритетів населення сучасної України за період 1991–2020 років, продемонстрували домінування в системі ціннісних пріоритетів населення сучасної України феномену вітальних цінностей, пов'язаних зі здоров'ям, сім'єю, дітьми і добробутом наших громадян. А. Ручка відзначає, що за умов недостатнього забезпечення реалізації зазначених цінностей спрацьовує, як відомо, механізм компенсації, який зумовлює високий рейтинг ціннісного феномену Безпека [7].

Під час війни ще більше загострилося усвідомлення цінностей безпеки, які стали екзистенційними для людей. І на майбутнє цінності безпеки у всій повноті їх вимірів (політичних, соціальних, військових, екологічних, енергетичних, техногенних та інших) мають стати пріоритетними цінностями українського народу. Отож, зіткнувшись із агресією з боку російської федерації та відчувши безпосередню загрозу власному виживанню, українська нація дещо реструктурувала ієрархію власних цінностей, при цьому не відмовившись від попередньо

сформованих пацифістських цінностей. Дана реструктуризація є реактивним явищем, яке не матиме довготривалого вкорінення в систему цінностей українського суспільства [3].

Починаючи з 2014 року, а особливо з лютого 2022 року, спостерігаємо таке явище в українському суспільстві. Згуртовані спільною загрозою фізичному виживанню, кожен окремо взятий індивід реагує на загрозу індивідуально (знову ж таки, у той спосіб, який найбільше відповідає його чи її індивідуальній ієрархії цінностей), а отже і відіграє свою окрему роль у спільній роботі, спрямованій на збереження держави та нації. Частина населення готова взяти зброю до рук та фізично взаємодіяти з агресором; можемо припустити, що для цієї групи населення вищими у ієрархії є цінності влади, самоствердження. Інша – зосередилася на тилівій допомозі, гуманітарній підтримці, забезпеченні добробуту як вимушених ВПО, так і армії та місцевого населення; для цих людей превалюючою є самотрансцендентність. Так само можемо провести аналіз відповідно до індивідуальної ієрархії термінальних та інструментальних цінностей. Саме інструментальні цінності, будучи більш сталими, визначають форму участі та індивідуальні способи реагування на виклик. Сам же виклик (у випадку України війна з росією) спричинив тимчасову зміну у ієрархії термінальних цінностей, зокрема виходом на передній план такої цінності як національна безпека. Саме на питанні національної безпеки, на нашу думку, слід фокусувати увагу під час формування цінностей та ціннісних орієнтацій суспільства [5].

У реаліях воєнного часу, в умовах повномасштабної війни росії проти України, бачимо, що для українського суспільства притаманна органічна єдність загальнолюдських та європейських цінностей. Згуртованість та єдність українського народу у боротьбі з агресором засвідчує, що ми захищаємо не лише територіальну цілісність, духовну і культурну спадщину України, але й виборюємо право на ті демократичні цінності, без яких не можливо функціонування сучасного суспільства.

Відтак, ми можемо стверджувати, що в країні агресора відбулась хибна трансформація усієї системи загальнолюдських цінностей, що призвело до викривлення їх світоглядних орієнтирів. Причинно-наслідкові зв'язки цієї трансформації будуть предметом досліджень багатьох українських і зарубіжних учених. Це ті висновки та рекомендації, до яких

можна прийти на теперішньому етапі російсько-української війни, базуючись на наявних емпіричних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Горбатюк С. Є. Теорія цінностей як методологічна основа аксіології соціогуманітарної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2022. № 5. С. 22–26.

2. Качур В. О. Категорія цінність у теорії правової культури: до визначення поняття. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Т. 11 (1). С. 6–12.

3. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ, Опора, 1 червня 2022 р. URL: https://www.opora.ua.org/polit_ad/mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-drugii-rik-rovnomashtabnoyi-viini-24796 (дата звернення: 21.03.2025).

4. Петасюк О. Загальнолюдські цінності та національний бекграунд: історичнокультурологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 183–188.

5. Ukraine in World Values Survey 2020. Resume of an Analytical Report. URL: http://ucsr.org.ua/wpcontent//2020/11/WVS_UA_2020.pdf (дата звернення: 20.03.2025).

Кузьменко О. С.,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ВПЛИВ ВМОТИВОВАНОСТІ НА ТРУДОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Сьогодні багато людей та організацій доволі часто зустрічаються з внутрішніми та зовнішніми конфліктами під час трудової діяльності. На це впливає дуже багато соціальних чинників – релігія, особисті та професійні цінності, напрям діяльності, умови виконання трудових договорів, рівень оплати за виконану роботу тощо. Проте варто також зважати на вмотивованість працівників здійснювати трудову діяльність, адже саме вона безпосередньо впливає на результат та якість виконаної роботи.

Одними з найпоширеніших проблем соціологічного аналізу праці сьогодні є несвідомий підхід керівництва до підлеглих та їх обов'язків, а також нераціональна оплата праці. І якщо ми говоримо про взаємодію

керівників та лінійного персоналу, то зазвичай конфліктні ситуації зі сторони персоналу провокують протилежні робочі та посадові цінності, а також економічні рішення.

Але, якщо говорити лише про працівників, то серед них та їхніх рішень також можна простежити певну закономірність. Якщо припустити, що на одному підприємстві працює два індивіди, що займають певну посаду, але мають різний статус, то під час аналізу можна дійти певного висновку. Візьмемо до прикладу двох працівників одного підприємства, що займають ідентичні посади та рівень оплати праці. Проте одного працівника повністю влаштовує рівень оплати, а от в іншого через певні сімейні обставини рівень життя нижчий і його заробітної плати вистачає лише на задоволення базових потреб. Зважаючи на таку ситуацію, можемо зазначити: перший працівник може бути вмотивований до кар'єрного зростання та саморозвитку, нових ідей, оптимізації праці, адже його життєві потреби за пірамідою Маслоу знаходяться приблизно на рівні поваги та самовираження. А от другий, зважаючи на його життєві обставини, живе бідно, відповідно його рівень потреб мало задовольняється. З цього ми дійшли думки, що у залежності від статусу, фінансового становища та інших чинників люди мають різну мотивацію до того, як вони здійснюють трудову діяльність.

Ми можемо виокремити декілька основних чинників, що мотивують працівників до якісної трудової діяльності:

1. Зацікавленість у власній діяльності – інтерес до галузі діяльності впливає на якість та творчу продуктивність, а також мотив розвиватися цій сфері.

2. Оплата праці – гідне оцінювання роботи мотивує персонал на відповідальний підхід до виконання своїх обов'язків, а перспективи преміювання дозволяють працівникам вносити свої ініціативи, розробки та пропозиції щодо підвищення ефективності праці. Також такі стимули можуть сприяти готовності особистості до кар'єрного росту з більшою відповідальністю.

3. Свідоме керівництво – свідомий підхід адміністрації до керування персоналом, відсутність мікроменеджменту та раціональна система контролю створюють комфортні та рівні умови праці, що забезпечують стабільний склад персоналу, який має перспективу продовжувати трудову діяльність на підприємстві та сприяти його розвитку.

4. Колектив – атмосфера та побудова робочої атмосфери суттєво впливає на продуктивність та мотивацію до праці, адже психологічна стабільність є запорукою здорової взаємодії трудового колективу.

5. Можливість розвитку – якщо роботодавці сприяють та підтримують розвиток своїх працівників, то це насправді компенсує їм витрати на їх навчання. Різноманітні форуми, тренінги, курси, зустрічі з спікерами дають змогу для професійного зростання та додаткового інтересу до трудової діяльності.

У комплексі усі ці чинники забезпечують найбільш привабливі та здорові умови праці для персоналу підприємств. Проте, на жаль, сьогодні зустріти такі умови праці є вдачею. В сучасних реаліях через багато економічних, демографічних та соціальних змін на більшості підприємств є певні проблемні аспекти. Дуже сильно на це впливає актуальна нестача працівників, що, у свою чергу, змушує наявних працівників здійснювати понаднормову працю, вимушено зменшуючи таким чином свою продуктивність та мотивацію.

Також через карантин та війну велика кількість підприємств, що забезпечували прийнятну кількість робочих місць були зруйновані або зачинені через фінансові та безпекові проблеми. Сьогодні велика частка працездатного населення працює не за спеціальністю через нестачу робочих місць у їхній галузі професійній діяльності та більш вигідні фінансові умови в інших сферах трудових відносин. Це є вагомою соціально-економічною проблемою, яка суттєво впливає на рівень ефективності суспільного виробництва.

Кузьмін В. В.,
кандидат соціологічних наук, доцент
Адаменко Т. І.,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Національний університет «Запорізька політехніка»

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА САМООЦІНКУ

Формування образу «Я» є важливим процесом у психічному розвитку підлітків, який відбувається в умовах активної взаємодії з навколишнім світом. Соціальні мережі стали важливим елементом сучасного життя, вони не тільки сприяють комунікації, але й створюють

нові форми соціальної взаємодії, інформаційного обміну та самовираження. Однак разом із численними можливостями виникають і численні питання щодо їх впливу на психічне здоров'я користувачів, зокрема, на їхню самооцінку [1].

Один з основних механізмів, через який соціальні мережі впливають на самооцінку, полягає в порівнянні себе з іншими людьми. Теорія соціального порівняння Л. Фестінгера стверджує, що люди схильні порівнювати себе з іншими для оцінки своїх здібностей, досягнень та вигляду [2]. У соціальних мережах ці порівняння стають більш відкритими, візуальними і постійними. Користувачі постійно мають можливість порівнювати свої життя, вигляд, досягнення з іншими, що можуть виглядати більш успішними, щасливими чи красивими. Платформи Instagram або Facebook мають тенденцію висвітлювати найкращі моменти з життя користувачів: подорожі, святкування, досягнення. Це може створювати ефект «ідеалізованих образів», де реальне життя часто здається менш цікавим і менш успішним у порівнянні з тим, що публікують інші. Користувачі можуть почуватися нереалізованими або неповноцінними через цей постійний контраст між своїми буднями і образами «перфектного» життя, які вони бачать у мережах.

Ще одним аспектом, що впливає на самооцінку в контексті соціальних мереж, є питання приватності. Користувачі соціальних мереж часто виставляють на публічне обговорення дуже особисті моменти свого життя, що може призвести до відчуття вразливості та втрати контролю над тим, як їх сприймають інші [4]. Вплив соціального тиску може підвищити рівень тривожності, що негативно позначається на самооцінці, особливо серед молоді, яка схильна до більш активного використання соціальних мереж.

Соціальні мережі стали важливими платформами для соціального визнання через реакції на пости у вигляді «лайків», коментарів чи підписників. Це є важливим елементом, що визначає самооцінку. Багато користувачів можуть відчути задоволення від отримання позитивних відгуків або «лайків» під їхніми публікаціями, що може підвищити самооцінку. Однак це залежить від зовнішнього схвалення, що може бути непостійним і нестабільним. Користувачі, чиї пости не отримують очікуваної кількості «лайків» або позитивних коментарів, можуть почати

сумніватися в своїй цінності чи привабливості. Це може призвести до зниження самооцінки і навіть до розвитку депресії чи тривожних розладів.

У сучасному світі соціальні мережі стали потужним інструментом для самовираження, формування ідентичності та взаємодії з іншими людьми. У підлітковому віці, коли ще не до кінця сформована стабільна самооцінка і почуття власної ідентичності, вплив соціальних мереж на образ «Я» може бути особливо сильним. Дослідження показали, що інтенсивне прагнення до зовнішнього визнання через соціальні мережі може змінити поведінку людини, збільшити залежність від схвалення інших і знизити рівень автономії та самоповаги. Постійна перевірка соціальних мереж може стати механізмом, що викликає тривогу, коли користувачі не отримують бажаного емоційного відгуку.

Соціальні мережі дозволяють підліткам контролювати те, як вони виглядають в очах інших. Підлітки часто прагнуть створити ідеалізований образ себе, вибираючи найкращі фотографії, вигадуючи цікаві історії про своє життя та досягнення. Така самопрезентація може включати фільтрацію контенту таким чином, щоб він відображав лише «найкращі» аспекти життя, що далеко не завжди відповідає реальності [3].

Цей процес може сформувати спотворене уявлення про себе, коли підлітки починають вірити, що вони мають бути постійно «показовими» і досягати високих стандартів, яких вимагає соціум або які вони спостерігають у інших. У результаті підлітки можуть відчувати внутрішній конфлікт між реальним і ідеалізованим образом себе, що впливає на їхнє самосприйняття.

Отже, соціальні мережі мають як позитивний, так і негативний вплив на самооцінку користувачів. З одного боку, вони створюють можливості для підтримки, самовираження та соціальної ідентифікації, що можуть сприяти підвищенню самооцінки. З іншого боку, постійне порівняння з іншими і загроза кіберагресії можуть призвести до значних психологічних труднощів і зниження самооцінки. Тому важливо використовувати соціальні мережі відповідально, щоб максимізувати їхні переваги і мінімізувати потенційні негативні наслідки.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко О. В. Використання соціальних мереж підлітками: потенційний вплив на психіку та самооцінку. *Психосоматична медицина та загальна практика*, 2023. Т. 8. № 1. С. 1–10.

2. Кравченко Т. О. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 360 с.

3. Петренко А. Використання соціальних мереж підлітками: потенційний вплив на психіку та самооцінку. *Психосоматична медицина та загальна практика*, 2023. Т. 8. № 1. С. 1–10.

4. Татенко В. О., Тягло О. В. Психологія особистості. Хрестоматія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 328 с.

Мирошниченко В. О.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС СТОМАТОЛОГІВ У США ТА РОЛЬ ОСВІТИ У ЇХНЬОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ

Соціальний статус стоматологів у Сполучених Штатах Америки є одним із ключових аспектів, що відображають їхню роль у суспільстві, економічну значущість та професійний престиж. Стоматологія як професія займає особливе місце в системі охорони здоров'я США завдяки високому рівню доходів, суспільному визнанню та значному впливу на якість життя населення. Водночас, освіта відіграє вирішальну роль у формуванні професійного становлення стоматологів, забезпечуючи не лише технічні навички, а й соціальну адаптацію до вимог сучасного ринку праці. Ця робота досліджує взаємозв'язок між освітою стоматологів та їхнім соціальним статусом у США, а також роль освіти у їхньому професійному становленні.

Стоматологи в США традиційно належать до високооплачуваних професійних груп. За даними Бюро статистики праці США (Bureau of Labor Statistics, BLS), середня річна заробітна плата стоматологів у 2023 році становила близько 160 000 доларів США, що значно перевищує середній дохід американських працівників інших галузей [4]. Такий рівень доходів відображає не лише складність професії, а й високий попит на стоматологічні послуги в умовах розвиненої системи приватної медицини. Приватна практика є основною формою роботи для більшості стоматологів у США, що додатково підвищує їхній економічний і

соціальний статус, адже вони виступають не лише як медичні фахівці, а й як підприємці.

Суспільне сприйняття стоматологів також сприяє їхньому високому статусу. У США професія асоціюється з престижем, оскільки вимагає тривалого навчання, високої кваліфікації та відповідальності за здоров'я пацієнтів. Дослідження Американської стоматологічної асоціації (American Dental Association, ADA) показують, що стоматологи часто входять до числа професій, яким довіряють американці, що підкреслює їхню соціальну значущість [2]. Крім того, стоматологи відіграють важливу роль у профілактиці захворювань порожнини рота, що має прямий вплив на загальний стан здоров'я населення, а отже, і на економіку країни.

Проте соціальний статус стоматологів у США не є однорідним. Регіональні відмінності, рівень спеціалізації та тип практики (приватна чи державна) впливають на їхнє становище. Наприклад, у сільських районах, де доступ до стоматологічних послуг обмежений, стоматологи можуть мати нижчий дохід, але більшу соціальну вагу через дефіцит фахівців [3]. Таким чином, соціальний статус стоматологів у США є результатом взаємодії економічних, професійних і суспільних факторів.

Освіта є фундаментом, на якому будується кар'єра стоматолога в США. Система підготовки стоматологів у цій країні характеризується високими стандартами та тривалим процесом навчання. Для того, щоб стати ліцензованим стоматологом, необхідно пройти кілька етапів: здобути ступінь бакалавра, закінчити стоматологічну школу (навчання триває чотири роки і включає як теоретичну підготовку, так і практичний досвід роботи з пацієнтами) та скласти національний іспит для отримання ліцензії (National Board Dental Examination, NBDE). Після закінчення навчання стоматологи повинні отримати ліцензію від штату, в якому вони планують практикувати. Загалом цей шлях займає щонайменше 8 років після закінчення середньої школи [4].

Освіта стоматологів не лише забезпечує їх необхідними знаннями та навичками, але й значно впливає на їхній соціальний статус. Під час навчання студенти не лише здобувають професійні знання, а й формують професійну ідентичність, етичні принципи та навички комунікації з пацієнтами. Наприклад, програми стоматологічних шкіл часто включають курси з менеджменту практики та бізнесу, що готують майбутніх фахівців до ведення власної справи [1]. Це особливо важливо в умовах

американської системи охорони здоров'я, де приватна практика домінує, а успіх стоматолога залежить від уміння поєднувати медичну експертизу з підприємницькими здібностями.

Соціальний статус стоматологів у США тісно пов'язаний із рівнем і якістю їхньої освіти. Високі вимоги до підготовки створюють бар'єр для входження в професію, що обмежує кількість фахівців і, відповідно, підвищує їхню цінність на ринку праці. Дослідження показують, що витрати на стоматологічну освіту в США є одними з найвищих серед медичних спеціальностей: середній борг випускника стоматологічної школи у 2022 році становив близько 300 000 доларів [3]. Це змушує стоматологів прагнути до високих доходів, щоб компенсувати інвестиції в освіту, що, у свою чергу, підтримує їхній високий соціальний статус.

Освіта також впливає на соціальну мобільність стоматологів. У США професія стоматолога часто розглядається як шлях до верхніх прошарків середнього класу або навіть еліти, особливо для представників меншин чи першого покоління іммігрантів. Наприклад, дослідження Університету Мічигану показало, що діти з сімей із низьким доходом, які здобувають стоматологічну освіту, мають значно вищі шанси покращити свій соціальний статус порівняно з іншими професіями [1].

Соціальний статус стоматологів у США є результатом поєднання високого рівня доходів, суспільного визнання та професійного престижу, що значною мірою залежить від системи освіти.

Освіта виступає не лише як інструмент набуття професійних навичок, а й як механізм соціалізації, економічної стабільності та кар'єрного зростання. Високі стандарти підготовки, тривалість навчання та значні фінансові вкладення створюють умови для формування елітарного статусу професії, але водночас роблять її доступною лише для тих, хто готовий інвестувати час і ресурси. Таким чином, освіта є ключовим фактором, що визначає як професійне становлення стоматологів, так і їхнє місце в американському суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Alraqiq H., Gallagher J. E., Nasser M. Social justice education in dentistry: A qualitative analysis and conceptual framework. *Journal of Dental Education*. 2022. Vol. 86. No. 10. P. 1380–1388.

2. Bedos C., Levesque M., Levine A. Dentistry's social contract and dental students' moral inclusiveness. *BMC Medical Education*. 2023. Vol. 23. No. 1. P. 456.

3. Eriksen K., Walls A., Gallagher J. Dental education now and in the future. *British Dental Journal*. 2023. Vol. 234. No. 5. P. 321–326.

4. Holtzman J., Seirawan H. Oral Health Advocacy Education Impacts Future Engagement: Exploration at a Midwestern US Dental School. *Frontiers in Oral Health*. 2021. Vol. 2.

Непомяща А. В.,

здобувачка вищої освіти ступеня магістра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У сучасному світі, що стрімко розвивається і дедалі більше глобалізується, знання іноземних мов уже не обмежується лексичним запасом і граматичними знаннями. Важливим аспектом мовної підготовки є вміння ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, розуміти їхні цінності, традиції та моделі спілкування. Саме тому важливим завданням сучасної освіти є розвиток соціокультурної компетенції учнів. Соціокультурна компетенція – це здатність не лише правильно висловлювати свої думки англійською мовою, а й адаптуватися до різних соціокультурних контекстів.

Модернізація змісту української освіти на сучасному етапі суспільного розвитку пов'язана також з інноваційними процесами в організації навчання іноземним мовам, що потребують зміни стилю педагогічного спілкування з авторитарного на демократичний, а також розвитку духовного потенціалу учнів. повинна містити у своєму змісті соціокультурний компонент [1].

У своєму прямому значенні «міжкультурний» означає контакт між людьми з різним культурним походженням і зв'язки між культурами, які ці контакти репрезентують. У теорії комунікації це поняття має ще один якісний відтінок. Як зазначає Лахденперя, у цьому контексті: «Саме якість культурних зустрічей визначає, чи є взаємодія міжкультурною, тобто

зустрічей, де різні актори усвідомлюють, що їхні власні культури накладають обмеження на комунікацію, і таким чином впливають на можливості для відкритих і рівноправних стосунків» [2].

В умовах глобалізації та міжкультурного обміну соціокультурна компетенція стає необхідною не тільки для успішного володіння іноземною мовою, а й для розвитку особистості учнів. Соціокультурна компетенція сприяє формуванню міжкультурного мислення, емпатії, гнучкості та адаптивності в міжкультурній комунікації. Ефективний розвиток соціокультурної компетенції вимагає використання різноманітних методів і прийомів, що сприяють активній участі студентів у процесі пізнання різних культур.

Використання автентичних матеріалів. Автентичні матеріали (тексти, відео, аудіоматеріали, статті, фільми, подкасти) допомагають студентам познайомитися з реальною мовою носіїв мови та її соціокультурними особливостями. Наприклад, учні можуть вивчати повсякденні комунікативні особливості носіїв мови, переглядаючи відео на YouTube або вивчаючи уривки з романів.

Рольові ігри та ситуативні вправи. Рольові ігри в ситуаціях спілкування дають змогу учням відпрацювати свою поведінку в різних соціокультурних контекстах. Наприклад, учні можуть імітувати замовлення в ресторані, прийом у лікаря або співбесіду в міжнародній компанії.

Крос-культурні проєкти. Крос-культурні проєкти дають змогу учням глибше вивчити англійську культуру. Наприклад, ви можете створити презентацію про британське або американське свято, вивчити його походження та історію, а також порівняти його зі святом у своїй країні.

Спілкування з носіями мови. Спілкування з носіями мови (онлайн-зустрічі, листування, обговорення на платформах обміну) сприяє отриманню автентичного досвіду міжкультурної комунікації та дає змогу учням застосувати свої знання на практиці.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Цифрові технології надають чудові можливості для вивчення англійської культури. Використання інтерактивних платформ (Kahoot, Quizlet, Edmodo), віртуальних екскурсій та освітніх веб-ресурсів допомагає підвищити інтерес учнів до вивчення англійської мови та її культурного контексту.

Навчальний план з іноземної мови передбачає реалізацію аспектів країнознавства через внутрішньокласні зв'язки та дидактичний принцип наступності. Це означає, що учні 5–9 класів отримують базовий рівень знань про країну кількома шляхами. По-перше, через використання актуальних міжпредметних зв'язків з іншими предметами (історія, географія, зарубіжна література та ін.), опосередкованих рідною мовою; по-друге, за посередництвом іноземних мов у класі на основі набуття текстів і тем для усного спілкування, тобто через внутрішньопредметні зв'язки. Це відбувається за двома такими напрямками. Різноманітні міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки поглиблюють зміст знань учнів про Велику Британію та інші країни і підвищують мотивацію до пізнавальної діяльності іноземними мовами [3].

Учитель відіграє ключову роль у процесі формування соціокультурної компетентності, адже саме він створює умови для міжкультурного навчання. Ефективний педагог:

- добирає матеріали, що містять культурний контекст;
- стимулює учнів до дискусій на соціокультурні теми;
- підтримує атмосферу толерантності та відкритості у класі;
- заохочує учнів до самостійного вивчення культури англомовних країн.

Формування соціокультурної компетентності є одним із головних завдань сучасної освіти, оскільки володіння іноземною мовою охоплює не лише знання граматики та лексики, а й уміння спілкуватися в різних культурних контекстах. Ефективна комунікація з представниками інших культур вимагає розуміння їхніх соціальних норм, традицій, цінностей та особливостей мовлення, що значно покращує міжкультурну взаємодію.

Занурення учнів у автентичне мовне середовище через інтерактивні методи, проектну діяльність, цифрові технології та спілкування з носіями мови не лише сприяє розвитку мовленнєвих навичок, а й формує міжкультурну толерантність, критичне мислення та гнучкість у комунікації. Ознайомлення з культурою англомовних країн допомагає учням уникати поширених комунікативних труднощів, легше адаптуватися до різних ситуацій спілкування та підвищує їхню впевненість у володінні мовою.

Крім того, соціокультурна компетентність є важливою не тільки в освітньому процесі, а й у повсякденному житті. Вміння орієнтуватися в

культурному середовищі англomовних країн відкриває перед учнями нові можливості для подальшого навчання, кар'єрного зростання та особистісного розвитку. У сучасному глобалізованому світі важливо не лише знати мову, а й уміти адаптуватися до культурного різноманіття та ефективно взаємодіяти з людьми з різних країн.

Таким чином, формування соціокультурної компетентності сприяє не тільки якісному засвоєнню англійської мови, а й розвитку особистості, здатної успішно інтегруватися в міжнародне середовище. Тому впровадження соціокультурних елементів у освітній процес є одним із ключових напрямів сучасної методики викладання іноземних мов.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О. М. Формування соціокультурної компетентності учнів на уроках іноземної мови: стандарти НУШ. *Модернізація освітнього процесу в сучасних закладах освіти* : збірник наук. праць / редкол. О. Я. Чебикин та ін. Одеса : Університет Ушинського, 2022. С. 40–49. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/14660/1/Bondarenko%20Olha%202022.pdf> (дата звернення: 2.03.2025).

2. Newton J. M. *Intercultural communicative language teaching: implications for effective teaching and learning*. Wellington : Victoria University of Wellington, 2015. 90 p.

3. Солопун Є. В. Соціокультурний аспект викладання англійської мови та його роль у практичній роботі учнів. *Народна освіта*. 2016. № 3. С. 58–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2016_3_11 (дата звернення: 3.03.2025).

Опанасюк Т. А.,

кандидат історичних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет

ГЕНДЕРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна завжди є потужним чинником соціальних трансформацій, що впливає на ринок праці, зайнятість населення та економічну структуру держави. Воєнні дії на території України призвели до значних змін у гендерному розподілі праці, трансформації традиційних професійних ролей і перегляду соціальних норм щодо чоловічої та жіночої зайнятості.

Україна, як і багато інших країн, зіштовхується з викликами щодо працевлаштування жінок та забезпечення їм належного рівня оплати праці, про що свідчать дані Державної служби зайнятості. Так, станом на 1 лютого 2025 р. статус офіційно зареєстрованих безробітних мали 100,6 тис. осіб, з них 81,2 тис. (80,69%) це жінки [1]. Для порівняння: станом на 1 лютого 2024 р. серед 101,4 тис. безробітних жінки склали 77,1 тис. (76%); на 1 серпня 2023 р. – 112,3 тис. безробітних, з них жінки – 80,5 тис. осіб (72%); на жовтень 2022 р. – 239,1 тис. безробітних, з них жінки – 159,2 тис. (66,6%); на 1 січня 2022 р. – 295 тис. безробітних, з них жінки – 170,1 тис. (57,7%) [2; 3; 4; 5].

Наведені дані свідчать про зростання частки жінок серед офіційно зареєстрованих безробітних. Цю тенденцію можна пояснити кількома взаємопов'язаними факторами.

По-перше, у воєнний період значна кількість чоловіків мобілізована до збройних сил або залучена до виконання військових завдань, що зменшує їхню присутність серед зареєстрованих безробітних. Як результат, навіть за умов незначного скорочення загальної кількості безробітних, частка жінок у цьому показнику зростає.

По-друге, війна змінює структуру економіки. Галузі, в яких переважають жінки (наприклад, сфера послуг, освіта, охорона здоров'я), стикаються з фінансовими труднощами або обмеженнями у діяльності. Це призводить до зростання безробіття серед жінок.

По-третє, в умовах війни жінки часто беруть на себе додаткові сімейні обов'язки, зокрема догляд за дітьми, підтримку їхньої освіти та турботу про літніх родичів. Це може змушувати їх скорочувати робочий час або ставати на облік як безробітні через брак інших варіантів працевлаштування.

По-четверте, попри незначне зменшення загальної кількості зареєстрованих безробітних, зростання кількості жінок серед них може пояснюватися дією соціальних програм, спрямованих на підтримку жінок у кризових умовах. Наприклад, заходи з перекваліфікації чи державна допомога можуть стимулювати їхню реєстрацію для отримання відповідних пільг і послуг.

Таким чином, збільшення частки жінок серед офіційно зареєстрованих безробітних відображає структурні зміни в економіці, а

також особливості воєнних та соціальних умов, які впливають на зайнятість чоловіків і жінок.

Важливою проблемою залишається гендерний розрив в оплаті праці, оскільки він має значні економічні та соціальні наслідки (наприклад, зниження купівельної спроможності жінок, погіршення їхнього матеріального становища у літньому віці, обмеження можливостей для кар'єрного зростання тощо). Згідно із законодавством України, роботодавці зобов'язані забезпечувати рівну оплату праці жінок і чоловіків за умови однакової кваліфікації та ідентичних умов праці. Крім того, встановлення нерівної оплати за працю рівної цінності може розглядатися як економічний тиск і розцінюватися як одна з форм мобінгу, що закріплено у Кодексі законів про працю України.

Відповідно до даних Держстату України у першому кварталі 2021 р. гендерний розрив в оплаті праці досяг найнижчого рівня за історію країни – 17,8% (наприклад, у 2020 р. він становив 20,5%) [6]. У 2022 р. гендерний розрив досяг вже 29%, а в індексі гендерного розриву Україна перебувала на 81-му місці зі 147 досліджуваних країн [7]. Це означає, якщо чоловік заробляє 100 грн., то за аналогічну роботу жінка такого самого рівня компетенцій та освіти отримувала лише 71 грн.

Станом на 2023 р. гендерний розрив в оплаті праці в Україні склав 18,6% [8]. Тобто жінки заробляли на 18,6% менше, ніж чоловіки за аналогічну роботу. На практиці це означає, що жінкам доводиться працювати більше, щоб отримувати стільки ж, скільки чоловіки – в середньому за життя це 6,5 років додаткової праці.

З метою скорочення гендерного розриву в оплаті праці 15 вересня 2023 р. Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 р., яка має на меті скоротити такий розрив з 18,6% до 13,7%.

Відповідно до звіту The Global Gender Gap, оприлюдненого у червні 2024 р., Україна посіла 63-тє місце серед 146 країн за рівнем гендерного розриву [9].

Мобілізація великої кількості чоловіків до збройних сил спричинила нестачу чоловічої робочої сили. Це змусило підприємства залучати до роботи жінок, підлітків та осіб старшого віку на посади, які традиційно вважалися чоловічими.

Ще у грудні 2017 р. ВРУ скасувала наказ МОЗ № 256, який забороняв українським жінкам працювати на роботах із важкими та шкідливими умовами праці. Але стереотипні уявлення про роботу, яка підходить для людей різних статей, разом із цим документом не зникли. Війна внесла корективи у таку ситуацію: жінки почали працювати водіями автобусів, вантажівок, трактористами та в інших промислових сферах.

Результати опитування компанії Info Sapiens (травень 2023 р.) в рамках проекту «Трамплін до рівності: Проект зі зміни соціальних норм та викорінення гендерних стереотипів задля сталого розвитку та добробуту жінок та чоловіків в Україні» показали, що українці почали значно рідше ділити професії на «чоловічі» та «жіночі» [10].

Збільшилась кількість жінок на службі в ЗСУ. Так, у 2024 р. на різних посадах в збройних силах працювало 67 тис. жінок, що на 40% більше, ніж у 2021 р., а кількість жінок-офіцерів збільшилася ушестеро. Також зросла частка жінок серед шукачів роботи та підприємців. Зокрема, у першому кварталі 2024 р. серед зареєстрованих ФОП 58,8% були жінки, що на 7,8% більше, ніж у відповідному періоді 2021 р. [11].

Беручи до уваги вищезазначене, можемо стверджувати, що війна в Україні спричинила значні гендерні трансформації на ринку праці, відкривши для жінок доступ до професій, які раніше були недоступними. Однак зберігаються виклики, пов'язані з гендерною нерівністю та соціальною незахищеністю жінок. Для подолання цих проблем необхідно впроваджувати комплексні державні та суспільні заходи, спрямовані на підтримку гендерного балансу та рівних можливостей для всіх.

Список використаних джерел:

1. Надання послуг Державною службою зайнятості у січні 2025 р.
URL: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення: 28.02.2025).
2. Надання послуг Державною службою зайнятості у лютому 2024 р.
URL: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення: 28.02.2025).
3. Надання послуг Державною службою зайнятості у серпні 2023 р.
URL: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення: 28.02.2025).
4. Надання послуг Державною службою зайнятості у жовтні 2022 р.
URL: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення: 28.02.2025).
5. Надання послуг Державною службою зайнятості у січні 2022 р.
URL: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення: 28.02.2025).

6. Жінки в Україні отримують зарплату на 18% менше чоловіків, в уряді хочуть це змінити. URL: <https://epravda.com.ua/news/2021/08/4/676587/> (дата звернення: 01.03.2025).
7. Гендерні диспропорції в Україні під час війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderni-dysproportsiyi-v-ukrayini-pid-chas-viynu> (дата звернення: 28.02.2025).
8. На 18,6% менше. Що таке гендерний розрив в оплаті праці? URL: <https://jurfem.com.ua/hendernyyu-rosryv/> (дата звернення: 01.03.2025).
9. Міжнародний день рівної оплати праці. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/index.php/uk/news_details/mizhnarodnij-den-rivnoyi-oplati-praci (дата звернення: 01.03.2025).
10. Вплив повномасштабної війни на вибір професії. URL: https://ukraine.unfra.org/sites/default/files/pub-pdf/ukr_2023_vplyv_povnomasshtabnoi_viyunu_na_vybir_profesii.pdf (дата звернення: 01.03.2025).
11. Ринок праці в умовах війни: демографічні виклики для України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3909003-rinok-praci-v-umovah-vijni-demograficni-vikliki-dla-ukraini.html> (дата звернення: 01.03.2025).

Стадник А. Г.,
кандидат соціологічних наук, доцент
Журавльова А. М.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Національний університет «Запорізька політехніка»

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У сучасному світі, коли соціальні та психологічні аспекти взаємодії між людьми набувають все більшої ваги, зростає і потреба у розвитку унікальних якостей, які сприяють ефективному виконанню професійних обов'язків. Однією з таких важливих характеристик є емоційний інтелект (ЕІ), який визначається як здатність розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями, а також здатність усвідомлювати емоції інших і використовувати ці знання для оптимальної взаємодії в соціальних контекстах.

Емоційний інтелект є важливою складовою особистісного розвитку та успішної професійної діяльності психологів, оскільки він дозволяє ефективно взаємодіяти з клієнтами, керувати емоціями в стресових ситуаціях і розвивати професійні навички. Для студентів-психологів, у яких професійна діяльність безпосередньо пов'язана з підтримкою інших людей у складних емоційних ситуаціях, розвиток емоційного інтелекту є ключовим елементом формування їх професійної компетентності.

Одним із основних аспектів емоційного інтелекту є здатність до саморегуляції, тобто вміння керувати своїми емоціями у складних ситуаціях. Для психолога, здатність утримувати емоційну стабільність, навіть коли клієнт переживає сильні або складні емоції, є надзвичайно важливою. Психолог, який має високу саморегуляцію, не піддається впливу емоцій клієнта, але при цьому залишається чутливим і емпатійним. Це дозволяє йому не лише зберігати об'єктивність, але й сприяти ефективному емоційному контакту з клієнтом, що є основою успішної психологічної допомоги [1].

У наукових роботах А. Каріма, М. Вайса досліджується, як емоційний інтелект студентів психологічних факультетів впливає на їх успішність у навчанні та здатність до ефективної взаємодії з одногрупниками та викладачами [2]. Результати дослідження демонструють, що студенти з високим рівнем емоційного інтелекту мали кращі академічні результати, легше налагоджували стосунки в навчальному процесі, що позитивно впливало на їх професійну підготовку. Вчені зауважують на те, що високий рівень емоційного інтелекту позитивно впливає на академічну успішність студентів і є важливим фактором формування їх професійної компетентності.

Дослідження ролі емоційного інтелекту у формуванні професійної компетентності студентів-психологів показують, що високий рівень емоційного інтелекту має значний вплив на розвиток професійних якостей майбутніх фахівців. Професійна компетентність психолога не обмежується лише знаннями теорій і методик, але й передбачає розвиток таких особистісних якостей, як емоційна зрілість, здатність до саморегуляції, а також вміння працювати з емоціями інших людей. Емоційний інтелект студентів-психологів може позитивно впливати на їх навчальний процес, надаючи можливість [3].

Високий рівень емоційного інтелекту допомагає студентам краще взаємодіяти в команді, слухати й розуміти точку зору інших, а також будувати ефективні комунікації. Оскільки навчання на психологічному факультеті часто пов'язане з високим рівнем емоційного навантаження, здатність студентів керувати своїми емоціями та стресом є важливим чинником для успішного завершення навчання та адаптації до професійного середовища. В процесі навчання майбутній психолог активно практикується в різних методиках і техніках, що потребують високої емоційної чутливості, емпатії та здатності до саморегуляції. Ці навички сприяють формуванню вміння працювати з клієнтами та допомагати їм у вирішенні особистісних проблем.

Таким чином, емоційний інтелект є важливим фактором, який визначає рівень професійної компетентності студентів-психологів. Саморегуляція, емпатія, мотивація та самосвідомість – це основні складові емоційного інтелекту, які безпосередньо впливають на здатність психолога ефективно працювати з клієнтами та розвиватися як професіонал. Студенти-психологи, які мають високий рівень емоційного інтелекту, демонструють більш глибоке розуміння людської природи, краще адаптуються до складних ситуацій і забезпечують високий рівень професійної допомоги. Тому розвиток емоційного інтелекту в контексті психологічної освіти є необхідною складовою формування професійної компетентності майбутніх психологів.

Список використаних джерел:

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ : Наш Формат, 2018. 384 с.
2. Mayer, J. D. Emotional Intelligence: A Framework for Understanding. *Educational Psychology Review*, 2000. 12(2). Pp. 155–170.
3. Petrides K. V. & Furnham A. Trait Emotional Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies. *European Journal of Personality*, 2001. 15(6). P. 425–448.

Тарасюк О. І.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПІДТРИМКА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРОФЕСІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Підготовка майбутніх соціальних працівників, які володіють соціальною та правовою освітою, є одним із найважливіших інструментів професійної діяльності. Соціальний працівник – суб'єкт специфічної професійної соціальної діяльності, його функціональні обов'язки охоплюють вирішення різноманітних правових питань клієнтів соціальних служб і установ. Тому, підтверджуємо твердження, що «соціальна робота за своїм спрямуванням є професією, в основі якої лежить захист прав людини» [1, с. 223], а «люди, які зайняті у сфері соціальної роботи, мають своїм професійним обов'язком підтримку та захист прав людини, задоволення її основних соціальних потреб» [1, с. 222; 2].

Відповідно, особливої актуальності набуває розробка засад практичного навчання здобувачів, зорієнтованого на формування професійних умінь і навичок, стійку мотивацію до майбутньої професійної діяльності як завдання інтеграції теоретичного і практичного складників у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників.

У сучасній вищій школі основні засади професійної підготовки майбутніх фахівців ґрунтуються на положеннях Конституції України, Закону України «Про вищу освіту» (2014) та інших українських і міжнародних документах (Global Standards for Social Work Education and Training: International Association of Schools of Social Work (IASSW), International Federation of Social Workers (IFSW, 2020); Quality guidelines for Phd programs in social work (2023). Group for the Advancement of Doctoral Education in Social Work, GADE); Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2015) та ін. [5].

Так, Міжнародна федерація соціальних працівників (IFSW) акцентує увагу, що робота в соціальній сфері є діяльністю, яка вже за своїм визначенням покликана забезпечувати захист прав людини, оскільки в її основі лежить принцип неминущої цінності людського життя, а її головна мета полягає у створенні справедливих соціальних структур, здатних забезпечувати безпеку і розвиток людини без шкоди її гідності [5].

Українські та міжнародні нормативно-концептуальні та рекомендаційні документи зорієнтовують професійну підготовку у вищій школі на врахування предметної області конкретної спеціальності, яка передбачає набуття не вузьких компетентностей, а розв'язання комплексних проблем теорії і практики соціальної роботи, формування філософсько-культурного кругозору.

Підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та Стандартів вищої освіти за освітніми ступенями «бакалавр», «магістр», «доктор філософії». За результатами проведеного аналізу нами було виокремлено такі компетентності соціально-правової складової підготовки майбутніх соціальних працівників: знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення; здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства тощо.

Про важливість соціально-правового захисту як складової професійної діяльності майбутнього соціального працівника свідчить зміст відповідних професійних стандартів та, відповідно, професійних компетентностей (за трудовою дією), а саме: «Фахівець із соціальної роботи» (2020 р.): здатність орієнтуватись в системі законів та нормативно-правових актів, що діють в сфері соціального захисту осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують соціальної підтримки і надання соціальних послуг, захисту прав дітей; та ін. [4]; «Соціальний працівник» (2019): здатність застосовувати законодавчі та нормативно-правові акти з питань надання соціальних послуг, соціальної допомоги особам / сім'ям, які потрапили в складні життєві обставини [3] тощо.

Аналіз ОПП зі спеціальності 231 Соціальна робота, що реалізуються у різних ЗВО України, на предмет тематики кваліфікаційних робіт засвідчив недостатню увагу укладачів ОП до соціально-правової спрямованості наукових досліджень. З-поміж тем бакалаврських та магістерських робіт, захищених в останні роки, виокремлюємо такі: організаційно-правові засади надання соціальних послуг населенню в кризових ситуаціях; соціально-правовий захист і підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні; особливості соціально-правового захисту малозабезпечених сімей; правове регулювання соціального захисту осіб з

інвалідністю в Україні тощо. Переважна ж більшість кваліфікаційних робіт містить соціально-правову складову на рівні аналізу нормативної бази проблеми дослідження.

Отже, такі аргументи зумовлюють потребу щодо пошуку та реалізації нових підходів до професійної підготовки здобувачів до соціально-правового захисту особистості шляхом розробки нових методик і програми для формування необхідних компетентностей, аналізу впливу різних факторів на якість соціально-правової складової підготовки майбутніх соціальних працівників як суб'єктів специфічної професійної соціальної діяльності, які мають своїм професійним обов'язком підтримку та захист прав людини.

Список використаних джерел:

1. Бех В. П., Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : монографія / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.

2. Лісовець О. Зміст соціально-правової діяльності соціального працівника в умовах трансформації українського суспільства. *Pedagogika. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki. Zbiór artykułów naukowych*. Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. № 8. С. 63–66.

3. Соціальний працівник (наказ Міністерства соціальної політики України, №1049 від 04.07.2019 р. «Про затвердження професійного стандарту «Соціальний працівник»). URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/75-1049.pdf> (дата звернення: 26.02.2025).

4. Фахівець із соціальної роботи (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, №1170 від 20.06.2020 р. «Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із соціальної роботи»). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME200567> (дата звернення: 26.02.2025).

5. International Federation Of Social Workers, IFSW. URL: <https://www.ifsw.org/social-work-action/> (дата звернення: 26.02.2025).

Федін В. С.,
здобувач вищої освіти ступеня магістра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ УЧИТЕЛІВ

У сучасному освітньому середовищі роль учителя виходить далеко за межі простої передачі знань. Викладання є емоційно насиченим процесом, оскільки емоції відіграють ключову роль у навчанні, мотивації та комунікації між педагогом і учнями. У ХХІ столітті учителі усе частіше стикаються з необхідністю розвивати навички емоційного інтелекту (ЕІ), що дозволяє ефективно реагувати на емоційні ситуації у класі та сприяє створенню позитивного навчального середовища. Дослідження підтверджують, що здатність педагогів усвідомлювати, керувати та використовувати свої емоції не лише зменшує стрес і професійне вигорання, а й суттєво впливає на успішність учнів.

Емоційний інтелект визначається як здатність розпізнавати й управляти власними емоціями та емоціями інших людей [1]. Він включає такі ключові компоненти, як самоконтроль, наполегливість, мотивація, емпатія та навички соціальної взаємодії [2]. Високий рівень ЕІ у викладачів позитивно впливає на поведінку учнів, їхню залученість до навчання та академічну успішність [3, 4]. Учителі, які демонструють високий рівень емоційного інтелекту, краще розуміють емоційний стан своїх учнів, що дозволяє їм адаптувати навчальний процес відповідно до індивідуальних потреб кожного школяра.

Особливо важливим ЕІ є у викладанні іноземних мов, де емоції учителя значною мірою впливають на мотивацію та успіх учнів [5, 6, 7]. Високий рівень ЕІ дозволяє учителям створювати позитивну атмосферу на уроках, що сприяє підвищенню інтересу до навчання, розвитку комунікативних навичок і зменшенню рівня тривожності в учнів [8]. В умовах вивчення другої мови емоційний стан викладача може як стимулювати, так і гальмувати навчальний процес. Зокрема, позитивні емоції та підтримка учителя сприяють підвищенню впевненості учнів у власних силах, тоді як негативна атмосфера може призвести до втрати мотивації та страху перед помилками.

Учителі є своєрідними «емоційними працівниками» [9], адже їхня емоційна регуляція безпосередньо впливає на рівень професійного вигорання, задоволеність роботою та ефективність викладання [10]. Стресові ситуації, з якими педагоги стикаються щодня, такі як поведінкові проблеми учнів, адміністративний тиск і необхідність адаптувати навчальні матеріали, можуть суттєво впливати на їхній емоційний стан. Високий рівень ЕІ допомагає викладачам не лише краще управляти своїми емоціями, а й сприяє розвитку стратегій подолання стресу, зменшенню рівня тривожності та підвищенню загального рівня професійного благополуччя.

Дослідження показують, що ентузіазм учителя та його здатність до емоційної саморегуляції сприяють креативному підходу до викладання, що, своєю чергою, підвищує рівень мотивації учнів [11]. Учителі, які використовують емоційний інтелект у своїй роботі, частіше застосовують інтерактивні методи навчання, створюють сприятливий емоційний фон у класі та заохочують учнів до активної участі в освітньому процесі. Вони також більш схильні до впровадження методів, що розвивають емоційну грамотність школярів, таких як рольові ігри, рефлексія та техніки ненасильницького спілкування.

Сучасна педагогіка все більше визнає ЕІ третім за значенням фактором у викладанні після предметної компетентності та методики навчання [12]. Це означає, що підготовка майбутніх учителів має включати розвиток навичок ЕІ нарівні з іншими педагогічними компетенціями. Програми підготовки учителів повинні містити курси, спрямовані на розвиток емоційної обізнаності, навичок управління стресом і стратегій ефективного спілкування з учнями. Зважаючи на швидкі зміни у світі освіти, учителі мають не лише добре викладати предмет, а й бути емоційно чутливими до потреб учнів. Це передбачає вміння висловлювати та контролювати власні емоції, а також розпізнавати емоційний стан учнів і відповідним чином реагувати на нього.

Таким чином, емоційний інтелект відіграє ключову роль у професійній діяльності сучасного вчителя. Він сприяє створенню сприятливого навчального середовища, покращує взаємодію з учнями та допомагає педагогам справлятися з емоційними викликами професії. Відповідно, система підготовки учителів має приділяти особливу увагу розвитку ЕІ, щоб забезпечити успішне навчання, підвищення професійної

ефективності та збереження емоційного благополуччя педагогів у XXI столітті.

Список використаних джерел:

1. Salovey P., Mayer J. What is emotional intelligence? In: *Emotional Development and Emotional Intelligence: Implications for Educators*. New York : Basic Books, 1997. P. 3–31.

2. Goleman D. *Emotional Intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York : Bantam Books, 1995.

3. Corcoran R. P., Tormey R. Does emotional intelligence predict student teachers' performance? *Teaching and Teacher Education*, 2013. Vol. 35. P. 34–42. DOI: 10.1016/j.tate.2013.04.008.

4. Latif H., Majoka M. I., Khan M. I. Emotional intelligence and job performance of high school female teachers. *Pakistan Journal of Psychological Research*. 2017. Vol. 32. P. 333–351.

5. Dewaele J. M., MacIntyre P. The predictive power of multicultural personality traits, learner and teacher variables on foreign language enjoyment and anxiety. In: *Evidence-based second language pedagogy: A collection of instructed second language acquisition studies*. Abingdon, UK : Routledge, 2019. P. 263–286.

6. Wang X., Wang Y., Zhang L. J. Emotion regulation in language teachers: A systematic review. *System*, 2021. Vol. 100. P. 102–542.

7. Shen B. Teacher emotional intelligence and student learning outcomes: The mediating role of teaching behavior. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.841216.

8. Miri M. A., Pishghadam R. Toward an emotioncy-based education: A systematic review of the literature. *Frontiers in Psychology*, 2021. Vol. 12. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.727186.

9. Yin H., Huang S., Chen, G. The relationships between teachers' emotional labor and their burnout and satisfaction: A meta-analytic review. *Teaching and Teacher Education*, 2019. Vol. 82. P. 50–63. DOI: 10.1016/j.tate.2019.03.002.

10. Lav, S., Eshet R. Spiral effects of teachers' emotions and emotion regulation strategies: Evidence from a daily diary study. *Teaching and Teacher Education*. 2018. Vol. 73. P. 151–161. DOI: 10.1016/j.tate.2018.04.001.

11. Huang X., Chin-Hsi L., Mingyao S., Peng X. What drives teaching for creativity? Dynamic componential modelling of the school environment,

teacher enthusiasm, and metacognition. *Teaching and Teacher Education*. 2021. Vol. 107. DOI: 10.1016/j.tate.2021.103491.

12. Mortiboys A. *Teaching with Emotional Intelligence: A Step-by-step Guide for Higher and Further Education Professionals*. London, New York: Routledge, 2005.

Цибулько А. О.,

здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ДОСТУПНІСТЬ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Діти з порушеннями мовлення потребують спеціальних умов для навчання і спілкування. Інклюзивна освіта в Україні набирає обертів, і все більше дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями мовлення, залучаються до дошкільних та шкільних закладів освіти [4]. Цифрові освітні ресурси відіграють дедалі важливішу роль у підтримці таких дітей, відкриваючи нові можливості для корекції мовлення, спілкування та навчання.

Сучасна українська освіта орієнтується на інклюзію та використання інформаційних технологій. З розвитком інклюзивної політики кількість дітей з порушеннями мовлення в звичайних дитячих садках і школах зростає і вони стають однією з найчисельніших груп серед дітей з особливими освітніми потребами. Водночас спостерігається активне впровадження цифрових технологій у навчальний і корекційний процес. Дослідники приділяють значну увагу тому, як цифрові освітні ресурси можуть покращити розвиток мовлення дітей. Пандемія та періоди дистанційного навчання також стимулювали пошук рішень для онлайн-роботи з дітьми з порушеннями мовлення, забезпечуючи безперервність корекційних занять на відстані [4]. Тенденція свідчить про зростаючу інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки мовленнєвого розвитку дітей, починаючи із дошкільного віку.

Хоча у сфері інклюзивної освіти спостерігаються позитивні зміни, все ще залишається низка викликів, пов'язаних із забезпеченням рівного доступу дітей з особливими освітніми потребами до якісного навчання.

Лише близько 15% українських дітей з інвалідністю мають доступ до інклюзивної освіти – решта відвідують спеціальні заклади або навчаються вдома [3; 7]. Це свідчить про обмежений доступ багатьох сімей до якісних освітніх послуг та цифрових ресурсів.

Спеціалізовані засоби альтернативної комунікації, розроблені за кордоном, часто дороговартісні та не мають української локалізації: вартість деяких пристроїв сягає близько \$15 000, а українська мова нерідко не підтримується або звучить неприродньо. Такі комерційні рішення є фінансово недоступними для більшості шкіл і родин та обмежені у мовних налаштуваннях.

Також виникає проблема підготовки кадрів: не всі вчителі-логопеди та асистенти володіють цифровими навичками, необхідними для застосування новітніх програм. Батьки теж потребують навчання, для уникнення страху використання допоміжних засобів комунікації – існує упередження серед батьків, що використання таких засобів може пригальмувати у дитини бажання говорити самостійно. Фахівці пояснюють, що застосування технологій АДК, навпаки, стимулює мовлення, адже дитині легше вимовити слово самій, якщо вона вже навчилася виражати думки через картинки чи текст [1]. Інфраструктурні аспекти також важливі: для ефективної роботи потрібні пристрої (планшети, комп'ютери) і стабільний інтернет, що не всюди гарантовано. Отже, основні виклики – це доступність (фізична, фінансова, мовна), підготовка фахівців та подолання стереотипів щодо використання цифрових рішень у корекційній роботі (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз доступності цифрових освітніх ресурсів

Аспект	Проблеми	Можливі рішення
Фінансова доступність	Висока вартість спеціалізованих засобів альтернативної комунікації.	Державне фінансування, гранти, розробка вітчизняних програм.
Мовна доступність	Відсутність локалізації українською мовою, неприродне звучання голосів у програмах.	Розробка адаптованих україномовних версій програм.
Технічна доступність	Відсутність необхідних пристроїв (планшетів, комп'ютерів), нестабільний інтернет у регіонах.	Забезпечення технікою, розширення мережі інтернету.
Підготовка кадрів	Недостатній рівень цифрової компетентності вчителів-логопедів.	Навчальні програми, курси підвищення кваліфікації
Стереотипи щодо АДК	Страх батьків, що альтернативна комунікація може загальмувати розвиток мовлення.	Інформування батьків, доказова база досліджень.

Попри наявні виклики, впровадження цифрових технологій створює значні можливості для удосконалення освітнього процесу дітей із порушеннями мовлення, забезпечення комунікативної підтримки та підвищення ефективності корекційно-розвиткової роботи. В Україні з'являються власні інноваційні розробки, які враховують локальні потреби. Наприклад, стартап ЕУА розробляє застосунок з підтримкою штучного інтелекту та технології відстеження руху очей, що дозволить дітям, які не можуть говорити, спілкуватися поглядом – вибираючи поглядом слова та фрази на екрані [1]. Ця ідея виникла саме на основі українського досвіду та потреб, а проєкт вже отримав грантову підтримку для розвитку [2].

Інший приклад – національний проєкт «Цифрова інклюзія» (Digital Inclusion): перший україномовний мобільний додаток для розвитку мовлення, створений у співпраці держави, бізнесу та освітян. Він демонструє, як об'єднання зусиль різних партнерів може призвести до появи безкоштовного застосунку, доступного кожному бажуючому користувачу на смартфоні чи ПК [5].

Глобальні організації також підтримують цей напрям: UNICEF у Європі та Центральній Азії впроваджує доступні технології АДК, зокрема відкриті мобільні застосунки, орієнтовані на локальні мови [8]. Сучасні технології (AI, трекінг очей, розпізнавання мовлення) відкривають нові горизонти, наприклад, з'являються програми, що здатні розпізнавати нерозбірливе мовлення користувача і перекладати її у зрозуміле мовлення в реальному часі [9]. Все це вказує на значний інноваційний потенціал у галузі – за умови належної підтримки, адаптивні технології можуть зробити освіту по-справжньому безбар'єрною.

Доступність цифрових освітніх ресурсів для дітей із порушеннями мовлення – не просто технологічне питання, а комплексне завдання, що охоплює педагогіку, соціальну сферу і інновації. В Україні вже зроблено вагомі кроки: з'явилися локальні ініціативи та перші успіхи в їх впровадженні. Міжнародний досвід пропонує перевірені підходи (системи альтернативної комунікації, адаптивні технології), які можна і варто інтегрувати у нашу освітню систему [6].

Основні тенденції свідчать про рух до більш інклюзивного та технологічно підкріпленого освітнього середовища. Разом з тим, необхідно долати виклики – забезпечувати ресурси, навчати фахівців,

підтримувати родини. Від ефективності цих зусиль залежить, чи зможуть діти з порушеннями мовлення реалізувати свій потенціал у навчанні і спілкуванні. Цифрові технології можуть відігравати роль засобу комунікації та інструменту для отримання знань для дітей із порушеннями мовлення, тому важливим завданням є забезпечення доступності та ефективного впровадження цифрових ресурсів в освітній процес.

Список використаних джерел:

1. ЕҮА – сучасний застосунок для дітей із порушеннями мовлення (інтерв'ю з розробниками). *Hubz.ua*. URL: <https://hubz.ua/news/eua-suchasnyj-zastosunok-dlya-ditej-iz-porushennyamy/> (дата звернення: 1.03.2025).

2. Застосунок для дітей із порушеннями мовлення ЕҮА залучив \$10 000 – результати winwin deep tech accelerator. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/zastosunok-dlya-ditey-z-porushennyami-movlennya-eua-zaluchiv-10-tisyach-rezultati-winwin-deep-tech-accelerator> (дата звернення: 6.03.2025).

3. Лише 15% українських дітей з інвалідністю мають доступ до інклюзивної освіти. *Promote Ukraine – голос України в ЄС*. URL: <https://www.promoteukraine.org/uk/lishe-15-ukrainskih-ditej-z-invalidnistyu-mayut-dostup-do-inklyuzivnoi-osviti/> (дата звернення: 7.03.2025).

4. Новікова Н. В., Куренкова А. В. Використання цифрових освітніх ресурсів в розвитку усного (зв'язного) мовлення у школярів з знм 3 рівня. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*. 2024. С. 328–334. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-18.10.2024.077> (дата звернення: 7.03.2025).

5. Цифрова інклюзія та можливості для всіх: перший україномовний мобільний додаток для людей із порушеннями мовлення. *Huawei Україна*. URL: <https://www.huawei.com/ua/news/ua/2021/20210609> (дата звернення: 6.03.2025).

6. Чекан О. Роль комп'ютерних програм у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наука і освіта*. 2023. №2. С. 89–94. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-2-19> (date of access: 6.03.2025).

7. Чому Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання потрібна кожному і кожній. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/news/chomu-natsionalna-stratehiia-rozvytku-inklyuzyvnoho-navchannia-potribna-kozhnomu-i-kozhnii> (дата звернення: 7.03.2025).

8. Giving every child a voice with AAC technology (Про впровадження відкритого AAC-додатку Cboard). *UNICEF ECARO*. URL: <https://www.unicef.org/innovation/stories/giving-every-child-voice-aac-technology> (дата звернення: 6.03.2025).

9. Murero M., Vita S., Mennitto A., D'Ancona G. Artificial Intelligence for Severe Speech Impairment: Innovative approaches to AAC and Communication. *Proceedings of the International Conference*. 2020. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2730/paper31.pdf> (дата звернення: 6.03.2025).

Ящук Т. А.,

кандидат економічних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

РОЛЬ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ В УДОСКОНАЛЕННІ УПРАЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У світовій економічній системі відбуваються динамічні зміни, у зв'язку з якими все більші вимоги ставляться до якості персоналу організації. Сучасний фахівець повинен мати кваліфікаційно-професійні навички, бути адаптивним і мобільним, готовим відповідати за повноваження й додаткові навантаження, постійно прагнути розвиватись та удосконалюватись. Запорукою особистого зростання та фахової діяльності є здатність до самоорганізації. Це головне завдання самоменеджменту, що полягає у цілеспрямованому й планомірному використанні практичних навичок та наукових підходів менеджменту для свідомого керівництва собою і власним життям.

Як визначає Черчик Л. М., управління розвитком персоналу – це «сукупності засобів і методів впливу, спрямованих на виявлення та розкриття потенційних можливостей працівника на основі розширення компетенцій, підвищення якісних характеристик персоналу з метою досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку організації [1, с. 55].

Управління персоналом підприємства у сучасних умовах являє собою цілісну систему, спрямовану на професійний розвиток та кар'єрний ріст співробітників. Також варто відзначити актуальність розроблення

нових підходів до управління персоналом, де буде запроваджено інституційний механізм, що здатний утвердити стабільне та високомотивуюче трудове середовище. Досвід великої кількості підприємств підтверджує важливе значення створення управлінських служб для кадрового планування і розвитку персоналу, який буде організовувати та підтримувати виробничі процеси.

Одним із вагомих завдань служб управління персоналом є допомога підприємствам у досягненні стратегічних цілей. Служби управління персоналом розраховують потреби підприємства у перерозподілі трудових ресурсів, потреби у нових працівниках, беруть участь у формуванні планів інтелектуально-творчого розвитку працівників підприємства [2, с. 468].

Самоменеджмент як наука представляє собою поетапне використання практичних рекомендацій для оптимального використання власного робочого часу у процесі управління. При цьому найважливішим завданням керівника є визначення напрямку своєї роботи та належна її організація. Самоменеджмент передбачає послідовне цілеспрямоване використання наявних методів роботи у повсякденній практиці для максимально ефективного використання власного часу. Важливим завданням самоменеджменту є оптимальне використання своїх можливостей у процесі керування особистим життям та подолання негативних чинників як на роботі, так і в особистому житті.

У літературі існує велике різноманіття тлумачень терміну «самоменеджмент». Здійснивши огляд літературних джерел, найбільш оптимальним є визначення самоменеджменту як напрямку менеджменту, який забезпечує підвищення ефективності управлінської праці за рахунок досягнення особистих і професійних цілей. Основною метою самоменеджменту є максимальне використання особистих можливостей, досягнення високих результатів праці найефективнішими способами та подолання зовнішніх професійних ризиків у різних сферах. Саме тому важливим є дослідження самоменеджменту в системі управління організацією [3, с. 18].

Самоменеджмент можна розглядати як інвестиції у нематеріальні активи підприємства, де об'єктом таких інвестицій є працівники та їх інтереси. Програми самоменеджменту дозволяють сформулювати таку робочу силу, яка є більш компетентною і сильно мотивованою для

виконання завдань, що відповідають стратегії підприємства. Це, у свою чергу, зумовлює підвищення продуктивності праці і призводить до зростання цінності працівників для підприємства.

Роль самоменеджменту як сучасної вимоги до якісної організації трудових відносин на підприємствах з розвитком технологій та інновацій лише посилюється. У зв'язку із появою нових потреб та запитів у людському житті підходи до налагодження трудових відносин істотно змінилися. Самоменеджмент є важливим під час вирішення багатьох завдань управління персоналом – формування та розвиток компетенцій і моделей поведінки персоналу; створення умов для повного розвитку умінь та компетенцій персоналу; збереження накопиченого досвіду, прогресивних знань і навичок; підготовка персоналу для реалізації майбутніх планів і проєктів підприємства; підтримка корпоративної культури тощо.

Ефективний самоменеджмент тісно переплетений з людською сутністю, організацією та суспільним управлінням. Головна мета самоменеджменту полягає у розумному використанні власних ресурсів, налагодженні організації роботи та створенні ефективної системи управління, спрямованої на досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах. Додатково важливо відділяти час для постійного професійного самовдосконалення, творчого розвитку та відпочинку [4, с. 65].

Переваги самоменеджменту підкреслюють його важливість у підвищенні ефективності праці та якості життя. Розпоряджання власними ресурсами та досягнення життєвих цілей – критичні аспекти сучасного життя, і самоменеджмент є ефективним інструментом для досягнення цих результатів. Загалом, підхід до самоменеджменту з огляду на сучасні вимоги та реалії підкреслює його важливість у формуванні успішної та самодостатньої особистості.

Отже, за сучасних умов самоменеджмент як складова частина менеджменту стає усе більш професійно вивченим і якісно удосконалюється. Самоменеджмент відіграє важливу роль у розвитку організації, адже мета самоменеджменту полягає у максимальному використанні можливостей не лише для досягнення ефективних результатів організацій, а й для керівників.

Список використаних джерел:

1. Черчик Л. М. Управління розвитком персоналу та технології самоменеджменту : навч. посіб. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 269 с.
2. Любохинець Л., Шацький А., Поплавський Є., Ядуха С. Концептуальна характеристика самоменеджменту на підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія Економічні науки*. 2024. №3. С. 467–473.
3. Василик С. К., Прохоровська С. А., Агєєва І. В. Управління персоналом і самоменеджмент у системі управління організацією в умовах сучасних викликів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 38. С. 16–23.
4. Журавель В. І., Журавель В. В., Борковський Д. С. Самоменеджмент як складова підвищення управлінської ефективності менеджерів медичної сфери : materials of The 6th International scientific and practical conference «Innovative development of science, technology and education», Vancouver, Canada, March 14–16, 2024. Vancouver, Canada, Perfect Publishing, 2024. Pp. 62–67.

2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТОЛОГІЇ

Балановський Я. М.,
кандидат політичних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Людина має дуальну природу, вона є особою біологічного виду *Homo sapiens* і, водночас, істотою духовною. Фактом свого народження ми отримуємо різні генетичні, хромосомні властивості, різні типи нервових систем, різні типи біоритмів тощо. Інакше кажучи, індивіди не рівні у природжених біологічних властивостях.

Люди народжуються у різних соціокультурних середовищах. Тут шляхом соціалізації індивіди набувають уже не природжених, природних, а якісно інших надприродних, надорганічних вимірів. Соціалізація індивіда відбувається і як когнітивна соціалізація. У її процесі здійснюється розвиток кори головного мозку людини. Вона (кора головного мозку) є особливою матерією, що має потенційну здатність до абстрактного логічного мислення. Залежно від його характеристик, соціокультурне середовище або розвиває цю здатність, або, навпаки, її сповільнює, гальмує, нівелює.

Французький науковець, психолог Жан Піаже вирізняє чотири рівні когнітивної соціалізації індивіда. За його даними, не усі індивіди піднімаються до найвищого четвертого рівня. Дехто у своєму розвитку зупиняється на нижчих рівнях. Такі індивіди виявляються неспроможними розуміти складні причинно-наслідкові зв'язки явищ і процесів, які відбуваються у соціокультурному просторі [1].

Італійський науковець Карло Чіполла за критерієм здатності задовольняти потреби розрізняє чотири соціальні типи особистості. Один із них умовно названий *stultus*. Особистість цього типу не здатна усвідомити складні взаємозв'язки як власних, так і загальних потреб соціокультурного середовища, того індивідуального соціального суб'єкта, із яким цей тип взаємодіє. Тобто, *stultus* виявляється неспроможним і власні потреби задовольняти оптимальним чином, і через свої неадекватні дії не дозволяє іншому соціальному суб'єкту це робити.

Модель державного управління описана Аристотелем Стагіритом у його творі «Афінська політія» дістала назву «пряма» або «безпосередня» демократія. Іноді її ще називають рабовласницькою демократією. Особливістю цієї моделі, крім іншого, є те, що вона закривала доступ до управління державою певних соціальних спільностей, наприклад, рабів, жінок, неповнолітніх, осіб поважного віку тощо. Серед тих, хто не міг брати участь в управлінні державою була і спільнота, названа Аристотелем «метеки». Її представники, пояснює Стагірит, не володіли чеснотами, які, на його переконання, мали бути атрибутом громадянина, а отже учасника управління державою [2].

Такими чеснотами давньогрецький мислитель називає по-перше, здатність управляти полісом, отже формулювати закони, спрямовані на забезпечення процвітання полісу і, по-друге, здатність їх виконувати. Метеки, тобто ті, хто проживав у межах полісу з огляду на стиль свого життя (заняття ремеслом) не мали здатності усвідомлювати складність причинно-наслідкових зв'язків, а отже формулювати закони, які були б адекватні до об'єктивних вимірів цього соціокультурного середовища, які б своїм змістом були спрямовані на задоволення потреб середовища. Забезпечення свого біологічного відтворення забирало у метеків стільки соціальної енергії, стільки часу, що на когнітивну соціалізацію найвищого рівня у них не залишалось ні фізичних, ні духовних можливостей [3].

Модель державного управління, що імплантується в українське суспільство називається «ліберальна демократія». Вона є різновидом так званої представницької демократії. Відмінність цих типів демократії полягає у тому, що демос здійснював управління містом-державою (полісом) безпосередньо, шляхом своєї участі у загальних зборах на центральній міській площі. Різниця чисельності населення у полісі й сучасній державі робить неможливим загальні збори такої кількості людей. Ця обставина стає причиною, по-перше, перетворення характеристик суб'єкта, який отримує можливість здійснювати управління державою; по-друге, змінюється функція, що її має здійснювати якісно інший колективний соціальний суб'єкт [4].

В Афінах влада належала демосу. Демос, як його описує Аристотель, не включав у свою структуру метеків. Спільнота демос, тобто громадяни, здійснювала безпосереднє управління полісом через участь у загальних зборах громадян полісу. Модель ліберальної демократії на зміну

безпосередньому державному правлінню приносить опосередковане управління. У цій моделі відбуваються два перетворення. По-перше, громадяни уже не приймають закони безпосередньо. Вони можуть робити це тільки опосередковано. Громадянам пропонується не закони формулювати, а обирати тих, хто від їх імені буде виконувати цю функцію, тобто, формулювати закони. По-друге, у моделі ліберальної демократії якісно змінюється спільнота демос. У структурі демосу з'являється спільнота, названа Аристотелем метеки. Відображенням на понятійному рівні цього об'єктивного факту є поява терміну «електорат».

[5]

Ліберальна демократія забезпечує участь у державному управлінні не демосу, а електорату. Електорат – це якісно інша спільність, ніж демос. Рівень когнітивної соціалізації електорату не відповідає рівню демосу. Якщо демос посідає четвертий рівень когнітивної соціалізації, то метеки нижчий. Це, по-перше. По-друге, чисельність метеків: Хосе Ортега-і Гассет номінує цю соціальну спільність поняттям «маса», яка складає до 85% загальної чисельності населення. З цієї причини рівень когнітивної соціалізації «маси» або, інакше кажучи, електорату завжди є нижчим четвертого рівня [6].

Сучасне суспільство цілком слушно кваліфікується інформаційним. Сутнісною властивістю цього суспільства є формування у свідомості споживача інформації певного ідеального образу соціокультурного середовища. Цей образ власники засобів інформації далеко не завжди створюють адекватним до дійсних вимірів соціальної матерії. Автором тез уже пояснені такі неадекватні образи соціальної дійсності як латенти, симулякри, фейки тощо.

Створювати у свідомості електорату позірні образи соціальної реальності набагато простіше, ніж у свідомості демосу. Неадекватний до дійсних характеристик соціокультурного середовища образ у свідомості електорату перетворює його на *stultus* Карла Чіполла. Електорат під дією засобів масової інформації виявляється нездатним задовольнити власні потреби, він не дозволяє це зробити і демосу [6].

Таким чином, мусимо констатувати, що модель управління державою, яка названа «ліберальна демократія» містить конструктивну ваду. На відміну від «афінської демократії», що містила захисний механізм від виконання важливих функцій управління державою

некомпетентними метеками, у моделі ліберальної демократії такий захисний механізм відсутній. За цієї моделі в управлінні державою відбулися два важливі перетворення. По-перше, якісно змінилася спільнота, що бере участь в управлінні державою. Демос перетворився у електорат. Ця соціальна спільність набула сукупності соціокультурних вимірів, позначених Карло Чіполла терміном «stultus». По-друге, функція безпосереднього управління трансформувалася у опосередковане. Вплив електорату на управління державою мінімізовано. Електорат усунено від можливості безпосереднього формулювання законів, він тільки вибирає тих, хто від його імені буде виконувати цю функцію.

Здійснений аналіз об'єктивних властивостей моделі державного управління, позначеної терміном «ліберальна демократія» неспростовно доводить, що вона має недоліки. Така форма впорядкування державного управління не має у своїй структурі своєрідного запобіжника, захисту від дій соціально-політичного суб'єкта метеки. Описана ще Аристотелем Стагіритом спільнота метеки з її рівнем когнітивної соціалізації, з її стилем життя, під впливом токсичних інформаційних потоків, які є визначальною рисою сучасного суспільства стає чинником руйнування ліберальної демократії, започатковує процеси трансформації її у якісно іншу модель – автократію.

Список використаних джерел:

1. Нагорна Л. П. Демократія. *Енциклопедія історії України* / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2004. 688 с. URL: <https://numl.org/1g6t> (дата звернення: 5.03.2025).
2. Аристотель. Політика. Київ : Основи, 2000. 239 с. URL: <https://numl.org/1g6u> (дата звернення: 6.03.2025).
3. Демос. *Електронна версія «Великої української енциклопедії»*. URL: <https://numl.org/1g6u> (дата звернення: 6.03.2025).
4. Рюль В. Дослідження феномену соціалізації в наукових концепціях розвитку особистості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 23. С. 150–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_23_55 (дата звернення: 7.03.2025).
5. Джейсон Бреннан Проти демократії. URL: <https://numl.org/1g6x> (дата звернення: 7.03.2025).

6. Балановський Я. М., Бержанір А. Л. Соціологічні рефлексії на тему свідомості великих соціальних спільнот. *Вісник науки та освіти. Серія «Соціологія»*. 2024. Вип. № 10(28). С. 1595–1606. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/16156/16228> (дата звернення: 8.03.2025).

Бержанір А. Л.,
кандидат соціологічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри соціальних і правових дисциплін
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ

У демократичних державах громадяни мають значні можливості для реалізації своєї політичної культури через участь у виборах, громадських ініціативах, політичних дискусіях та інших формах суспільної активності.

Політична культура особистості в умовах демократії є значущим чинником розвитку демократичної системи. Активна громадянська позиція, обізнаність, відповідальність і толерантність – це основні риси, що визначають якість політичної культури й ефективність демократії.

Політична культура є важливим елементом демократичного суспільства, оскільки визначає рівень політичної свідомості громадян, їхню активність і ставлення до державних інституцій. В Україні розвиток політичної культури відбувається в умовах трансформаційних процесів, зміни політичних еліт і впливу зовнішніх та внутрішніх чинників.

Як стверджує Н. Єфтені [1], політична культура характеризує рівень засвоєння людиною і суспільством політичних ідей, поглядів, концепцій, програм; ступінь використання досягнень політичної думки; зрілість і компетентність в оцінках політичних явищ. Вона вказує на специфічні, політичні орієнтації – установки людей щодо політичної системи і власної ролі в політиці. Коли ми говоримо про політичну культуру суспільства, ми маємо на увазі політичну систему, відображену і «пережиту» в знаннях, почуттях і оцінках його членів.

За умов демократичного суспільства основними компонентами формування і втілення політичної культури особистості є:

– політична освіта і поінформованість – високий рівень політичної освіти та володіння необхідною інформацією сприяє розумінню політичних процесів, формуванню критичного мислення, а також здатності оцінювати діяльність влади і політичних партій;

– участь у виборах – голосування як один із найважливіших механізмів реалізації політичної культури дає змогу громадянам впливати на формування влади та визначення політичних перспектив країни;

– громадянська активність. Окрім виборів, громадяни можуть реалізовувати свою політичну культуру через участь у співпраці з громадськими організаціями, волонтерській діяльності, мітингах, петиціях, громадських обговореннях;

– політична відповідальність і правова культура. Політична культура передбачає не лише використання прав, а й виконання обов'язків. Дотримання законів, повага до прав інших громадян, толерантність у політичних дискусіях – важливі елементи демократичного суспільства.

– діалог і політична толерантність. Політична культура проявляється у здатності до конструктивного діалогу, плюралізмі думок і толерантності до альтернативних поглядів, готовності до компромісу.

На думку І. Поліщука [2], структура поняття «політична культура» в концентрованому вигляді складається з трьох основних змістовних блоків:

1) культури політичної свідомості (політичні знання, інтереси, уявлення, переконання, цінності, звичаї, традиції, норми, настанови);

2) культури політичної поведінки (участь у політичному житті, політична діяльність);

3) культури функціонування політичних інститутів (культури електорального процесу, культури прийняття та реалізації політичних рішень, культури врегулювання політичних конфліктів).

Демократична політична культура, вказує Н. Пробийголова [3, с. 124], передбачає наявність у суспільстві, у свідомості та поведінці індивідуумів таких політико-культурологічних принципів, як толерантність, плюралізм, компроміс і консенсус. Так, демократичну політичну культуру характеризує повага до законів та інститутів влади існуючої системи, шанобливе ставлення до розбіжностей, переконання й цивілізовані методи знаходження компромісів.

Війна з росією стала визначальним чинником змін у політичній культурі України. Вона сприяла зміцненню національної свідомості,

підвищенню рівня громадянської активності та зміні уявлень про владу та демократію. Війна значно прискорила формування української політичної нації. Якщо раніше в Україні існували регіональні відмінності у ставленні до історичних подій, мови чи зовнішньополітичного курсу, то після 2014 року, а особливо після 2022 року, українці усе більше ототожнюють себе з незалежною державою.

Збільшилася підтримка української мови та культури. Український патріотизм перестав бути атрибутом лише певних регіонів – він став загальнонаціональним явищем. Росія сприймається як головний ворог, а її політичні наративи втрачають вплив. Якщо до 2014 року частина українського суспільства мала проросійські погляди, то повномасштабне вторгнення 2022 року знищило будь-які ілюзії щодо «братніх народів».

Війна мобілізувала суспільство, зробивши його більш відповідальним та ініціативним. Волонтерський рух перетворився на один із найпотужніших соціальних феноменів. Українці почали сприймати військових як одну з головних суспільних груп, якій довіряють. Відбулося зростання ролі військової етики, дисципліни та відповідальності в політичній культурі. Зросла довіра до Збройних сил України, волонтерів та громадських організацій, тоді як довіра до традиційних політичних інститутів залишається нестабільною.

Відбулось переосмислення ролі держави та влади, яка вимушена рахуватися з громадською думкою, адже суспільство стало більш політично зрілим. Українці стали більш вимогливими до влади, особливо у питаннях безпеки та оборони. Підвищилася нетерпимість до корупції, особливо у військовій сфері. Громадянське суспільство стало активно контролювати дії уряду, впливати на політичні рішення.

Підтримка євроінтеграції та вступу в НАТО зросла до рекордних показників, а декомунізація та дерусифікація стали складовою нової політичної культури наших громадян.

Попри війну, Україна продовжує рухатися демократичним шляхом. Вибори залишаються ключовим механізмом політичної боротьби, хоча у воєнний час їх проведення обмежене. Українці не схильні до авторитаризму, але водночас очікують ефективного управління державою.

Війна глибоко трансформувала політичну культуру України. Вона зробила її більш патріотичною, активною та відповідальною. Українці усвідомили цінність незалежності, демократії та власної участі в

політичному житті. Ці зміни визначатимуть політичний курс країни у найближчі десятиліття.

Події останніх десятиліть свідчать про поступове формування демократичної свідомості, зростання громадянської активності та боротьбу за європейські цінності. Подальший розвиток політичної культури залежатиме від стабільності демократичних інститутів і активної участі суспільства у формуванні державної політики.

Список використаних джерел:

1. Єфтені Н. М. Проблеми формування політичної культури в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 267–274. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7e5e0646-b224-43d8-b0e7-2a3cbe18cccc/content> (дата звернення: 20.03.2025).

2. Поліщук І. О. Основні підходи до аналізу політичної культури як важливої складової демократичних перетворень. *SPACE/Society, Politics, Administration in Central Europe*. 2016. № 1. С. 65–70. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1f99e993-98b3-429f-a2e9-57d22796ca76/content> (дата звернення: 22.03.2025).

3. Пробийголова Н. В. Основні напрямки розвитку демократичної політичної культури в Україні. *Політологічні записки*. 2013. № 2. С. 121–128.

Бондаренко А. О.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

МАС-МЕДІА ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ: ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТІЇ ЧИ ЗНАРЯДДЯ МАНІПУЛЯЦІЇ?

У сучасному суспільстві інформація відіграє вирішальну роль у формуванні світогляду людини, впливаючи на її сприйняття подій та ухвалення рішень. Основним каналом поширення інформації є засоби масової інформації, які мають значний вплив на громадську думку. Маніпуляція суспільною свідомістю виступає потужним інструментом як у політичних, так і в комерційних цілях, незважаючи на сумнівність її морального підґрунтя.

Засоби масової інформації (ЗМІ) – це публічне поширення різноманітних даних і відомостей за допомогою технічних засобів, таких як телебачення, радіо, Інтернет, газети та журнали. При цьому стінгазети, бібліотеки, форуми, Інтернет-блоги, конференції та подібні платформи не належать до ЗМІ. У політичній, соціальній, економічній та інших сферах життя ЗМІ виконують не лише функцію передачі інформації, а й стають засобом агатації, маніпуляції та пропаганди. Соціальна відповідальність у цьому процесі має не менше значення, ніж розвинута економічна інфраструктура, політична стабільність або впровадження інноваційного розвитку [2, с. 4–5].

Мас-медіа впливають на маси за допомогою різних методів: навчання, інформування, переконання, навіювання та інших психологічних способів. Завдяки широкому тиражуванню інформації про духовні цінності та соціальні вимоги стандартизуються і стереотипізуються поведінкові та світоглядні норми суспільного життя.

Контроль за інформацією дозволяє маніпулювати масовою свідомістю, створюючи модель реальності, яка вигідна певним суб'єктам впливу, і вирішувати, які проблеми стають актуальними. Так виникає медіа-свідомість – бачення світу, засноване на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях і подвійній моралі, що спричиняє значне спотворення громадської думки відносно реальності.

У демократичних суспільствах усього світу мас-медіа намагаються виконувати низку спеціальних функцій. М. Гуревич та Дж. Блумлер сформулювали їх так:

1. Спостерігати за поточними подіями, які можуть позитивно чи негативно вплинути на добробут громадян.
2. Визначити ключові суспільно-політичні проблеми, у тому числі їх походження та можливість вирішення.
3. Забезпечити форум для тих, хто представляє та захищає інтереси громадськості.
4. Передавати інформацію від різних партій і груп політичного дискурсу та до них; обмін інформацією між потенційними представниками влади та громадськістю.
5. Ретельно стежити за державними органами, громадськими організаціями та іншими органами влади, контролювати їхні дії та політику.

6. Інформувати та заохочувати громадян брати активну участь у політичних процесах, а не просто пасивно спостерігати за ними.

7. Протидіяти зовнішнім силам, які прагнуть підірвати незалежність преси [5, с. 56], [1, с. 132].

За допомогою ЗМІ інформацію можна спотворювати різними способами:

– шляхом неповного, одностороннього викладу, коли інформація дробиться на частини, що не дає можливості сформувати цілісну картину подій;

– поданням даних у вигляді, який є вигідним для когось, з акцентом на окремих аспектах подій та приховуванням малозначних деталей;

– створенням «інформаційного галасу», коли обсяг поданої інформації настільки великий, що стає неможливим її правильне сортування;

– відволіканням уваги від важливих подій за допомогою яскравих повідомлень;

– оперативною передачею неперевіреної інформації, оскільки перше повідомлення про подію справляє найбільший вплив на аудиторію;

– поширенням єдиного, ніби правильного, погляду на інформацію [2, с. 5–6].

У бюджетах великих політичних кампаній телевізійна реклама є основною статтею витрат, оскільки вона дозволяє ефективно презентувати виборцям імідж кандидата через виклад основних тез його програми. Політична реклама частіше передає інформацію про хід кампанії, ніж про особистості кандидатів, причому кадр визначається як центральна організуюча ідея для осмислення подій, пов'язаних із порушеною проблемою. У політичній пропаганді часто використовуються метафори та фрази-зачіпки, що порівнюють інформаційні кампанії з битвою чи змаганнями, наприклад, із кінськими перегонами з «лідерами» та «темними конячками», а прийоми фреймінгу істотно впливають на сприйняття аудиторією побаченого та почутого.

Сьогодні учасники інформаційного простору України працюють в умовах ринкової економіки, де інформація формується з урахуванням вимог ринку, комерційної вигідності та інтересів великих корпорацій. ЗМІ часто відображають політичні уподобання своїх власників, що робить їх важливим політичним інструментом [1, с. 132–133].

Головним інструментом маніпулювання на телебаченні є новини, що формують інформаційну картину дня та впливають на суспільну думку. В ідеалі вони мають бути різноплановими й об'єктивними, проте процес інформаційного виробництва передбачає контекстуалізацію подій. Динамічність новин забезпечується чіткою структурою, аудіо- та візуальним супроводом. Якісний новинний контент базується на агентських повідомленнях, моніторингу преси та власних джерелах, а ефективна інформаційна програма дотримується суворих стандартів [4, с. 292–293].

Найпопулярніші види спотворення новин включають персоналізацію, фрагментацію, драматизацію та нормалізацію: персоналізація стосується зосередження уваги новин на конкретних особах при розгляді суспільно важливих тем; фрагментація полягає у представленні новин у чіткій і лаконічній формі, що співвідноситься з поняттям «політики як послідовності сцен»; драматизація виникає при виборі історій за їх драматичною чи розважальною цінністю; нормалізація передбачає подання новин як приватних справ, які можуть бути вирішені в рамках існуючої соціально-політичної системи.

Передвиборча комунікація орієнтована на передачу певного обсягу інформації, оцінок, ідей та емоцій у вигляді символів від одного суб'єкта до іншого з метою зміни світогляду чи поведінки, при цьому специфіка процесу визначається як цілями передвиборчої кампанії, так і особливостями політичного дискурсу, що реалізуються через лексико-семантичні, синтактико-стилістичні та композиційні засоби.

Маніпулятивний ефект посилюється за допомогою використання великої кількості інтернет-мемів, що висміюють як діючих політичних суб'єктів, так і історичних діячів, а також публікації недостовірної інформації, спрямованої на дискредитацію іміджу держави та підірив довіри до неї. Проводиться аналогія між політичною діяльністю представників державної влади та діями політичних лідерів нацистської Німеччини, що посилюється монтажем відео, що демонструють негативне ставлення громадян до чинного режиму. При цьому акцентується увага на осіб, що виступають антагоністами режиму, а постійне інформування про підготовку протестів і трагічні події створює штучну атмосферу народного обурення [1, с. 133–134].

Мас-медіа відіграють важливу роль у формуванні публічної політики та впливають на рішення влади через поширення інформації, висвітлення різних точок зору та стимулювання публічних обговорень. Вони не лише надають громадськості доступ до важливих політичних подій, але й допомагають формувати думку щодо різних питань. У деяких випадках публікація новин і аналіз інформації можуть змусити владу реагувати на суспільні настрої.

В Україні впроваджують реформи в медіасфері для підвищення незалежності та об'єктивності, серед яких лібералізація ринку медіа, створення незалежних регуляторів, заборона медіа-концентрації, законодавчі зміни та підтримка незалежних журналістів. Ці заходи спрямовані на зміцнення свободи мас-медіа та створення інформованого суспільства [3, с. 38].

Мас-медіа є потужним інструментом впливу на громадську думку, здатним як сприяти демократичним процесам, так і ставати знаряддям маніпуляції. Новини, що формують інформаційну картину дня, можуть як об'єктивно відображати реальність, так і створювати викривлене уявлення про події.

Політичний вплив на засоби масової інформації залишається серйозною проблемою, особливо в країнах перехідного типу, де телебачення часто використовується для маніпуляції суспільною свідомістю. Водночас комерціалізація медіа-простору означає залежність мас-медіа від джерел фінансування, що також впливає на їхню об'єктивність.

Забезпечення плюралізму думок, доступ до альтернативних джерел інформації та розвиток критичного мислення в суспільстві є ключовими умовами для зниження маніпулятивного впливу медіа. Демократичне суспільство потребує незалежних ЗМІ, які можуть надавати різні інтерпретації подій, даючи людям можливість самостійно аналізувати інформацію та формувати власні погляди.

Список використаних джерел:

1. Булгаков Д. О. Маніпуляції у мас-медіа як інструмент політичної боротьби. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 131-136. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.17> (дата звернення: 22.03.2025).

2. Максимчук О. В., Бондар С. С. Роль мас медіа у формуванні політичних міфів. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 65. С. 49–55.

URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13101> (дата звернення: 23.03.2025).

3. Матвієнків С., Кирничний С. Мас-медіа України в контексті політичних трансформацій суспільства. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 16, С. 34-41. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/59> (дата звернення: 23.03.2025).

4. Шпортько О. В. Маніпулятивний характер впливу телебачення на особистість. *Наукові записки*. Вип. 38. С. 286-298. URL: <https://salo.li/3980f6d> (дата звернення: 24.03.2025).

Шпортько О. В. Маніпулятивний характер впливу телебачення на особистість. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 38. С. 286–298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzypiend_2008_38_28 (дата звернення: 24.03.2025).

5. Prokhorov A. M. (). Informatiino-psykholohichne pidgruntia politychnykh tekhnolohii. *Naukovi zapysky NaUKMA*. 2002. № 20. S. 256–257.

Григор'єв В. В.

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ – ПРОДУКТ СОЦІАЛІЗМУ ЧИ УНІКАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В ІСТОРІЇ

Протягом історії питання рівності статей викликало численні дискусії та суперечливі погляди. Одні дослідники наголошують на тому, що досягнення рівності стало можливим завдяки ідеям соціалізму, який прагнув до радикальної емансипації всіх членів суспільства, незалежно від їхньої статі. Інші вважають, що гендерна рівність розвивалася як унікальне явище, котре виникло завдяки окремим соціальним, економічним і культурним процесам, не пов'язаним безпосередньо з ідеологією соціалізму. Цей виклад спрямований на всебічний аналіз обох підходів із врахуванням історичних подій, практичних реформ і сучасних тенденцій, що дозволяє оцінити складність і багатовимірність процесу досягнення рівності [3, с. 20].

Соціалістична ідеологія завжди виходила з принципу рівності всіх громадян, що є ключовим елементом марксистко-ленінської думки. Цей підхід передбачав, що суспільство повинно бути побудоване на засадах справедливості, де кожна людина має однакові можливості для розвитку. Ідеологічне обґрунтування: Соціалізм виступав проти традиційних патріархальних систем, які обмежували розвиток жінок і закріплювали нерівність у суспільстві. Марксистка теорія розглядала патріархат як один із бар'єрів для повної емансипації людства, адже він стримував розвиток не тільки жінок, а й усієї економіки та культури [3, с. 20].

Ідеологія соціалізму поставила завдання не лише забезпечити економічну рівність, а й створити умови для соціальної рівності. Це включало реформування освіти, ліквідацію бар'єрів на ринку праці та забезпечення рівного доступу до ресурсів для всіх громадян. Подібна ідеологічна платформа дозволила сформувати правову базу, в якій питання рівності статей отримали своє місце поряд з іншими важливими соціальними проблемами.

Соціалістичний дискурс часто аналізував традиційні сімейні та культурні структури, що підтримували нерівність. Таким чином, концепція гендерної рівності стала невід'ємною частиною боротьби за соціальну справедливість і модернізацію суспільства, що відображалось як у риторичних заявах, так і в конкретних політичних заходах. Соціалістична ідеологія завжди виходила з принципу рівності всіх громадян, що є ключовим елементом марксистко-ленінської думки. Цей підхід передбачав, що суспільство повинно бути побудоване на засадах справедливості, де кожна людина має однакові можливості для розвитку.

Соціалізм виступав проти традиційних патріархальних систем, які обмежували розвиток жінок і закріплювали нерівність у суспільстві. Марксистська теорія розглядала патріархат як один із бар'єрів для повної емансипації людства, адже він стримував розвиток не тільки жінок, а й усієї економіки та культури.

Масове залучення жінок до виробництва мало на меті руйнування традиційних уявлень про робочу силу. Жінки активно долучалися до різних галузей економіки, що сприяло зростанню рівня їхньої соціальної активності. Проте, незважаючи на це, очікування суспільства щодо традиційної ролі в сім'ї залишалися сильно вираженими, і більшість жінок все ж таки відповідали за домашні обов'язки. Реформи дозволили жінкам

отримувати доступ до освіти та професійної підготовки, що в довгостроковій перспективі сприяло їхній економічній незалежності. Проте традиційні культурні установки зберігали певний вплив, що іноді обмежувало можливості для повної емансипації [5, с. 224].

Історичний розвиток ідей рівності статей має глибокі корені, що сягають епохи зародження феміністичних рухів у Західній Європі та Північній Америці. Уже в XVIII–XIX століттях жінки почали активно боротися за свої права. Суфражистки, як Сьюзен Б. Ентоні, Елізабет Кейді Стентон та їхні сучасниці, стали символами руху, який прагнув забезпечити рівний доступ до освіти, права власності та політичної участі. Цей рух формував основи для подальшого розвитку ідей рівності, незалежно від політичних систем, що панували в інших країнах.

Незалежно від соціалістичних ідеалів, в Західній Європі і США спостерігалось зростання культури просвіти та індивідуалізму, що сприяло підняттю питань рівності. Інтелектуальні та культурні еліти активно дискутували питання прав людини, що заклало підґрунтя для розширення прав жінок у наступні століття.

Сучасна гендерна рівність – це результат синтезу двох основних підходів: соціалістичного, що створив нормативну основу, і ліберального, який забезпечив практичну реалізацію прав жінок. Соціалістичні режими приділяли значну увагу створенню законодавчої бази, яка формально визнавала рівність усіх громадян. Ці норми слугували базою для подальших реформ і надали жінкам можливість отримати освіту, працювати на рівних умовах із чоловіками та брати участь у політичному житті [6, с. 47].

У ліберальних демократіях розвиток гендерної рівності відбувався поступово, через систематичні зміни в правовій системі, економічну модернізацію та розвиток громадянського суспільства. Цей підхід дозволяв не лише вводити нові закони, а й створювати умови для їхнього ефективного впровадження в повсякденне життя. Гендерна рівність тісно пов'язана із загальним соціальним прогресом [6, с. 47]. Економічні реформи, розвиток інфраструктури освіти та зростання ролі технологій сприяють тому, що суспільство швидше адаптується до нових норм. Розширення прав жінок стає не лише соціальним вимогом, а й необхідною умовою для економічного зростання.

Зміни в культурному просторі, зокрема у мистецтві, літературі та медіа, допомагають руйнувати старі стереотипи і формувати нове бачення ролі жінок і чоловіків у сучасному суспільстві. Взаємодія культурних процесів із правовими та економічними змінами створює унікальну синергію, яка сприяє повнішому втіленню ідей рівності.

Отже, гендерна рівність є комплексним явищем, яке не можна пояснити лише одним підходом. Вона виникла завдяки взаємодії багатьох історичних, соціальних, економічних та культурних факторів. Соціалістичні реформи зробили значний внесок у формальне закріплення прав жінок, тоді як незалежний розвиток феміністичних рухів і ліберально-демократичні процеси забезпечили їх практичну реалізацію. У сучасному глобальному світі цей синтез продовжує розвиватися, створюючи умови для подальшого усунення бар'єрів і досягнення більш справедливого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 14.
2. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України: гендерна експертиза. Київ : Логос, 2021. 40 с.
3. Сафончик О. І., Шамота О. В. Принцип гендерної рівності за сімейним законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2021. Вип. 41. С. 18–22.
4. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22..
5. Сурженко О. А. Способи захисту майнових цивільних прав. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 223 –226.
6. Надьон В. В. Обов'язки подружжя, що виникають із приводу спільної сумісної власності. *Проблеми законності*. 2016. № 132. С. 46–55.

Доценко М. І.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА ТА ОСНОВНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ КОМПОНЕНТІВ МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну створило безпрецедентні гуманітарні виклики, що актуалізували питання діяльності Товариства Червоного Хреста України (далі – ТЧХУ) як ключового гуманітарного актора в державі. Інституційна спроможність ТЧХУ стала можливою завдяки ефективній взаємодії з компонентами Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (далі – Міжнародний Рух), що забезпечило сталий розвиток і координацію гуманітарної допомоги. Тому важливим є аналіз діяльності в Україні кожного з названих компонентів Міжнародного Руху через призму співпраці з ТЧХУ, включаючи форми взаємодії з Міжнародним Рухом у здійсненні гуманітарної діяльності.

Основними формами співпраці ТЧХУ і МКЧХ на території України є: реалізація спільних проєктів та програм (наприклад, Меморандум про надання фінансової допомоги соціально незахищеним особам, що постраждали від збройного конфлікту між МКЧХ, ТЧХУ та Міністерством соціальної політики України у квітні 2022 року [2]); інституційна підтримка діяльності ТЧХУ, яка виражається в підтримці забезпечення сталості НК ТЧХУ і місцевих організацій; проведення спільних заходів [3]; експертна підтримка [5]; спільні інформаційні кампанії та адвокація, зокрема щодо захисту відмітних емблем; залучення експертів ТЧХУ до заходів, зокрема, участь у тренінгах з міжнародного гуманітарного права для військовослужбовців, участь у круглих столах.

Основними формами співпраці ТЧХУ і МФЧХ на території України є: реалізація спільних проєктів та програм, серед яких проєкт щодо надання підтримки особам з інвалідністю внаслідок війни; інституційна підтримка діяльності ТЧХУ, яка виражається в підтримці реформуванні ТЧХУ, розбудови системи регіональних структур і місцевих організацій, навчанні, мотивуванні і підтримці персоналу; забезпечення залучення допомоги від інших національних товариств і координація діяльності

інших національних товариств в Україні; проведення спільних заходів; експертна підтримка; спільні інформаційні кампанії та адвокація; обмін досвідом та пошук нових напрямів співпраці.

Співпраця між ТЧХУ та іншими національними товариствами оформлюється шляхом [1]: укладання рамкових меморандумів та угод про взаєморозуміння / співпрацю (наприклад, Генеральна угода між ТЧХУ та Французьким Червоним Хрестом від 9 листопада 2022 року, Меморандум про взаєморозуміння між ТЧХУ та Японським Червоним Хрестом від 1 жовтня 2022 року); обміном листами про наміри; укладанням проєктних / програмних угод (угод про реалізацію проєкту або програми), наприклад Проєктна угода «Реагування на соціальну вразливість в Україні шляхом локалізації та залучення молоді» між ТЧХУ та Данським Червоним Хрестом від 15 лютого 2022 року.

Основними формами співпраці ТЧХУ з іншими національними товариствами в Україні є: реалізація спільних проєктів та програм. Наприклад, проєкт «Реагування на соціальну вразливість в Україні шляхом локалізації та залучення молоді» за підтримки Данського Червоного Хреста, проєкт «Посилення стійкості до ризиків катастроф у Східній Україні» за підтримки Данського Червоного Хреста, підтримка діяльності мобільних медичних бригад ТЧХУ у Вінницькій області Італійським Червоним Хрестом; збір і передача ТЧХУ благодійних пожертв / благодійна допомога в грошовій та натуральній формі; інституційна підтримка діяльності ТЧХУ; залучення експертизи; обмін досвідом між національними товариствами [4], воркшопи з питань інклюзивної та справедливої якісної освіти; сприяння проведення навчання, поширення знань з міжнародного гуманітарного права; спільні інформаційні кампанії та адвокація.

Отже, взаємодія ТЧХУ як приймаючого Національного товариства з компонентами Міжнародного Руху в Україні є критично важливою в умовах війни високої інтенсивності. Завдяки сталій координації та формалізації співпраці ТЧХУ не лише розширило свою діяльність, але й сформувало стійку систему гуманітарного реагування, що може бути використана як модель для інших країн у кризових ситуаціях. Україна демонструє унікальний приклад стійкості національного гуманітарного сектору в умовах війни. ТЧХУ, використовуючи підтримку міжнародних партнерів, ефективно реалізовує гуманітарні ініціативи та відіграє

ключову роль у координації гуманітарної допомоги в Україні у системі Міжнародного Руху.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне співробітництво. *Офіційний веб-сайт ТЧХУ*. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/international-partnership/> (дата звернення: 2.03.2025).

2. МКЧХ, ТЧХУ та Міністерство соціальної політики підписали Меморандум про надання фінансової допомоги соціально незахищеним особам, що постраждали від збройного конфлікту. *Офіційний веб-сайт МКЧХ*. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2022/04/news-release/finansova-dopomoga-2022/> (дата звернення: 2.03.2025).

3. Представник Уповноваженого Юрій Ковбаса взяв участь у заході «Обмежуючи насильство: 75 років Женевським конвенціям про захист жертв війни». *Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/predstavnik-upovnovazhenogo-yurij-kovbasa-vzyav-uchast-u-zahodi-obmezhuuyuchi-nasilstvo-75-rokiv-zhenevskim-konvenciyam-pro-zahist-zhertv-vijni (дата звернення: 3.03.2025).

4. Представники Данського Червоного Хреста провели навчання на тему ефективного лідерства для Українського Червоного Хреста. *Офіційний веб-сайт ТЧХУ*. URL: <https://redcross.org.ua/news/2023/12/61118/> (дата звернення: 3.03.2025).

5. У Києві відбувся IHL Winter Camp. *Офіційний веб-сайт ТЧХУ*. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/02/64465/> (дата звернення: 4.03.2025).

Малий Д. А.,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СПЕЦИФІКА КИТАЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Китай, будучи однією з провідних світових держав, демонструє унікальну модель державного управління, що ґрунтується на синтезі ринкової економіки, жорсткого державного регулювання і принципів

меритократії. На відміну від західних демократій, китайська політична система будується на багаторівневому доборі управлінців, де ключові позиції посідають найкваліфікованіші кадри, які пройшли сувору партійну та адміністративну підготовку.

Такий успіх змушує задуматися: чи є китайська модель універсальною і застосовною для інших держав, чи можна розглядати її як альтернативу ліберальній демократії? Розглянемо ключові особливості китайської моделі, її історичне коріння, механізми функціонування.

Починаючи аналіз китайської моделі, насамперед, слід дати визначення терміну «меритократія», який означає – влада гідних. Меритократія – це засада управління, згідно з котрою керівні посади повинні посідати більш здатні люди, незалежно від соціального або економічного походження [1].

Меритократична традиція у Китаї має давнє історичне коріння, адже система державних іспитів зароджується ще під час правління династії Хань (206 до н. е. – 220) під назвою «система дев'яти рангів». А остаточно формується і перетворюється у систему державних іспитів (кецзюй) при правлінні династії Суй (581 – 618). Завдяки цій системі в імперському Китаї існувала певна соціальна мобільність, адже результати ніяк не залежали від соціального становища, а лише від здібностей людини. Проіснувала вона аж до 1905 року, її відмінили за декілька років до падіння династії Цін (1636 – 1912). Виходить, що ця система існувала приблизно 1300 років і вона просто не могла не залишити помітний слід в історії та китайських традиціях [2].

Хоча і «кецзюй» було скасовано, у сучасному Китаї все ще існує традиція екзаменаційного тестування чиновників під назвою «го као». Це складний іспит на «випалювання мізків», який обіцяє тим, хто його складе, роботу на все життя. І цей приз настільки бажаний, що дехто повертається знову і знову, щоб пройти ще одне випробування. Іспит складається з п'ятигодинних письмових тестів і співбесід, включає 135 запитань із кількома варіантами відповідей, на які кандидати мають відповісти за дві години, тобто на кожне запитання відводиться менше хвилини. Запитання охоплюють широкий спектр тем, включно з математикою, міжнародними відносинами, мовою та логікою [3]/

Грунтовно розглянуто сучасну політичну систему Китаю у книзі Д. Белла «Китайська модель». Автор є противником електоральної

демократії, але при цьому він не лише нахваляє китайський шлях до меритократії, а й показує недоліки. За його словами, у політичній меритократії є три основні проблематики:

1. Проблема корупції – в Китаї дуже поширене зловживання владою і найсерйознішим проявом цього є офіційна корупція, тобто державні службовці використовують своє становище в особистих цілях [4, с. 132].

2. Проблема нечутливості – політичні ієрархії складаються дедалі більше з еліт із вузьким соціальним становищем. Вони зацікавлені у відборі людей лише із своїх суспільних груп [4, с. 148, 159].

3. Проблема легітимності – наскільки легітимним буде виглядати уряд без надання прав на політичну участь звичайним громадянам [4, с. 177]

Також він зазначає про три можливі моделі демократичної меритократії [4, с. 177]:

1. Система змішаного голосування – модель, що об'єднує демократію й меритократію на рівні виборця.

2. Горизонтальна модель – об'єднує демократію й меритократію на рівні центральних політичних інститутів.

3. Вертикальна модель – демократія на місцевому рівні, меритократія на рівні центрального уряду.

В останньому розділі Белл аналізує реальність політичної реформи і приводить три елементи китайської моделі:

1. Демократія внизу.

2. Експериментування між місцевими і центральними рівнями врядування.

3. Меритократія на вищому рівні.

Інакше кажучи, чим нижчий рівень управління, то більш демократичніша політична система; експерименти більш імовірні між найнижчими і найвищими рівнями врядування, зокрема, експерименти з цілком новими практиками й інститутами; і що вищий рівень врядування, то більш меритократичною стає система [4, с. 216]. Також можна помітити, що усі ці елементи впливають з давніх китайських традицій і історії, як було згадано вище, і успіхи КПК за останні 30 років показують, що система грамотно працює із цим багажем знань, який перевірений роками.

Отже, китайська модель – це поки що дуже успішний проєкт, який кидає виклик сучасним ліберальним демократіям. Це дає привід замислитися щодо реалізації подібних моделей в інших країнах світу. Однак головне питання полягає у тому, чи зможуть країни, які протягом століть будували цю ліберальну демократію, врешті решт зробили це і отримали стабільне існування, відмовитися від благ цієї системи та почати перебудову на китайську модель? Чи може бути це успішним без більш ніж тисячолітнього китайського досвіду спроб побудувати меритократичну систему?

На нашу думку, цей процес буде занадто важким для держав та складним для звичайних громадян. Чи буде якийсь сенс відмовлятися від старих систем заради нової китайської? На це зможе відповісти лише час і подальші китайські успіхи або ж несподіваний провал.

Список використаних джерел:

1. Меритократія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Меритократія> (дата звернення: 22.03.2025).
2. Урусов В. Б. Виникнення і розвиток системи державних іспитів стародавнього Китаю. *Китаєзнавчі дослідження*. 2018. № 2. С. 52–60.
3. The people who can't quite get a government job. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-38151203> (date of access: 22.03.2025).
4. Белл Д. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії / пер. з англ. О. Дем'янчук ; 2-ге вид. Київ : Наш Формат, 2023. 336 с.

Малиновський В. Я.,
доктор політичних наук, професор
Луцький національний технічний університет

ТРАМПІЗМ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ЄС ТА УКРАЇНИ

З початком президентства Д. Трампа світ опинився в новій геополітичній реальності. Модель світопорядку, сформована після Другої світової війни, фактично зруйнована. Існуючі інституції, союзи, угоди, меморандуми, що складала основу мирного співіснування двох систем (Західної і Східної), швидкими темпами демонтуються адміністрацією

США. Втілюючи в життя лозунг «Зробимо Америку знову великою» (MAGA), Сполучені Штати звільняють себе від усіх надлишкових зовнішніх та внутрішніх зобов'язань, на які витрачаються кошти американських платників податків. Вашингтон уже вийшов з Паризької кліматичної угоди, ВООЗ, на черзі ООН, СОТ і, можливо, НАТО. Усе це подається як вихід з угод та організацій, діяльність яких не відповідає національним інтересам США, політиці президента Д. Трампа та є надмірним фінансовим тягарем для Америки.

Здійснюючи таку політику, США фактично відмовилися бути безпековою «парасолькою» для країни Європи. Пояснення – переорієнтація на пріоритетний зовнішньополітичний напрям – Індо-Тихоокеанський регіон. Паралельно США усуваються від ролі світового провідника і захисника демократії, адже ідеологія ліберальної демократії суперечить авторитарним постулатам трампізму. Про це відверто заявив віце-президент США Джей Ді Венс на 61 Мюнхенській безпековій конференції 14 лютого 2025 р., звинувативши «відхід Європи від її фундаментальних цінностей, спільних зі Сполученими Штатами, що становить загрозу, яка турбує більше, ніж росія чи Китай»? [1].

Натомість, нова американська адміністрація розпочала формувати «новий світовий порядок», в якому мають домінувати великі потужні держави, що мають диктувати іншим встановлені ними (а не легітимними міжнародними інституціями) правила гри. Відповідно до цієї доктрини, настає епоха «права сили», що приходить на зміну «сили права»: держави-гегемони володіють монопольним правом розподіляти зони впливу на світовій арені з повним домінуванням у відповідних регіонах і не втручанням у справи один одного. У цьому контексті зовнішньополітичні амбіції адміністрації Трампа збігаються з експансіоністськими намірами Москви і Пекіна, які відкрито заявляють про свої зазіхання на відповідні території сусідніх держав та окремі держави. Підтвердженням цього є агресивні заяви американського президента (у стилі промов А. Гітлера) про те, що Канада має стати 51 штатом США; Данія – відмовитися від Гренландії; Панамський канал – повернутися під контроль США; сектор Газа – передана Америці.

Під час першого засідання уряду Д. Трамп заявив, що Європейський Союз «був створений для того, щоб пограбувати Сполучені Штати» [2]. Таким чином адміністрація США перевела ЄС – свого найближчого

союзника, у категорію недругів. Про це свідчить і заява Дж. Ді Венса про те, що «Данія не виконує свою роботу з Гренландією і не є хорошим союзником, і якщо це означає, що нам потрібно проявити більший територіальний інтерес до Гренландії, це те, що президент Трамп збирається зробити». До цього додав, що президенту США «байдуже, що кричать європейці, бо він дбає про те, щоб інтереси американців ставали на перше місце» [3].

Така політика Білого дому щодо ЄС не є випадковою, вона спрямована на посилення США, а для цього необхідно усунути альтернативні центри сили, одним з яких і є Євросоюз. У цьому контексті дії Вашингтону повністю збігаються з політикою Кремля, який вже тривалий час намагається роз'єднати ЄС зі Сполученими Штатами та розвалити Євросоюз із середини. Відтепер цим обом хижакам вигідна слабка та роз'єднана Європа у форматі окремих національних держав зі слабкими лідерами та незахищеними ринками збуту.

Не випадково Д. Трамп симпатизує та підтримує дружні відносини з угорським прем'єром В. Орбаном, який цілеспрямовано проводить політику послаблення єдності євроспільноти та підігрує Москві. Саме така точкова підтримка євроскептиків становить основу зовнішньої політики адміністрації США в Європі. Про це свідчить відкрита підтримка ультраправих партій популістського ґатунку (наприклад, Альтернатива для Німеччини) та політиків (наприклад, румунський кандидат у президенти К. Джоржеску), які перебувають у тісних стосунках з Москвою та поширюють її наративи. При цьому наголосимо, що зазначені політичні актори виступають не лише за вихід їхніх країн з ЄС, відновлення економічних зв'язків з Росією, а й за припинення військової допомоги Україні, фактично пропонуючи капітуляцію України.

Підігрування трампістами Кремлю відбувається у розрахунку відштовхнути Москву від Пекіна, що свідчить про абсолютне нерозуміння американцями геополітичних реалій сучасності, зокрема сутності і природи авторитарних антидемократичних режимів. Для них США та інші демократії завжди будуть суперниками в економічній сфері та ворогами в ідеологічній. У цьому контексті фінансово-бізнесовий підхід до геополітики адміністрації Трампа є абсолютно провальним. Він стосується й політики щодо війни в Україні, основою якої є прагнення Д. Трампа завершити війну на умовах Росії, замість того, щоб за допомогою ЗСУ та

європейських союзників завдати їй поразки у формі розпаду на декілька окремих державних утворень і таким чином назавжди усунути головну загрозу Західній цивілізації. На жаль, повторюється ситуація 1991 р., коли адміністрація Дж. Буша (старшого) боялася розпаду СРСР. Уже за перший місяць свого президентства Трамп вивів Росію з міжнародної ізоляції, навіть запропонував повернути її до кола G7, а з воєнним злочинцем, який перебуває у міжнародному розшуку, розпочав прямі переговори. «Два великих лідери об'єдналися заради блага людства» – так назвав ці відносини спецпредставник президента США С. Віткофф [4].

Раніше у таке важко було повірити, особливо в контексті паралелей з Другою світовою війною, коли б президент США Ф. Д. Рузвельт замість військової допомоги СРСР розпочав переговори з А. Гітлером, та пояснював усім, що не нацисти винні у початку війни, а її жертви. На жаль, нинішня реальність є саме такою: Сполучені Штати фактично стали на бік агресора і шантажем примушують Україну – жертву рашистського вторгнення, поступитися захопленими територіями та виконати інші принизливі умови загарбників. При цьому Д. Трамп у притаманному йому бізнесовому стилі переслідує й власний зиск у формі зазіхань на Запорізьку АЕС та корисні копалини України.

У цій ситуації єдино правильним напрямом для України є повна переорієнтація на Європу, а також інші країни, такі як Канада, що відтепер стали основними нашими союзниками. Адже лише разом ми можемо протистояти сучасним загрозам і викликам. Україна має найбільшу армію на континенті, що володіє бойовим досвідом ведення сучасних війн, а тому лише вона спроможна зупинити рашистську навалу. Видається, що європейські лідери, нарешті, починають це усвідомлювати, про що свідчать останні конкретні дії. Зокрема, пропозиція президента Франції Е. Макрона про «ядерну парасольку» Франції для захисту країн Європи; ініціатива прем'єр-міністра Сполученого Королівства К. Стармера щодо створення «коаліції охочих»; президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн представила оборонний план ЄС (протягом 10 років інвестувати в оборонний фонд 500 млрд євро); Німеччина послабила «боргове гальмо» для збільшення витрат на оборону обсягом 500 млрд євро; лідер ХДС/ХСС Ф. Мерц ініціював створення оборонного альянсу замість НАТО; країни Nordic-Baltic 8 представили нові ініціативи з підтримки України.

У цьому контексті воєнно-політичні ініціативи Євросоюзу і України збігаються, зокрема Президент України В. Зеленський на вже згаданій вище Мюнхенській конференції запропонував створити спільні Збройні сили Європи за участі української армії: «Без України європейська армія не зможе зупинити РФ. Але об'єднана армія зможе. Зброя, санкції, політичний тиск, єдність – це те, що можете надати ви. Три роки війни створили підґрунтя для об'єднаних європейських сил» [5]. Саме така політика може принести позитивний результат і забезпечити довготривалий мир і безпеку в Європі.

Список використаних джерел:

1. Кротовська О. Мюнхен-2025: Венс назвав, що загрожує Європі більше ніж РФ і Китай. *Ми – Україна*. 2025. 14 лют. URL: <https://surl.li/betddc> (дата звернення: 14.03.2025).
2. Д'яконов І. ЄС був створений для того, щоб пограбувати США: Трамп анонсував 25 % мита на товари з Європи. *Українська правда*. 2025. 27 лют. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/02/27/7500341/> (дата звернення: 16.03.2025).
3. Дутік К. «Не є хорошим союзником»: Джей Ді Венс заявив, що Данія, яка контролює Гренландію, не виконує свою роботу. *ОбозUA*. 2025. 24 берез. URL: <https://surl.li/pqrcxg> (дата звернення: 16.03.2025).
4. Віткофф назвав Путіна й Трампа «великими лідерами»: до повного припинення вогню «недалеко». *Антикор*. 2025. 19 берез. URL: <https://surl.li/mobgxr> (дата звернення: 17.03.2025).
5. Президент України закликав створити спільні Збройні сили Європи. *Радіо Свобода*. 2025. 15 лют. URL: <https://surl.li/rsegkb> (дата звернення: 17.03.2025).

Марусинець М. М.,

кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

ІРЛАНДСЬКА ПАРТІЯ ШИНН ФЕЙН ПРО ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНОНОЇ ІРЛАНДІЇ

У травні 1921 р. Острів Ірландія був розділений навпіл, що призвело до того, що Північна Ірландія стала частиною Великобританії, а згодом

утворилася незалежна Республіка Ірландія. Північна Ірландія є регіоном Великобританії, який оспорюється протягом тривалого часу. Північна Ірландія пережила десятиліття конфлікту з кінця 1960-х до кінця 1990-х рр., у результаті якого загинуло понад 3500 людей. Епоха, відома як «Смута», значною мірою спровокувала агресію протестантів, які історично домінували проти католицької меншини. Мирна угода «Страсної П'ятниці» або «Белфастська угода» [4], укладена в квітні 1998 р., призвела до створення уряду, що розділяє владу. До складу уряду увійшли політичні сили, що підтримують збройні угруповання. Більше двадцяти п'яти років потому значна частина цієї Угоди була виконана. Не дивлячись на те, що воєнізовані угруповання все ще існують, вони в основному роззброєні, і значною мірою насильство між двома сторонами припинилося.

Дуже важливим є те, що на початку 2024 р. найстаріша ірландська партія, що діє в Республіці Ірландії та британській Північній Ірландії і виступає за їх возз'єднання – Шинн Фейн вперше очолила уряд Північної Ірландії, відновивши дискусію про можливість проведення референдуму про возз'єднання з Ірландською Республікою. На переконання лідера Шинн Фейн, партії, яка перемогла і зайняла більшість у парламенті Північної Ірландії у 2022 р., референдум про возз'єднання Ірландської Республіки та Північної Ірландії відбудеться протягом найближчих шести років.

Сьогодні необхідно брати до уваги той факт, що розбіжності з приводу виходу Великобританії з Європейського союзу (ЄС) у 2020 р., відомого як «Брекзїт» (англ. Brexit), ускладнили прикордонний режим Північної Ірландії. Так званий Північноірландський протокол, який вводить нові прикордонні перевірки товарів, що надходять з Великобританії, викликав побоювання з приводу можливості зупинки прогресу, досягнутого угодою Страсної п'ятниці. Загалом, катастрофічні наслідки Брексїту для Північної Ірландії викликали безпрецедентну хвилю дискусій про нові політичні та територіальні домовленості для усього острова.

М. О'Ніл була призначена першим міністром в уряді Північної Ірландії ще з травня 2022 р., коли Шинн Фейн стала найбільшою партією Північної Ірландії, яка перемогла на виборах до Асамблеї. Але до зняття бойкоту в Асамблеї Північної Ірландії Демократичною юніоністською

партією М. О'Ніл не могла обійняти цю посаду. Примітно, що законодавець від Демократичної юніоністської партії (ДЮП) Е. Літл-Пенгеллі стала заступником першого міністра – пост, який має рівну вагу з постом М. О'Ніл. Результати виборів до Асамблеї Північної Ірландії та муніципальні вибори показали, що Шинн Фейн краще реагує на запити та злободенні потреби виборців. За результатами виборів до 90-місцевої Асамблеї Північної Ірландії у 2022 р. Шинн Фейн стала лідером і набрала 30% голосів виборців. У той же час ДЮП набрала 27,8% (Northern Ireland Assembly Election, 2022). На виборах до муніципальних рад у 2023 р. Шинн Фейн також лідирувала, набравши 30,9%, а ДЮП 23,3% голосів виборців (Local elections 2023: Results and analysis, 2023).

Важливим чинником у перемозі Шинн Фейн стали демографічні зміни. Демографічні показники в регіоні демонструють приріст католиків, які становлять більшість електорату Шинн Фейн. Відповідно до загальних переписів населення їхня частка серед жителів Північної Ірландії з 2001 по 2021 р. зросла на 1,9%. У 2001 р. частка католиків становила 43,8% (Northern Ireland Census, 2001), а у 2021 р. 45,7% ([7] на тлі відповідного скорочення протестантського населення (2001 р. – 5 %, 2021 – 43,5%).

Все вищезазначене ставить під сумнів заяви Шинн Фейн про близькість возз'єднання Ірландії. Хоча дані опитувань показують, що підтримка возз'єднання зросла через кризу, пов'язану з Брекзітом, менше третини виборців у Північній Ірландії підтримали б це. Підтримка в Республіці Ірландія також зросла, але постали питання про те, як можуть змінитися погляди в ході реального референдуму, особливо коли будуть порушені такі питання, як підвищення податків або можливість повернення до насильства [1].

Опитування громадської думки показують, що більшість громадян Республіки Ірландії хочуть проведення референдуму про возз'єднання протягом п'яти років і будуть голосувати «за» возз'єднання Ірландії, але із застереженнями. Жителі Північної Ірландії хочуть проведення референдуму про возз'єднання протягом 10 років, але більшість хочуть залишитися у складі ЄС. Насправді неможливо оцінити прагнення громадян по обидва боки кордону до возз'єднання, поки вони не дізнаються, як буде виглядати «нова» Ірландія. У цьому контексті британський дослідник Дж. Уолш задає логічні та актуальні питання: «Чи не скасує возз'єднання Ірландії існуючий порядок, згідно з яким у

Федеративній Ірландії могла б зберегтися адміністрація Стормонта, а юніоністи могли б зберегти своє британське громадянство? Чи матиме об'єднана Ірландія новий прапор? Нову Конституцію? Новий національний гімн? Це надзвичайно складні питання, не в останню чергу для жителів Республіки Ірландія, які дорожать цими символами і неохоче від них відмовляються» [7].

Однак Шинн Фейн має багато роботи, якщо вона хоче досягти бажаного результату під час проведення плебісциту. Для цього буде потрібно не що інше, як прискорений установчий процес, заснований на таких масштабних соціал-демократичних реформах, яких не було ніде в Європі протягом десятиліть. Вирішення гострої житлової кризи в Ірландії та створення універсальної системи охорони здоров'я в одній з найважливіших «податкових гаваней» для корпорацій у світі є одними з багатьох кроків, необхідних для того, щоб переконати виборців у тому, що пропозиція воз'єднаної Ірландії є досить привабливою. Шинн Фейн вміло зіграла свою політичну роль в останнє десятиліття, як на боці опозиції в Республіці Ірландія, так і під час тривалого «паралічу місцевого самоврядування» в Північній Ірландії через наслідки Брекситу і протистояння з ДЮП. Однак чи зможе Шинн Фейн підтримувати такий рівень підтримки населення, керуючи об'єднаними державами з дуже обмеженими адміністративними можливостями залишається відкритим питанням [2].

Нинішній уряд Республіки Ірландія пообіцяв виділити до 1 млрд. євро на різні ініціативи з розвитку інфраструктури і створення робочих місць на півночі до 2030 р. Тепер, коли Шинн Фейн контролює ключові пости в Міністерстві економіки і фінансів в Північній Ірландії, уряд, очолюваний Шинн Фейн має можливість допомогти скоординувати значні витрати на всьому острові для досягнення своїх цілей в найближчі роки. Однак у найближчій перспективі уряд зіткнеться з фінансовим тиском з боку Великобританії, чинячи опір закликам запровадити плату за воду та інші болісні заходи, що спрямовані на збільшення доходів, водночас вимагаючи більш щедрого фінансування для найбільш неблагополучного регіону Великобританії за низкою показників [2].

Список використаних джерел:

1. McLoughlin, P., 2024. The restoration of power-sharing in Northern Ireland: back to the old routine? *UK in the changing Europe*, [online] 16

February. Available at: <<https://ukandeu.ac.uk/the-restoration-of-power-sharing-in-northern-ireland-back-to-the-old-routine/>> [Accessed 4 May 2024].

2. Greene, T., 2024. On the Road to Reunification? *Rosa Luxemburg Stiftung*, [online] February 28. Available at: <<https://www.rosalux.de/en/news/id/51728/on-the-road-to-reunification>> [Accessed 10 May 2024].

4. Northern Ireland Act, 1998, *World Intellectual Property Organization*, [online] Available at: <<https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/gb/gb443en.pdf>> [Accessed 5 May 2024]

5. Northern Ireland Assembly Election, 2022. *House of Commons Library*, [online] May 18. Available at: <<https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9549/CBP-9549.pdf>> [Accessed 9 May 2024].

6. Northern Ireland Census, 2001. Key Statistics Report. *Northern Ireland Statistics and Research Agency*, [online] December 19. Available at: <<https://www.nisra.gov.uk/publications/2001-census-key-statistics>> [Accessed 9 May 2024].

7. Walsh, J., 2024. A united Ireland is growing ever more likely – thanks to the failures of Brexit Britain. *The Guardian*, [online] February 26 Available at: <https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2024/feb/26/ireland-unity-brexit-britain>> [Accessed 17 May 2024].

Ратушняк Д. В.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Всезростаючу роль політичних інститутів у суспільному житті підкреслює нове термінологічне словосполучення – політична інституціоналізація. Під останньою розуміють становлення політичних інститутів, їх розвиток та закріплення, інтеграцію у суспільство. Цей термін сьогодні широко використовується в науці, коли йдеться про інституціоналізацію норм, процедур, організацій (держави, політичних

партій), окремих державних органів (парламенту, глави держави, уряду), форм держави, демократії, політичної поведінки, політичної системи загалом.

За визначенням С. Хантінгтона, інституціоналізація – це процес набуття організаціями і процедурами цінності і стійкості. Інституціоналізацію можна розуміти також як перетворення суспільних норм, відносин та правил поведінки в інститути [1].

Передумовою їх виникнення є поява соціальних, різних за своєю спрямованістю спільнот, які потребують структуризації та управління. Оскільки кожній спільноті властивий свій груповий інтерес, то політичні інститути покликані виражати специфічні політичні інтереси тих чи інших соціальних груп, а також регулювати конфронтацію тих інтересів, які не збігаються [2].

Політичні інститути – це структури та механізми, які організують, розподіляють і обмежують здійснення політичної влади в суспільстві. У демократичній державі ці інститути покликані забезпечувати представницьке правління, захист прав і свобод та верховенство права. Стан розвитку політичних інститутів має вирішальне значення для динаміки демократичних систем та їх стійкості до внутрішніх і зовнішніх викликів.

Політичні інститути як форма впорядкування суспільних відносин відіграють ключову роль для формування інформаційної держави – демократичної держави нового типу [3].

Політичні інститути загалом виконують функції забезпечення безперервності суспільного життя, контролю та підтримання порядку, регулювання соціальних процесів, взаємовідносин між індивідами, соціальної інтеграції та політичної соціалізації індивідів тощо [1].

До складу політичного інституту входять:

- групи людей, що від імені й за підтримки суспільства покликані виконувати певні соціально значимі політичні функції;
- організаційне оформлення їхньої діяльності, необхідне для реалізації вказаних функцій;
- сукупність матеріальних та інших засобів, що дозволяють цим групам осіб виконувати встановлені політичні дії;
- сукупність норм, поведінкових ролей, які традиційно закріплюються за цими групами для виконання певних функцій, а

прийнятий спосіб цього сприймається суспільством як правильне, належне, очікуване [2].

Неформальні інститути – спонтанно сформована система соціальних зв'язків, взаємодій і норм міжособистісного і міжгрупової спілкування. Неформальні інститути виникають там, де несправність формального інституту викликає порушення важливих для життєдіяльності всього соціального організму функцій [4].

Дослідники виділяють наступні види неформальних інститутів:

- додаткові – співіснують та, більше того, кооперуються з формальними інститутами для досягнення більшої ефективності результатів політики; це низка норм, рутин і процедур, які полегшують процеси прийняття рішень та координації бюрократичної діяльності, підтримують юридичні норми;

- адаптивні – за своєю суттю суперечать духу, але не «букві» писаного закону;

- заміщуючі – існують в слабко інституціоналізованому середовищі слабкої державної влади, однак сприяють досягненню результатів політики, досягнути які формальні інститути виявилися неспроможними;

- конкуруючі – виникають в умовах систематичного недотримання неефективних норм формальних інститутів та структурують поведінку політичних акторів таким чином, щоб вони були змушені дотримуватися встановлених неформальних правил, фактично опинившись перед загрозою покарання за чітке слідування законам [5].

Інститути є надзвичайно важливими в умовах демократичного політичного режиму, оскільки всі урядові інститути мають діяти чітко в межах своїх визначених законом повноважень, з дотриманням принципів прозорості і підзвітності. Запорука цього в ефективності функціонування політичних інститутів, яка залежить, зокрема, від якості нормативно-правової бази, яка регулює їх діяльність, або ж ступеня вкорінення політичних традицій у цінностях окремої національної держави [3].

У будь-якому випадку політичні інститути виступають невід'ємними елементами політичної системи суспільства, важливими суб'єктами політики та носіями політичного процесу, що впорядковують політичну організацію суспільства, забезпечуючи її стабільне та тривале функціонування [1].

Список використаних джерел:

1. Демчишак Р. Наукові підходи до розуміння сутності поняття «політичний інститут». *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 9–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2015_27_4 (дата звернення: 20.03.2025).
2. Ханстантинов В. О. Політичні інститути і процеси : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 144 с. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2486/1/Politychni_instytuty_i_protsey.pdf (дата звернення: 21.03.2025).
3. Балан С. В. Значення політичних інститутів для становлення інформаційної держави. *Політологічний вісник*. 2024. Вип. 92. С. 186–197. URL: <https://www.zrv.knu.ua/index.php/pb/article/view/231/213> (дата звернення: 21.03.2025).
4. Бульдович П. Сутність та особливості неформальних інститутів у політиці. *European political and law discourse*. 2017. Vol. 4. Issue 2. P 42–47. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-2/08.pdf> (дата звернення: 22.03.2025).
5. Рибій О. Неформальні політичні інститути: сутність, класифікація, результати діяльності. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 34–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2011_1_7 (дата звернення: 23.03.2025).

Тараненко В. С.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ВІЙСЬКОВА ПРОПАГАНДА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Пропаганда – це потужний інструмент впливу на суспільну думку, який використовують держави, політичні сили, медіа та інші організації. Вона може мати як позитивний, так і негативний характер, формуючи світогляд людей, впливаючи на їхні рішення, поведінку на користь певної справи або громадської позиції. Методи пропаганди постійно змінюються, адаптуючись до сучасних технологій і засобів масової інформації.

Важливо розуміти, як працює пропаганда, наскільки вона ефективна та які наслідки вона може мати для суспільства і кожної окремої людини.

У сучасному світі, де інформація поширюється миттєво, пропаганда стала ще впливовішою. Вона відіграє ключову роль у політиці, війнах, виборчих кампаніях і навіть у комерційній рекламі. Соціальні мережі, телебачення та інтернет-платформи дають змогу маніпулювати суспільною думкою швидше й ефективніше, ніж будь-коли раніше. Це робить вивчення методів пропаганди, її ефективності та можливих наслідків вкрай важливим для критичного мислення та захисту від маніпуляцій. Науковці вкладають різне значення у це поняття, зокрема, М. Шевців та К. Гончарук вважають, що пропаганда – це «ідеологічно спрямована діяльність партії, громадського об'єднання чи іншої організації для формування у конкретних верств населення певних позицій і уявлень (світогляду)» [4, с. 117].

На тлі останніх подій у нашій державі усе більших обертів набирає військова пропаганда. Вона є ключовим інструментом у веденні військових дій, поряд із бойовими діями, економічним тиском та кібератаками. Основні цілі військової пропаганди включають легітимізацію війни, дискредитацію протилежної сторони, деморалізацію населення, формування проактивних настроїв у світі та приховування власних військових злочинів. До прикладу, путінська пропаганда не тільки використовує інформаційні приводи, а й також їх активно створює. Через кремлівське телебачення здійснюється пропаганда методом інформаційних хвиль. Ключові невеликі повідомлення подані через радіо, друковані ЗМІ та телебачення для широких мас. Для того, щоб ця масова інформація з'явилася потрібно створити спеціальну інформаційну операцію, а тоді просувати її через комунікативні канали. «Після запуску повідомлення через офіційний авторитетний ресурс, його одразу підхоплюють інші, репостять у соціальних мережах, коментують, поширюють чутки...» [2]. Російські комунікативні канали використовують такі методи: «дозована інформація»; дезінформація у поєднанні із великим викривленням подій; подача припущень, особистих думок та вибіркової, корисної для пропагандиста, факти; інформаційний рефреймінг; перекручування інформації і її подача «без коментарів»; технологія «25-го кадру», яка заборонена міжнародним законодавством; замовчування важливих подій. Ці методи впливають на психіку індивідів

та суспільства у такий спосіб, що люди починають вважати, що нав'язані думки та переконання – це їхній життєвий досвід та їхні самостійні висновки [2].

Один із найбільш ефективних методів російської пропаганди стосовно України полягає у створенні альтернативної реальності, у якій Україну зображують як нелегітимну, нестабільну та непридатну для життя країну. Російські ЗМІ, зокрема телеканали RT та Sputnik, а також кремлівські веб-сайти, постійно генерують та поширюють фейкові новини та дезінформацію про Україну з метою спотворення реальної ситуації [1, с. 258]. Наприклад, російські ЗМІ поширюють зображення України як країни, де панує хаос та насильство, де порушуються права людини, а економічна ситуація є катастрофічною. Вони також намагаються створити ілюзію, що російська анексія Криму та війна є наслідком дій США та Європи.

Другий основний метод російської пропаганди щодо України – це використання дезінформації та маніпулювання інформацією з метою вплинути на українське суспільство та змінити його погляди на різні питання. Російська пропаганда зловживає термінологією з метою спотворення реальної картини подій. Заради емоційно-привабливої, розважальної та якісної пропаганди Росія використовує широкий арсенал інструментів: сфабриковані відео, фото та аудіо-матеріали, найняті актори, які виступають «свідками» або «жертвами» бандерівців; підкріплюючи це у всіх форматах медіа: від друкованих ЗМІ до онлайн-видань та кінемато-графу. Усе це заради того, аби створити антиєвропейський настрій у суспільстві, пов'язати підтримку демократичного руху в Україні з підтримкою фашизму, зробити слово «націоналізм» синонімом «нацизму».

У своїй публікації «Стратегія перемоги України у війні з росією» філософ С. Дацюк написав: «Суть інформаційної війни – ідентоцид, тобто знищення національної-державної-громадянської ідентичності країни-суперника до такого стану, коли про нього можна сказати одне – нелюдь і ворог. Суть ідентоциду – переконання більшості народу своєї країни, а в ідеалі і частини народу супротивника у злих намірах супротивника щодо своїх». Аналізуючи ключові повідомлення російських ЗМІ, можна погодитись, що вони мають на меті знищення національної ідентичності українців у цілому [3].

Наразі Україна перебуває у стані гібридної війни з росією, у якій інформаційна війна відіграє важливу роль. Одним із головних інструментів, який використовує Росія – це пропаганда та дезінформація. В арсеналі пропагандистів не лише маніпулювання громадянською свідомістю, але й нищення ідентичності як такої. Аналізуючи публікації іноземних ЗМІ, можемо зробити висновок, що Україна там зображена як корумпована країна, яка ще не наблизилась до демократичного розвитку, в якій нерозвинуте громадянське суспільство, а свобода слова і права людини постійно порушуються. На зовнішній арені – непередбачувана та нестабільна, ненадійна як економічний партнер, а правова та судова система не працюють належним чином, країна, у якій влада не виконує своїх обіцянок міжнародному співтовариству. Варто пам'ятати, що повністю об'єктивних ЗМІ не існує. На матеріал можуть впливати особисті вподобання журналіста, політика компанії, політика держави тощо. Все, про що людина читає, або бачить, чує у медіа – це лише один погляд на новину. Для того, аби сформувати власну думку на ту чи іншу ситуацію або проблему, варто аналізувати не одне джерело інформації, а щонайменше – три [3].

Отже, сучасна війна виходить за межі поля бою, і інформаційна війна стає не менш важливим інструментом впливу. Російсько-українська війна продемонструвала, як військова пропаганда використовується для виправдання агресії, маніпуляції суспільною думкою та дискредитації противника. Росія поширює фейки, дезінформацію та маніпулятивні наративи через медіа, соцмережі та проплачених агентів впливу, створюючи альтернативну реальність. Водночас Україна ефективно протистоїть цій агресії, використовуючи фактчекінг, відкриті комунікації та підтримку міжнародних партнерів. Це доводить, що у світі, де інформація стає зброєю, критичне мислення, свобода слова та оперативна комунікація можуть стати потужним щитом проти ворожої пропаганди та сприяти перемозі не лише у військовому, а й у інформаційному протистоянні.

Список використаних джерел:

1. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 12–13 квітня 2024 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2024. 370 с.

2. Озюменко Ю. А. Методи і засоби сучасної російської пропаганди у гібридній російсько-українській війні: вплив медіа. Збірник тез та доповідей науково-практичної конференції (м. Львів, 1 жовтня 2019 р.). Львів, 2019. С. 1–3.

3. Російсько-українська інформаційна війна. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5533/5419> (дата звернення: 21.03.2025).

4. Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-політичне явище: проблеми розуміння. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №1. С. 117–122.

Терещук М. С.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ ЕЛІТ: ВІД КЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДО СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

Еліта у політичній та соціальній теорії визначається як вищий привілейований прошарок суспільства, що здійснює функції управління, розвитку економіки, культури та науки. Цей термін походить від французького «*élite*», що означає «краще, відібране».

У суспільстві еліта відіграє ключову роль у прийнятті стратегічних рішень та визначенні напрямків розвитку. Вона складається з осіб, які займають стратегічні командні посади, включаючи політиків, представників бізнесу та військових. Їхні рішення впливають на політичну стабільність, економічний розвиток та культурний прогрес суспільства.

Вивчення еліт є важливим для розуміння механізмів влади та управління. Аналіз еліт допомагає виявити, як формуються та функціонують владні структури, які інтереси вони представляють та як впливають на суспільні процеси. Це знання є необхідним для забезпечення прозорості та підзвітності влади, а також для сприяння демократичним процесам у суспільстві.

Класичні теорії еліт виникли наприкінці XIX – на початку XX століття й були сформульовані такими мислителями, як Вільфредо Парето, Гаetano Моска та Роберт Міхельс. Вони розглядали еліти як

неминучу та природну частину будь-якого суспільства, що зумовлена його соціальною структурою [1, с. 28].

Гаetano Моска у своїй праці «Основи політичної науки» (1896) стверджував, що будь-яке суспільство поділяється на два класи: правлячу меншість (еліту) та керовану більшість. Він висунув концепцію політичного класу, підкреслюючи, що еліта формується завдяки своїм організаційним здібностям, а не лише соціальному походженню. За його теорією, навіть у демократичних суспільствах влада завжди зосереджується в руках меншості [1, с. 33].

Вільфредо Парето у своєму «Трактаті з загальної соціології» (1916) розвинув ідею циркуляції еліт. Він вважав, що суспільство поділяється на правлячу та контреліту, яка прагне замінити панівний клас. Цей процес повторюється циклічно: одна еліта занепадає, поступаючись місцем новій. Парето підкреслював, що еліти змінюються не лише через революції, а й через природний процес оновлення завдяки здібним індивідам з нижчих прошарків [2, с. 76].

Роберт Міхельс у своєму дослідженні «Політичні партії» (1911) сформулював залізний закон олігархії. Він доводив, що будь-яка організація, навіть демократична, з часом розвиває елітарну структуру, оскільки керівники накопичують владу та прагнуть її зберегти. За Міхельсом, демократія неминуче перетворюється на олігархію, тому що маси не можуть ефективно брати участь в управлінні. Він виділив такі етапи цього процесу: поява керівництва, його професіоналізація та стабілізація, формування бюрократії, централізація влади, переорієнтація цілей з кінцевих на поточні, посилення ідеологічного режиму, розрив між інтересами керівників і членів організації та зниження ролі рядових членів у прийнятті рішень [3, с. 49].

Таким чином, класичні теорії еліт зосереджуються на неминучості влади меншості, її структурній замкненості та циклічності змін. Вони заклали основу для подальших досліджень елітарних груп у сучасних суспільствах.

Сучасні концепції еліт значно розширили традиційне розуміння цього явища, враховуючи складність політичних, економічних і соціальних процесів. Одним із ключових підходів є структурно-функціональний, який розглядає еліту як групу, що виконує найважливіші суспільні функції. Згідно з цим підходом, основна роль еліти полягає в

прийнятті стратегічних рішень, що впливають на розвиток суспільства [2, с. 78].

Інший підхід, плюралістичний, наголошує на існуванні декількох незалежних еліт, які конкурують між собою за вплив та представляють різні соціальні групи. Влада при цьому розподіляється між різними центрами впливу, що сприяє демократизації політичної системи. Теорія мережевої взаємодії, яка виникла під впливом сучасних соціологічних досліджень, аналізує еліти не як ієрархічні структури, а як сукупність взаємопов'язаних індивідів, що впливають один на одного в процесі ухвалення рішень. Влада у такому розумінні є результатом складної мережі комунікацій і не завжди зосереджується в руках офіційних лідерів [2, с. 94].

Неоелітні концепції зосереджуються на дослідженні змін у структурі еліт під впливом глобалізаційних процесів та інформаційних технологій. Наприклад, сучасні дослідники звертають увагу на формування нових типів еліт – цифрових, технологічних і глобальних, які мають значний вплив на світову політику та економіку [1, с. 95].

Дослідження еліт здійснюється за допомогою різних методів. Позиційний аналіз передбачає вивчення офіційних посад і кар'єрного шляху осіб, які приймають стратегічні рішення. Репутаційний метод базується на опитуванні експертів для визначення найбільш впливових осіб, навіть якщо вони не займають офіційних посад. Аналіз прийняття стратегічних рішень допомагає зрозуміти механізми впливу різних груп на політичні процеси, тоді як аналіз соціальних мереж дозволяє виявити зв'язки між елітами та зрозуміти, як формується їхній вплив у сучасному суспільстві.

Класичні теорії еліт, які розробили Вільфредо Парето, Гаetano Моска та Роберт Міхельс, зазнали значної критики. Зокрема, теорія елітарної демократії піддається зауваженням через те, що вона знімає відповідальність за прийняття політичних рішень з виборців і передає її еліті. Це створює ризик «тиранії меншості» та не пропонує дієвих механізмів проти зловживань владою з боку еліти.

Незважаючи на критику, дослідження еліт залишається важливим для розуміння функціонування сучасних суспільств. Еліти відіграють ключову роль у формуванні стратегічних напрямів розвитку держави, визначенні політичних та економічних пріоритетів. Зокрема, в Україні

місія сучасної еліти полягає у виробленні консолідаційної моделі стратегічного розвитку країни, що є доказом її адекватності сучасним викликам.

У контексті глобалізації та інтеграційних процесів роль еліт набуває нового значення. Інтенсивні глобалізаційні та інтеграційні процеси у світі, системна трансформація суспільства відкривають нові можливості для діяльності еліти. Це розширює базу для наукових досліджень, спонукаючи вчених до комплексного та всебічного вивчення еліти через призму інституціоналізму [3, с. 58]. Таким чином, критичний аналіз теорій еліт та їх адаптація до сучасних умов є необхідними для забезпечення ефективного управління та розвитку суспільства.

Теорія еліт є важливою складовою політичної та соціальної науки, що пояснює механізми розподілу влади та впливу в суспільстві. Класичні концепції Парето, Моски та Міхельса заклали основу для розуміння ролі еліт, наголошуючи на неминучості їхнього панування.

Сучасні підходи розширили ці уявлення, звертаючи увагу на плюралізм, мережеву взаємодію та вплив глобалізації. Використання різних методів аналізу дозволяє не лише ідентифікувати еліти, а й дослідити їхню динаміку та вплив на суспільні процеси. В умовах сучасного світу, де технології та інформація відіграють ключову роль, розуміння елітарних структур є критично важливим для забезпечення ефективного управління та демократичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Котов О. Теорії еліт: класичні та сучасні підходи. Київ: Видавничий центр «Академія», 2011. 229 с.
2. Данілов В. І. Теорії еліт і сучасна політика. Харків : ХНЕУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 211 с.
3. Драгомир М. Еліти і влада: соціологічні аспекти. Київ : Логос, 2019. 233 с.

Хоменко Д. Д.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Становлення ідентичності розпочинається від народження людини і триває впродовж усього життя. Ідентичність – це невід’ємна характеристика людини, що виявляється у визнанні своєї унікальності, з одного боку, й відчутті приналежності до певної спільноти, з іншого. Ідентичність є невід’ємною характеристикою, без якої людина не може існувати як особистість. Її формування сприяє збереженню і підтримці цілісності та неповторності кожної людини, що проявляється в особистісних якостях, рисах характеру, ціннісних орієнтирах [2, с. 33]. Кожна людина повинна відчувати свою ідентичність, належність до певної спільноти, отримувати визнання своєї неповторності, усвідомлювати та виконувати норми й очікування соціального середовища, у якому вона знаходиться.

Проблема формування громадянської ідентичності в сучасних громадян України є дуже важливою через геополітичні процеси та зміни, які відбуваються у суспільстві і державі. В останні роки зміцнення громадянської ідентичності стало важливою проблемою. Суспільство переживає кризу ідентичності, у тому числі громадянської, що ускладнює можливість влади об’єднати людей для вирішення важливих завдань, пов’язаних з російсько-українською війною. Проблему робить ще більш актуальною відсутність впродовж тривалого часу державної стратегії щодо формування громадянської ідентичності.

Проблема формування громадянської ідентичності особистості наразі є поширеною у педагогічному дискурсі. До неї звертались видатні класики вітчизняної педагогіки: В. Сухомлинський, Г. Ващенко, Г. Сковорода, І. Огієнко, К. Ушинський, М. Стельмахович, С. Русова і сучасні вчені, зокрема: В. Кравчук, І. Васильків, І. Данилюк, І. Петровська, І. Танчин, І. Хлипавка, Л. Журавльова, О. Сливка, П. Горностай, Т. Бевз, Ю. Тимошенко. В цілому дослідники сходяться на думці, що громадянська ідентичність – це феномен свідомого та активного громадянства, усвідомлення себе членом громадянського суспільства [5].

Проте актуальним залишається дослідження ціннісного виміру громадянської ідентичності як важливої чесноти особистості та способів його формування на практиці.

Формування громадянської ідентичності особистості відбувається через процес громадянської соціалізації, яка розглядається як засвоєння індивідом соціального досвіду громадянськості (норм, цінностей громадянської культури, моделей громадянської поведінки, знань і уявлень про державу та громадянство) відповідно до загальноприйнятих визначень соціалізації та організаційної соціалізації.

Цьому процесу сприяє державна політика згідно з документом «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [3]. Метою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є «досягнення єдності в українському суспільстві на основі дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина, шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального чи міжрегіонального та характеру» [3].

Основні завдання державної політики щодо утвердження української національної та громадянської ідентичності є такі: формування активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до прав людини, державних символів та національних цінностей серед громадян, зокрема. дітей та молоді; збереження та розвиток української національної ідентичності серед українців, в тому числі за кордоном; підтримка етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин; усунення впливу держави-агресора в інформаційній, освітній та культурній сферах; активізація роботи інститутів громадянського суспільства для досягнення зазначених цілей; поширення інформації про захисників України та формування традицій вшанування пам'яті загиблих; формування готовності громадян до виконання обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України [3].

У Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках зазначається, що утвердження української національної та громадянської ідентичності спрямована на формування соціально активних та відповідальних громадян, які поділяють національні цінності та живуть у демократичній державі, що є

частиною європейського та євроатлантичного простору. Її метою є зміцнення української національної та громадянської ідентичності шляхом національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, громадянської освіти та популяризації суспільно-державних цінностей. Державна політика в цій сфері охоплює всі вікові групи населення, закордонних українців, корінні народи та національні меншини [4].

Основними стратегіями формування та утвердження української національної та громадянської ідентичності є такі: формування патріотичної свідомості та поваги до національних цінностей України; формування оборонної свідомості та громадянської стійкості; створення, виробництво та поширення українськомовного інформаційного та культурного продукту; популяризація історії України та досягнень українців у світовому контексті; утвердження сімейних цінностей та активне залучення сім'ї до формування української національної ідентичності; формування та збереження української національної ідентичності серед громадян за кордоном та на тимчасово окупованих територіях; інтеграція національно-патріотичного виховання у сферу відпочинку та розваг; популяризація та збереження культурної спадщини України; залучення військовослужбовців та ветеранів до освітньої діяльності у сфері військово-патріотичного виховання; формування активної життєвої та громадянської позиції, зокрема, у волонтерській діяльності; розвиток критичного мислення та медіаграмотності серед населення; формування усвідомленого ставлення до надання домедичної допомоги в невідкладних ситуаціях; науково-дослідна діяльність у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності; співпраця органів влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства для формування української національної ідентичності [4].

Одним із механізмів реалізації державної стратегії є навчання засобами предмету «Громадянська освіта», який наразі у системі середньої освіти вивчається у 10 класі. Вивчення курсу «Громадянська освіта» дозволяє учням зрозуміти, як функціонує суспільство, чому важливо бути активним громадянином, а також які ролі вони можуть виконувати для розвитку своєї країни. У цьому віці учні можуть усвідомити те, як знання про права, свободи та закони впливають на їх повсякденне життя, як вони можуть долучатися до громадських процесів.

Це дуже важливо, адже саме на цьому етапі формується громадянська ідентичність, і надаючи учням такі знання, ми сприяємо їх активній участі у житті суспільства та розвитку національної свідомості.

Метою громадянської освіти як предметної галузі, як зазначено у навчальній програмі, є «цілеспрямована підготовка учнівства до ефективного функціонування в системі демократичних суспільних відносин на основі соціальної взаємодії, громадянської участі та відповідальності» [1].

Громадянська освіта спрямована на формування вільної та відповідальної особистості, яка поділяє загальнолюдські та національні цінності, усвідомлює свою приналежність до української нації та має морально-етичні орієнтири. Вона розвиває в учнів громадянську свідомість, патріотизм, повагу до історичних, політичних і культурних цінностей України, виховує повагу до прав людини, демократичних принципів, верховенства права та рівності.

Важливим завданням предмету є формування громадянської компетентності, що включає активну позицію, відповідальне ставлення до своїх прав і обов'язків, а також навички конструктивної взаємодії. Громадянська освіта сприяє толерантності, інклюзії та повазі до культурного різноманіття, допомагає знаходити компроміси задля суспільного добробуту. Окрему роль відіграє розвиток політичної, правової, економічної, соціальної, культурної та медійної грамотності, що дає можливість адаптуватися до сучасного світу, ефективно співпрацювати та вирішувати конфлікти. Таким чином, курс «Громадянська освіта» не лише надає учням необхідні знання, але й сприяє формуванню у них активної громадянської позиції та готовності брати участь у житті своєї країни [1].

За реформою НУШ надалі громадянська освіта стане предметом навчання системно через інтегровані курси. Це враховують нові модельні програми, за якими учні 5-х класів вивчатимуть основи історії України та громадянської освіти, які закладуть фундамент для формування громадянської ідентичності. Учні ознайомляться з основними поняттями історії України, а також з принципами громадянської освіти, що сприятиме розвитку їхнього розуміння прав та обов'язків, цінностей демократії та ролі громадянина в суспільстві.

Зроблений аналіз дозволяє нам зробити такі висновки:

1) держава усвідомлює проблему, про що свідчить закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»;

2) Україна визначилася із важливими стратегіями формування громадянської ідентичності, що є важливим кроком для усвідомленого громадянства;

3) вивчення громадянської освіти у школі сприяє формування громадянської ідентичності як важливої цінності XXI століття.

Список використаних джерел:

1. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2022 року № 698. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15.pdf> (дата звернення: 17.03.2025).

2. Найда А. І. Громадянська ідентичність як складова державотворення в контексті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання. *Теорія і історія публічного управління*. 2022. Т. 33 (72). № 6. С. 31–35.

3. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України від 1 січня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

4. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках. Закон України від 15 грудня 2023 р. №1322 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

5. Резнік О. Громадянська ідентичність. *Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 6. URL: <https://esu.com.ua/article-31975> (дата звернення: 15.03.2025).*

3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

Білан Д. І.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У США

Система професійної підготовки майбутніх учителів у США розвивається під впливом різноманітних факторів, зумовлених соціально-економічними та історичними умовами. Зокрема, значний вплив мають процеси глобалізації, що охоплюють усі сфери суспільного життя; демографічна різноманітність і мовно-культурна строкатість населення; зростаюча мобільність кадрів; розширення міжнародної взаємодії та розвиток інформаційних технологій. Ці тенденції підкреслюють важливість підготовки кваліфікованих педагогів та необхідність підвищення ефективності їхньої професійної освіти.

Фактори, що визначають напрям розвитку професійної підготовки майбутніх учителів у країні, включають філософські концепції, загальнонаукові та спеціальні епістемологічні традиції. Вони охоплюють такі предметні галузі, як психологія, педагогіка, дидактика та інші споріднені науки, на основі яких формуються методологічні засади процесу. Це впливає на розробку концептуальних положень професійної підготовки педагогів і відображається в організаційних та змістових аспектах системи педагогічної освіти США.

Основу епістемологічних підходів у філософії освіти та підготовці майбутніх учителів у США складають такі парадигми, як позитивізм, постпозитивізм, інтерпретивізм і критицизм. Вплив критичної педагогіки сприяє зміні акцентів, що призводить до надання першочергового значення соціокультурному навчально-професійному досвіду здобувачів освіти поряд із теоретико-методичними аспектами оволодіння професійно-педагогічною діяльністю.

Важливою особливістю підготовки майбутніх учителів у США є прагнення освітян розробляти курикулуми та добирати зміст навчальних матеріалів з урахуванням життєвих обставин студентської молоді та

чинників, що ускладнюють їхнє соціальне становище. Метою такого підходу є покращення ситуації через усвідомлення здобувачами освіти причин і наслідків цих викликів. Під впливом критичної педагогіки зростає потреба у залученні студентів до дискусій з філософії освіти, що сприяє формуванню їхньої індивідуальної філософської позиції, критичного осмислення актуальних освітніх проблем і переосмислення власних усталених поглядів щодо професійно-педагогічної діяльності.

Вплив критичної педагогіки на підготовку майбутніх учителів проявляється у відмові від пошуку універсального підходу до професійної підготовки, оскільки це не узгоджується з філософськими засадами освіти. Застосування принципів критичної педагогіки варто розглядати як динамічний процес, що розгортається у часовій перспективі. На думку Г. Крукс і А. Лехнер, «критична педагогіка не є окремим методом навчання», а радше соціально-зумовленим освітнім процесом [1, с. 327].

Е. Пенікук вважає, що критична педагогіка не може бути оформленою в окремий підхід до викладання. Переносючи її засадничі положення на підґрунтя підготовки майбутніх вчителів, автор закликає «віднаходити критичні моменти», пов'язані із професійно-педагогічною діяльністю та піддавати їх подальшому осмисленню [2, с. 342].

Загалом, професійна підготовка майбутніх учителів у контексті критичної педагогіки зосереджується не лише на пошуку ефективних навчальних технологій і методів, а й на формуванні у здобувачів усвідомлення їхньої соціальної ролі та виробленні власної філософської позиції.

Список використаних джерел:

1. Crookes G., Lehner A. Aspects of process in an ESL critical pedagogy teacher education course. *TESOL Quarterly*. 1998. №32(2). P. 319–358.
2. Pennycook A. Introduction: Critical approaches to TESOL. *TESOL Quarterly*. 1999. №33. P. 329–348.

Бондаренко А. О.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

РЕЦЕПЦІ РЕФОРМАТОРСЬКИХ ПОГЛЯДІВ ДЖОНА ДЬЮЇ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Рецепції реформаторських поглядів Джона Дьюї є важливими в сучасному освітньому процесі, оскільки дозволяють реалізувати нові підходи до навчання та виховання учнів. Сучасні трансформації у суспільному житті спричинили перегляд філософії освіти, що обумовило перехід до особистісно орієнтованої парадигми. У центрі цієї моделі стоїть дитина, її інтереси та потреби, що відповідає концепції дитиноцентризму, розробленій Джоном Дьюї.

Д. Дьюї стверджував, що процес навчання повинен ґрунтуватися на безпосередньому досвіді дитини. Він розглядав досвід як активну взаємодію із навколишнім світом, яка формує не лише знання, а й характер учня. Сам Дьюї наголошував, що «якщо учні завжди вишикувані у пряму лінію, ходять вервечкою, отримують знання за однаковим методом і повинні повертати ці знання абсолютно однаково, ми ніколи й нічого не дізнаємось про душу дитини». Таким чином, педагогічний процес, заснований на індивідуальному досвіді, дозволяє кожному учню розкрити свій унікальний потенціал, сприяючи розвитку самостійного критичного мислення.

Одним із ключових чинників у концепції Дьюї є практична спрямованість освіти. Він заперечував традиційну модель навчання, орієнтовану на пасивне заучування інформації і пропонував методику «навчання через дію». За його словами, справжню цінність мають лише ті знання, які знаходять практичне застосування в реальному житті. Освіта, за Дьюї, повинна бути динамічною, безперервною та адаптивною до потреб суспільства. Цей підхід дозволяє школі стати не просто місцем передачі інформації, а платформою для формування активної, творчої і відповідальної особистості [5, с.35–36].

Не менш важливим аспектом є орієнтація освітнього процесу на майбутню соціальну діяльність. Дьюї вважав, що освіта має готувати дітей до життя у сучасному суспільстві, розвиваючи практичні навички співпраці, вирішення проблем і самостійного прийняття рішень. «Успіх

або провал нашої політики обов'язкової освіти залежить від того, чи зможемо ми зробити перебування дитини у школі цікавим та насиченим...» – ця думка наголошує на тому, що школа повинна інтегрувати практичні завдання у свій освітній процес, що стимулює розвиток активності і критичного мислення учнів [3, с. 177].

Дьюї також приділяв особливу увагу індивідуалізації педагогічного процесу. Він стверджував, що кожна дитина має свою унікальну особистість, і тому підхід до навчання повинен бути адаптований до її індивідуальних потреб. Лише врахування психологічних особливостей кожного учня дозволяє максимально розкрити його потенціал. Цей принцип стає особливо важливим у сучасних умовах, коли масове навчання має трансформуватися відповідно до індивідуальних можливостей і інтересів кожного учня.

Ще одним важливим чинником є забезпечення свободи вияву розумової та фізичної активності учнів. Дьюї вважав, що свобода думки й фізичних рухів є необхідними для розвитку творчості і самовираження. Він підкреслював: «Свобода зовнішніх дій є шляхом до свободи суджень і здатності втілювати в життя свої наміри...» [4, с. 115].

Однак він застерігав, що надмірна свобода без належного контролю може призвести до безконтрольного індивідуалізму, що руйнує колективну діяльність. Тому успішна педагогіка повинна забезпечувати баланс між свободою самовираження і систематизованим керівництвом, що стимулює як творчість, так і колективну відповідальність.

Ще один ключовий урок, який Дьюї хотів передати сучасним педагогам, полягає в активному залученні усіх учасників освітнього процесу до формування його змісту. Він вважав, що педагог повинен виступати не лише як носій знань, а й як наставник, діагност і лідер, здатний створити сприятливе середовище для розвитку кожного учня. «Учитель відповідає за спрямування початкового процесу таким чином, щоб недорозвинуті можливості дитини знайшли своє застосування в тому систематизованому результаті суспільного розвитку, який ми називаємо навчальним планом». Важливість поєднання навчального плану з індивідуальними потребами дитини є ключовою умовою для досягнення максимальної ефективності освітнього процесу [5, с. 209].

Дьюї наголошував, що успіх освіти визначається не лише академічними досягненнями учнів, а й їхньою здатністю до самостійного

мислення і творчості. Орієнтація навчання на майбутню соціальну діяльність допомагає підготувати дітей до реального життя, розвиваючи в них відповідальність та здатність працювати в команді. Освіта, яка стимулює самостійне мислення і критичний аналіз є ключем до постійного самовдосконалення. «Мислення – така ж індивідуальна справа, як і перетравлення їжі» – тобто, навчання має стимулювати інтелектуальний розвиток, сприяти формуванню критичного мислення та активного самовираження. Освіта, за Дьюї, є процесом, який не лише надає знання, а й формує у дітей бажання продовжувати власний розвиток протягом усього життя [3, с. 178].

Історичний досвід Чиказької школи-лабораторії, заснованої за принципами Дьюї, підтверджує, що сучасна школа може стати джерелом постійних інновацій, стимулюючи розвиток критичного мислення, самоврядування та активної участі учнів. Його ідеї, що об'єднують філософію, психологію та педагогіку, дозволяють розглядати освіту як інтегровану систему, здатну адаптуватися до швидких соціальних змін і глобалізованого світу [3].

Сутність реформаторських ідей Джона Дьюї полягає в тому, що освіта – це безперервний процес розвитку, в якому дитина стає центром всіх освітніх зусиль [5, с. 37]. Освіта повинна забезпечувати умови для самостійного пізнання, розвивати індивідуальність і творчий потенціал, а також сприяти формуванню громадян, здатних брати активну участь у житті суспільства. За словами Дьюї, «учитель повинен обирати такі форми навчання, які б відповідали інтересам, можливостям і здібностям дитини», що дозволяє створити ефективний і сучасний освітній процес.

Сучасні трансформації суспільного життя спричинили перехід до особистісно орієнтованої моделі, де в центрі уваги знаходиться дитина і її індивідуальні потреби. За цим підходом навчання базується на безпосередньому досвіді, що формує не лише знання, але й характер учня.

Основний принцип полягає у тому, що кожен учень має розвиватися через активну взаємодію з навколишнім світом, що дозволяє розкрити його унікальний потенціал. Практична спрямованість навчання відкидає традиційну модель пасивного заучування, пропонуючи методику «навчання через дію», завдяки якій знання набуваються у процесі виконання реальних завдань. Освітній процес повинен готувати дітей до

життя, розвиваючи практичні навички співпраці, вирішення проблем і прийняття рішень.

Важливою є індивідуалізація педагогічного процесу, яка передбачає адаптацію навчання до особистісних потреб кожного учня. Підхід, орієнтований на практичні заняття, такі як інтегровані «occupations», дозволяє учням набувати знання через досвід, перетворюючи їхні природні імпульси на конкретні навички та соціальні звички. [2, с.205–206]

Ці принципи, закладені Дьюї, стали основою не лише для Чиказької експериментальної школи-лабораторії, а й для модернізації освітніх систем у всьому світі. Вони демонструють, що справжня освіта – це не просто передача знань, а процес, який формує унікальну особистість, здатну адаптуватися до викликів сучасного світу, розвивати власне мислення та брати активну участь у житті суспільства.

Реформаторські ідеї Дьюї надихають сучасних педагогів створювати такі умови, за яких кожна дитина може розвиватися максимально ефективно, і саме цей підхід є ключовим чинником успішної освіти в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Коваленко В. О. Філософія освіти у спадщині Дж. Дьюї. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 10. С. 244–249. URL: *Filosofia osvity u spadshchyni Dzh. D'yuji* (дата звернення: 21.03.2025)

2. Кравцова Н. Г. Гуманізація взаємин учителів і учнів у контексті діяльності Чиказької експериментальної школи-лабораторії Джона Дьюї. *Глобальні проблеми вдосконалення наукових винаходів : 7 Міжнар. наук.-практ. конф., м. Копенгаген, 31 жовтня –3 листопада 2023 р. 2023*. С. 203–212. URL: *Humanizatsiia vzaiemin uchyteliv i uchniv u konteksi diialnosti Chykaz'koï eksperimental'noi shkoly-laboratorii Dzhona D'yuji* (дата звернення: 21.03.2025)

3. Кравцова Н. Г. Досвід теоретико-методичної діяльності чиказької експериментальної школи-лабораторії Джона Дьюї. *Полтава : Педагогічні науки*. 2016. № 66–67. С. 174–180 URL: *Dosvid teoretyko-metodychnoi diialnosti Chykaz'koï eksperimental'noi shkoly-laboratorii Dzhona D'yuji* (дата звернення: 21.03.2025)

4. Кравцова Н. Г. Розробка ідей саморозвитку і самореалізації дитини в педагогічній спадщині Джона Дьюї. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. С. 111–117. URL: Rozrobka idej samorozvytku i samorealizatsii dytyny v pedahohichni spadshchyni Dzhona D'yui (дата звернення: 21.03.2025)

5. Мартиненко С. М. Актуальність педагогічних ідей Джона Дьюї в умовах НУШ. *Теоретичні та практичні дослідження молодих вчених. Методичний вісник кафедри початкової освіти*. 2021. Вип. 12. С. 35–39. URL: Aktual'nist' pedahohichnykh idej Dzhona D'yui v umovakh NUSH. Teoretychni ta praktychni doslidzhennia molodykh vchenykh (дата звернення: 21.03.2025)

Брицький О. В.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність теми зумовлена важливістю формування у здобувачів вищої освіти моральних, етичних та культурних цінностей, що є основою для розвитку сучасного суспільства. Заклад вищої освіти є не тільки місцем для здобуття професійних знань, а й простором для розвитку особистості, формування громадянської позиції та соціальної відповідальності.

Особлива роль у цьому процесі належить викладачам, які через свій приклад, педагогічні методи та взаємодію зі студентською молоддю впливають на формування культурних норм. Педагоги є не лише носіями академічних знань, а й важливими модераторами культурних і етичних процесів у студентському середовищі. Вони сприяють вихованню поваги до традицій, етикету, толерантності, міжкультурної взаємодії, що є необхідним для гармонійного розвитку молоді.

У сучасному світі, який швидко змінюється, викладачам доводиться адаптувати свої методи виховної роботи до нових соціокультурних реалій. Вони мають не тільки передавати знання, але й впливати на формування світогляду здобувачів вищої освіти (ЗВО), допомагаючи їм стати

відповідальними, етичними та культурно освіченими особистостями. Тому дослідження ролі викладача у розвитку культурних норм серед студентської молоді є важливим для підвищення ефективності виховної роботи у закладах вищої освіти та сприяння всебічному розвитку молоді.

Згідно з ключовими освітніми документами України, такими як закони «Про освіту» та «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти», а також відповідно до указу Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні» та Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки [7] пріоритетом є модернізація вищої освіти, спрямована на гуманізацію, розвиток інтелектуального та духовно-морального потенціалу особистості та суспільства, забезпечення якісної підготовки до життя та професійної діяльності з використанням сучасних підходів, збереження національних традицій та врахування євроінтеграційних і глобалізаційних тенденцій.

Педагогічна роль викладача у формуванні культурних норм є беззаперечною, адже він є не лише носієм академічних знань, а й активним учасником виховного процесу. Його поведінка, ставлення до ЗВО, стиль викладання мають безпосередній вплив на формування культурних норм серед молоді. Педагогічний підхід викладача має включати не лише передачу знань, а й акцент на морально-етичних аспектах, що сприяють формуванню цінностей, поваги до культури та традицій [5, с. 68].

Використання культурних цінностей в освітньому процесі передбачає включення культурних аспектів в освітній процес, розглядаючи їх у контексті спеціальності та дисциплін, які викладаються. Окрім академічних знань, важливо знайомити ЗВО з культурними практиками, етикетом, етичними нормами, міжкультурними традиціями, що розвивають соціальну та культурну компетентність [1, с. 67].

Розвиток емоційної та соціальної інтелігентності ЗВО є одним із обов'язкових завдань викладача закладу вищої освіти. Це включає навчання комунікації, співпраці, емпатії, що є необхідними елементами культурних норм. Педагоги можуть сприяти розвитку цих якостей через групові проекти, дискусії, рольові ігри та інші методи, які заохочують ЗВО до взаємодії та поваги до думок і культурних особливостей інших [6, с. 153].

Морально-етичний приклад викладача, який сам по собі є важливим прикладом для ЗВО. Його ставлення до оточення, способи вирішення конфліктів, етичні принципи, повага до культурних традицій, відповідальність та дисциплінованість безпосередньо впливають на формування культурних норм у студентському середовищі. Педагог має бути взірцем для молоді, демонструючи культуру поведінки не тільки в аудиторії, а й поза її межами [2].

У сучасному глобалізованому світі важливо, щоб викладачі активно інтегрували питання міжкультурної комунікації та толерантності в освітній процес. Це включає навчання ЗВО принципам взаємоповаги до різних культур, традицій та поглядів, що сприяє розвитку більш відкритого та мирного суспільства [4, с. 123].

Інноваційні методи та технології в роботі викладача передбачають використання сучасних педагогічних технологій, таких як: цифрові платформи, мультимедійні ресурси, онлайн-курси, які є важливим інструментом у розвитку культурних норм серед студентської молоді. Ці технології дозволяють створювати більш інтерактивне і доступне середовище для вивчення культурних аспектів, обміну досвідом і формування толерантності [3, с. 34].

Залучення ЗВО до культурних заходів, подій, проектів, наукових конференцій, виставок, волонтерських акцій, що сприяє розвитку соціальної активності та взаємоповаги. Це допомагає не тільки пізнавати культурні цінності, а й практично застосовувати їх у повсякденному житті [7].

Роль викладача у розвитку культурної свідомості студентської молоді є багатогранною і включає педагогічний вплив, використання культурних цінностей в освітньому процесі, розвиток емоційної та соціальної інтелігентності, особистий морально-етичний приклад, інтеграцію міжкультурної комунікації та толерантності, застосування інноваційних методів та технологій, а також залучення ЗВО до культурних заходів. Усі ці аспекти, взаємодіючи, сприяють формуванню культурно освіченої, відповідальної та гармонійно розвиненої особистості, здатної ефективно функціонувати в сучасному глобалізованому суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Заредінова Е. Р. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика. Монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 372 с.
2. Кубарь А. В. Формування етичної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/17626> (дата звернення: 3.03.2025 р.).
3. Кулішов В. С. Інноваційні технології в роботі педагога закладу професійної освіти : електронний навчальний курс. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2023. 51 с.
4. Малинка Г. Ю. Толерантність як результат міжкультурної комунікації в умовах глобалізації. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2012. № 2. С. 123–127.
5. Підборський Ю. Г., Хмельницька О. С. Педагогічна майстерність викладача : навч. посіб. Переяслав : Домбровська Я. М., 2020. 156 с.
6. *Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 6 березня–16 квітня 2023 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 472 с.
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 3.03.2025 р.).

Вако О. В.,

здобувачка вищої освіти ступеня магістра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ІСПАНСЬКОЇ МОВ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Цифровізація є ключовим фактором трансформації сучасного освітнього середовища, особливо у викладанні іноземних мов, зокрема, англійської та іспанської. На перетині цифрових інновацій та лінгводидактики формується нова парадигма навчання, що орієнтується

на розвиток автономності учня, змістовної комунікації, індивідуалізації освітньої траєкторії та формування цифрової компетентності поряд із комунікативною. Аналіз сучасних джерел свідчить, що використання цифрових засобів навчання іноземних мов є не просто доцільним, а необхідним у межах освітньої реформи Нової української школи, де формування інформаційно-цифрової та іншомовної комунікативної компетентності визнано пріоритетом. Цифрове освітнє середовище, відповідно до досліджень Іванюк І. В., розглядається як система сервісів, ресурсів і платформ, що забезпечує можливості для гнучкої, змістовної та інтерактивної взаємодії, сприяє зростанню мотивації, креативності, критичного мислення та дослідницьких навичок учнів [6].

Згідно з Ворначевим А., цифровізація освіти у сфері вивчення англійської мови дозволяє покращити комунікативні та міжособистісні навички студентів, сприяє розвитку їхньої самостійності, відповідальності, цифрової грамотності, а також оптимізує діяльність викладача, даючи йому змогу ефективніше управляти навчальним процесом. Водночас, важливо зважати на ризики: зниження рівня запам'ятовування, можливість екранної залежності, витіснення живої комунікації тощо. Цифрове освітнє середовище має бути не лише платформою для трансляції знань, а й простором взаємодії, співпраці, обміну культурними кодами, що особливо важливо для викладання іноземних мов. Такі підходи, як CALL (Computer-Assisted Language Learning) чи TAFL (Technology-Assisted Foreign Language Learning), дозволяють інтегрувати широкий спектр цифрових інструментів у процес формування іншомовної компетентності, зокрема, через мобільні додатки, інтерактивні дошки, онлайн-курси, гейміфікацію навчання [4].

Серед популярних додатків для самостійного вивчення мов виокремлюється кілька платформ, які відрізняються між собою за функціоналом та підходом до навчання. Busuu пропонує вивчення 12 найпоширеніших мов з широким спектром завдань для розвитку мовленнєвих компетенцій: читання, письма, говоріння та слухання. Додаток надає можливість скласти особистий навчальний план, регулярно проходити тести та спілкуватись із носіями мови, що значно посилює мотивацію і допомагає закріпити знання. Duolingo – це додаток з гейміфікованим навчанням, де можна вивчати багато мов у ігровій формі. Весь контент безкоштовний, хоча є певні обмеження у кількості спроб

виконання завдань. Інтерактивність і наявність нагород за досягнення значно підвищують залученість до процесу навчання. Memrise акцентує увагу на розширенні словникового запасу та вдосконаленні вимови. Додаток використовує різноманітні мнемонічні методи, які полегшують запам'ятовування слів, пропонує переглядати відео з носіями мови, що дозволяє звикати до різних діалектів та акцентів. Babbel надає можливість українцям безкоштовно вивчати одну з 14 мов протягом трьох місяців. Навчальний процес тут структурований, включає лексику, граматику, розмовну практику, а також дозволяє приєднуватися до онлайн-занять у малих групах. DROPS – додаток для вивчення лексики понад 40 мов, заснований на візуальному сприйнятті слів. Тут немає завдань на граматику чи аудіювання, акцент робиться виключно на запам'ятовуванні слів за допомогою ілюстрацій [5; 7].

LingQ дозволяє користувачам завантажувати власні матеріали (статті, новини, книги), перетворювати їх в аудіо для слухання і зберігати незнайомі слова для подальшого вивчення. Додаток підійде користувачам із середнім або високим рівнем володіння мовою. Rosetta Stone – один із найстаріших додатків для мовного занурення. Його методика базується на асоціативному ряді та зануренні у мову за допомогою зображень та інтуїтивного розуміння граматики. Тут також можна тренувати вимову та брати участь в онлайн-заняттях із носіями мови. Beelinguapp використовує унікальний метод паралельного читання тексту іноземною та рідною мовами, допомагаючи швидко зіставляти і запам'ятовувати лексику в контексті. Також є можливість прослуховувати текст і виконувати завдання на розуміння прочитаного. Tongo спеціалізується на англійській мові та пропонує персоналізовані завдання відповідно до рівня та інтересів користувача, з акцентом на граматику, лексику та читання. Є бібліотека книг та статей для читання і слухання. BBC Learning English повністю безкоштовний і орієнтований на користувачів із рівнем володіння англійською не нижче Intermediate. Тут можна дивитися новини, слухати тематичні історії та уроки граматики, лексики та фонетики. HelloTalk – це соціальна мережа для практики живого спілкування іноземними мовами. Додаток дозволяє спілкуватися з носіями мов у форматі повідомлень чи публічних постів, а також виконувати додаткові вправи на закріплення знань. Кожен із цих додатків має свої переваги та орієнтований на різні аспекти вивчення мови, тому для

досягнення кращого результату варто комбінувати кілька з них залежно від індивідуальних потреб та цілей [5; 7].

Водночас, важливим є і критичний підхід до використання цифрових ресурсів. Як зазначається у низці досліджень, цифровізація має не лише переваги, але й певні ризики: інформаційна залежність, послаблення соціальної комунікації та значне навантаження на нервову систему через постійну взаємодію з гаджетами та інтернет-ресурсами. Серед переваг слід зазначити покращення якості викладання завдяки сучасному контенту та інтерактивності, розвиток навичок комунікації у віртуальному середовищі, можливість індивідуалізації навчального процесу та підвищення мотивації учнів. Водночас, серед ризиків цифровізації є можливість погіршення когнітивних навичок, таких як запам'ятовування, концентрація уваги, розвиток залежності від цифрових екранів та зменшення живого спілкування. Особливу увагу слід приділити дотриманню педагогічних принципів при використанні цифрових технологій, таких як використання різних видів подачі матеріалу, залучення учнів до активного та змістовного спілкування, надання зворотного зв'язку та можливості автономного навчання. Враховуючи глобальний контекст і сучасні мовленнєві потреби, європейські рекомендації з мовної освіти також акцентують увагу на аудіовізуальних технологіях, онлайн-комунікації та можливостях мультимодальної взаємодії. Такі підходи дозволяють вирішити низку завдань, таких як формування критичного та креативного мислення, вдосконалення мовленнєвих навичок, а також підготовку до реальних комунікативних ситуацій [1].

Однак, саме використання цифрових технологій дозволяє формувати сучасні мовні компетенції, необхідні у глобалізованому світі. Системний підхід до впровадження таких платформ у навчальний процес дозволяє не лише урізноманітнити заняття, але й значно підвищити їх ефективність, сприяючи інтеграції теоретичних знань з практичним використанням мови [2].

Ключовим завданням сучасної педагогіки залишається збалансоване поєднання традиційних методик із сучасними цифровими технологіями, що в кінцевому результаті забезпечує якісно новий рівень мовної підготовки студентів [3].

Отож, можна зробити висновок, що трансформація освітнього середовища через цифрові інструменти є невід'ємною частиною сучасного процесу навчання іноземних мов. Впровадження таких технологій дозволяє педагогам ефективніше реалізовувати навчальні цілі, формувати у студентів необхідні компетентності та навички для майбутньої професійної діяльності. Проте важливо дотримуватись балансу між традиційними методиками та новітніми технологіями, щоб забезпечити оптимальні умови навчання та всебічного розвитку учнів.

Список використаних джерел:

1. Baryshnikova O., Kostenko A., Voskoboynikov S. Digital technologies in foreign language learning. *E3S Web of Conferences*. 2021. Vol. 273. P. 12–14. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202127312144> (date of access: 25.03.2025).

2. Dmitrenko T. A. Modern Technologies of Teaching Foreign Languages in the Context of Digitalization of Foreign Language Education. *Professional Discourse & Communication*. 2022. Vol. 4. No. 4. P. 33–41. URL: <https://doi.org/10.24833/2687-0126-2022-4-4-33-41> (date of access: 25.03.2025).

3. Mudryk O. V., Pavlova O. O. Innovative technologies of foreign language distance learning for higher professional education applicants. *Innovate Pedagogy*. 2024. Vol. 1. No. 68. P. 183–187. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.36> (date of access: 25.03.2025).

4. Vornachev A. Digitalization in the process of studying the english language. *Humanities science current issues*. 2024. Vol. 1. No. 71. P. 301–306. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-1-45> (date of access: 25.03.2025).

5. Де самостійно вивчати іноземну мову: 11 популярних мобільних додатків. Happy Monday. URL: <https://happy monday.ua/13-populyarnyh-mobilnyh-dodatki/> (дата звернення: 25.03.2025).

6. Іванюк І. В. Використання засобів цифрового освітнього середовища вчителями іноземних мов. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*. 2020. Т. 2, № 2. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2020-2-2-8-1> (дата звернення: 25.03.2025).

7. ТОП-5 застосунків для вивчення іноземних мов онлайн. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/news/88543/> (дата звернення: 25.03.2025).

Вітрук Р. О.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний освітній процес зазнає значних змін під впливом цифрових технологій, які відкривають нові можливості для покращення якості навчання та підвищення ефективності педагогічної діяльності. В умовах глобалізації та інформатизації суспільства, цифрові навички стали необхідністю для кожного педагога, особливо для тих, хто працює з учнями різних вікових категорій. Оскільки заклади фахової передвищої освіти готують майбутніх педагогів, важливим завданням є інтеграція цифрових технологій у освітній процес, що сприятиме формуванню цифрової компетентності здобувачів.

Цифрова компетентність є основним компонентом загальної освітньої підготовки в умовах цифрової трансформації. Для педагогів цифрова компетентність включає здатність ефективно використовувати цифрові технології для навчання, комунікації, управління освітнім процесом та самоосвіти. Це вимагає не лише уміння працювати з основними інструментами, а й розуміння етичних і безпекових аспектів використання цифрових технологій в освіті.

Майбутні педагоги повинні розвивати навички роботи з різноманітними цифровими платформами та програмами, що використовуються для створення навчальних матеріалів, проведення онлайн-занять, а також для взаємодії з учнями та колегами. Важливо, щоб здобувачі закладів фахової передвищої освіти здобули досвід використання технологій у різних аспектах педагогічної діяльності.

Заклади фахової передвищої освіти мають важливу роль у формуванні цифрової компетентності майбутніх педагогів. Освітні програми повинні бути адаптовані до сучасних вимог і включати навчання цифрових технологій як важливу складову професійної підготовки. Це включає не тільки освоєння основних інструментів для роботи з цифровим контентом, а й розвиток навичок критичного мислення при роботі з інформацією в цифровому середовищі.

Одним з головних завдань закладів освіти є забезпечення здобувачів освіти знаннями з використання цифрових платформ для планування та проведення занять, організації дистанційного навчання, а також моніторингу навчальних досягнень. Особливо важливою є підготовка здобувачів освіти до застосування сучасних технологій у створенні інтерактивних навчальних матеріалів, що дозволяють залучати здобувачів освіти до активної пізнавальної діяльності.

Інтеграція цифрових технологій в освітній процес вимагає застосування ефективних стратегій, які дозволяють забезпечити цілісність і системність навчання. До основних стратегій можна віднести використання інтерактивних платформ і ресурсів, створення електронних навчальних курсів, використання онлайн-ресурсів та платформ для проведення тестування, організації відеоконференцій і взаємодії між здобувачами та викладачами.

Одним з основних аспектів, який розглядається в дослідженнях, є вплив цифрових технологій на педагогічну практику. Науковці наголошують на необхідності активного використання цифрових інструментів в освітньому процесі. У праці І. А. Семенової зазначається, що цифрові технології допомагають створювати інтерактивні умови для навчання, роблячи процес більш захоплюючим і продуктивним. Зокрема, застосування мультимедійних ресурсів, онлайн-платформ та інструментів для дистанційного навчання значно покращує доступність та ефективність навчального процесу.

Навчання через проєктну діяльність використання цифрових інструментів для створення і реалізації проєктів дозволяє студентам набувати практичних навичок у застосуванні технологій у реальних освітніх умовах.

Інклюзивне навчання з використанням цифрових ресурсів, тобто забезпечення доступу до цифрових технологій для всіх студентів, включаючи тих, хто має особливі потреби, через адаптовані платформи та програми.

Розвиток навичок цифрової безпеки та етики є важливим елементом підготовки формування у студентів розуміння безпечного використання цифрових технологій, захисту особистих даних і етичних норм при взаємодії в онлайн-просторі.

Інтеграція цифрових технологій у педагогічну практику не є безперешкодним процесом. Основними викликами є недостатня технічна оснащеність закладів освіти, необхідність постійного оновлення знань викладачів щодо нових технологічних досягнень, а також потенційні труднощі в адаптації студентів до використання сучасних інструментів.

Однак, наявність цих викликів водночас відкриває нові можливості для удосконалення освітнього процесу. Використання цифрових технологій дозволяє зробити освіту більш доступною, інтерактивною та персоналізованою, що сприяє більш глибокому засвоєнню знань.

Інтеграція цифрових технологій у підготовку майбутніх педагогів є необхідним кроком до забезпечення високої якості освіти в умовах цифрової трансформації. Формування цифрової компетентності студентів у закладах фахової передвищої освіти є важливим етапом у підготовці професіоналів, здатних ефективно використовувати новітні технології в освітньому процесі. Враховуючи важливість технологічної грамотності для майбутніх педагогів, заклади освіти повинні створювати умови для успішної інтеграції цифрових інструментів у навчання, забезпечувати необхідну технічну підтримку та розвивати відповідні навички у студентів.

Список використаних джерел:

1. Воронкова О. В. Цифрова компетентність у системі педагогічної освіти. Київ : Освіта України, 2020. 211 с.
2. Гузеєва Н. І. Інформаційно-комунікаційні технології у навчальному процесі. Харків : ХНУ, 2021. 124 с.
3. Савченко Г. І. Цифрова грамотність та медіаграмотність у сучасній освіті. Житомир : ЖДУ, 2022. 132 с.
4. Семенова І. А. Цифрові технології в освіті: формування цифрової компетентності педагогів. Київ : Освіта України, 2019. 321 с.

Друганов В. А.,
здобувач вищої освіти ступеня магістра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ДИЛЕМИ ТЕОРІЇ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ

Феномен війни завжди цікавив суспільство з різних точок зору – політики, релігії, законотворчості, військової сфери, філософії.

Осмислення сутності війни, стадій розвитку конфліктів, а також шляхи їх подолання є необхідними факторами розвитку держави, світової спільноти та людства загалом. Сучасна ситуація ознаменована не лише поширенням конфліктів у численних регіонах, зміною умов їх протікання (змінювалося коло учасників, з'явилися кібервійни, гібридні війни, проксі-війни) та, можливо, поверненням концепту «справедливої війни» у полі актуального дискурсу.

Теорія справедливої війни (лат. *bellum iustum*) – це філософсько-правова доктрина військової етики, яку також називають традицією, яка має на меті переконати, що війна є морально виправданою через ряд критеріїв, які мають бути виконані, щоб війна вважалася справедливою. Критерії поділяються на дві групи: *jus ad bellum* (право на початок війни) та *jus in bello* («право ведення війни»). Описана у цій роботі «справедлива війна» є продуктом західної концепції, яку слід відрізнити від ісламської концепції джихаду, яка у мусульманській правовій теорії є єдиним типом справедливої війни.

Теорія бере свій початок у працях в Аристотеля і Цицерона. Саме у цих авторів закріплюється роздвоєність осмислення війни, яка надалі відтворюватиметься протягом усієї історії розвитку доктрини справедливої війни. Засудження надто затягнутої, жорстокої або розпочатої без належної причини війни поєднуюватиметься зі сприйняттям її як необхідний засіб вирішення конфліктних ситуацій, відновлення справедливості та набуття миру. Далі теорія розвинулась в працях європейських християнських мислителів, таких як Августин Аврелій та Тома Аквінський. Вони стверджували, що війна може бути морально прийнятною, якщо вона ведеться зі «справедливої причини» (наприклад, для захисту невинних) і якщо є «справедливими намірами» (наприклад, відновлення миру).

Але все ж таки саме християнські автори зіткнулися з необхідністю сформулювати доктрину, яка б вирішувала питання про виправдання застосування збройного насильства. Рішення, знайдені Амвросієм та Августином, а також їх послідовниками (адже доктрина справедливої війни завжди уточнювалася), сформували ядро так званої пунітивної парадигми (від лат. *punitio* – покарання). В основі пунітивної парадигми лежить уявлення про неприпустимість застосування насильства у всіх випадках, крім тих, що пов'язані з необхідністю покарання грішника.

Згодом пунітивну парадигму було замінено легалістською. Моральне виправдання війни будувалося не так на ідеї покарання грішника, але в уявленні про володіння державою особливим правом захищати свій суверенітет та інтереси з допомогою збройного насильства. Ця парадигма більшою мірою відповідала епосі національних держав та Вестфальській системі міжнародних відносин.

У ХХ ст. відбулося серйозне оновлення теорії справедливої війни. Підставою, яка легітимує війну, визнається відтепер обов'язок держав захищати права свого населення, а також стежити за дотриманням базових прав людини у міжнародному масштабі. Проте найцікавішим аспектом у цій еволюції парадигмальних підстав теорії справедливої війни стає повернення мислення на кшталт пунітивної доктрини. На тлі процесів приватизації війни та криміналізації агресивної війни це призводить до явних протиріч усередині всього дискурсу про справедливу війну. Від війни одночасно хотіли б відмовитися, але продовжують бачити у ній ефективний чи неминучий засіб вирішення політичних проблем, що змушує шукати нові обґрунтування необхідності звернення до неї.

Сьогодні ця теорія розвинулася у складну систему принципів, які включають:

- а) справедливу причину – війна повинна б
- б) легітимну владу – рішення про війну має приймати законний уряд, а не окремі групи чи особи;
- в) останній засіб – усі мирні способи вирішення конфлікту повинні бути вичерпані;
- г) пропорційність – негативні наслідки війни не повинні перевищувати її потенційні блага;
- г) диференціація – під час війни необхідно розрізняти комбатантів і цивільних, уникаючи жертв серед останніх [1].

На папері теорія переконливо звучить, але в реальності її застосування часто супроводжується суперечками. Наприклад, критикувався привід для вторгнення в Ірак 2003 року – офіційно уряди США та Великої Британії стверджували, що вторгнення було цілком законним, оскільки дозвіл був наданий Радою Безпеки ООН проти загрози створення іракської зброї масового знищення, але згодом з'ясувалося, що цієї зброї не існувало [2]. Як зауважує з цього приводу М. Уолцер, режим

Саддама Хусейна не був найагресивнішим з усіх існуючих на той період [3].

Дилема справедливості стосується і сучасної війни росії проти України. Чи можна вважати справедливими військові дії України на території противника? З точки зору теорії, так. Україна має справедливу причину на удари по критичній та військовій інфраструктурі ворога – захист своєї території та народу. Але чи дотримуються усі принципи, такі як пропорційність і диференціація, у реальних бойових умовах? Українські війська дійсно завдають удари по законним цілям, але бувають і виключення – дрони можуть влучити в громадянську інфраструктуру з жертвами серед громадянського населення [4].

Теорія справедливої війни часто піддається критиці. Дехто вважає, що вона лише надає моральне прикриття для політичних агресивних амбіцій, тому що поняттям справедливості можна легко апелювати в свою користь, називаючи свої війська «доблесними визволителями», а ворога «породженням Сатани» і «нацистами». Інші стверджують, що будь-яка війна, навіть «справедлива», завжди супроводжується стражданнями невинних. Наприклад, бомбардування Дрездена під час Другої світової війни, хоч і здійснювалося з метою перемоги над нацизмом, призвело до загибелі десятків тисяч цивільних.

Теорія справедливої війни не дає простих відповідей. Вона лише намагається встановити рамки, які допоможуть мінімізувати зло і захистити людськість навіть у найжорстокіші часи. Але, можливо, головний урок цієї теорії полягає у тому, що війна завжди є провалом – провалом дипломатії, розуму та людяності. І навіть якщо війну можна виправдати, її ніколи не можна вважати бажаною. Справедлива війна – це не ідеал, а лише спроба зробити світ трохи менш несправедливим.

Список використаних джерел:

1. Справедлива війна. *Українська Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Справедлива_війна. (дата звернення: 25.03.2025).
2. NBC News. CIA's final report: No WMD found in Iraq. *NBC News*. URL: <https://www.nbcnews.com/id/wbna7634313> (дата звернення: 25.03.2025).
3. Уолцер М. Смена режима и справедливая война. *Военно-юридический журнал*. 2003. № 7. С. 26–32.

4. Ударні безпілотники масово атакували Москву і Підмосков'я. *Militaryni*. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/udarni-bezpilotnyky-masovo-atakuvaly-moskvu-i-pidmoskov-ya/> (дата звернення: 25.03.2025).

Кібаленко В. В.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЦИФРОВА РЕАЛЬНІСТЬ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРАКТИК: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ AR ТА VR

Сучасна освіта переживає значну трансформацію під впливом цифрових технологій, що змінюють способи навчання, взаємодії та формування знань. Зміни у сфері освіти, спричинені впровадженням цифрових технологій, набули особливої актуальності в умовах глобальної цифровізації суспільства та необхідності адаптації освітнього процесу до нових реалій. Однак, крім позитивних аспектів, впровадження цифрової реальності в освіту викликає низку філософських питань: яким чином цифрові технології впливають на формування світогляду здобувача освіти, як змінюється його сприйняття реальності, які нові етичні та методологічні виклики постають перед педагогами?

Технологічний прогрес у ХХІ столітті спричинив зміну традиційних уявлень про реальність. Цифрова реальність стає невід'ємною частиною людського досвіду, створюючи новий рівень онтології, де фізичний і цифровий світи взаємодіють та переплітаються. Філософія технологій розглядає цифрову реальність як новий вимір буття, у якому змінюється сприйняття простору, часу та соціальної взаємодії.

У контексті освіти цифрова реальність ставить питання щодо автентичності знань, природи навчального досвіду та способів комунікації. Використання AR і VR змінює не лише методи викладання, але й сам спосіб пізнання, формуючи нові когнітивні моделі сприйняття інформації.

Доповнена реальність (AR) – це технологія, що накладає цифрові об'єкти на фізичний світ, дозволяючи користувачам взаємодіяти з ними у реальному часі. Віртуальна реальність (VR) створює повністю штучне

цифрове середовище, занурюючи людину у симульовану реальність. Обидві технології мають свої особливості у сфері освіти. AR покращує реальний світ, дозволяючи здобувачам освіти взаємодіяти з навчальними матеріалами у фізичному просторі. VR, натомість, дозволяє створювати повністю імітовані навчальні середовища, що дають можливість занурення у складні теоретичні чи практичні ситуації.

Концепція постцифрового суспільства передбачає інтеграцію цифрових технологій у всі аспекти людського життя. Освіта, як один із ключових соціальних інститутів, активно адаптується до цих змін. Залучення AR і VR в освітній процес сприяє трансформації методів викладання, а також змінює сам процес сприйняття реальності здобувачами освіти. Віртуальне середовище стає альтернативним простором для здобуття знань, що ставить нові виклики перед педагогами та науковцями у сфері освітньої філософії.

Дослідження показують, що використання AR і VR покращує засвоєння матеріалу, сприяє глибшому розумінню концепцій та підвищує рівень залученості здобувачів освіти [1; 2]. Проте, технологічна медіація знань також породжує питання щодо автентичності досвіду та довіри до отриманої інформації.

Традиційна освіта базується на методах викладання, що століттями формувалися в академічному середовищі: лекції, семінари, практичні заняття, індивідуальні та групові форми роботи. Проте, із появою цифрових технологій постала необхідність модернізації цих підходів для забезпечення більшої ефективності освітнього процесу. Інтеграція цифрових технологій у традиційні методи дозволяє підвищити залученість здобувачів освіти, забезпечити персоналізоване навчання та інтерактивність у подачі матеріалу. Застосування AR і VR дозволяє подолати обмеження фізичного простору, надаючи здобувачам освіти змогу взаємодіяти з тривимірними моделями, симуляціями та віртуальними лабораторіями [3].

Методика викладання з використанням AR і VR передбачає зміну ролі викладача: він перетворюється з носія знань на модератора освітнього процесу, який спрямовує здобувачів освіти до активного пізнання через дослідження та експериментування.

Цифрові технології відіграють важливу роль у формуванні когнітивних та професійних компетентностей, сприяючи розвитку

критичного мислення, аналітичних здібностей та навичок самостійного навчання. AR і VR створюють середовище, де здобувачі освіти можуть експериментувати, приймати рішення в реалістичних умовах, аналізувати наслідки своїх дій та адаптуватися до змінних обставин.

Однією з найважливіших переваг використання AR і VR у навчанні є можливість створення персоналізованого освітнього середовища, що враховує індивідуальні особливості кожного здобувача освіти. Інтерактивні технології дають змогу адаптувати темп і зміст навчання відповідно до потреб здобувачів освіти, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

Зокрема, у віртуальних класах здобувачі освіти можуть взаємодіяти з віртуальними об'єктами, виконувати практичні завдання у режимі реального часу та отримувати миттєвий зворотний зв'язок. Використання інтелектуальних алгоритмів у VR-системах дозволяє автоматично підлаштовувати рівень складності завдань під рівень знань здобувача освіти, забезпечуючи оптимальне навчальне навантаження. Інтерактивність VR також сприяє розвитку колективної роботи: студенти можуть працювати над спільними проектами, вирішувати проблеми та обговорювати ідеї в межах цифрових середовищ. Це не лише покращує комунікативні навички, а й розвиває здатність до співпраці та командної роботи.

Отже, освітні практики в умовах цифрової трансформації значною мірою змінюються завдяки інтеграції AR і VR. Вони дозволяють модернізувати традиційні методи навчання, формувати нові дидактичні підходи, розвивати когнітивні та професійні компетентності здобувачів освіти, а також забезпечувати інтерактивність і персоналізацію освітнього процесу. Використання AR і VR у навчанні відкриває перспективи для створення інноваційних освітніх моделей, які сприятимуть більш ефективному засвоєнню знань і розвитку навичок XXI століття.

Список використаних джерел:

1. Medvedieva M., Yamkovenko V. Overview of applications with AR and VR technologies in educational activities. *Věda a perspektivy*. 2024. № 2(33). P. 168–177. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2\(33\)-168-177](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2(33)-168-177) (дата звернення: 28.02.2025).

2. Вакалюк Т. А., Медведєва М. О. Використання технологій доповненої реальності в освітньому процесі. *Інформаційно-комп'ютерні*

технології – 2021 (ІКТ-2021) : тези доп. XII Міжнар. науково-техн. конф., м. Житомир, 1–3 квіт. 2021 р. Житомир, 2021. С. 137–138.

3. Кібаленко В. В. Використання засобів доповненої та віртуальної реальності в освітньому процесі. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці* : матеріали VI Всеукр. науково-практ. конф., м. Умань, 14–15 листоп. 2024 р. Умань, 2024. С. 106–109.

Кожушко Т. В.,

викладач

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФІЛОСОФСЬКІ КОНТЕКСТИ НЕЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ

Значення лінійного принципу мислення тісно пов'язано з переглядом у філософії проблеми детермінізму. Як наслідок, варіації неадетермінізму призвели до появи контурів нелінійного мислення.

Нелінійне мислення спрямоване подолати причинно-наслідковий принцип, орієнтуючись на неоднозначність та багатовимірність об'єктивної дійсності. Предметом філософської рефлексії нелінійне мислення у вітчизняному дискурсі постає у наукових розвідках Б. Кримського, І. Добронравової, І. Гудими, Т. Киричук, О. Наумкіної як певний стиль наукового мислення, що склався в другій половині ХХ ст. і представляє можливість осмислення фізичної реальності, враховуючи мінливість, множинність випадковостей та невимушеність структур пізнання. Нелінійний стиль мислення орієнтує на готовність до появи нового, до дослідження умов нестійкого стану вихідної системи й аналізу альтернативних можливостей появи стійких станів нового цілого [1, с. 48].

Цікавим є той факт, що концептуальні підвалини нелінійного мислення сформувалися під впливом тих філософських міркувань, які поставили під сумнів традиційні підходи пізнання реальності серед яких принцип взаємозумовленості.

Щонайперше, у згаданому контексті варта уваги позиція французьких постмодерністів (Жак Дерріда, Мішель Фуко, Жиль Дельоз, Фелікс Гваттарі), які заперечували ідею абсолютної, універсальної істини. Вони пропагували ідею відносних реальностей, які не можуть бути зведені до однозначних чи лінійних структур. Постмодерністи наголошували на

відносності та плюралізмі точок зору, що є важливими елементами нелінійного мислення, оскільки це дозволяє охопити складність та багатогранність світу. Так, Жиль Дельоз у «Логіці сенсу» розвиває ідею множинних істин, пізнання яких потребувало гнучкості міркування. Філософ вважав, що мислення повинно виходити за межі традиційних (класичних) структур, приймаючи реальність як множину перспектив, іманентна будова якої – нелінійні зв'язки. Реальність – це не єдина лінія, що має чітку мету, а множина шляхів і варіантів, кожен з яких має своє значення та логіку. В такому контексті філософія пропонує новий погляд на те, як ми повинні сприймати світ і своє місце в ньому: не як фіксовану лінію розвитку, а як сукупність можливих шляхів і варіантів [2].

У праці Мартіна Гайдеггера і «Буття і час» вирує переконання, що дійсність є чимось динамічним, змінюваним, відкритим, від так саме ідея плинності буття уможлиблює натяк на множинність реальності, пізнати яку лінійними методами неможливо. Таким чином, завдяки нелінійним принципам побудови міркування науковий дискурс збагатився онтологічними інверсіями про характер самоорганізації та структуру впорядкованого хаосу. Так в межах синергетичної парадигми нелінійний детермінізм артикулював суттєві новації, які вдало експлікують подальші дослідницькі експерименти.

Лінійне мислення базується на чітких причинно-наслідкових зв'язках, покроковому викладу та строгій послідовності, від так постає основою здебільшого у класичних системах обґрунтування та дозволяє створювати моделі, які, у свою чергу, піддаються перевірці та прогнозуванню. Лінійний підхід має суттєві пріоритети у випадках, де можна з точністю визначити взаємозв'язок між змінними і сформулювати однозначні закони тому добре працює в умовах стабільних і передбачуваних ситуацій, де відносини між елементами не змінюються на кожному етапі аналізу.

Нелінійне мислення виходить з того, що реальність є складною, динамічною та багатозв'язною. Воно враховує множинні фактори, які можуть взаємодіяти, створюючи складні, непередбачувані системи. Нелінійний підхід застосовується в тих наукових галузях, де системи не піддаються простому аналізу причинно-наслідкових зв'язків і де навіть незначні зміни можуть мати непередбачувані наслідки. Отже, лінійне мислення, із його строгою логікою і передбачуваністю, дає точні

результати в стабільних умовах, тоді як нелінійне мислення необхідне для аналізу складних, динамічних систем, де існують численні фактори і взаємодії. Таким чином, згадана амбівалентність лінійного та нелінійного мислення у науці полягає у їх взаємодії та доповненні в процесі пізнання.

Принагідно відмітимо, що в останні десятиліття концепція нелінійного мислення активно застосовується в різних наукових контекстах від математичних моделей в економіці та соціальних науках до сучасних технологій, таких як штучний інтелект, де системи прийняття рішень часто ґрунтуються на нелінійних алгоритмах, здатних адаптуватися до змінних умов. Принцип нелінійності був розвинутий внаслідок численних інтегральних наукових розробок, починаючи від древніх філософських роздумів про множинність реальності до сучасних теорій хаосу та когнітивних досліджень. Від так нелінійне мислення постає важливою складовою сучасного наукового дискурсу, яке здатний аналізувати реальність, враховуючи багатозначність та широку палітру випадковостей.

Задля глибшого розуміння сутності нелінійного мислення, варто підкреслити його евристичну особливість. Нівелювання послідовності активує творчі стратегії, створює нові концепції на перший погляд з не пов'язаних елементів. Таким шляхом наука поповнюється інноваціями, долаючи стандарти та кліше. Тому нелінійне мислення як евристичний підхід до побудови мислення є потужним інструментом для вирішення складних, багатогранних проблем, з якими ми стикаємося в науці, техніці, соціальних науках і навіть у повсякденному житті. Завдяки здатності враховувати множинні фактори, інтерпретувати ситуації з різних точок зору та знаходити нові зв'язки, нелінійне мислення дозволяє створювати більш ефективні та інноваційні рішення. В сучасному світі, який стає все складнішим і непередбачуваним, здатність мислити нелінійно відкриває широкі горизонти для наукових досліджень, технологічних інновацій і соціальних трансформацій.

Водночас, інноваційними тлумаченнями нелінійність актуалізує етичні контексти. А саме однією з головних етичних проблем, що виникають через застосування нелінійних моделей у науці, є непередбачуваність наслідків. Оскільки нелінійні системи складні і динамічні, навіть незначні зміни в одній частині системи можуть спричинити великі наслідки в іншій. Це ставить під сумнів нашу здатність

правильно оцінювати ризики і відповідати за рішення, які ми приймаємо. В контексті сучасних технологій, таких як штучний інтелект або автономні системи це питання відповідальності. Якщо система, заснована на нелінійних алгоритмах, приймає рішення, яке призводить до негативних наслідків, хто несе відповідальність за ці дії? Виходячи з концепції нелінійності, не завжди можна чітко визначити, як один елемент впливає на інший, що ускладнює визначення винуватця чи відповідальної особи.

Нелінійне мислення вимагає перегляду традиційних підходів до пізнання і реальності. У класичній філософії та науці панує ідея лінійного розвитку та причинно-наслідкових зв'язків. Нелінійний підхід, у свою чергу, ставить під сумнів цей погляд, пропонуючи альтернативу, де реальність не є постійною, а, скоріше, множинною, варіативною і змінною. Це веде до появи нових філософських проблем, таких як питання детермінізму та свободи волі. Якщо світ нескінченно взаємопов'язаний і багато в чому непередбачуваний, чи можемо ми говорити про існування єдиної істини або про детерміновану, лінійну прогресію історії? Сучасна філософія запитує, чи не є наші спроби пояснити світ лінійними шляхами обмеженням нашого сприйняття реальності. Чи можемо ми жити в світі, де кожне наше рішення не має чітких, визначених наслідків?

Отже, нелінійне мислення є важливим шаблоном у розвитку науки про мислення, оскільки воно дозволяє точніше моделювати і розуміти складні, динамічні системи, які не піддаються простим лінійним підходам. Проте такий спосіб мислення породжує низку суперечностей, що стосуються непередбачуваності наслідків, відповідальності за прийняті рішення, а також нашого розуміння реальності.

Список використаних джерел:

1. Добронравова І. С. Нелінійне мислення. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 6. С. 47–60.
2. Gslles Deleuze. The Logic of sense. URL <http://www.elimeyerhoff.com/books/Deleuze/Deleuze%20-%20Logic%20of%20sense.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

Константинов Ю. Л.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ «РУССКОМУ МИРУ» В УКРАЇНІ

Протидія ідеології «русского мира» відіграє ключову роль у контексті російсько-української війни, яка триває з 2014 року. Війна, що збоку країни-агресора виходить далеко за межі суто територіальних зазіхань та передусім спрямована на завоювання людської свідомості та трансформацію світоглядних орієнтирів. Ще задовго до початку активної фази воєнного протистояння було розгорнуто широкомасштабну інформаційну компанію, яка поступово формувала спотворену картину світу. Ця стратегія передбачала підміну понять, де добро і зло втрачали свою традиційну семантику, що унеможливило прийняття ірраціональних ідеологічних конструктів як у російському, так і в певній частині українського суспільства. Таким чином, інформаційна війна стала не лише прологом до збройного конфлікту, а й його фундаментальною складовою.

Недостатність або відсутність належної реакції з боку державних інституцій, а також цілеспрямована діяльність прихильників радянської ідеологічної парадигми та проросійських сил сприяли проникненню у вітчизняний гуманітарний дискурс фундаментальних положень, аксіом і концептів геополітичної доктрини «русского мира». Це, у свою чергу, створило сприятливі умови для реалізації сценарію так званої «русской весны» 2014 року [2].

Дослідник М. Бойченко наголошує, що сутність протидії ідеології «русского мира» полягає в системному здійсненні процесів деколонізації в Україні. Він підкреслює, що держава-агресор росія упродовж тривалого часу реалізовувала доволі ефективний проект колоніального впливу на українську культуру, історію та ідентичність. Відтак, деколонізація постає не лише як необхідний політичний крок, а й ключовий інструмент формування самостійного світоглядного простору, вільного від імперських наративів [1].

Науковець вважає, що «знаковим завданням для України є здійснення дерусифікації і повернення законного панівного статусу українській мові» [1, с. 65]. М. Бойченко переконаний, що «дерусифікацію

слід здійснювати принципово демократичними методами, протиставляючи репресивні методи тоталітарної російської імперії принципово іншій політиці вільної та незалежної України» [1, с. 67]. Для прикладу можна навести, коли на окупованих територіях російські загарбники спалюють у школах та бібліотеках українські книжки, замінюючи їх на російські та забороняють розмовляти українською мовою.

Характерною рисою сучасного дискурсу деколонізації є протиставлення російських культурних зразків як непридатних для України українським, що постають не лише як більш цінні, а й як функціонально ефективніші [1].

Така переоцінка культурних парадигм є важливою не лише для формування української ідентичності, а й для інших пострадянських суспільств, які прагнуть звільнення від імперського впливу. У самій росії дедалі частіше постає питання про вичерпаність власного проєкту, що додає актуальності українському досвіду як можливому орієнтиру для подолання постколоніальної кризи.

На перший погляд може здаватися, що український світ є лише дзеркальним відображенням «руського мира». Проте в реальності він проходить якісно інший шлях еволюції. На першому етапі він постає його антиподом, протиставляючи тоталітарним наративам ліберальні цінності. На другому – інтегрує світовий досвід, де англійська мова виступає як ключ до глобального культурного та інтелектуального простору. А на третьому – органічний розвиток української мови стає рушієм формування самобутньої цивілізаційної моделі, що визначає унікальність українського світу [1]. Російсько-українська війна є передусім цивілізаційним зіткненням двох протилежних суспільно-політичних моделей: автократії та демократії, неоімперської євразійської парадигми росії та європейського державницького проєкту України [2].

Сучасні наративи, що формують ідеологічний дискурс так званого «руського мира» зазнають серйозної критики з позицій раціонального аналізу. Зокрема, твердження про росію як оплот православ'я не витримує перевірки реальністю, адже релігійна інституція, яка мала б бути моральним орієнтиром, перетворилася на інструмент ідеологічного впливу та маніпуляції суспільною свідомістю. Символічним підтвердженням цього є участь у богослужіннях осіб, відповідальних за

масові злочини перед людством. Це свідчить про остаточний розрив між російською церквою та її первинними духовними засадами. Історичний наратив, згідно з яким росія привласнює собі перемогу у Другій світовій війні не враховує реального внеску інших республік колишнього СРСР, зокрема України та Білорусі, що знайшло своє відображення навіть у військовій термінології (Українські та Білоруські фронти). Таким чином, монополізація перемоги є не лише історично некоректною, а й використовується у сучасній політичній пропаганді.

Збройна агресія росії проти України, що триває понад десятиліття, супроводжується риторикою про боротьбу з «колективним Заходом». Однак така інтерпретація подій суперечить об'єктивним фактам і покликана створювати викривлену картину реальності, що не може не викликати скепсису в раціонально мислячої людини.

Забезпечення протидії ідеології «руського мира» є необхідною умовою для збереження та існування в подальшому України як єдиної, цілісної та незалежної держави.

Список використаних джерел:

1. Бойченко М. Основні напрями протидії «руському миру» в Україні: завдання деколонізації. *Філософія освіти*. 2023. № 29 (2). С. 60–77.
2. Фігурний Ю, Шакурова О. Функціонування науки й освіти в умовах російсько-української війни: роль українознавств у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та у протидії «руському миру». *Проблеми гуманітарних наук. Серія історія*. 2023. Вип. 13/55. С. 314–334.

Красний Д. М.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА У ВИХОВНІЙ РОБОТІ ПЕДАГОГА З КЛАСНИМ КОЛЕКТИВОМ

Актуальність проблеми поєднання етики та естетики у виховній роботі педагога з класним колективом важко переоцінити. У сучасному світі, де панують інформаційні технології та швидкі зміни, важливо не

лише дати учням знання, а й сформувати в них високі моральні та естетичні цінності.

Етика та естетика як науки тісно взаємопов'язані. Етичні принципи визначають, що є добрим і правильним, а естетика допомагає відчутти красу та гармонію світу. Поєднання цих двох аспектів сприяє формуванню цілісної, гармонійно розвиненої особистості.

Основою дослідження стали роботи відомих вчених з Інституту педагогіки і психології професійної освіти НАПН України, таких як: Г. Васянович, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Рудницька та інші. Вони першими почали розвивати новий науковий напрям – педагогічну естетику та етику, виокремивши з нього самостійну проблему «Естетичні та етичні регулятиви педагогічної дії».

В умовах інформаційного перенасичення, коли школярі отримують багато суперечливої інформації, важливо допомогти їм сформувати власну систему цінностей, де етичні норми та естетичні ідеали будуть взаємодіяти.

З метою аналізу цієї проблеми, першочерговим завданням педагогів є створення сприятливого класного колективу. Етичні норми, такі як: взаємоповага, толерантність, відповідальність, є основою для здорових міжособистісних відносин у класному колективі. Естетичне виховання, у свою чергу, сприяє розвитку емоційної чутливості, здатності до співпереживання, що також позитивно впливає на атмосферу в класі [2].

Важлива роль у формуванні етичних та естетичних норм належить педагогу, який є не просто джерелом знань, а й наставником, допомагає учням зрозуміти поняття: добро, зло, краса. Його власні етичні та естетичні цінності, поведінка та стиль спілкування мають великий вплив на формування особистості учнів. Педагог має не лише навчати етичним нормам, а й демонструвати їх у своїй повсякденній роботі [1].

Особливої уваги, у виховній роботі з класним колективом, є протидія негативним впливам оскільки вони можуть завдати значної шкоди особистості, суспільству та навіть державі. Їхня актуальність зростає в умовах швидкого розвитку технологій, глобалізації та інформаційного перенасичення.

Ключовими моментами, що підкреслюють важливість протидії негативним впливам є захист особистості, адже побічні ефекти, такі як: кібербулінг, маніпуляція та дезінформація, можуть завдати серйозної

психологічної травми дитині. Протидія цим впливам допомагає захистити психічне здоров'я та добробут учнівської молоді.

Визначальним аспектом у розвитку етичних та естетичних чинників є збереження соціальної стабільності учнів, що передбачає:

- забезпечення сприятливого психологічного клімату;
- формування здорових міжособистісних відносин;
- забезпечення якісної освіти;
- залучення до активної громадської діяльності;
- профілактика девіантної поведінки;
- інформаційна безпека;
- підтримка з боку сім'ї [4].

Збереження соціальної стабільності учнівської молоді – це багатогранний процес, який вимагає спільних зусиль з боку закладів освіти, батьків, громадських організацій та держави.

Суттєво зазначити, що забезпечення національної безпеки учнівської молоді є невід'ємною частиною загальної системи національної безпеки держави, що включає:

1. Формування патріотичної свідомості – це виховання любові до Батьківщини, поваги до національних цінностей та традицій; формування громадянської відповідальності та активної життєвої позиції; протидія інформаційним загрозам, спрямованим на розмивання національної ідентичності.

2. Забезпечення інформаційної безпеки – це формування медіаграмотності, здатності критично мислити та аналізувати інформацію; захист від негативного впливу соціальних мереж та інтернет-ресурсів; профілактика кіберзлочинності та кібербулінгу.

3. Профілактика девіантної поведінки передбачає інформування про шкідливість наркотиків, алкоголю та тютюнопаління; робота з учнями схильними до правопорушень; залучення до спортивних та творчих гуртків.

4. Підготовка до захисту держави включає військово-патріотичне виховання, навчання основам цивільного захисту, формування навичок самооборони тощо [3].

Отже, забезпечення національної безпеки учнівської молоді – це важлива складова загальної системи національної безпеки держави, а інтеграція етичних та естетичних принципів у виховну роботу педагога є

важливим фактором формування гармонійної, морально стійкої та естетично розвиненої особистості, здатної будувати здорове суспільство.

Кожна дитина є унікальною, тому педагог має враховувати індивідуальні особливості учнів під час формування їхніх етичних та естетичних цінностей, які передбачають:

1. Розуміння унікальних потреб, здібностей та інтересів кожного учня, а саме: врахування темпераменту, характеру, рівня розвитку та інших індивідуальних характеристик.

2. Створення індивідуальних освітніх траєкторій – це розробка індивідуальних планів навчання, що відповідають потребам кожного учня; використання різноманітних методів та форм навчання; забезпечення можливості для індивідуального темпу навчання.

3. Підтримка та мотивація, які передбачають створення атмосфери довіри; використання методів мотивації, що відповідають індивідуальним потребам; надання індивідуальної допомоги та консультацій.

4. Врахування соціального контексту – це розуміння соціального походження та сімейних обставин кожного учня; врахування культурних та етнічних особливостей; забезпечення соціальної підтримки та адаптації [5].

Тож бачимо, індивідуальний підхід є необхідною умовою для успішного навчання й виховання учнівської молоді, а також для формування етичних та естетичних цінностей. Тому, підсумовуючи, можна стверджувати, що інтеграція етичних та естетичних принципів у виховну роботу педагога з класним колективом є не просто бажаною, а необхідною умовою для формування гармонійно розвиненої особистості. Етика та естетика тісно пов'язані, вони взаємодоповнюють одна одну, сприяючи формуванню цілісної особистості. Етичні принципи визначають, що є добрим і правильним, а естетика допомагає відчути красу та гармонію світу.

Педагог є ключовою фігурою у формуванні етичних та естетичних цінностей у дітей. Його особистий приклад, вміння створювати сприятливе середовище, використання навчальних матеріалів, індивідуальний підхід та виховання критичного мислення мають вирішальне значення. Виховання етичних та естетичних цінностей сприяє формуванню здорового класного колективу, де панують взаємоповага, толерантність та відповідальність.

Формування патріотичної свідомості, медіаграмотності, профілактика девіантної поведінки, підготовка до захисту держави та забезпечення психологічної безпеки є важливими складовими національної безпеки учнівської молоді [6].

Врахування індивідуальних особливостей, створення індивідуальних освітніх траєкторій, підтримка та мотивація, розвиток індивідуальних здібностей та врахування соціального контексту є необхідними умовами для успішного навчання та виховання.

Отже, педагог, який вміє поєднувати етичні та естетичні принципи у своїй роботі, є не лише вчителем, а й вихователем, який допомагає учням стати гідними громадянами своєї країни.

Список використаних джерел:

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/198-pedagogchna-etika-vasyanovich-gp.html>. (дата звернення: 10.03.2025).
2. Естетика як самостійна наука. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10198/> (дата звернення: 15.03.2025).
3. Етика вчителя та педагогічний такт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14140/> (дата звернення: 11.03.2025).
4. Етика поведінки вихователя, вчителя. URL: <http://www.etica.in.ua/etika-povedinki-vihovatelya-vchitelya/> (дата звернення: 10.03.2025 р.).
5. Етичні норми і цінності. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10542/> (дата звернення: 1.03.2025).
6. Етичний кодекс українського вчителя. URL: <https://vseosvita.ua/library/etychnyi-kodeks-ukrainskoho-vchytelia-745034.html> (дата звернення: 3.03.2025).

Мелентьєв Я. О.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ВПЛИВ ІДЕЙ ДЖОНА РАСКІНА НА РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ

Джон Раскін (1819–1900) – видатний англійський мистецтвознавець, письменник, художник та соціальний мислитель XIX століття, чийі ідеї

мали революційний вплив на розвиток естетичної та мистецької освіти не лише у Великій Британії, але й далеко за її межами. Його погляди на мистецтво, красу, природу та суспільство сформували цілу епоху в розумінні естетичного виховання та його ролі у формуванні особистості й суспільства. В умовах сучасних трансформацій освітньої парадигми звернення до спадщини Раскіна дозволяє виявити важливі аспекти, які можуть збагатити сучасні концепції естетичної освіти та надати їм глибшого філософського підґрунтя.

Філософія мистецтва Джона Раскіна базувалася на ідеї про нерозривний зв'язок між мистецтвом, мораллю та природою. Він вважав, що справжнє мистецтво повинно відображати природу, яка є проявом божественної істини [1]. Цей зв'язок між естетичним та моральним став основою його концепції мистецької освіти, яка розглядала навчання мистецтву не просто як набуття технічних навичок, а як шлях до морального та духовного розвитку особистості.

У своїй праці «The Elements of Drawing» (1857) Раскін запропонував революційний на той час підхід до навчання малюванню, який поєднував мистецьку практику з науковим спостереженням та аналізом природних форм [2]. Він наголошував на важливості прямого спостереження за природою та розвитку здатності «бачити» не просто дивитися на об'єкти, але помічати їхні деталі, структуру та красу. Цей підхід став новаторським для XIX століття та вплинув на формування методики викладання образотворчого мистецтва у навчальних закладах різного рівня.

Особливість педагогічних поглядів Раскіна полягає у тому, що він розглядав естетичну освіту як інструмент соціальних змін. У своїх працях та публічних виступах він критикував утилітарний підхід до мистецької освіти, який був поширений в Англії в період промислової революції і розглядав її переважно як засіб підготовки кваліфікованих працівників для виробництва. Натомість, Раскін відстоював ідею, що мистецька освіта має сприяти всебічному розвитку особистості та формуванню більш гармонійного суспільства.

Вплив Раскіна на розвиток естетичної освіти у Великій Британії був безпосереднім та значним. Він не тільки писав теоретичні праці, але й активно займався педагогічною діяльністю. В період з 1869 по 1879 роки, Раскін обіймав посаду першого професора мистецтва Оксфордського університету, де впроваджував свої ідеї в практику викладання [3]. Під

його впливом в Оксфорді було створено «Школу малювання», де студенти навчалися за його методикою, заснованою на безпосередньому спостереженні за природою та вивченні класичних зразків мистецтва.

Крім того, Раскін заснував «Гільдію Святого Георгія» – організацію, яка, серед іншого, займалася просвітницькою діяльністю та популяризацією його ідей щодо естетичної освіти. Завдяки цим ініціативам погляди Раскіна поширилися серед широких кіл британської освітньої спільноти та вплинули на формування навчальних програм з мистецьких дисциплін у школах та коледжах.

Ідеї Раскіна щодо естетичної освіти виходили далеко за межі Великої Британії. Особливо значний вплив вони мали в Північній Америці, де сформували цілий напрямок у розвитку мистецької освіти кінця ХІХ – початку ХХ століття. Як зазначає дослідник, в Америці погляди Раскіна були сприйняті через призму романтичного ідеалізму та адаптовані до місцевих освітніх традицій [4]. Американські освітяни, такі як Ч. Нортон та Дж. Камфорт, запозичили у Раскіна ідею про моральну цінність мистецької освіти та важливість розвитку уяви і творчих здібностей.

Цікаво, що в американському контексті ідеї Раскіна стали особливо впливовими в період, коли мистецтво було впроваджено в програму загальноосвітніх шкіл (70-ті роки ХІХ століття). Завдяки цьому вони вплинули на формування концепції мистецької освіти, яка проявилася у практиках «прикрашання класних кімнат» та «вивчення картин» на межі ХІХ–ХХ століть [4]. Ця концепція розглядала естетичну освіту не просто як навчання технічним навичкам малювання, а як важливий аспект морального та культурного виховання.

Подібні процеси відбувалися і в Канаді, зокрема, у Новій Шотландії, де, як зазначають дослідники, ідеї Раскіна щодо зв'язку мистецтва і моральності, особливо в контексті відображення божественності природи, знайшли своїх прихильників серед місцевих освітян [5]. Втім, канадські педагоги адаптували погляди Раскіна до місцевих умов та потреб, особливо в питаннях взаємозв'язку мистецтва та праці, не сприймаючи повністю його пізніші політичні переконання.

Актуальність ідей Раскіна для сучасної естетичної освіти полягає в їхній гуманістичній спрямованості та цілісному підході до розвитку особистості. В умовах сучасної освітньої парадигми, яка все більше звертається до ідей міждисциплінарності, інтеграції різних галузей знань

та розвитку критичного мислення, погляди Раскіна на естетичну освіту як важливий компонент формування цілісної особистості набувають нового звучання.

Особливо цінними є його ідеї щодо розвитку спостережливості, здатності бачити красу в деталях навколишнього світу та розуміння взаємозв'язку між естетичним сприйняттям та етичними цінностями. Ці аспекти можуть збагатити сучасні підходи до естетичного виховання, які часто зосереджуються на технічних аспектах мистецтва, залишаючи осторонь його морально-ціннісний вимір.

Також важливим для сучасної освіти є раскінівське розуміння взаємозв'язку мистецтва, науки та технології. В епоху цифрових технологій та STEM-освіти його ідеї про інтеграцію мистецького та наукового підходів до спостереження за природою можуть стати основою для розробки нових методик естетичного виховання, які враховують сучасні технологічні можливості.

Таким чином, ми можемо з впевненістю стверджувати, що спадщина Джона Раскіна у сфері естетичної освіти залишається актуальною і в ХХІ столітті, пропонуючи цінні ідеї та підходи, які можуть збагатити сучасну теорію та практику естетичного виховання. Його погляди на мистецтво як на важливий інструмент морального та духовного розвитку, на взаємозв'язок естетичного сприйняття та етичних цінностей, а також на соціальну роль мистецької освіти залишаються важливими орієнтирами для сучасних освітян.

Список використаних джерел:

1. Art for the Nation: John Ruskin, Art Education and Social Change: a series of articles arising from a conference held at the National Gallery, London, 20–21 September 2019. London, 2019. 285 p.

2. Cicalò E. The Elements of Drawing by John Ruskin. Drawing between Art, Science, Design and Education in XIX century in England. *Disegno*. 2020. № 6. Pp. 205–212. URL: <https://doi.org/10.26375/disegno.6.2020.20> (дата звернення: 18.03.2025).

3. Hewison R. Ruskin and Oxford: *The Art of Education*, 1996.

4. Stankiewicz M. A. The Eye is a Nobler Organ : Ruskin and American art education. *Journal of Aesthetic Education*. 1984. Pp. 51–64. URL: <https://doi.org/10.2307/3332499> (дата звернення: 19.03.2025).

5. Amburgy P., Soucy D. Art education, romantic idealism, and work: comparing Ruskin's ideas to those found in 19th century Nova Scotia. *Studies in Art Education*. 1989. Vol. 30. No. 3. Pp. 157–163. URL: <https://doi.org/10.2307/1320960> (дата звернення: 19.03.2025).

Опанасюк Е. В.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Рівненський державний гуманітарний університет

МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ ЯК ФЕНОМЕН РЕЛІГІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна є завжди випробуванням не лише для політичних інститутів та економічних систем, а й для духовних цінностей суспільства. У часи збройних конфліктів релігія може слугувати як джерелом духовної підтримки та надії, так і чинником суспільного розколу. Історія містить чимало прикладів використання релігійних переконань для виправдання насильства, однак водночас релігія може слугувати основою для діалогу, сприяти моральному відродженню, підтримувати постраждалих і допомагати у примиренні ворогуючих сторін. В умовах війни міжконфесійний діалог набуває особливої ваги як інструмент подолання соціальних, духовних і культурних бар'єрів. Він допомагає зберігати моральні орієнтири, сприяє миротворчим ініціативам на рівні громад і забезпечує пошук сенсу в умовах страждань та втрат.

Філософське осмислення міжконфесійного діалогу ґрунтується на принципах толерантності, діалогу культур і взаєморозуміння. Так, Ганс-Георг Гадамер у праці «Істина і метод» наголошує на важливості діалогу як інструменту досягнення істини через взаємне розуміння: «Немає вищого принципу, аніж принцип саморозкриття у розмові» [1, с. 161]. Цей підхід передбачає відкритість до поглядів іншого, готовність вести розмову та шукати спільний сенс.

Еммануель Левінас, аналізуючи природу іншості, стверджував, що етична відповідальність за іншого є першочерговою для людини [2, с. 24]. Цей принцип особливо важливий у міжконфесійному діалозі, де повага до релігійних відмінностей стає основою для побудови миру та порозуміння.

У релігієзнавстві міжконфесійний діалог розглядається як форма комунікації, що виникає між представниками різних релігійних традицій для досягнення взаєморозуміння, співпраці та збереження миру [3, с. 5; 4, с. 161]. Його метою є не лише обмін релігійними знаннями чи традиціями, а й формування простору для взаємоповаги, співчуття та солідарності. У часи війни такі діалоги допомагають уникнути релігійної напруги, сприяють солідарності та об'єднанню зусиль для подолання гуманітарних криз.

В умовах російсько-української війни релігійний простір відіграє значну роль у підтримці суспільної єдності. Незважаючи на доктринальні відмінності, представники різних конфесій консолідують зусилля задля підтримки постраждалого населення. Яскравим прикладом цього є діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яка неодноразово виступала з узгодженими заявами, засуджуючи військову агресію, а також ініціювала гуманітарні та соціальні проєкти на підтримку мирного населення. Значну роль відіграють також спільні молитовні заходи за участю представників православ'я, католицизму, протестантизму, іудаїзму та ісламу, які сприяють духовній підтримці суспільства. Важливими є благодійні ініціативи, спрямовані на допомогу ВПО та жителям регіонів, охоплених бойовими діями. Особливої уваги заслуговує діяльність військових капеланів, які надають моральну та духовну підтримку українським військовослужбовцям незалежно від їхньої конфесійної приналежності.

Отже, міжконфесійний діалог в умовах війни є не лише засобом релігійної комунікації, а й важливим соціальним, гуманітарним та миротворчим інструментом. Дослідження цього феномену в межах релігієзнавчого та філософського аналізу дозволяє зробити низку теоретичних і практичних висновків.

По-перше, міжконфесійний діалог в умовах збройного конфлікту сприяє консолідації суспільства та зміцненню національної ідентичності. Різні релігійні громади, попри догматичні розбіжності, демонструють здатність до співпраці заради збереження духовних, моральних і гуманітарних цінностей. Це підтверджує тезу Г.-Г. Гадамера про діалог як основу порозуміння та створення спільного смислового простору.

По-друге, війна в Україні сприяла активізації міжконфесійного діалогу на міжнародному рівні. Духовні лідери різних країн висловлюють

солідарність з українським народом, а світові релігійні організації активно долучаються до гуманітарних ініціатив. Це засвідчує важливу роль міжконфесійної співпраці як інструменту глобальної єдності та миротворчості.

По-третє, значно розширилася соціальна роль релігійних громад. Вони не лише виконують традиційні духовні функції, а й активно залучені до надання гуманітарної допомоги, підтримки ВПО, реабілітації військових та мирного населення. Ця тенденція співвідноситься з етичною концепцією Е. Левінаса, який наголошував на відповідальності за Іншого як фундаментальному моральному обов'язку.

По-четверте, війна сприяла трансформації релігійного ландшафту України. Зокрема, відбувається подальше дистанціювання від релігійних інституцій, пов'язаних з російською ідеологією, а також формування оновленої духовної ідентичності українського суспільства. Це створює передумови для подальшого розвитку міжконфесійного діалогу на засадах рівноправності, відкритості та спільної моральної відповідальності.

Таким чином, міжконфесійний діалог в умовах війни є не лише теоретично значущим феноменом, а й важливим практичним інструментом для зміцнення суспільної згуртованості, сприяння міжнародній підтримці, розширення соціальних функцій релігії та формування нової духовної ідентичності України. Його подальший розвиток може відіграти ключову роль у процесі повоєнного відновлення та побудови сталого миру.

Список використаних джерел:

1. Гадамер Г.-Г. Істина і метод: основи філософської герменевтики / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2000. Т. I. 464 с.
2. Лютий Т. В. Інший і Чужий у структурі людського Я (М. Бубер, Е. Левінас, Ю. Кристева). *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2018. Т. 1. С. 20–28.
3. Горкуша О., Филипович Л. Міжконфесійний діалог в сучасній Україні: доцільність та ефективність його здійснення в умовах війни. *Українське релігієзнавство*. 2018. № 85. С. 4–16.
4. Филипович Л. О. Міжнародний досвід міжрелігійного діалогу. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 56. С. 153–164.

Осейко Д. А.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Черкаський державний технологічний університет

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА У ГАЛУЗІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі стрімкий розвиток глобалізаційних процесів, зростання міжкультурних контактів та інтенсивне впровадження цифрових технологій створюють нові виклики для гуманітарної безпеки. Освіта, як ключовий компонент гуманітарного виміру, відіграє вирішальну роль у забезпеченні соціальної стабільності, розвитку міжкультурного діалогу та збереженні історичної спадщини. Проте ця сфера часто піддається загрозам, пов'язаним із збройними конфліктами, нерівністю у доступі до ресурсів та маніпулятивним використанням інформаційних технологій.

Однією з центральних проблем є недостатня інтеграція освіти в контексті сучасних викликів, що призводить до втрати ціннісних орієнтирів, соціальної фрагментації та зниження рівня критичного мислення у суспільстві. Крім того, зростає необхідність у створенні ефективних стратегій цифровізації освіти, які б враховували як наукові досягнення, так і практичні аспекти їх застосування [1, с. 34; 2, с. 15–18; 3, с. 56].

Поняття гуманітарної безпеки – це стан захищеності базових людських прав та умов для повноцінного життя. Згідно з Концепцією гуманітарної безпеки ООН, до ключових її компонентів належать захист та забезпечення доступу до якісної освіти [11, с. 12].

Отже, безпека гуманітарної сфери включає захист базових людських прав і свобод, доступ до освіти, збереження культурної спадщини, гарантування соціальної рівності. Вона передбачає умови, за яких людина почувається захищеною від загроз, що виникають унаслідок соціальних, економічних чи екологічних ситуацій [13, с. 25].

Мета: розглянути основні загрози гуманітарній безпеці в Україні, що виникають унаслідок збройного конфлікту, спричиненого агресією російської федерації. До ключових викликів належать руйнування освітньої інфраструктури, русифікація на окупованих територіях, дезінформація та пропаганда. Як результат аналізу викликів і загроз –

розробка теоретико-практичних підходів до інтеграції освіти, культури та цифрових технологій у контексті забезпечення гуманітарної безпеки.

Проведено аналіз соціокультурних, освітніх і цифрових аспектів. Зокрема, було виділено такі основні напрями:

– освітній компонент: проведено аналіз впровадження цифрових освітніх технологій, що сприяють доступності знань у різних регіонах [3, с. 56; 6, с. 51];

– гуманітарна безпека: розроблено модель, яка включає механізми адаптації суспільства до сучасних викликів глобалізації через освіту [4, с. 29–32; 9, с. 98]. Обґрунтовано необхідність створення нових державних політик, що враховують вплив цифровізації на гуманітарну сферу.

У контексті освіти, гуманітарна безпека тісно пов'язана з питаннями доступу, інклюзивності та різноманіття. Освіта – це основа, на якій будується гуманітарна безпека будь-якого суспільства. Вона забезпечує розвиток людського капіталу, формування громадянських цінностей і збереження історичної пам'яті.

Гуманітарна безпека в Україні у сфері освіти також є дуже важливим чинником, який забезпечує національну стійкість, соціальну згуртованість і відновлення у нинішній кризовий період. Повномасштабна війна в нашій державі спричинила серйозні виклики для цієї сфери. Освіта стала жертвою цілеспрямованих атак на цивільну інфраструктуру.

Отже, постає мета дослідження ключових загроз гуманітарній безпеці у сфері освіти, аналіз ефективних заходів щодо їх попередження та рішення для їхнього подолання, з акцентом на конкретні приклади.

У результаті збройного конфлікту, розв'язаного країною-агресором рф, виникла соціально-економічна нерівність, руйнування освітнього процесу та культурної спадщини. Населення, що перебуває у зоні бойових дій, автоматично попало за межу соціального забезпечення. Відсутність доступу до ресурсів, і як наслідок – бідність, значно обмежують можливості освітнього розвитку.

Із загального світового прикладу: лише 60% дітей у країнах, в яких відбуваються збройні конфлікти і що наразі розвиваються, мають доступ до базової освіти [11, с. 10].

Основною загрозою гуманітарній безпеці під час збройного конфлікту є руйнування освітньої інфраструктури, а знищення шкіл і університетів стає системною проблемою у зонах активних бойових дій:

– у місті Бахмут, яке перебуває під обстрілами з початку повномасштабної війни, жоден освітній заклад не працює через повне руйнування [15, с. 12];

– в Маріуполі було вщент зруйновано понад 90% шкільних будівель, включаючи ліцей, який нещодавно отримав грант ЄС на розвиток STEM-лабораторій [16, с. 10];

– внаслідок війни на території України, в окремих регіонах, в яких відбуваються активні бойові дії, виникла повна втрата доступу до освіти. Понад п'ять мільйонів дітей втратили можливість відвідувати школи. На окупованих територіях батьки часто бояться відправляти дітей до шкіл, оскільки там впроваджуються навчальні програми, спрямовані на дезінформацію та русифікацію [17, с. 18].

Окупаційною владою проводиться інформаційна агресія. На окупованих територіях у школах пропагується альтернативна історія, яка заперечує існування незалежної України. У Донецькій та Луганській областях використовуються підручники, видані в росії, які перекручують факти про Голодомор, Революцію Гідності та сучасні події [15, с. 25]. Освітня система стає інструментом впливу, що може призводити до ще більшого розпалювання конфліктів.

Враховуючи усю гостроту проблеми у сфері освіти, виникла відповідна реакція на загрози в галузі. Керівництво держави вживає відповідні заходи щодо відновлення інфраструктури освіти. Державні ініціативи в цьому напрямку мали певні успіхи. Український уряд спільно з міжнародними партнерами створив фонд відновлення шкіл, який вже профінансував реконструкцію 120 закладів освіти в Київській, Харківській і Чернігівській областях.

Міжнародна допомога активно реалізується в дії: у межах проєкту «EU4Education» ЄС виділив понад €100 млн на реконструкцію пошкоджених шкіл та створення укриттів для учнів [16, с. 14].

Керівництво держави акумулює всі можливості щодо забезпечення безперервності освіти. Ведеться активний розвиток мобільних навчальних центрів у зонах бойових дій або тимчасових притулках. Наприклад, у

Харківській області функціонують «школи у вагонах», що забезпечують освіту для дітей, які постійно переміщуються.

Створені освітні ініціативи для дітей-біженців. а саме – працюють онлайн-платформи. Уряд запустив освітню платформу «Всеукраїнська школа онлайн», яка дає можливість учням навчатися дистанційно, навіть перебуваючи за кордоном. Станом на кінець 2024 року її послугами скористалися понад 3 мільйони школярів [15, с. 40].

Можна стверджувати, що інноваційні підходи до освіти, а саме використання дистанційного навчання під час воєнного стану, пандемії COVID-19, та інших загроз, дозволило зберегти доступ до освіти для 85% школярів як в Україні так і в усьому світі зокрема [16, с. 10].

Вагомим внеском на підтримку сфери освіти стали міжнародні проекти. UNICEF фінансує програми підтримки навчання українських дітей у Польщі, Німеччині та інших країнах ЄС, щоб вони могли продовжувати освіту за українською програмою [17, с. 22].

Поглиблена освіта з питань національної культури та інтеграція в освітній процес знань про національну та світову культуру сприяє збереженню національної спадщини та формуванню толерантності.

Особливо важливого значення натепер набуває співпраця на міжнародному рівні у сфері освіти. Розвиток та впровадження програм обміну студентами, культурних фестивалів, виставок сприяє міжкультурному діалогу.

Перед державою постало також дуже вагоме питання стосовно протидії інформаційній агресії. Одним зі шляхів вирішення може бути запровадження курсів медіаграмотності для учнів та вчителів. Це допоможе розпізнавати фейки в медіапросторі, що поширює країна-окупант (дезінформацію, недостовірні дані, провокаційні наклепи та ін.) та уникати маніпуляцій. Наприклад, програма «Медіаосвіта» вже охопила понад 10 000 педагогів [15, с. 45].

Дослідженням встановлено, що інтеграція освіти та цифрових технологій є ключовим фактором у забезпеченні гуманітарної безпеки. Розроблені підходи сприятимуть підвищенню рівня міжкультурного діалогу, розвитку критичного мислення та адаптації суспільства до глобальних викликів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням емпіричної бази для перевірки запропонованих моделей, а

також із розробкою конкретних освітніх програм і цифрових платформ, орієнтованих на різні цільові аудиторії.

Гуманітарна безпека у сфері освіти є одним із пріоритетів національної стійкості України під час війни. Завдяки міжнародній підтримці, впровадженню інноваційних рішень і мобілізації громадянського суспільства держава зберігає цю важливу сферу навіть у кризові часи. Надалі акцент має бути на відновленні інфраструктури, протидії інформаційним загрозам та підтримці української освітньої галузі.

Список використаних джерел:

1. Іваненко С. Глобалізація та освіта: виклики сучасності. Київ : Наукова думка, 2020. 276 с.
2. Петрова Л. Міжкультурна комунікація: теорія і практика. Львів : Світ, 2019. 195 с.
3. Коваленко О. Цифрова трансформація у гуманітарній сфері. Харків : Основа, 2021. 304 с.
4. Сидоренко В. Освіта і культура у забезпеченні безпеки суспільства. *Науковий журнал*. 2022. №3. С. 28–35.
5. Гончарук Т. Цифровізація освіти: вплив на суспільні процеси. Одеса: Пальміра, 2020. 142 с.
6. Андрієнко М. Інноваційні підходи до формування культурної політики. *Гуманітарний вісник*. 2021. №5. С. 48–52.
7. Семенова А. Освітні програми для розвитку міжкультурного діалогу. *Вісник освіти*. 2020. №2. С. 75–81.
8. Шевченко І. П. Технології популяризації культурної спадщини. Полтава : Полтавський університет, 2021. 220 с.
9. Даниленко О. Державна політика у сфері гуманітарної безпеки. *Соціальний вимір*. 2022. №4. С. 94–99.
10. Закон України «Про національну безпеку України» від 05.07.2018. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 15.03.2025).
11. Концепція гуманітарної безпеки ООН. 1994. URL: <https://www.un.org/humansecurity> (дата звернення: 15.03.2025).
12. ЮНЕСКО. Конвенція про охорону культурної спадщини під час збройних конфліктів. 1954. URL: <https://unesdoc.unesco.org> (дата звернення: 16.03.2025).

13. CyArk. Ініціативи цифровізації культурних пам'яток. 2020. URL: <https://www.cyark.org> (дата звернення: 16.03.2025).
14. Міністерство культури України. Статистичні дані щодо руйнувань культурної спадщини. 2023. URL: <https://mkp.gov.ua> (дата звернення: 14.03.2025).
15. Міністерство освіти і науки України. Освітня платформа «Всеукраїнська школа онлайн». 2023. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 14.03.2025).
16. Європейська комісія. Проєкт «EU4Education». 2023. URL: <https://europa.eu> (дата звернення: 17.03.2025).
17. ЮНІСЕФ. Допомога українським дітям під час війни. 2023. URL: <https://unicef.org> (дата звернення: 17.03.2025).
18. Save the Children. Програми підтримки дітей у зонах конфліктів. 2022. URL: <https://savethechildren.org> (дата звернення: 17.03.2025).

Плютін І. П.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ВПЛИВ ШТУЧНОГО СУПУТНИКА «SPUTNIK» НА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ТА РОЗВИТОК ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ У США

*Any subject can be taught effectively in some intellectually honest form to
any child at any stage of development.*

Jerome Bruner

Індивідуалізована освітня траєкторія у Сполучених Штатах Америки має глибоке історичне підґрунтя, що еволюціонувало з ранніх принципів навчання ще за часів здобуття незалежності. Помітне прискорення розвитку індивідуалізованого навчання спостерігалось у період розквіту прогресивної освіти, завдяки впровадженню ідей Джона Дьюї та його послідовників. Однак запуск Радянським Союзом штучного супутника «Sputnik» у 1957 році спричинив значний зсув у парадигмі індивідуалізованого навчання, спрямувавши її удещо інше русло.

Представники прогресивного руху критикували стандартизацію освітніх програм і методів навчання, наголошуючи на необхідності

врахування унікальних особливостей та потреб кожного учня, пропагандуючи індивідуальний підхід до організації освітнього процесу. Дослідження свідчать, що на зміну жорсткій стандартизації освітньої діяльності прийшли альтернативні педагогічні системи, такі як проектний метод Джона Дьюї та Дальтон-план Гелен Паркхерст. Проте, після запуску «Sputnik», ідеї прогресивної освіти почали піддаватися сумніву з боку політиків і засобів масової інформації. Технологічний прорив Радянського Союзу виявив критичні недоліки американської системи освіти, особливо в галузі підготовки фахівців у сфері науки та техніки. Питання освіти набуло значення національної безпеки, зумовлюючи необхідність впровадження нових реформ, спрямованих на забезпечення країни достатньою кількістю висококваліфікованих спеціалістів у галузі науки. Значна кількість педагогів того часу зазначала, що радянська система освіти також мала свої недоліки, і наголошувала на тому, що реформування американської системи освіти має полягати не в сліпому копіюванні радянської моделі, а в орієнтації на створення нових освітніх підходів та навчальних програм [3].

Реформа 1958 року, відома як «National Defence Education Act» (NDEA), стала ключовою точкою зміни ролі федерального уряду в системі освіти. Головна мета реформи полягала в модернізації освітніх програм з наукових дисциплін, математики та іноземних мов, а також у значних фінансових інвестиціях. Фінансування здійснювалося через гранти для талановитих учнів, виділення коштів для забезпечення шкіл матеріалами та обладнанням, а також через надання позик обдарованим студентам у сфері STEM. Хоча реформа була спрямована на розвиток STEM-освіти, однією з її важливих цілей був пошук і підтримка талановитих дітей у галузі науки. Зміни в шкільній програмі та поглиблене вивчення предметів не були однозначно сприйняті учнями. Значна кількість батьків наголошувала на тому, що їхні діти відчують труднощі в навчанні, а вони не можуть допомогти вдома через брак необхідних знань [1].

Ініціативи «New Math», Biological Sciences Curriculum Study (BSCS), the Physical Science Study Committee (PSSC) та Chemical Education Material Study (CHEMS) мали на меті поглибити та модернізувати викладання цих предметів, зокрема через активне використання лабораторних занять. Інструкції передбачали не запам'ятовування правил, а глибоке розуміння наукових концепцій. Проте, нові навчальні програми вимагали відповідної

підготовки педагогів, які, на думку багатьох, вважали нові матеріали надто абстрактними. Ускладнення та поглиблення навчальних програм мало на меті виявити та надати можливості для розвитку талановитих дітей, необхідних для технологічного прогресу країни та забезпечення національної безпеки. Окрім реформування шкільної системи, фінансова допомога також була надана університетам для відкриття лабораторій, надання позик студентам та пільг для ветеранів. Дослідження показують, що в період з 1957 по 1964 рік кількість зарахованих аспірантів зросла вдвічі [4].

Реформування освітньої системи в США після «Sputnik shock» стало не лише поштовхом до технічного прогресу, а й до формування більш індивідуалізованого підходу до навчання. Реформи передбачали створення сприятливих освітніх умов для розвитку талановитих дітей, одночасно зростала кількість учнів, які відчували труднощі в навчанні. Диференціація учнів у класі зумовила необхідність надання індивідуальних інструкцій або персоналізованої підтримки. Питання індивідуалізації навчального процесу стало одним із ключових для видатних американських психологів-біхевіористів та когнітивістів. Джером Брунер запропонував теорію спірального навчання, згідно з якою необхідно спочатку формувати фундаментальні знання з кожного предмета, поступово повертаючись до них та поглиблюючи розуміння. Робота Бенджаміна Блума була спрямована на диференціацію різних когнітивних навичок та досягнення високого рівня знань кожним учнем за допомогою індивідуальної підтримки. Біхевіорист Беррес Фредерік Скіннер наголошував на необхідності засвоєння знань у власному темпі, адаптуючи інструкції для кожного учня окремо через програмоване навчання. Розвиток ідей індивідуального підходу в 60-х роках сприяв поглибленню знань усіх учнів, тоді як ідеї Джона Дьюї щодо навчання через практичну діяльність зазнавали критики як такі, що не повністю відповідають потребам держави в технологічному прогресі [2; 5].

Наше дослідження показує, що занепокоєння уряду США щодо технологічного відставання, спричинене запуском штучного супутника Радянським Союзом активізувало не тільки розробку оборонних програм, а й підкреслило важливість науки та освіти для національної безпеки, реформуючи систему освіти з метою підготовки більшої кількості вчених та інженерів.

У 60-х роках відбувся перехід до поглибленого вивчення STEM-дисциплін та іноземних мов з елементами диференційованих інструкцій, акцентуючи на необхідності «навчити дітей думати, а не запам'ятовувати». Інтелектуальний клімат 1950–1960 років сприяв розвитку психології освіти та еволюції педагогічної думки. Хоча законодавство про обов'язкове складання індивідуальних програм для дітей з особливими освітніми потребами було видане в 1975 році, можна стверджувати, що початковий шок від запуску «Sputnika» спричинив поступовий, але значний зсув до визнання важливості індивідуальних відмінностей у навчанні, заклавши основу для всебічного розвитку індивідуальної освіти в наступні десятиріччя.

Список використаних джерел:

1. Graham P. A. *American Education: Then and Now / Proceedings of the National Conference of the American Association for Higher Education* (Chicago, IL, March 14–16, 1984). 1984. 14 p.

2. Herold J. *Sputnik in American education: a history and reappraisal / McGill Journal of Education / Revue Des Sciences De l'éducation De McGill*. 1974. Т. 9. № 002. URL: <https://mje.mcgill.ca/article/view/6971> (дата звернення: 18.03.2025).

3. Kennedy I. *The Sputnik Crisis and America's Response: Electronic Theses and Dissertations*. – University of Central Florida, 2005. 228 p. URL: <https://stars.library.ucf.edu/etd/57> (дата звернення: 19.03.2025).

4. Paggstrom G. W. *The Growth of Graduate Education in the Post-Sputnik Era*. Carnegie Commission on Higher Education, Berkeley, 1971. 72 p.

5. Peterson C. *Physics, Patriotism, and Propaganda: American Education's Continuity and Changes after Sputnik*. The Gilder Lehrman Institute of American History, 2023. 31 p.

Радущий О. Р.,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Черкаський державний технологічний університет

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: БАЛАНС МІЖ АВТОНОМІЄЮ ТА ЄДНІСТЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Кантівське розуміння свободи як автономії особистості та громади добре узгоджується з ідеєю децентралізації. Якщо індивід здатний до

самостійного морального вибору, то громади також повинні мати автономію у прийнятті рішень. Децентралізація в цьому контексті є механізмом забезпечення автономії локальних спільнот, надаючи їм право самостійно визначати свою політику та розвиток. Разом з тим, варто наголосити і на розумінні відповідальності саме у кореляції зі свободою. Адже відповідальність тлумачиться як моральний обов'язок.

Кант розглядав відповідальність через категоричний імператив: діяти так, щоб твій вчинок міг стати універсальним законом. У контексті децентралізації це означає, що місцева влада та громади повинні ухвалювати рішення, керуючись не лише власними інтересами, а й загальним благом. Автономія регіонів вимагає моральної відповідальності за наслідки своїх рішень перед суспільством і державою в цілому.

Локк та Берлін розрізняли негативну і позитивну свободу. Негативна свобода – це відсутність примусу з боку держави, що відображається у скороченні централізованого контролю. Позитивна свобода – це здатність діяти відповідно до власної волі та розуму. Децентралізація може розглядатися як баланс між цими двома вимірами свободи: з одного боку, вона зменшує примусовий контроль центру (негативна свобода), а з іншого – надає громадам можливість діяти (позитивна свобода).

Екзистенційна концепція свободи Ж.-П. Сартра вказує, що свобода неможлива без відповідальності. У процесі децентралізації громади отримують більше можливостей для самоврядування, але водночас повинні нести відповідальність за свої рішення. Це створює простір для розвитку свідомого громадянського суспільства, де свобода не зводиться лише до прав, а включає в себе активну участь і відповідальність за власне майбутнє. Свобода і відповідальність нероздільні: кожна дія індивіда або громади формує їхню реальність. У процесі децентралізації це означає, що місцева влада не може просто отримати автономію без готовності брати на себе повну відповідальність за наслідки своїх рішень. Відсутність такої свідомості може призвести до хаосу або корупції.

Свободу через суспільний договір розглядав Жан-Жак Руссо, де особистості, добровільно об'єднуючись, встановлюють правила співіснування. Децентралізація може бути інтерпретована як новий рівень суспільного договору між центром і регіонами: громади отримують можливість створювати власні «контракти» на рівні місцевого самоврядування, визначаючи правила, які найкраще відповідають їхнім

потребам. Руссо вважав, що громадяни беруть на себе відповідальність через суспільний договір, делегуючи частину своїх прав державі. Децентралізація передбачає новий рівень цього договору, де регіони беруть на себе більше зобов'язань щодо власного розвитку.

Гоббс, зі свого боку, застерігав, що без централізованого контролю може виникнути хаос. Це означає, що успішна децентралізація можлива лише за умови сильної політичної культури, де громади усвідомлюють свою відповідальність перед державою та один перед одним.

Потребує особливого усвідомлення комунітарна відповідальність, що представлена ідеями Еммануеля Левінаса та Чарльза Тейлора. Левінас підкреслював відповідальність перед «Іншим» – іншими людьми та суспільством. Це особливо важливо для децентралізації, оскільки регіони мають не лише отримувати повноваження, а й брати до уваги інтереси меншин, соціально вразливих груп та сусідніх громад. Тейлор говорив про колективну відповідальність як основу для побудови демократичного суспільства. Децентралізація може бути ефективною лише тоді, коли громади готові працювати разом, а не діяти виключно у власних вузьких інтересах.

Відповідальність як практика справедливості розглядав Джон Ролз. Ролз визначав відповідальність через принципи справедливості: децентралізація повинна сприяти рівному доступу громад до ресурсів та можливостей, а не посилювати соціально-економічні розриви. Це означає, що місцева влада має не лише розпоряджатися ресурсами, а й нести відповідальність за соціальну рівність і добробут населення.

Філософські концепції свободи та відповідальності допомагають осмислити децентралізацію як багатовимірний процес, що включає автономію, вибір, відповідальність і баланс влади. Чим сильніше розвинена культура свободи та відповідальності на локальному рівні, тим ефективнішою буде децентралізація. Децентралізація – це не лише передача повноважень, а й випробування зрілості суспільства. Ефективне самоврядування можливе лише там, де громади не просто вимагають прав, а й усвідомлюють свою відповідальність перед державою, суспільством та майбутніми поколіннями.

У процесі децентралізації варто розглянути і філософську субсидіарність, оскільки визначає оптимальний баланс між рівнями влади та їхніми функціями.

Субсидіарність як принцип розподілу влади презентована томістською традицією (Фома Аквінський, Папа Лев XIII). Концепція субсидіарності бере свій початок із католицької соціальної доктрини. Фома Аквінський підкреслював, що вища влада повинна втручатися лише тоді, коли нижчі рівні не можуть ефективно виконати свої функції. Папа Лев XIII у своїй енцикліці *Regum Novarum* (1891) сформулював ідею, що сім'ї, громади та місцеві органи самоврядування мають пріоритет перед державою у вирішенні питань, які можуть вирішити самостійно. Вплив субсидіарності на процес децентралізації полягає в тому, що державна влада не повинна концентрувати всі повноваження – вона має лише підтримувати громади, а не замінювати їх. Філософське бачення акцентує на тому, що децентралізація є природним проявом субсидіарності, оскільки передає функції на місця, де вони можуть бути реалізовані ефективніше.

Співвідношення субсидіарності та громадянського суспільства артикулюється в роботах Алексіса де Токвіля та Джона Стюарта Мілля. Токвіль у «Демократії в Америці» підкреслював, що сила демократії ґрунтується на локальних ініціативах та активному громадянському суспільстві. Мілля розглядав місцеве самоврядування як спосіб навчання громадян відповідальності, де вони практикують управлінські навички та формують політичну свідомість. Децентралізація повинна розвивати громадянське суспільство, а не лише передавати владу місцевим елітам. Без активної участі громадян децентралізація може перетворитися на фікцію, де місцева влада буде копіювати бюрократію центральної.

Ліберальна концепція субсидіарності представлена поглядами Фрідріха Хайєка, Роберта Нозіка. Так, Хайєк розглядав централізоване планування як загрозу свободі, адже централізація влади веде до бюрократизації та зниження ефективності. Нозік у своїй роботі «Анархія, держава і утопія» доводив, що функції держави повинні бути мінімізовані та передані громадянам і ринку. Чим більше повноважень мають громади, тим ефективніше вони можуть розподіляти ресурси відповідно до своїх потреб. Державне втручання має бути мінімальним, а громади повинні мати свободу у виборі управлінських моделей.

Вже згадуваний Джон Ролз вбачає в субсидіарності прояв певної соціальної справедливості. Ролз у «Теорії справедливості» говорив про необхідність вирівнювання стартових можливостей, а не лише

розширення автономії регіонів. В той же час Майкл Сандел підкреслював, що громади мають не лише права, а й моральний обов'язок дбати про суспільне благо.

Децентралізація не повинна посилювати нерівність між регіонами, а навпаки – давати більше шансів на розвиток слабшим громадам. Система субсидій і перерозподілу ресурсів повинна гарантувати, що всі громади матимуть достатні можливості для саморозвитку.

Субсидіарність у сучасному глобальному контексті розглядається Ульріхом Беком та Дейвідом Хелдом. Ульріх Бек говорив про «світове громадянство», а Хелд – про «космополітичну демократію», де влада децентралізується не лише на національному, а й на міжнародному рівні.

Глобалізація ставить перед громадами нові виклики, і субсидіарність передбачає, що вони самі мають право ухвалювати рішення щодо інтеграції у світові економічні та політичні процеси. Наднаціональні інституції (ЄС, ООН) можуть підтримувати регіональний розвиток, але не повинні диктувати єдину модель управління.

Отже, філософія субсидіарності є теоретичною основою для ефективної децентралізації. Вона наголошує, на тому що проблеми мають вирішуватися на тому рівні, де це найефективніше; централізована влада має лише підтримувати, а не контролювати громади; громадянське суспільство – основа успішної децентралізації; децентралізація має поєднувати автономію регіонів із соціальною відповідальністю.

Список використаних джерел:

1. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм / пер. з фр. В. Шовкун. Харків : Фоліо, 2011. 189 с.
2. Левінас Е. Час і Інший / пер. з фр. В. Купліна. Львів : Видавництво УКУ, 2015. 128 с.
3. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «політика визнання» / пер. з англ. В. Цимбала. Київ : Дух і Літера, 2004. 176 с.
4. Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. С. Головки. Київ : Основи, 2001. 600 с.
5. Токвіль А. де. Демократія в Америці / пер. з фр. В. Шовкун. Київ : Всесвіт, 1999. 640 с.
6. Мілль Дж. С. Про свободу / пер. з англ. М. Дашевського. Київ : Основи, 1995. 320 с.

7. Хайек Ф. Дорога до рабства / пер. з англ. А. Бояринов. Київ : Сфера, 2001. 256 с.
8. Нозік Р. Анархія, держава і утопія / пер. з англ. В. Сарнов. Київ : Основи, 2005. 432 с.
9. Сандел М. Лібералізм і межі справедливості / пер. з англ. О. Кисельова. Львів : Астролябія, 2016. 304 с.
10. Бек У. Що таке глобалізація? Помилки глобалізму – відповіді на глобалізацію / пер. з нім. Ю. Семенова. Київ : Основи, 2008. 304 с.
11. Хелд Д. Космополітична демократія: аналітичний підхід / пер. з англ. І. Гаврилова. Харків : Фоліо, 2012. 280 с.

Усик А. В.,
кандидат філософських наук, науковий співробітник
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ І КОНЦЕПЦІЯ LIFELONG LEARNING: ЗМІНА ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ

Період глобальних перетворень, який охопив сучасний прогресивний світ, вимагає від людини здатності до постійної інформаційної, культурної, соціальної адаптації. Стрімкий розвиток внаслідок змін, пов'язаних з переходом від постіндустріального суспільства до так званого суспільства знань потребує включення дедалі більшої кількості людей у коло тих, хто має доступ до знань. На відміну від концепції інформаційного суспільства, що зосереджується насамперед на розвитку засобів отримання та обробки інформації, суспільство знань ставить пріоритетом розвиток особистості, власного інтелектуального потенціалу.

Ідея суспільства знань зародилась у середині ХХ ст. і вперше висловлена у працях американських дослідників у сфері економіки, соціології та політології Ф. Махлупа, Д. Белла, Р. Лейна [1; 2; 3]. Але провідна роль у створенні теорії суспільства знань належить П. Друкеру [4], який наприкінці 60-х років ввів у науковий обіг сам термін «суспільство знань» (knowledge society).

На зміну традиційному типу освіти приходять нова концепція освіти – lifelong learning (перекладається зазвичай як «безперервна освіта» або «освіта впродовж усього життя»). Розробка ідеї безперервної освіти

належить Ф. Махлупу, яка стала логічним наслідком його концепції напіврозпаду знань, суть котрої полягає у тому, що сучасний світ змінюється дуже динамічно, нова інформація поширюється так швидко, що деякі знання перестають бути актуальними ще до того, як люди їх отримують. За таких умов академічна освіта потребує реформування й оновлення, адже щоб встигати за новою інформацією не можна зупинятися у процесі оволодіння знаннями, потрібно закласти у людини внутрішню потребу до навчання, самонавчання протягом усього життя.

Процес навчання в його класичному розумінні відрізняється від ідеї навчання впродовж життя. Вважається, що традиційна освітня система представлена громіздким функціональним механізмом загальноосвітніх, університетських, післядипломних навчальних закладів, тоді як на розвиток навчання впродовж життя безпосередньо впливає якість освіти в навчальних закладах університетського рівня, яка забезпечує підготовку кадрів для всіх сфер суспільного життя: освітній, соціальній, економічній, політичній тощо. Основи навчальної мотивації закладаються у середніх загальноосвітніх навчальних закладах, де головна роль належить майстерності педагогів. Але визначення сталої особистості, придатної для усвідомленого осягнення ідеї навчання впродовж життя, відбувається вже в академічному середовищі, яке, своєю чергою, і формує особистість вчителя з такими інтегрованими якостями, як мобільність, гнучкість, моральність, відповідальність, здатність до співпраці, навчання та постійного розвитку.

Усвідомлення важливості парадигми освіти протягом життя для розвитку людського суспільства на початку XXI ст. стає провідною тенденцією, що призводить до модернізації західної політики у сфері освіти. Поступово у сфері безперервної освіти виокремлюються провідні принципи: «гуманістичний характер, демократизм (рівність доступу), загальність (включеність усього населення в різні структури і рівні освіти), інтеграція (формальних і неформальних освітніх структур традиційного і нового типу), гнучкість (навчальних планів і програм, альтернативність способів організації навчального процесу, варіативність стратегій навчання), релевантність (зв'язок з життям індивіда, з його професійною і соціальною діяльністю)» [5].

Навчання впродовж життя вимагає свободи, самостійності у прийнятті рішень щодо особистісного та професійного навчання та

пов'язане зі структурним змістом раніше сформованої особистості. Водночас відзначимо, що усталеного визначення поняття «освіта впродовж життя» не вироблено – фахівці вкладають у нього дещо різні сенси, об'єднані, однак, властивими даному феномену ознаками [6; 7; 8; 9].

Тож, lifelong learning стає пріоритетним напрямом усіх ланок системи освіти, яка, відповідно, має не лише бути спрямованою на формування в особистості певних загальних або фахових знань на рівнях середньої та вищої освіти, а й передбачати безперервне формування й розвиток особистості як такої. Актуальність навчання впродовж життя надзвичайно важлива з точки зору формування міжкультурних цінностей, необхідних усьому людству, нації й особистості зокрема.

Список використаних джерел:

1. Machlup F. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, New Jersey : Prinseton University Press, 1962.
2. Bell D. *The Measurement of Knowledge and Technology. Indicators of Social Change: Concepts and Measurements*. Russell Sage Foundation, 1968.
3. Lane R. E. *The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society. American Sociological Reviiw*. 1966. V. 31. № 5.
4. Drucker P. F. *The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society*. London : Heinemann, 1968.
5. Вознюк О. В. Неперервна освіта як провідна тенденція сучасного світу. *Андрогогічний вісник*. 2012. Вип. 1. С. 50–57.
6. Dineva S. *Nowadays education and long-life learning. In Conference Paper ICVL, At Romania*. 2018 URL: Available on: https://www.researchgate.net/publication/328629907_Nowadays_education_and_long-life_learning (дата звернення: 12.03.2025).
7. Ткачук М. Безперервна освіта як загальносвітова людиноцентристська тенденція сучасності. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. № 2(6). DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248206](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248206).
8. Куценко Т. Навчання протягом життя: сучасні європейські виклики. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1(99). С. 55–61. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(99\)2020.198142](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(99)2020.198142).
9. Гращенко І. С. Безперервна освіта як необхідність у сучасному суспільстві. *Actual Problems in the System of Education General Secondary*

Фицик І. Д.,
кандидат філософських наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЕЛЕОНОРА ГАГАТКЕВИЧ-ЗЕМЕНЦЬКА – ПЕРША ПОЛЬСЬКА ФІЛОСОФІНЯ

«Тривалий час праця поза домівкою була заборонена для жінок, але промислова революція ХІХ століття вимагала робочої сили, внаслідок чого майже половина жінок опанувала якусь професію...» (Антуанетта Фук) [1, с. 109].

З огляду на історію розвитку людської цивілізації, жінки протягом тривалого часу були «другою статтю» (Сімона де Бовуар) [2, с. 8]. Чоловіча ж частина людства, «перша стаття», робить усе для перетворення статевого поділу людства у форму суспільної гендерної дискримінації.

Як і у випадку з віковим поділом суспільства, на це були спрямовані всі ідеологічні суспільні концепти (релігія, традиції, мораль), з тією лише різницею, що їхні творці-чоловіки, сприймали світ з позиції власних інтересів та систем цінностей, видаючи їх за загальнолюдські. Звідси ідея гендерної рівності з'явилася як ідея боротьби за права жінок.

Філософія як особлива форма пізнання світу, що опікується найфундаментальнішими принципами реальності і пізнання, буття людини, відносинами людини і світу, найістотнішими характеристиками людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах, у процесі історичного самоствердження не змогла уникнути цієї проблеми.

Діяльність жінок в науці, зокрема, надбання жінок-філософинь Ганни Арендт, Гертруди Елізабет Маргарет Енском, Елоїзи, Маргарет Кавендиш, Джудіт Батлер, Енн Конвей, Емілі дю Шатле, Гільдегарди Бінгенської, Мері Естл стали об'єктами наукового пошуку Г. Власюк [4], О. Волянської [5], В. Пугач [6].

Проблеми гендерних відносин у суспільстві розглянуто у працях Агнешки Графф, Антуанетти Фука, Шерил Сенберг, Герти НагльДоцекаль,

Катерини Левченко, Тетяни Фулей, Лінди Верз та інших науковців [3, с. 27].

Окремих аспектів ролі та статусу жінок у громадянському суспільстві торкалися Сімона де Бовуар [7], Г. Коцин [8], Дж. Ст. Міл [9], Б. Рассел [10] та ін.

Абсолютна більшість багатющої різноманітності світової філософії була створена чоловіками. Філософині в її історії є рідкісним виключенням. Примітним у цьому відношенні є аналогія з античною традицією, де Богиня мудрості Афіна Паллада народжується не з материнського лона, а з голови Зевса-громовержця. Подібним чином вважалось, що і філософія народжена творчим генієм чоловіка.

До нас дійшли згадки про жінок-філософинь давнини. Однак не можна не помітити, що ці видатні жінки почали займатися філософією за підтримки чоловіків, як, наприклад, дружина піфагорійця Бронтіна (VI ст. до н. е.) або красуня Гіпархія (V–IV ст. до н. е.), дружина засновника школи кініків. Відомо, що у Платона була талановита учениця Аксіофея (IV ст. до н. е.), яка пізніше сама стала вчити філософії. В історії філософії прославилася неоплатонік Гіпатія (IV–V ст.), яка за відмову прийняти християнську віру була роздерта натовпом фанатиків.

Твори жінок-філософів давнини не збереглися. Швидше за все, вони і не були самостійними авторами, а тільки коментаторами і інтерпретаторами текстів. Платон, правда, розповідає про Діотиму, наставницю Сократа в осягненні філософських істин, і приводить її блискучі міркування, які не поступаються Сократовим, але підтвердженнь достовірності її образу немає.

Надалі, аж до новітнього часу, жінки практично не виступають з філософськими дослідженнями. Автори філософських теорій дуже скромне місце у своїх міркуваннях приділяли жінці, як правило, не обираючи її об'єктом спеціального філософського дослідження. Її бліда тінь з'являлася на філософському горизонті лише в неминучих випадках, у зв'язку з іншими проблемами людського буття (любов, щастя та ін.) або соціального устрою.

Оскільки згадок про жінок-філософинь небагато, напрошувався висновок, що жінки не здатні пізнавати світ, осягати духовне життя, міркувати про організацію громадянського суспільства, брати участь в політичному житті. Так склалось історично, що жінки відсторонені від

історії розвитку людства, їхній внесок у наукові знання залишається малопоміченим.

Польська філософія, незважаючи на свою багатовікову безперервність викладання цієї дисципліни, також не уникнула загальносвітової тенденції [11, с. 9].

Втрата поляками власної держави за результатами Трьох поділів, закриття як наслідок ряду навчальних закладів, зокрема, Віленського університету у 1832 році, спричинили до того, що польська філософія почала втрачати свої своєрідні риси. Лише Львівський та Краківський університети залишались осередками поширення польської філософії. З іншого боку, необхідність вивчати філософію студентами-поляками в Австрії, Німеччині, Франції сприяла синтезуванню її з західною філософією.

Подібна особливість стала рушійною силою епохи романтизму в Польщі, з її месіанізмом, – однією із головних течій в ХІХ столітті. Він пов'язує ідею есхатології (спасіння людства) з історичною місією польського народу, об'єднуючи філософські, релігійні та політичні концепти як протипагу епосі просвітницького мислення та католицизму, як антитезу просвітницьким емпіризму та раціоналізму, апелюючи знову до емоції та уяви.

Месіанізм, уособлений його фундатором Юзефом Вроньським, Анджеєм Товянським, Адамом Міцкевичем та іншими мислителями прагне постати абсолютною філософією, котра виконує обіцянку людства щодо Месії – Ісуса Христа.

І саме у цей історичний період розвитку польської філософської думки з'являється Елеонора Гагаткевич (у шлюбі Земенцька) – перша жінка-філософиня [11, с. 10] як своєрідний виклик, «скляній стелі», яку польська дослідниця гендерної проблематики Агнешка Графф у своїй полемічній праці «Світ без жінок» демонструє уособленням суспільства, де «матері-польки» тривалий час були вилучені з мови, закону, суспільного життя, з цілої сфери суспільної свідомості [13, с. 35].

Елеонора Гагаткевич народилась у 1819 р. у селі Ясенець (Мазовія, Польща). Зацікавленість філософією Гагаткевич-Земенцької розпочалась із вивчення праць Джона Лока, Етьєна де Кондільяка, французьких спіритуалістів, а також зі знайомства з філософією Канта, Гегеля та Шеллінга [13, с. 8].

На початку 1830-х років Земенцька приєднується до консервативних кіл польської інтелігенції, що вважала своїм «святим обов'язком» захистити традиційну систему цінностей та суспільний порядок від «несанкціонованого наступу» у сферу релігійної віри «німецької чуми», уособленої гегелізмом. Разом з тим, Земенцька не була радикальною традиціоналісткою, прагнучи синтезування нових європейських інтелектуальних течій із польською домінуючою усталеністю.

У 1841 році, у «Варшавській бібліотеці», вона публікує першу філософську працю «Думка про філософію», основний зміст якої зводився до критики Гегеля у царині автономії релігійного життя [14, с. 96]. Її публікацію критикували та навіть знущалися Броніслав Трентовський, Едвард Дембовський, Фридерик Генрік Левестам. Особливо нетерпимо висловився Трентовський, стверджуючи, що жінки не можуть мати справу з філософією, а можуть лише стати «ворогами філософії» [15, с. 503].

Послужний список праць Е. Земенцької складають: «Думки про філософію» (1841) (стаття у Варшавській бібліотеці); «Нариси католицької філософії включають чотири погляди» (1857 р.); «Народні казки», вип. I–II (1860–1861); «Дослідження Елеонори Земенцької» (1862–1863) «Посібник з філософії». Т. I–II (переклади французьких філософів); «Курс вищої освіти для жінок» (1863); «Про виховання жінок» (стаття в «Тижневик Польський») (1883) [16].

У 1842 р. Земенцька заснувала щомісячний «Пілігрим», в якому друкувались літературні, філософські та публіцистичні тексти, часто друкувались переклади з французької релігійної літератури, що мали протидіяти поширенню серед поляків небезпечних філософських ідей.

Найбільш повноцінно філософські погляди Е. Земенцької представлені у «Нарисах католицької філософії в чотирьох поглядах» (Варшава, 1857), (світ природи, розуму та волі (він поєднав томістичні погляди на душу з романтичним ірраціоналізмом та сучасним спіритизмом), розкритий світ (питання про божественне провидіння, стосунки віри та розуму) та соціальний світ (позитивна роль релігії у соціальному прогресі), де авторизується її приналежність до християнства (особливо католицької версії) та фіксується близькість її уподобань до спадщини Ніколя де Мальбранша, А. Я. А. Гатриєго та католицьких богословів. Філософія прагнула поєднання віри та розуму [13, с. 10].

Список використаних джерел:

1. Про рівність статей: збірник / за заг. ред. О. Хоми. Київ : Альтерпрес, 2007. 484 с.
2. Сімона де Бовуар Друга стаття : у 2 т. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 390 с.
3. Андрусяк І. Гендерний аспект у професійній діяльності та гендерна нерівність на ринку праці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 902 (19). С. 26–30.
4. Власюк Г. Жінка в українській науці: непрохана гостя. URL: <https://povaha.org.ua/zhinka-v-ukrajinskij-nautsi-neprohanahostya> (дата звернення: 14.03.2025).
5. Волянська О. Жінка та філософія. URL: <http://wakingup.org/rozdumy/zhinka-ta-filosofiya/?lang=uk> (дата звернення: 14.03.2025).
6. Пугач В. Філософії: хоробрі і розумні. URL: <https://genderindetail.org.ua/season/topic/osvita-i-prosvita/filosofini-134831.html> (дата звернення: 15.03.2025).
7. Бовуар Сімона де. Друга стаття: у 2 т. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 390 с.; Т. 2. 1995. 392 с.
8. Антологія феміністичної філософії / за ред. Елісон М. Джагер та Айрес М. Янг ; пер. з англ. Б. Єгідис ; наук. ред. пер. О. Іващенко. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. 800 с.
9. Джон Стюарт Міл. Про свободу : есе. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
10. Рассел Б. Історія західної філософії. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 1995. 759 с.
11. Skoczynski J Wolenski. Historia filozofii polskiej. Kraków : Wydawnictwo WAM, 2010. 567 s.
12. Графф Агнешка Світ без жінок: стаття у польському громадському житті. Львів : Ахілл, 2005. 234 с.
13. Z. J. Zdybicka, A. Maryniarczyk, M. Nawracała-Urban. Niestrudzony Sługa Prawdy. Lublin, 2011.
14. Sajdek Wiesława Program wychowania kobiet wedle wskazówek Eleonory Ziemieckiej, in Niepodległościowe koncepcje i programy wychowania przełomu XIX i XX wieku / Seminarium Polskiej Myśli Pedagogicznej Myśl o wychowaniu dla Polski niepodległej 1863–1914. Zakład

Pedagogiki Szkoły Wyższej i Polskiej Myśli Pedagogicznej IP Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015. S. 93–104.

15. Trentowski B. Chowanna czyli system pedagogiki narodowej, jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży. Poznań, 1842. Vol. 2. 503 s.

16. Елеонора Земенцька. URL: <http://surl.li/slgqex> (дата звернення: 16.03.2025).

Фуркало В. І.,

кандидат філософських наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

РЕЛІГІЯ ЯК НАЙВПЛИВОВІШИЙ ФАКТОР ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Найвпливовішим фактором в сенсі змісту гендерних стереотипів є релігія. Саме вона є стабільним суспільно-соціальним інститутом, що зберігає, відстоює та відтворює традиційні гендерні установки. Будучи частиною культури, релігія слугує інституцією, що забезпечує громадський порядок. Її суспільний досвід та традиції від самого її заснування транслують соціальні стереотипи, упорядковують сутність соціальної дії, взаємодії, розподіл соціальних ролей у суспільстві, визначають цінності й норми.

Основна причина того, що гендерні дослідження релігії до теперішнього часу слабо представлені в українських соціальних науках, це – сакралізований характер духовної віри і знання, який обмежує право дослідників проявляти сумнів в тих або інших релігійних догмах і переглядати семантику релігійних обрядів [1, с. 385].

Великим сегментом релігійних догматів є проблема гендерних ролей, стереотипів та упереджень. Питання щодо впливу суспільної культури (зокрема релігії як її важливого компонента) на формування та зміну гендерних стереотипів (упереджень, переконань) є виявом проблеми їхнього виникнення й існування [1, с. 100]. Таким чином моделюється тип моральних (і не тільки) взаємин між чоловіками і жінками, характерний для певної культури.

На соціальному рівні формування гендерних стереотипів (упереджень, переконань тощо) визначається уявленнями про маскулінність/фемінність. Важливо відмітити, що для кожної культури є характерним свій комплекс уявлень щодо них. При цьому зміст та структура цих стереотипних уявлень залежить як від етнокультурної своєрідності, так і від історичної стадії розвитку певного суспільства, рівня його урбанізованості, стану в сфері релігії тощо. Також заявимо, що жіночі стереотипи були більш сприятливими в тих країнах, чії традиції включають поклоніння божествам і святим жіночої статі, де жінкам дозволено було брати участь у релігійних церемоніях. Якщо ж культура є маскулінно орієнтованою (патріархальною), то це сприяє формуванню значного впливу на утвердження гендерних стереотипів.

Філософська традиція, яка бере свій початок ще у класичній Античності, посилюється в Середньовіччі – саме у цей час зміцнюється домінуюче становище розуму по відношенню до тіла й чуттєвості, що зумовлено жорсткими християнськими нормами. Деякі послідовники Арістотеля відстоювали ідею відмінності природи чоловіка й жінки, наголошуючи на їхніх інтелектуальних, моральних та інших характеристиках.

Середньовічна християнська філософія протиставляє раціональність та емоційність, маскулінність та фемінність. Августин Блаженний, Фома Аквінський, Філон Александрійський стверджували, що чоловіче представляє собою божественне, а жіноче втілює образ тілесного світу, підкреслюючи, що чуттєве та тілесне має руйнівний характер, через що жіноче знаходиться нижче в суспільній ієрархії. У християнстві нагота або простий натяк на наготу є ще однією межею, яка була, зокрема, сексуалізована в багатьох релігіях. Згідно з Біблією, Адам і Єва соромляться власної наготи і вкривають себе переплетеним фіговим листям.

У Книзі Буття прокляття Хама описується як прокляття, яке патріарх Ной наклав на сина Хама Ханаана. Це сталося в контексті пияцтва Ноя і було спровоковано ганебним вчинком, який скоїв син Ноя, Хам, який «побачив наготу батька свого». До речі, точна природа проступку Хама і причина, через яку Ной прокляв Ханаана, коли Хам згрішив, обговорюються вже понад 2000 років. Антоній, перший легендарний християнський отець-пустинник, дотримувався тієї ж думки. Він пишався

тим, що ніхто ніколи не бачив його оголеним. Аби не зраджувати свою віру, протягом життя він ніколи не вмивався. Ґрунтуючись на Бутті (1:28) про те, що треба «плодитися і розмножуватися» [2], більшість євреїв-іудеїв вважають, що головною метою шлюбу є створення сім'ї. Багатодітна сім'я розглядається багатьма євреями як свідчення того, що вони благословенні Богом. Танах вчить євреїв, що природа і призначення сім'ї – забезпечувати безпеку і бути основою віри. Іудаїзм також передбачає механізм розлучення, коли це необхідно, і можливість повторного шлюбу. Згідно з Торою, Бог створив чоловіка і жінку для того, щоб вони доповнювали одне одного і продовжували рід. При цьому існують різні погляди євреїв на сексуальність, секс до шлюбу та використання контрацепції. Однак не всі євреї згодні з тим, які ролі мають відігравати чоловіки і жінки у богослужінні та в сім'ї.

Буддизм ідеалізує утримання від статевих відносин для всіх людей, часто навіть зневажаючи шлюб. З точки зору буддизму, шлюб не є ані святим, ані нечестивим. Буддизм не розглядає шлюб як релігійний обов'язок чи таїнство, яке укладається на небесах. Шлюб у буддизмі вважають особистим та суспільним обов'язком, який є примусовим. Чоловік і жінка повинні мати свободу або одружуватися, або залишатися неодруженими.

Проте це не означає, що буддизм проти шлюбу. У буддизмі стверджується, що всі живі істоти з'являються на світ в результаті статевого життя. Серед людей інститут шлюбу з'явився з метою, щоби суспільство гарантувало продовження людського роду. Це положення ґрунтується на аргументі про те, що діти, народжені через задоволення від сексу, повинні бути відповідальними партнерами, принаймні до того часу, поки вони не виростуть. Сам шлюб є гарантією того, що ця відповідальність підтримується і виконується.

За ісламською традицією, Мухаммед стверджував, що дивитися на заборонені речі або споглядати за чимось із бажанням є зрадою очей, а говорити про недозволене або бажане – є зрадою вуст. Зрада вух – це слухати речі сексуального характеру, а зрада рук – сповнені бажанням обійми. Менш піднесеною є зрада ніг, оскільки вони ведуть до того місця, де планується скоєння акту невірності. Втім, він був толерантнішим відносно позицій Ісуса Христа щодо людських бажань.

Загалом, «...сучасні гендерні дослідження прагнуть змінити традиційну точку зору на жіночий духовний досвід у фундаментальних релігіях у бік меншого сексизму і більшої толерантності» [1, с. 426].

Проблема аналізу ролі релігійних традицій у формуванні гендерних ролей та стереотипів має місце в історико-культурній та соціальній історії людства від самого початку входження релігій у суспільне життя як важливого чинника його історії та розвитку. Вона буде мати важливе значення до тих пір, доки буде існувати людство.

Список використаних джерел:

1. Суковата В. Гендер і релігія. Основи теорії гендеру : підручник. Київ : К. І. С., 2004. С. 385–426.
2. Старовойт І. Сучасний погляд на гендерне питання в царині релігії в історичній ретроспективі. *Схід. Філософські науки*. 2017. №3(149). С. 99–103.
3. Книга Буття. URL: <https://ugcc.ua/library/bible/genesis/> (дата звернення: 15.03.2025).

Фуркало В. С.,

кандидат філософських наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На рівні вищої освіти релігієзнавча компетентність перетворюється на фундамент для спеціалізованих академічних досліджень, що охоплюють такі галузі як історія, філософія та культурологія. Ця компетентність забезпечує студентам необхідні інструменти для розширення їхніх наукових перспектив і глибшого розуміння взаємозв'язків між релігійними та соціокультурними процесами. Студенти, які володіють релігієзнавчими знаннями, здатні аналізувати історичні зміни через призму релігійних вчень, виявляючи як ці вчення впливали на розвиток суспільств та культур у різні історичні періоди. Ця компетентність, розглядаючи релігійні впливи в історичному контексті, відкриває можливість не тільки розуміти, але й переосмислювати

історичні події, дозволяючи виявляти зв'язки, які можуть залишитися непоміченими без знання релігійних аспектів [1].

Саме релігія є фундаментальним елементом, що визначає структуру та організацію суспільства на різних етапах його розвитку. З погляду соціології, релігія впливає на формування соціальних інституцій, таких як сім'я, освіта, держава, а також на системи норм і законів, які виробляються цими інституціями. Культурні традиції, які часто базуються на релігійних віруваннях, формують колективну свідомість та ідентичність [2, с. 79].

У рамках вищої освіти релігієзнавча компетентність сприяє проведенню міждисциплінарних досліджень, де студенти можуть інтегрувати методи та теоретичні підходи з різних наукових дисциплін. Такий підхід дозволяє студентам досліджувати, як релігійні ідеї формували політичні ідеології, соціальні норми, мистецькі рухи та інші важливі аспекти суспільного життя. Вони вчаться виявляти не тільки прямі, але й непрямі впливи релігійних вірувань на соціокультурні трансформації, а також оцінювати довгострокові наслідки таких впливів для різних цивілізацій.

Крім того, знання з релігієзнавства виходить за межі традиційного розуміння релігії як системи вірувань чи обрядів та включає вивчення символічних систем, міфів, ритуалів та їхнього впливу на формування ідентичності, поведінки та історичної пам'яті групи чи нації. Це вивчення спонукає студентів до глибшого аналізу текстів, артефактів та інших культурних проявів, що веде до більш об'єктивного й всебічного розуміння історії [3].

Освітні програми, що включають релігієзнавчу компетентність, готують студентів не лише до академічної кар'єри, але й до професійної діяльності у сферах, де необхідне глибоке розуміння культурних і релігійних відмінностей, таких як міжнародні відносини, громадська політика, соціальна робота та освітній менеджмент. Забезпечення такої комплексної підготовки вимагає інтеграції релігієзнавства у навчальні плани, що сприяє формуванню вмінь, необхідних для вирішення специфічних завдань у цих галузях. Наприклад, у міжнародних відносинах, де часто виникають питання, пов'язані з релігійними і культурними конфліктами, релігієзнавча освіченість може сприяти ефективному діалогу та мирному вирішенню конфліктів.

Практичне застосування релігієзнавчої компетентності виходить за межі академічного дослідження, знаходячи своє місце у широкому спектрі професійних сфер, де важливе розуміння міжкультурної динаміки та міжконфесійних взаємодій. Вміння аналізувати історичні джерела з урахуванням релігійного контексту є незамінним для глибшого осмислення мотивів, що стоять за історичними подіями, та їхнього впливу на сучасні суспільні процеси.

У сфері громадської дипломатії релігієзнавча компетентність допомагає формувати стратегії, які спрямовані на побудову мостів між культурами, сприяючи взаєморозумінню та мирному співіснуванню. Проєкти, що залучають релігійні спільноти у діалог, можуть стати ефективним засобом просування соціальної згуртованості та політичної стабільності.

У сфері соціальної роботи розуміння релігійного контексту клієнтів може значно покращити якість підтримки та допомоги, яку надають соціальні працівники. Врахування релігійних переконань у плануванні індивідуальних втручань не тільки відповідає етичним стандартам професії, але й підвищує ефективність терапевтичних та реабілітаційних програм.

Таким чином, релігієзнавча компетентність надає фахівцям з різних сфер інструменти для глибшого аналізу та кращого розуміння комплексних суспільних процесів, сприяючи більш ефективній міжкультурній комунікації та співпраці.

Інтеграція релігієзнавчої компетентності в освітні програми відіграє вирішальну роль у збагаченні історичної освіти, водночас сприяючи розвитку у студентів критичного мислення та навичок аналізу, необхідних для розуміння складних суспільних і культурних процесів сучасного глобалізованого світу. Вивчення релігійних мотивів і їхнього впливу на історичні події допомагає формувати глибше усвідомлення історичної контингентності та культурної різноманітності, що є критично важливим для підготовки молодого покоління до вирішення міжкультурних конфліктів та сприяння сталому розвитку. Отже, таке глибоке осмислення історії та релігійних традицій сприяє формуванню освіченої, толерантної особистості, здатної до діалогу і співпраці у багатокультурному світовому співтоваристві, що є ключовим для забезпечення миру і взаєморозуміння в сучасному світі.

Перспективи подальших досліджень полягають у аналізі інтеграції релігієзнавчих знань в університетські програми з метою оптимізації навчальних планів, що дозволить глибше розуміти вплив релігійних факторів на історичні процеси та підготувати студентів до вирішення сучасних соціально-культурних викликів.

Список використаних джерел:

1. Кришмарел В. Ю. Забезпечення в Україні свободи совісті та віросповідання на уроках з предметів духовно-морального спрямування. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 5. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2183/1/%D1%85%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf> (дата звернення: 17.03.2025).
2. Назаренко Ю. А. Духовно-релігійні цінності в світському освітньому просторі України: історичний аспект (Релігія і освіта в Україні: історичний аспект). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2016. Вип. 46(2). С. 73–83.
3. Кришмарел В. Ю., Нікольський Є. В. Методологічні засади щодо дослідження релігієзнавчої компетентності та грамотності з огляду на сучасну освітню систему України. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 2. С. 4–11.

Шевченко С. Л.,
доктор філософських наук, професор
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця

О. Ф. БОЛЬНОВ ПРО КРИЗУ ЛЮДЯНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

У річищі критики екзистенціалізму із засад поміркованої академічної рецепції філософії життя відбувалася філософська діяльність німецького мислителя О. Ф. Больнова.

В 1955 р. учений видає програмну книгу «Нове укриття: Проблема подолання екзистенціалізму», в якій виступає за переорієнтацію філософської думки від екзистенційної проблематики до традиційних

засад філософської антропології та герменевтики. Лейтмотивом праці є заклик подолати песимізм і нігілізм у світосприйнятті людини й культури, а також повернути людині відчуття довіри до буття.

Німецький мислитель виявляє відсутність в екзистенціалізмі принципово нового вирішення проблеми існування людини. По суті, зауважує О. Ф. Больнов, концепція людини в екзистенціалізмі є «поверненням до К'єркегора» [1, с. 17]. Водночас в праці «Філософія екзистенціалізму» (1943) О. Ф. Больнов, приділяючи значну увагу поняттю «страху» С. К'єркегора, стверджує, що евристична «плодотворність страху є визначним антропологічним відкриттям» даної філософії, позаяк це поняття конкретизує такі фундаментальні концепти, як «ситуація» («межова ситуація»). Від К'єркегора до М. Гайдеггера цей екзистенціал розглядають у розмаїтті таких відтінків і настроїв, як сум, нудьга, відчай, а у Рільке згадані стани співвіднесено зі стверджувально-позитивними виявами людського: «витерплювання», «вистоювання», «витримування»; останні й торують шлях до справжнього існування» [1, с. 89–100].

В етичному плані поняття «екзистенція» пов'язується німецьким мислителем з поняттям «людяність». О. Ф. Больнов застерігає від ототожнення поняття «людяність» з яким-небудь визначеним образом людини минулого часу. Особливо це стосується поняття «гуманізм». Він говорить про розрізнення понять гуманності та гуманізму. Під гуманністю філософ розуміє людяність в загальному позачасовому сенсі, під гуманізмом – особливе вираження цього образу людини в певну історичну епоху. Істинна людяність не прив'язана до визначеного образу людини, вона можлива в кожному.

Загроза людяності в наш час полягає, згідно О. Ф. Больнова, в декількох аспектах. Перший пов'язаний з переоцінкою зовнішнього успіху людиною, тобто вона не «знає міри». На думку О. Ф. Больнова в «безмірності» проявляється внутрішня суть найбільшого нещастя сучасної людини, джерело дегуманізації суспільства. Завданням сучасної людини, згідно філософа, потрібно оголосити пошук «міри», як обмежувальної межі соціальної суті людини на основі «вільного самообмеження» і самовиховання у душі «вільного розуму». Людяність і гуманність повинні підтримуватися «мірою» – «волею до порядку і безпеки», якій загрожує техніка, засоби знищення людини, духовна безрідність, функціоналізація

життя і т.п. Зокрема, згідно філософа, постійна праця без відпочинку і дозвілля, коли в жертву їй приноситься і сама людина і її близькі, не сприяє розвитку людяності. Другий аспект пов'язаний з внутрішнім опором тим силам, які прагнуть розчинити людину в масі. Загроза ця не є новою. Маса, яка за необхідності нелюдяна і бездушна, завжди існувала. Людяність може розвиватися лише в «вільній людині, яка перебуває в спокої». Для цього людині потрібний захищений простір, в який вона зможе повертатися із суспільності, публічності і прийти до себе. Сюди відноситься перш за все захист дому в самому широкому сенсі цього слова, дім як «життєвий простір». В книзі «Людина і простір» О. Ф. Больнов пише: «Людське житло не дозволяє розчинити себе в раціональності сучасного технічного світу. В ньому залишаються в значній мірі нерозчинні залишки архаїчного життя, які залишаються незрозумілими в межах раціонального цілеспрямованого мислення. Дім людини і сьогодні священне місце» [2, с. 141]. Просторове оточення того, що людина включає в розуміння «мій дім», куди вона направляє, щоб зібратися з силами, дуже важливе для її душевного здоров'я. Захист внутрішнього простору, інтимної сфери людини є другою вимогою, яка необхідна для захисту і відновлення людяності.

Отже, вихідною точкою відліку просторового переживання, як зауважує філософ, для людини завжди є її дім. Екзистенційний параметр просторового поділу (на зовнішній щодо дому та простору захищеного людського помешкання) дає підстави визначити переживання «простору дому як регіону безпечного та захищеного буття», в якому людина здатна «повернутися до самої себе» [3, с. 201–202]. Людина, за О. Ф. Больновим – це «істота, що будує свій дім». «Дім» – це результат реалізації креативних здібностей людини, співвіднесений з світом. Основна сила цього будівництва – розум, який вирішує завдання приборкання і демістифікації ірраціональних сил.

Больновський критицизм певною мірою є справедливим з огляду на вражаючу генезу «практик усутнення» у класичних та сучасних версіях людинознавства. Щоправда, зазначені практики розгорталися в напрямі не тільки якоїсь із сутнісних рис людини, а й узгодження певної сукупності таких рис: у найзагальнішому вигляді та сукупність обіймала принаймні розум, почуття й волю, і філософи доклали чимало зусиль, аби у взаємодії

таких властивостей побачити «цілісну людину», безпосередньо це стосується і «класичного» екзистенціалізму.

Отже О. Ф. Больнов доводив, що одиничне «осмислене людське життя» в такому стані самотності і закинутості, яке властиве філософії екзистенціалізму, неможливе. Вихід для філософа наступний – покинути екзистенціальну самотність і звернути увагу на реальність поза людиною, якій потрібно надати провідне значення. Замість переживання екзистенціальної незахищеності і небезпеки пропонується «нове укриття», «почуття глибокої укритості», засноване на відношенні до дійсності через поняття «буття-довіра» (до світу і життя взагалі). Подолання екзистенціалізму вбачає філософ через креативний аналіз етичних понять страху, рішення, рішучості. Мислитель згідний із тим, що становище людини в сучасному світі характеризується всезагальною беззахисністю, почуттям безрідності, атмосферою безнадійної загубленості і духовної дезорієнтації; тому наш час характеризується як доба страху. Але активно переносючи страх, людина досягає екзистенціальної межі буття. Порятунком людини прихований в самій людині, в таємничій глибині її сутності. Загострене становище, криза людського буття, безнадійність спонукають її до рішення («втєчі в рішення»), в якому вона і сподівається здобути впевненість. Рішучість, що проявляється в діяльності, власній волі, вихоплює її із приреченості повсякденного буття і дарує «автентичність» екзистенції.

На шляху до цієї автентичності потрібно подолати «безмірність» («безрідність» людини, «почуття загубленості», «дезорієнтації», панування ірраціональних сил), «безпритульність» завдяки «побудові дому». В цій новій антрополого-онтологічній сутності людини О. Ф. Больнов побачив «відокремлену людину від ворожого зовнішнього світу», від *Man*, захист, що дозволяє повернутися до себе самої, здобути внутрішнє здоров'я в рівновазі дому і світу. Екзистенціал «Дому» – результат креативних здібностей суб'єктивності, апофеоз одиничного, закинутого в чужий світ, до якого він зміг пристосуватися і досягти своїх ідеалів, зберігши справжню людяність.

Список використаних джерел:

1. Bollnow O. F. Existenzphilosophie. 3 Aufl. Stuttgart : W. Kohlhammer Verlag, 1955. 137 s.

2. Bollnow O. F. Mensch und Raum. Stuttgart : W. Kohlhammer Verlag, 1963. 310 s.

3. Bollnow O. F. Neue Geborgenheit. Das Problem einer Überwindung des Existentialismus. 2 Aufl. Stuttgart : W. Kohlhammer Verlag, 1960. 247 s.

Янішевський О. Л.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФІЛОСОФСЬКЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТИПОЛОГІЇ ЛЮБОВІ ЕРІХА ФРОММА У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙ

Онтогенезис індивідууму проходить за участю складних біологічних та соціальних процесів. В той час як генетичні дані батьків та предків формують тіло від самого зачаття та тривалий час після народження, сама психіка свідомої особи більш чітко зазнає вплив за соціальне свідоме життя. Так, згідно з Зігмундом Фройдом, Воно та Над-Я в період внутрішньоутробного розвитку вже присутні в зачатковому стані через роботу еволюційного рушія, що генетично зберігає таку інформацію, проте формування Я якісно визначається саме після народження, де Я більш повно взаємодіє з Воно та Над-Я, змінюючи чи коригуючи такі психічні структури [2].

У сучасному глобалізованому світі релігії є великою частиною соціально-культурного життя кожного. В залежності від наявності чи повноти релігійної свідомості, відношення до релігії є різним, проте остання тісно вплетена в духовно-соціальний пласт населення планети Земля, про що свідчить статистика вірян різних конфесій (станом на 2020 рік кількість вірян становить близько 85% населення планети) [2].

Власне, глобалізований цивілізаційний етичний простір обширно насичений догматикою та цінностями саме світових релігій – буддизму, християнства та ісламу. Відповідно, теоретичні поняття аксіології та міркування відносно основних людських цінностей є обґрунтовані теоретиками та мислителями не без впливу на них релігійними конфесіями та Святих Письмен, що існують у соціокультурному просторі. Історично, релігії навіть задавали тренди стосовно правильного

гармонійного співіснування людства, і цей процес підтримки етичних акцентів триває і досі.

Серед основних цінностей і чеснот гуманістичного світогляду є таке широке поняття як любов. Часто любов посідає провідне місце у західних та східних філософських концептах. Для всебічного аналізу любові Еріх Фромм запропонував гармонійну компонентну структуру любові (турбота, знання, повага та відповідальність), а також її типи: материнська любов (безумовна), батьківська (умовна), братня любов (любов до ближніх, друзів), еротична любов (класична любов з елементом пристрасті), любов до Бога (духовна любов до Абсолюту), любов до себе (прийняття себе), а також любов до людства [3]. Розглядаючи концепції світових релігій, бачимо, що такі типи любові мають бути доповнені в релігійному контексті за наявності догматичних тверджень про існування Бога (Дгарми у випадку буддизму), світобудови та життя після смерті.

У християнстві всі вищевказані типи любові мають схожий сенс, як і за визначенням Еріха Фромма. Проте такі типи любові як «братня любов» набуває трохи особливого статусу по відношенню до «любові до людства», оскільки догматизм християнства дещо акцентує на важливості навернення людей у християнство. Основний фокус християнства простежується у любові до Бога як любові до Істини (при цьому дещо простежується «умовність» як і у батьківській любові), а також любові до себе та до ближнього свого. Разом з тим, вбачаємо необхідність створення нового типу – «Божої любові», оскільки вона виходить за рамки людської любові та спрямована на все творіння Творця. У контексті типології любові іслам схожий до християнства, і також потребує доповнення концепції Фромма в якості «Божої любові». Разом з тим, коли у християнстві «любов до людства» є все ще досить стійкою категорією, в ісламі є надзвичайно важливим послух та навернення, де категорія «любов до людства» більше уточнюється як «любов до мусульман».

На відміну від християнства та ісламу, буддизм, через специфіку власного філософсько-доктринального концепту, є найбільш адаптивною та толерантною релігією. Ба більше, буддизм – це релігія всебічного співчуття, яка ототожнює людське існування зі стражданням. Любов – це, насамперед, спосіб полегшення страждань для всіх, і компонента співчуття є найбільш вираженою у буддизмі. Оскільки Будда не стверджував, але й не заперечував існування Творця, для буддизму не

можемо застосовувати категорію «Божа любов». Хоч деякі течії буддизму ототожнюють Будду із Дгармою, така інтерпретація не означає, що Будда є Творець. Тому, доцільніше, виключно для буддизму, розглядати наступний тип любові як «любов до Будди». Окрім цього, оскільки весь світ для буддизму в сансаристичному циклі – це ілюзія, життя – страждання, відповідно, «материнська», «батьківська», «еротична любов», «братня любов» не мають особливого значення та розчиняються у типах «любові до себе», «любові до людства».

Більше того, специфічно для буддизму, «любов до людства» входить в більш ширшу категорію на «любов до всього живого», оскільки буддисти вірять в переродження навіть у світі тварин, а отже, для них важливим є емпатійне любовне ставлення до всього живого, яке не має відрізнятися, більшою мірою, за генеалогічним чи біологічним принципом. Любов до себе та до людства є необхідними компонентами для просвітлення та досягнення нірвани, оскільки саме любов очищає карму та, за увіруванням окремих течій буддизму, є наслідком досягнення просвітлення.

Типологія Еріха Фромма, представлена ним у філософській праці «Мистецтво любити», пропонувала досить повний перелік типів любові, але в соціально-духовному контексті, без релігійноцентричного аспекту. Застосувавши дані типи до світових релігій, бачимо, що у християнстві ця типологія більшою мірою зберігає свій сенс, при цьому додається новий тип «Божа любов», тоді як в ісламі простежуються ті ж типи, що й в християнстві, але уточнюється тип «любов до людства» як «любов до мусульман». В буддизмі ж, на відміну від авраамічних світових релігій, лише «любов до себе» лишається як незмінний тип, при чому вводиться поняття «Любов до Будди», а також всі інші види любові вводяться в ширшу категорію «любов до всього живого» за специфіки сансаристичного та ілюзорного Дгарма-концепту.

Список використаних джерел:

1. World Population Review. World Population by Religion. 2020. URL: <https://numl.org/1g9R> (дата звернення: 25.03.2025).
2. Фройд З. По той бік принципу задоволення. Харків : Фоліо, 2019. 155 с.
3. Е. Фромм Мистецтво любові. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2017. 192 с.

4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ

Бойда А. В.,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

ЮЛІАН ГОЇВ: ШЛЯХ ДО ПОСМЕРТНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

У вирії важкого і вкрай неоднозначного ХХ ст. було втрачено багато імен українців, яких знищила Москва у кривавих репресіях. Зокрема, це стосується і галичан, які повіривши в українізацію, приїхали будувати Українську державу, але вже на початку 1930-х років стали жертвами сталінського режиму. У військовій, науковій, педагогічній, культурній і інших сферах громадського життя були втрачені десятки тисяч талановитих та освічених спеціалістів. Згодом цей кадровий голод стане відчутним в перші роки німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр. і буде по-справжньому осягнутий як національна трагедія лише з відновленням української незалежності в 1990-х рр.

Більшість галичан, які стали жертвами сталінських репресій, були політичними емігрантами 1920 – 1933 рр. або тими, хто ще в російському полоні у період Першої світової війни повірив у ідеали більшовицької пропаганди. Одним із тих, хто вимушено залишився в радянській Україні навесні 1920 р. був і хорунжий Легіону Українських Січових Стрільців (1914 – 1915), поручник 1-ї бригади УСС УГА (1918–1919), а у 1920 – 1937 рр. військовослужбовець РСЧА – Юліан Іванович Гоїв (27.04.1894 – 10.12.1937). Ким власне був цей діяч і чому його посмертна реабілітація стала можливою лише в 2024 – 2025 рр.?

Юліан Гоїв народився в м. Снятин королівства Галичини і Лодомерії Австро-Угорської імперії 27 квітня 1894 р. При хрещенні отримав ім'я Юліан-Володимир. Юліан був другою дитиною в родині Івана і Анни Гоївих. Його батько був одним із найвпливовіших громадських та культурних діячів повіту, що вплинуло на юнака, який зростав у патріотичному дусі. З самого дитинства Юліан мав бажання боротись саме за українську державу [3, арк. 10].

Початком на шляху національної боротьби стала Снятинська секція Українського Студентського Союзу у Львові, до якої він вступив у серпні 1912 р. і став заступником голови секції. Юліан Гоїв прагнув здобути

вищу освіту в сфері машинобудування, тому вступив до Технічного університету у м. Брно (Чехія). Його мріям перешкодив початок першої світової війни. Юліан як студента 2-го курсу університету мав можливість уникнути військової служби, але він добровольцем вступає у лави нового формування Австро-Угорської армії – Легіон Українських Січових Стрільців (1914 – 1918) [1, с. 19].

Він знайшов себе у на військовій службі. Вже у грудні 1914 р. він брав участь у боях на карпатських перевалах, де і отримав своє перше поранення у битві під Воловцем 25 грудня 2014 р. За відвагу у цьому бою десятник Юліан Гоїв 1 січня 1915 р. був підвищений австрійським командуванням до хорунжого (мол. лейтенанта). Незабаром, Юліан Іванович отримав під своє командування чету (взвод) у 1-й сотні 1-го куреня УСС. Головним випробуванням для нього стала оборона г. Маківка на Львівщині, де 4 травня 1915 р. він з пораненням у ногу потрапив до російського полону [4, с. 138].

З Галичини Ю. Гоїв був відправлений в табір для полонених в м. Чорний Яр Астраханської губернії. В цьому таборі він зустрів свого друга і товариша по Снятинській секції УСС Василя Порайка – майбутнього командарма ЧУГА (1920), очільника наркомату юстиції, генпрокурора УСРР (1927–1930). Серед інших полонених у таборі перебував і майбутній лідер ОУН Євген Коновалець, що засвідчено спільним фото в одному з табірних бараків восени 1915 р. На цій фотокартці, яку Ю. Гоїв надіслав рідним у Снятин, він та Коновалець разом з іншими полоненими п'ють чай з самовара [1, с. 20 – 21].

Пізніше Юліан згадуватиме, що він, Василь Порайко, Євген Коновалець та інші українські старшини стали лідерами полонених українців у таборі, де користувались авторитетом. За словами Ю. Гоїва, його полон завершився на початку 1918 р. За іншими джерелами, він був одним із 12 офіцерів австро-угорської армії, які змогли втекти з російського полону спільно з Є. Коновальцем восени 1917 р. [2, с. 145].

3 грудня 1918 р. Юліан Гоїв став командиром чети у 1-му полку 1-ї бригади УСС УГА. Піднявшись у званні до четаря (31 січня 1919 р.), Юліан Іванович взяв участь у боях за Львів у грудні 1918 – січні 1919 рр., в операціях біля м. Хирів та у Вовчухівській офензиві взимку 1919 р. По завершенню Чортківської офензиви (7 – 28 червня 1919 р.), Юліан Гоїв був підвищений у званні до поручника [4, с. 138].

В період переходу УГА на бік РСЧА (впродовж 12 лютого – 10 травня 1920 р. вона називалась ЧУГА) Ю. Гоїв був призначений командиром куреня в 1-му полку 1-ї бригади УСС ЧУГА. Попри спроби перейти на бік частин армії УНР наприкінці квітня 1920 р., Ю. Гоїв через певні обставини продовжив службу в рядах РСЧА. Протягом 1920 – 1923 рр. він служив на різних посадах по лінії військової розвідки в 44-й стр. дивізії РСЧА, а з 1924 р. перейшов на службу у штаб Українського військового округу в Харкові. У 1932 – 1936 рр. Ю. Гоїв був військовим керівником автотракторного технікуму при Харківському тракторному заводі (ХТЗ). З 1936-го р. і до свого арешту 22 вересня 1937 р. він очолював автобронетанковий парк 23-ї стрілецької дивізії. Протягом 1924 – 1937 рр. – проживав у Харкові [3, арк. 119].

Переїзд до Харкова ґрунтувався на ширій надії Ю. Гоїва на те, що українізацію, яку на його думку, очолили галичани, можна буде використати як інструмент побудови незалежної української держави. Після згорання політики українізації його відверто непокоїла русифікація військових частин. Чи продовжив Ю. Гоїв дружбу з Є. Коновальцем після полону – невідомо. Однак, саме такі свідчення вибивало з нього позасудове слідство у Харкові у вересні – листопаді 1937 р. Ю. Гоїв так і не прийняв громадянство СРСР, залишаючись вірним ідеї незалежної України. Він був страчений у Харкові 10 грудня 1937 р. Місце його спочинку залишається невідомим. У 1954 р. його справу було направлено на перевірку у військову прокуратуру Київського військового округу, але реабілітація Ю. Гоїва не була проведена [2, с. 147].

Попри те, що його архівно-кримінальна справа містить безліч штамів та фальсифікацій, все ж багато свідчень у ній вдалось перевірити через інші джерела, зокрема, у фондах Івано-Франківського краєзнавчого музею та завдяки спогадам членів родини. За цих обставин, автором статті у жовтні 2024 р. було ініційовано процедуру посмертної реабілітації Ю. Гоїва. Регіональна комісія з реабілітації при Івано-Франківській ОДА 29 листопада 2024 р. задовільнила заяву щодо реабілітації Ю. Гоїва і подала Національній комісії з реабілітації пропозицію щодо визнання цього діяча реабілітованим. Матеріали, які надав А. Бойда регіональній комісії, були направлені у Національну комісію у січні 2025 р. Станом на початок березня 2025 р. відповідне рішення щодо реабілітації Юліана Гоїва ще не прийнято.

Отже, Юліан Гоїв – це приклад людини, яка шукала себе у військовій справі та незважаючи на політичні умови в Україні вірила, що служить українським інтересам. Згортання політики коренізації в УСРР, події Голодомору 1932-1933 рр., початок репресій щодо українських кадрів в органах влади – зумовили опозиційні настрої Ю. Гоїва, що стало для нього фатальним у 1937 р. Його посмертна реабілітація автором цього дослідження – це можливість показати, що за жодних обставин не можна довіряти Москві, бо її імперська політика стосовно України залишається незмінною.

Список використаних джерел:

1. Бойда А. Наслідки російського полону (1915–1918) в долях Ю. Гоїва та В. Порайка. *Україна крізь призму війни* : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Івано-Франківськ, 27 травня 2024 року. Івано-Франківськ : ФОП Бойчук А. Б., 2024. С. 15–25.
2. Бойда А. Участь Василя Порайка та братів Гоївих в роботі секції Українського Студентського Союзу в м. Снятин (1911–1921). *Галичина*. 2024. Ч. 37. С. 140 –149.
3. ГДА СБУ ІФО. ф. 5. оп. 1. спр. 15177-П. Т. 2. Слідча справа по обвинуваченню Юліана Івановича Гоїва. 125 арк.
4. Сіреджук П. Січові Стрільці і Старшини Снятинщини і Заболотівщини. *Бібліографічний довідник*. Львів : Галич-Прес, 2024. 208 с.

Вітвіцька О. В.,

здобувачка вищої освіти ступеня магістра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ІСТОРІЯ У СПОГАДАХ: НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКА ОКУПАЦІЯ 1941 – 1944 РР.

День 22 червня 1941 року назавжди увійшов в історію як початок Другої світової війни радянського народу проти фашистської Німеччини та її сателітів. На всій території від Чорного до Баренцового морів на світанку розгорнулися жорстокі прикордонні бої. 190 відбірних дивізій ворога, використовуючи фактор раптовості та концентруючи перевагу сил на вирішальних напрямках, швидко просувались вперед, долаючи

раніше ніде в Європі небачений опір військ. У перший же день війни більше 10 тисяч літаків агресора бомбували військові та цивільні об'єкти, мирні міста та села [1, с. 108].

У своїй роботі я подаю спогади мого дідуся про Другу світову війну, як саме розгортались події на території моєї рідної Савранщини, зокрема, у селі Неділкове Одеської області (нині – Подільський район). Незважаючи на те, що на початку війни мій дідусь, Леонід Григорович був маленьким, йому було лише 8 років, деякі події він добре запам'ятав.

Війна на територію Савранщини увірвалась 30 липня 1941 року – на сороковий день після її оголошення. За цей місяць понад 400 чоловіків з нашого села були мобілізовані в армію для боротьби з фашистами. Нашим односельцям доводилось воювати на різних фронтах, у важких умовах, як на рідній землі, так і на території інших держав.

Зі спогадів Вітвіцького Леоніда Григоровича... 1941 рік, тихий червневий ранок, щебечуть пташки, співають солов'ї і люди рано повставали доїти свої корівки, йти в поле. Але враз усіх спантеличила чутка про початок війни. Заметушилось село, чоловіків звать до сільської ради, забирають в армію, жінки та діти плачуть. Люди одне одному розповідають, що Німеччина напала на СРСР, не оголошуючи війни. І так, незабаром, непрошені гості опинились у нас в селі.

На початку війни у наше село увійшли румунські війська і відразу ж почали встановлювати свою владу. У селі була сільська рада, тепер стала діяти жандармерія із старостою. Окупантами був заведений порядок, щоб кожен проти свого подвір'я попід дорогу повишаровував бур'яни, зарівняв дорогу, щоб не було ніяких ям та рівчаків. Обов'язково потрібно було закопати стовпчики висотою десь сантиметрів 60 навпроти подвір'я і усі вони повинні бути похилені трохи на вулицю. Сараї зі сторони вулиці повинні були бути помащені червоною глиною. На роботу ходити змушували. Жандарми з людьми уже ознайомилися, і вже коли вони (жандарми) виходили на поле, де робили люди, то бачили, що якоїсь там жінки не було на роботі, тоді жандарм питав поліцейського, де вона (а поліцейський був із нашого села і знав усіх людей добре). І якщо якась жінка не вийшла на роботу без поважної причини, тоді жандарм разом із поліцейським ішли в село до тієї жінки додому і з'ясовували причину, чому вона не була на роботі. Якщо причини не було, то били і гонили на роботу.

Був такий випадок і з моєю мамою. Вона одного дня зранку не вийшла на роботу, бо треба було спекти хліб. А староста з поліцейським вийшли на поле і побачили, що мами нема на полі. Тоді староста з поліцаєм пішли у село до мами. А мама побачила, що староста з поліцаєм повертають до неї на подвір'я і заховалась. Поліцай із старостою зайшли до хати, хата зачинена на замок не була, бо мама була вдома. Поліцейський обдивився кругом, але мами не знайшов, а в шафці знайшов пляшку самогону і забрав. Мама, тим часом, кинула перевесла на плечі і гайда в поле. Староста з поліцаєм незабаром вийшов на поле і причепився до мами:

– Де ти була? На полі тебе не було.

– Я була на полі, ти мене не бачив.

Поліцай ударив маму по обличчю. На другий день рано мама пішла в жандармерію і розповіла про історію старшому. Він примусив поліцая просити у мами пробачення. Мама поліцаєві:

– Дай я тебе ударю, як ти мене!

– Якщо старший дозволить, тоді віддаси мені.

Але старший не дав згоди. Так ми і прожили з румунами більше року. Вони ознайомилися з людьми і вже вечорами нижче жандармерії були танці.

Якщо говорити про німецьких солдатів, то вони в селі були недовго, приблизно тиждень, коли відступали в кінці війни. Відступаючи, вони забирали із собою маленьких хлопчиків, але нам, певною мірою, пощастило. Був серед них один добрий німець, який попередив, що будуть забирати дітей. І нас, малих, матері ховали, щоб ми не потрапляли їм на очі.

Та ми, як діти, все одно, бігали, гралися, але робили це так, щоб нас німці не бачили. Був один такий випадок – я зі своїм другом Свідерським Юрою грався недалеко від дому, на галявині, де була клуня. І тут нам сказали, що німці йдуть в нашу сторону, ми бігом заховалися у тій клуні. А німці, вони не просто проходили по селі, а перевозили свою польову кухню. Так, за іронією долі, вони поставили свою кухню якраз біля тієї клуні, де ми заховалися. Сиділи ми там днів три. Вибратися звідти можливості не було. Але, дякувати Богу, усе минулося і нас не помітили.

Пам'ятаю ще й таке: під час наступу наших військ німці відступали, і наші літаки налетіли, одного їхнього танка підбили якраз на греблі біля

ставка, у центрі села. Ремонтувати танк не було чим, і не було коли, то вони його просто скинули у ставок. Ніхто його звідти не діставав, по сьогоднішній день він там і лежить.

Ось про такі спогади я дізналась від свого дідуся... Спогади, які назавжди залишаться у моїй пам'яті та душі. Небагато людей залишилися у живих, хто пам'ятає голод і розруху в часи війни, як доводилось виживати у скрутний час. Але кожен, як міг пришвидшував час перемоги над ворогом. Одні на фронті, а інші – в тилу. Ми ж повинні завжди пам'ятати про ту війну і тих людей, хто заради нас віддав життя і не допустити забуття...

Список використаних джерел:

1. Юрженко О. І. Історія Одеського університету за 100 років. Київ : Київський університет, 1968. 423 с.

Гадинко О. О.,
учитель історії та громадянської освіти
Сторожинецька гімназія Чернівецької обл.

ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ І СУСПІЛЬСТВО ЯК СПОСІБ ТА УМОВА ПРОМИСЛОВОГО СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СТОРОЖИНЦЯ

В архівних матеріалах Галіційського (Галицького) губернського управління у справах Буковини (1775–1860 рр.) є багато справ, які стосуються населеного пункту Сторожинець. У той час Буковина підпорядковувалася Галіційському губернському управлінню з центром у Львові, а поселення Сторожинець перебувало у складі Сучавського, а потім Чернівецького дистрикту. Матеріали справ розкривають минуле міста з різних аспектів господарського, суспільного, церковного, судового, військового життя його мешканців, розкривають складний та поступовий шлях становлення населеного пункту від села до містечка.

До 1790 р. Сторожинець входив до Сучавського дистрикту, а пізніше до Чернівецького, який з 1794 р. став називатись повітом. У складі Чернівецького повіту Сторожинець перебував аж до 1854 р., коли був виділений в окремий повіт [6, с. 70–74], [8, с. 31–33], [9, с. 237–239]. Виділення його в окремий повіт передувало здійснення великої та кропіткої роботи крайового, місцевого управління та його мешканців, які виконували певні військові, натуральні та господарські повинності,

працювали на піднесення свого місця проживання, регіону, розбудовували місцеву інфраструктуру, виконували свою роботу, проявляли своє невдоволення. Наприклад, у 1811 р. мешканці общини Сторожинець виконували за договором селянські повинності, затверджені між ними та орендатором Богданом Задуровичем.

Упродовж 1816–1818 рр. тривала переписка з домініумами Сторожинець і Верхні Ширівці про видачу селянам грошових і зернових позик. У 1818–1820-х рр. тривав судовий розгляд скарги селян общини Сторожинець Брута Івана та Василя про самовільний арешт та побиття їх батька домініканцями. Упродовж 1834–1838 рр. тривала переписка між православною консисторією Буковини та домініумом Путила про ремонт церков в общинах Тораки, Сергіє і Сторожинець [1].

Згідно рапорту капітана Лаубера, командира 6-го дивізіону 31-го піхотного полку військовому командуванню у Чернівцях, за виступ селян громади Берегомет проти властей вони підлягали тілесному покаранню. 26 липня 1853 р. дивізіон вступив у Берегомет. Туди прибув окружний комісар Векс, головний лікар др. Брук і жандарми зі Сторожинця. Під час проведення езекуції зі Сторожинця в якості глядачів були присутні 10 чоловік. Під час проведення цієї справи слідкувала адміністрація [3, с. 28].

У ті часи й надалі тривало будівництво доріг, інших крайових та державних шляхів сполучень, які були необхідні для з'єднання з іншими регіонами та населеними пунктами краю та Австрійської держави. Безперечно, будівництво таких доріг тоді потребувало величезних людських та матеріальних ресурсів. Згідно доповідної записки Галицького губернаторства перша підготовка до виконання робіт з будівництва шосейної дороги Чернівці – Сторожинець розпочалась вже у 1826 р. Подальший ремонт і будівництво шосейних доріг Чернівці – Сторожинець і Сторожинець – Панка тривало у 1827–1829 рр. [1].

Загалом, будівництво окружної дороги Чернівці – Сторожинець тривало протягом 1822–1832 рр. і було продовжено у 1830-х рр. Так, з 1833 р. по 1834 р. тривала переписка домініумів Буковини про внесення сум і примушення селян нести панщину щодо будівництва дороги Чернівці-Сторожинець. Така переписка вже була у 1834 р. з домініумом Кам'яна та був складений відповідний протокол щодо розслідування факту відмови селян будувати цю окружну дорогу.

Того ж 1834 р. з общини Михальча було стягнуто кошти на витрати по военній екзекуції у зв'язку будівництва цієї окружної дороги. У 1836 р. домініумам Кам'яна, Бросківці, Сторожинець, Михальча та іншим надійшов циркуляр про внесення грошових сум на будівництво дороги Чернівці – Сторожинець. Зрештою, подальша переписка тривала й в 1837–1840-х рр. з командуванням прикордонних військ та домініумами про накладення військових екзекуцій на общини, які не відпрацювали панщину щодо будівництва «Сторожинецької дороги» [1].

У 1837 р. домініуми вже доповідали про виконання цієї повинності щодо будівництва цієї дороги та просили відстрочки щодо подальшого виконання цієї барщини (вид феодалної ренти) у зв'язку із сезоном збирання врожаю. У 1840 р. Чернівецький міський магістрат, громади Великий Кучурів, Жучка, Бросківці і Ропча вели переписку про будівництво шосейної дороги Чернівці – Сторожинець. Подальша робота із ремонту цього напрямку шосе, збір матеріалів, складення кошторису, отримання квитанцій тривала ще у 1843 р.. У 1848–1849 рр. домініуми Буковини вели переписку про поставку матеріалів для будівництва Сторожинецької окружної каси [1].

Отож, численними стараннями мешканців різних громад регіону і Сторожинця протягом 1786–1809 рр. була прокладена стратегічно важлива дорога Снятин – Дубівці – Сторожинець – Віков – Солка – Качика – Гура-Гумора. Ця комунікація складала 113 км. (15 австрійських миль, 1 миля=7,58 км) і вважалася державною дорогою («Reichsstrasse»). Ця дорога часто називалася «Горайський шлях», оскільки її будівництвом керував інженер капітан Гор. У народі цю дорогу називали «цісарською». «Віковський тракт» у Гура-Гуморі з'єднувався з Семигородським шляхом. Цей шлях перетинав малозаселені або й безлюдні місцевості з такою метою, що заїжджі двори тут будувалися з розрахунком виникнення поселень у майбутньому [2, с. 69], [5, с. 202–203], [7, с. 65], [10, с. 5–7].

На початку ХІХ ст. були впорядковані дороги на Чернівці довжиною 22 км, дорога на Луків – Берегомет на Серет – Вижницю – Кути та комунікація на Прескарени – Глибоку – Серет – Дорохой – Ясси. З часом, на початку ХХ ст. ці шляхи отримали тверде покриття, вкрите бруківкою та були доведені до австрійських стандартів у 7 м. На узбіччі були прокладені спеціальні стічні рови [4, с. 92–93].

Перші придатні для використання дороги були побудовані

австрійськими піонерами на замовлення військового уряду, деякі з них на старих. Лише з часом ці дороги були розширені або покращені. Ці дороги, як і інші державні шляхи Буковини, як відомо, за австрійськими стандартами мали ширину 7 м. і канави з обох боків дороги, глибина та ширина яких була різною залежно від рельєфу. Це були прості гравійні дороги без будь-якої спеціальної основи, що часто призводило до їх заморозку взимку. Дорожнє покриття складалося з колотого гравію або річкового гравію і потребувало заміни кожні два-три роки.

Лише на початку ХХ ст. тротуари були вкриті великими квадратними кам'яними плитами, які були облямовані бордюрами від насипу, де знаходилися ринви. Доріг з бруківкою, асфальтом чи іншим твердим покриттям тоді ще не було. Хоча такі дорожні покриття планувалися ще до Першої світової війни (1914–1918 рр.), після якої вони так і не були реалізовані. Загалом стан доріг залишав бажати кращого [10, с. 6–9].

У цілому, нові кардинальні та суттєві політико-правові та суспільні зміни у житті міста Сторожинець відбулися у другій половині ХІХ ст., які призвели до його подальшого господарського та промислового розвитку.

Список використаних джерел:

1. ДАЧО – ф.123, оп.1, спр. 50, 52, 71, 80, 84, 103–104, 114–116, 131, 141, 361–362, 450, 460, 463, 562, 567, 569, 571, 578, 586, 627, 673, 786, 799, 826, 890, 895
2. Kaindl R.F. Zur Erinnerung an die glorreiche Regierung unseres allgütigen Kaisers Franz Josif I 1848-1898 (Geschichte der Bukowina). Czernowitz, 1898. 79 s.
3. Боротьба трудящих Північної Буковини проти соціального й національного гноблення у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. – Ужгород : Карпати, 1979. 288с.
4. Антошкіна Л. Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу : монографія /Лідія Антошкіна, Олександр Гадинко, Гелена Красовська, Петро Сигеда, Олексій Сухомлинов. Донецьк : Ноулідж, 2010. 237 с.
5. Буковина. Загальне краєзнавство / пер. з нім. Ф. С. Андрійця, А. Т. Квасецького. Чернівці : Зелена Буковина, 2004. 484 с.
6. Буковина. Історичний нарис. Чернівці : Зелена Буковина, 1998. 416 с.

7. Жалоба І. Інфраструктурна політика австрійського уряду на північному сході монархії в останній чверті XVIII – 60-х рр. XIX ст. (на прикладі шляхів сполучень). Чернівці : Книги-XXI, 2004. 520 с.

8. Жуковський А. Історія Буковини. Чернівці : Час, 1994. Ч. 2. 224 с.

9. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. Париж-Філадельфія-Детройт : Зелена Буковина, 1956. 967 с.

10. Liebenwein D. Storozynetz. Buchenland – Bukowina. Beschreibung und Errinerungen. Darmstad, : 1983. 206 s.

Гноєва К. М.,

здобувачка вищої освіти ступеня магістра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЮРІЙ ЛЬВОВИЧ КРАМАРЕНКО: ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ МЕДИЦИНІ

Значний внесок у розвиток медицини нашого краю в останній чверті XIX та першій половині XX століття зробив видатний лікар-хірург, науковець і громадський діяч Юрій Львович Крамаренко. Його професійна діяльність, наукові дослідження та громадська позиція залишили помітний слід у медичній науці та суспільному житті.

Юрій Львович Крамаренко народився у 1854 році у містечку Мошни, що поблизу Черкас. Ще з юних років він уважно спостерігав за життям простих людей, переймався їхніми проблемами й потребами, плекаючи до них теплі почуття та глибоку повагу. Саме такі враження та почуття сформували його світогляд і вплинули на подальший життєвий вибір.

Здобувши початкову освіту в Київській гімназії, Юрій Львович вступив на медичний факультет університету, де не лише сумлінно опановував фах, а й захопився прогресивними ідеями того часу. Він знайомився з нелегальною літературою, яка відкривала перед ним нові погляди на суспільні процеси, вивчав твори Тараса Шевченка та заглиблювався у проблематику соціальної справедливості. Його інтерес до інтелектуального та культурного життя зумовив знайомство та спілкування з видатними діячами того часу – композитором Миколою Лисенком та письменником і драматургом Михайлом Старицьким.

У 1876 р. молодий лікар Юрій познайомився з талановитою вчителькою Марією і вже наступного року вони обвінчалися у Києві [2, с. 32]. Свою лікарську діяльність Юрій Львович Крамаренко розпочав у 1876 році як військовий лікар на Кавказі, де отримав цінний досвід у лікуванні різних захворювань і роботи в складних умовах. Однак його справжнім покликанням стало служіння цивільному населенню, тож уже через два роки він переїхав до Умані, де повністю присвятив себе розвитку місцевої медицини.

Завдяки його наполегливості та ініціативності у місті було створено хірургічне відділення, яке стало доступним для всіх верств населення, незалежно від матеріального становища. Юрій Львович нерідко приймав пацієнтів безкоштовно, особливо людей з малозабезпечених сімей, що принесло йому загальну повагу та вдячність уманців. Його щире прагнення допомагати зробило його не просто лікарем, а справжнім наставником і другом для багатьох містян.

Окрім практичної медицини, Ю. Крамаренко активно займався освітньою діяльністю. Він був лікарем-лектором, популяризував медичні знання серед населення, викладав у Першій Українській гімназії та на кооперативних курсах, прагнув підвищити рівень обізнаності людей у питаннях здоров'я та гігієни. Його лекції вирізнялися доступністю й практичною користю, що робило їх популярними серед слухачів.

На початку ХХ століття, коли національна свідомість українців почала активно пробуджуватися, Юрій Львович Крамаренко разом зі своєю сестрою Поліною долучилися до важливих громадських ініціатив. Вони стали активними учасниками «Товариства українських поступовців» (ТУП), що об'єднувало свідомих українців, які прагнули розвитку національної культури та освіти [5, с. 10].

Юрій Львович Крамаренко брав участь у громадсько-політичному житті Умані, свідченням чому є такий факт: у період передвиборчої агітації до Державної Думи група безпартійних прогресистів-християн висунула його кандидатуру як виборщика від першої курії. Це свідчить про високий авторитет та повагу, якими користувався лікар Крамаренко серед місцевої громади. Його кандидатура розглядалася разом із кандидатурою завідувача шкільним відділом уманського земства Левитського, який був висунутий від другої курії [4, с. 2]. Але праві партії

Києва активно вели свою передвиборчу кампанію і склали власні списки виборців.

Будинок Юрія Львовича був справжнім осередком культури, науки та людяності. Він став затишним прихистком для багатьох лекторів, які приїздили до Умані з просвітницькими місіями, і гостинним домом для всіх, хто потребував підтримки. Він не лише приймав у себе бідних, а й допомагав здібним дітям підготуватися до вступу в гімназію, відкриваючи шлях до освіти. Частими гостями у домі були: донька Оксана, молодший син Лев з дружиною Іриною Жданко та донькою від першого шлюбу Наталкою, Юрій з дружиною Анастасією, яка також цікавилася медициною, та Євген. Навідувалися і рідні – брат Петро, сестра Поліна, а також численні знайомі, які знаходили тут і натхнення, і дружню підтримку.

Юрій Львович Крамаренко був делегатом усіх з'їздів хірургів, що відбувалися як у дореволюційний, так і в радянський періоди. На останньому з'їзді, що проходив у 1925 році в Одесі, його було обрано почесним членом президії.

Юрій Львович був двічі одружений. У юності він узяв шлюб з Марією, однак їхнє сімейне щастя було недовгим – дружина передчасно пішла з життя, залишивши глибоку рану в його серці. Лише у зрілі роки він знову знайшов родинний затишок, одружившись з Олександрою, яка не лише поділяла його погляди, а й активно займалася громадською діяльністю. Вона присвятила себе розвитку бібліотечної справи, прагнучи зробити знання доступними для всіх охочих. Разом вони стали важливою частиною культурного та освітнього життя Умані, підтримуючи одне одного у прагненні зробити світ кращим.

Юрій Львович Крамаренко був не просто лікарем і громадським діячем, а й взірцем відданості родині та жертвності. Він завжди ставив потреби своїх дітей та близьких на перше місце, незважаючи на власні труднощі та фінансові обмеження. Юрій Львович оплачував навчання молодшому сину, забезпечував лікування старшому, підтримував доньку та навіть після смерті брата виявив бажання взяти його дітей під свою опіку. Його життя було сповнене любові та турботи про інших, і він ніколи не вагався допомогти тим, хто цього потребував, навіть якщо це вимагало від нього значних зусиль та жертв.

Його діти продовжили батькову справу – двоє із трьох синів Юрія Львовича, Євген та Юрій стали лікарями, докторами медичних наук, професорами, а третій син – Лев – здобув визнання як відомий український радянський художник.

У 1924 році, з нагоди 70-річчя Юрія Львовича Крамаренка, громадськість Уманщини урочисто вшанувала його заслуги [3, с. 8], а коли він відійшов у вічність, то сотні людей прийшли провести видатного лікаря в останню путь, зберігаючи про нього найтепліші спогади та глибоку вдячність за його працю та доброту. Похований він на Міщанському кладовищі у місті Умань, зберігся і сімейний будинок за адресою вул. Європейська, 17 [1].

Список використаних джерел:

1. ReHERIT. (n.d.). Будинок родини Крамаренків. URL: <https://reherit.org.ua/object/zhytlovyj-budynok-ta-magazyn/> (дата звернення: 15.01.2025)

2. Гноєва К. «Чоловіче» і «жіноче у вихованні: досвід родини Крамаренків з Умані. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Переяслав, 31 січня 2025 р. Переяслав, 2025. Вип. 113. С. 32–36

3. Лікар – громадянин (До 70-річчя від народження Ю. Л. Крамаренка). *Робітничо-селянська правда*. 1924. №49. С. 10.

4. Перед виборами. *Рада*. 1912. №212. С. 2.

5. Слюсаренко Ф. В перші роковини смерті Івана Мірного. *Діло*. 1938. №58. С. 10.

Гордієнко В. В.,

кандидат історичних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ХОАКІН АРСЕ ПРО ПІСЛЯРИМСЬКУ ІСПАНІЮ

Сучасний медієвіст Хоакін Арсе належить до числа найвідоміших фахівців з історії готської Іспанії. На відміну від інших дослідників, які вивчали окремі аспекти панування варварів на Піренейському півострові, він поставив перед собою завдання створити узагальнюючий синтез з історії пізньоримської і післяримської Іспанії. У 2017 р. вийшла у світ

монографія дослідника «Варвари і римляни в Іспанії (400 – 507)» [1]. Ця книга стала розлогим продовженням дослідження, результати якого були опубліковані кілька десятиліть тому в монографії «Останнє століття римської Іспанії (284 – 409)» [2]. В ній автор висвітлив процес вторгнення на Піренейський півострів хвиль завойовників-варварів, зокрема, вандалів, свевів і вестготів. Багато уваги в книзі історик приділив аналізу розвитку сільського господарства, особливостям землеволодіння, ремесла, торгівлі. Привертає увагу кваліфікований підхід автора до висвітлення функціонування соціальних структур в Іспанії в цей переломний період. Хоакін Арсе у своїй монографії послідовно дотримувався принципу, що є властивим для всієї іспанської медієвістики : середні віки в Іспанії настали після арабського завоювання, тобто, після 711 р. Представники іспанської історіографії сприймають готську Іспанію як продовження римського соціокультурного процесу.

Книги Хоакіна Арсе спрямовані на вивчення впливу римської і, особливо, готської присутності в Іспанії а також наслідків контактів між пришельцями і місцевим населенням в усіх сферах життя. Історик уважно розглянув трансформації, які відбулися в іберійському суспільстві, зокрема, в системі адміністративного управління, функціонування громадських інституцій, в економіці, в релігійній сфері й у способі життя.

Якщо більшість європейських медієвістів схильні вважати, що у варварських королівствах почав формуватися феодальний лад, то Хоакін Арсе доводить у своїй монографії, що соціальний лад готської Іспанії – це «протофеодалізм» або «передфеодалізм». Серед політичних передумов падіння влади римлян в Іспанії автор виділив заколот римського воєначальника в Британії, який проголосив себе імператором Костянтином III. Не менш руйнівними для Західної Римської імперії, на думку Хоакіна Арсе, стали дії іншого узурпатора – Максима.

Привертає увагу інтерпретація іспанським медієвістом феномену утвердження вестготів на Піренейському півострові. Так, він наголосив на тому, що місцеве іспано-римське населення хоча й прийняло вестготів без ентузіазму, але й не виявило запеклого спротиву. Історик довів, спираючись на нечисленні джерела, що вестготи не нав'язували своєї культури. На момент остаточного утвердження в Іспанії вестготи, на його думку, вже не були «варварами» у римському розумінні. За століття перебування в межах Римської імперії вестготи перейняли або запозичили

у римлян елементи вищої культури, зокрема, християнство. В Іспанії відбулася органічна трансформація двох народів, пристосування вестготів до іспано-римлян і останніх до завойовників. Хоакін Арсе показав, які вестготи стимулювали поживлення соціальних процесів на Піренейському півострові і сприяли більшому залученню цього регіону до активного соціально-економічного життя Центральної і Північної Європи.

Отже, праці іспанського медієвіста Хоакіна Арсе є важливим внеском у формування сучасного наукового образу ранньосередньовічної історії Європи.

Список використаних джерел:

1. Arce J. Barbaros y romanos en Hispania (400 – 507 A.D.). Madrid : Marcial Pons Historia, 2017. 328 p.
2. Arce J. El ultimo siglo de la Espana romana (284 – 409). Madrid : Alianza, 1982. 190 p.

Гордієнко Г. М.,
кандидат історичних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПОТЕСТАРНА ІМАГОЛОГІЯ І ПОЛІТИЧНА ІКОНОГРАФІЯ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОГРАМИ

Упродовж останніх десятиліть у світовій історіографії спостерігається зростання інтересу до політичної історії. На відміну від попереднього етапу розвитку історичної науки, коли дослідники зосереджували свою увагу на структурах повсякденності, на економічній кон'юнктурі, на ментальності спільнот, нині історики розглядають політичне життя як об'єкт вивчення з великим евристичним потенціалом. Нові можливості дослідження відкрилися завдяки застосуванню історико-антропологічного підходу. Науковці з'ясували, що логіка політичних подій часто обумовлюється масовими уявленнями про владу і державу. Образ влади є стійким і містить компоненти, які слід вивчати задля глибшого розуміння політичного процесу. В результаті, виник напрям історичних досліджень, за яким на пострадянському просторі закріпилася назва – потестарна імагологія.

Теоретичні основи досліджень символів і образів влади були закладені у творах відомих науковців минулого століття Абі Варбурга [1], Ервіна Панофські [2], Ернста Канторовича [3]. В українській історіографії дослідницьку програму потестарної імагології використовують М. Яковлев [4], П. Котляров [5]. Дослідник І. Левченко схильний розділяти «потестарну імагологію» і «політичну іконографію», вказуючи на те, що перший термін був сформований російським автором і набув поширення в гуманітаристиці країн пострадянського простору [6, с. 177]. На Заході більш поширеним став термін «політична іконографія», яким позначаються дослідження образів влади і чинників, які впливають на їх динаміку. Причому, науковців цікавить передусім семантика образів, які забезпечують створення «семіотичного комунікаційного простору» [5, с. 179]. У цьому просторі розгортаються політичні процеси.

На відміну від західних дослідників, творці терміну «потестарна імагологія» і відповідної системи способів вивчення явищ політичного життя аналізують не тільки символи і знаки влади, але й інші аспекти образів влади. Зокрема, предметом наукового аналізу в працях деяких науковців з пострадянського простору виступають процеси алієнації (іншування), логіка створення і функціонування стереотипних уявлень про владу і вплив цих стереотипів на суспільство.

Загалом, термін «потестарна імагологія» свідчить про механічне поєднання двох сфер гуманітаристики, які перебувають на досить значній відстані між собою і мають власні теоретичні бази і походження. Так, термін «потестарний» означає владні механізми в додержавних спільнотах, а «імагологія» – вчення про візуальні та будь-які інші «враження», які закріплюються у свідомості і визначають світосприйняття. Через це українські науковці для позначення історико-антропологічних політичних досліджень часто вживають термін «історична імагологія».

В Німеччині упродовж останніх десятиліть потужно розвивається політична іконографія як відгалуження іконографії в історії мистецтв, предметом якої виступають не наративні а візуальні джерела для виявлення образів, що виступають чинниками політичного процесу. В Гамбурзі нині успішно функціонує Центр політичної іконографії.

Отже, перед сучасною українською історіографією постає завдання більш активної інтеграції до новітніх європейських історичних студій, серед яких помітне місце займає політична іконографія.

Список використаних джерел:

1. Warburg A., Rampley M. The Absorption of the expressive values of the past. *Art in Translation*. 2009. Vol. 1(2). P. 273–283.
2. Erwin Panofsky. *Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*. Oxford University Press, 1939. 262 p.
3. Ernst Hartwig Kantorowicz. *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton University Press, 1997. 568 p.
4. Яковлев М. В. Складові термінологічного інструментарію дослідження концептосфери політичної науки. *Держава і право*. 2021. Вип. 89. С. 288–297.
5. Котляров П. М. Гуманістичний образ Філіпа Меланхтона за візуальними джерелами XVI ст. *Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва*. 2016. Вип. 2. С. 58–69.
6. Левченко І. К. Політична іконографія Vs потестарна імагологія: евристичний потенціал, методологічні рамки та дослідницькі центри. *Проблеми всесвітньої історії*. 2022. № 3(19). С. 176–188.

Гресько А. М.,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У ПОЛІТИЦІ АВСТРО-УГОРСЬКОГО УРЯДУ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВИХ ПОХОВАНЬ (на матеріалах офіційних вісників Галицької митрополії ГКЦ (1914–1918 рр.))

Внаслідок Великої війни 1914–1918 рр. загинуло понад півмільйона українців по обидві сторони конфлікту. Власне в арміях Австро-Угорщини вони становили близько 7,6% особового складу. Це обумовило залучення цісарським урядом духовенства Галицької митрополії ГКЦ в якості капеланів для забезпечення релігійних потреб солдатів. Серед обов'язків кліру, які священнодіяли у воєнний час актуалізувалися заупокійні богослужіння та догляд за воєнними могилами. Цінним джерелом для висвітлення нормативного обумовлення даного процесу є

офіційні вісники галицьких дієцезій ГКЦ, аналізу матеріалів яких і присвячено дану статтю. Об'єктом дослідження є греко-католицьке духовенство Галицької митрополії ГКЦ. Територіальні межі охоплюють територію Галицької митрополії ГКЦ станом на 1914–1918 рр.

Основними виданнями дієцезій Галицької митрополії ГКЦ були «Львівско-Архієпархіяльні Відомости», «Вістник Перемиської Епархії» та «Вістник Станиславівської Епархії». Вони друкувалися церковною адміністрацією ГКЦ і центральними та регіональними органами влади Австро-Угорщини для духовенства митрополії. Їх випуск по суті не припинявся на підконтрольній дуалістичній монархії території впродовж Першої світової війни. На сторінках вісників вміщено акти для духовенства від Начальних Команд армій Австро-Угорщини, Центральної комісії для охорони пам'ятників у Відні, Міністерства віросповідань і просвіти, Комітету опіки над воєнними могилами в Австрії, митрополичих та єпархіяльних органів влади Галицької митрополії та ін. структур. Вони обумовлювали обрядову, організаційну та технічну складові державної політики стосовно воєнних могил для священнослужителів ГКЦ. Зазвичай церковна адміністрація публікуючи акти присвоювала їм свій номер, а у вступі і післяслові подавала першоджерело та окремі вказівки.

Повноцінно ресурси Галицької митрополії ГКЦ Австро-Угорщина змогла застосувати тільки після деокупації більшості дієцезій у 1915 р. Зокрема, згідно розпорядження Міністерства віросповідань і просвіти Ч. 2158/К. У. М. від 4 вересня 1915 р. на унійне духовенство було покладено обов'язок здійснення безоплатних богослужінь для поранених та хворих солдатів, а також похоронних молебнів для католиків обох обрядів. Священникам належало виконувати обряди на місці дислокації військовослужбовців у співслужінні з капеланами або самостійно за їх відсутності [4, с. 19–20]. Безумовно, що попри шляхетність обов'язку він суттєво обтяжував повсякденну діяльність священників.

Криваві бойові дії на Східному фронті призвели до мільйонних жертв вояків, які упокоїлися у поодиноких та братських могилах на полях битв чи кладовищах населених пунктів. Для обліку полеглих цісарський уряд видав близько десятка розпоряджень, які посилювали контроль за веденням духовенством метрик. Дані матеріали, особливо з метрик смертей подавалися на розгляд воєнних міністерств, що було необхідною складовою контролю чисельності населення та проведення мобілізації [5,

с. 33]. У вересні 1915 р. Товариство Австрійського Срібного Хреста ініціювало встановлення пам'ятних табличок у церквах з фіксацією даних про загиблих на війні парафіян [3, с. 29]. Тим не менш, ц. к. уряд прагнув централізувати процес воєнних поховань. Зокрема, священнослужителям і парафіянам було заборонено встановлювати пам'ятники загиблим без санкції Центральної комісії для охорони пам'ятників у Відні [2, с. 8].

Після деокупації краю у всіх дієцезіях Галицької митрополії було оголошено три розпорядження Командування арміями Австро-Угорщини: Ор. Nr: 31361. від 18 березня 1915 р., Ор. Nr: 19182/1. від 21 березня 1915 р. та Ор. Nr: 7242 від 8 травня 1915 р. Перше з них зобов'язувало цивільну та церковну адміністрації у співпраці провести обстеження та облагородження існуючих воєнних могил. Їм належало забезпечити хрестоподібне оформлення, якісне маркування та збереженість, а також провести необхідні роботи у випадку ексгумацій. Друге розпорядження заохочувало нагороду за проявлений ентузіазм населення у догляді за військовими похованнями. Третя постанова роз'яснювала процес ексгумації тіл та встановила пріоритет на майбутнє створення централізованих братських могил у співпраці з військовою командою [1, с. 21–24]. На греко-католицьке духовенство було покладено обрядові обов'язки та зобов'язання доносити і роз'яснювати інструкції парафіянам.

Наступного, 1916 р. Командування II Армії Австро-Угорщини видало розпорядження Q. E. N 2.139/1. Від 27 квітня 1916 р. У ньому було актуалізовано оформлення кадастрових карт воєнних поховань, а також містилися заклики до духовенства посилити роботу з ідентифікації могил маркування яких зіпсувалося. Значний акцент зроблено на обумовленості створення комплексних братських могил [6, с. 55–57]. Попри інтенсивні бої Брусилівського прориву у другій половині 1916 р. в тилкових умовах військова Коменда у Перемишлі розпорядженням від 26 вересня 1916 р. Ч. 47833/Gr. закликала до пошуку воєнних могил. Покликаючись на осінні польові роботи греко-католицькому духовенству було рекомендовано проконтролювати, щоб у випадку виявлення під час оранки тіл покійних солдатів повідомлено адміністрацію і оперативно організувати поховання [9, с. 71]. В рамках проведення ексгумацій у 1916 р. Мілітарна Команда спеціальними розпорядженням від 17 листопада 1916 р. Ч. 30937 Kgr. заохотила населення допомогти у організації спільних кладовищ та владнати виділення землі для них [7, с. 123–124].

У цілому, 1917 р. продовжилися процеси обумовлені попередніми розпорядженнями. Додамо, що тепер значна увага була вділена на підтримці стану вже існуючих поховань. Із цією метою, зокрема Комітет опіки воєнними гробами у Австрії організував на 31 жовтня – 2 листопада «Дні воєнних могил». Протягом цього заходу у фінансових установах та при церквах по всій державі було проведено акцію зі збору коштів, які мали бути направленні на спорудження нових надмогильних пам'ятників [8, с. 123–125].

Отже, через видання «Львівсько-Архієпархіяльних Відомостей», «Вістника Перемиської Епархії» та «Вістника Станиславівської Епархії» церковна адміністрація Галицької митрополії ГКЦ поширила понад десятків нормативних актів, які обумовлювали державну політику стосовно створення воєнних поховань. Вирішальний вплив на цю політику мали Начальні Команди армій, Центральна комісія для охорони пам'ятників у Відні, Міністерство віросповідань і просвіти та інші установи. В цілому, на греко-католицьке духовенство було покладено обрядові функції для проведення похоронних і заупокійних богослужінь для католиків обох обрядів. Крім того, священнослужителям відведено посередницьку функцію з-поміж урядом і населенням у процесі вияву тіл жертв війни, ексгумацій покійників і створенні воєнних кладовищ. Діяльність духовенства в цьому напрямку була затребувана впродовж всієї Великої війни.

Список використаних джерел:

1. Ч. 50/п. – Розпорядження ц. к. військових верховних Властей взглядом консервації гробів військових і евентуальної ексгумації поляглих воїнів на поли битви. *Вістник Станиславівської Епархії*, 1915. Ч. III. С. 20–24.
2. Ч. 75. Про ставлення пам'ятників для воїнів в церквах. *Вістник Перемиської Епархії*, 1915. Ч. II. С. 8.
3. Ч. 431/IX – В справі памяткових табличок для поляглих на війні. *Вістник Станиславівської Епархії*, 1915. Ч. III. С. 29.
4. Ч. 1634. – О помочи духовенства в справі ранених або хорих воїнів. *Вістник Перемиської Епархії*, 1915. Ч. IV. С. 19, 20.
5. Ч. 2651. Виставлене метрик смерти осіб належачих до війська через духовенство цивільне. *Вістник Перемиської епархії*, 1916. Ч. VI. С. 33.

6. Ч. 3486. – Війскові цвинтарі і гроби, їх уряджене і удержане. *Львівско-Архієпархіяльні Відомости*, 1916. Ч. V. С. 55–57.

7. Ч. 6498. – В справі узискання землі для гробів поляглих героїв. – Візване населення до вказування місць поодиноких похоронених героїв. *Львівско-Архієпархіяльні Відомости*, 1916. Ч. XIII. С. 123, 124.

8. Ч. 6938. – Збірка на удержувань воєнних гробів в Австрії. *Вістник Перемискої Епархії*, 1917. Ч. XVI. С. 123–125.

9. Ч. 7151. В справі віднайдення гробів поляглих жовнірів. *Вістник Перемискої Епархії*, 1916. Ч. XII. С. 71.

Дерен О. М.,
здобувачка вищої освіти ступеня магістра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

КЛАСИЦИЗМ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ

У другій половині XVIII – XIX ст. на зміну пишності та відкритості українського бароко прийшов стриманий, академічний, класицистичний стиль архітектури [1, с. 168]. Цей стиль опирався на ідеали античної класики, для нього характерна величність, симетрія, відсутність зайвих деталей, суворість та лаконізм [2, с. 243].

У XIX ст. складається характерний тип приватного житлового будинку, садиби та ансамблю будівель. Зростає плідна взаємодія і взаємозбагачення різних видів мистецтва – архітектури, скульптури, живопису, літератури, театру тощо. Загалом в архітектурі класицизм визначався грандіозністю містобудівних, паркових та палацово-паркових ансамблів. Будівлям, збудованим у цьому стилі притаманні монументальні ордерні системи, врівноважені геометричні об'єми, симетрично-осьові композиції, логічні симетричні форми, лінії суворого характеру, які повторюються та мають вертикальні і горизонтальні напрями, регулярне планування, стриманість декоративного оздоблення [3, с. 57].

Архітектурний стиль класицизму також характеризується природністю та м'якістю кольорів. Будівлі зазвичай оформлені в кремових, бежевих, молочних або блідо-жовтих тонах. Основними характеристиками цього стилю є надійність, гармонійність, стабільність і комфорт. Спорудам притаманні високі стелі, розписані витонченими

візерунками і прикрашені ліпниною, колони й арки, вишукані вітражі, ажурні перила. У будівлях, оформлених у цьому стилі, зазвичай є світильники, розміщені на сходах, у нішах стін [4, с. 176]. При проектуванні будівель значна увага приділялася їх пластичній виразності. Обов'язковими стають поліфасадність, пропорційність у співвідношеннях прямих і вигнутих площин [5, с. 14].

Перехід від бароко до класицизму відобразився і на містобудуванні. Неодмінно виділявся адміністративний центр з площею, на якій розміщувалися різні урядові будівлі, квартали ставали прямокутними, а композиція ансамблю, окремих груп будівель, палаців і парків – відкритою. Будівництвом міст займалися спеціальні комісії та комітети. Головною метою архітекторів була не зовнішня привабливість, а внутрішній комфорт – високі стелі, вентиляція, освітлення [6, с. 85].

Найяскравіше цей стиль відображений у розкішних палацах та громадських будівлях. При плануванні палацу передбачалося використання території маєтку, де знаходилися будинок власника, господарські будівлі, церковний комплекс і село. На території садиб створювалися водойми, осушувалися болота, а іноді змінювався рельєф. Симетричний парк поблизу палацу вже не мав периметральних кордонів регулярного парку чи саду, а зливався з пейзажним, часто дуже великим маєтковим парком. Поєднання осрової регулярності з мальовничістю стало характерною рисою планування садиби в цілому. Архітектурна виразність палацу досягалася плануванням і вирішенням об'ємно-просторової композиції ансамблю без складних декоративних засобів [3, с. 60].

Найбільш ранні палацово-паркові комплекси класицистичного стильового спрямування виникли на Західній Україні, хронологічно випереджаючи палацово-паркові об'єкти на території російської імперії [3, с. 66]. Композиційним центром палацових та палацово-паркових комплексів кінця XVIII ст. був палацовий корпус або житловий будинок комплексу, оточений по колу або по периметру господарськими будівлями [3, с. 69].

Правобережна Україна орієнтувалася на європейський варіант класицизму, якому були притаманні певна різноманітність, монументальність, масштабність: як палладіанські мотиви, так і прямокутні симетричні компонування будівель, широке застосуванням

колонад, аркад, портиків, фронтонів [2, с. 274]. Прикладами є ландшафтний парк «Олександрія» у м. Біла Церква, закладений наприкінці XVIII ст. О. Браницькою. Інша пам'ятка садово-паркового мистецтва на території України – парк «Софіївка» у м. Умань, будівництво якого було розпочато в 1796 р. на замовлення польського магната С. Потоцького на честь його дружини Софії. Класицизм на Правобережжі проявив себе також у палацах регіону Волині (Великі Межирічі, Порицьк, Млинів, Мізоч, Самчики, Корець, Ізяслав), Київщини (Ходорків, Шпичинці, Юшки, Яготин, Верхівня, Біла Церква) та Поділля (Самчики, Вишневець, Тульчин, Вороновиця, Нападівка, Чорномин, Печера, Біличин, Муровані-Курилівці) [3, с. 71].

Одним з найвідоміших палацових комплексів в Україні є палац Ганських у селі Верхівня Житомирської області, збудований близько 1780 р. графом В. Ганським у стилі пізнього класицизму, де у грудні 1840 р. зупинявся Оноре де Бальзак, який був знайомий з дружиною власника Евеліною.

У Тульчині на Вінниччині зберігся маєток Станіслава Потоцького. Це двоповерховий палац у стилі класицизму, збудований у 1782 р. і звернений фасадом до міста. Палац вкритий мідним дахом і складається з двоповерхової головної будівлі з головним входом, прикрашеним десятьма колонами і вісьмома пілястрами, і двох бічних корпусів в тому ж стилі. Бічні корпуси з'єднані з головною будівлею скляною галереєю. Палац у Тульчині має розміри 400 м на 250 м і є найбільшим палацовим комплексом в Україні.

У 1799 р. граф К. Розумовський, останній гетьман України, розпочав будівництво палацу на території Батурина. Комплекс був побудований між 1799 і 1803 роками, і подібних за художньою цінністю палаців в Україні небагато. У 1800 р. розпочалося будівництво двоповерхового палацу Кочубеїв у Диканьці. Головною спорудою був двоповерховий цегляний маєток з флігелями. У ньому було понад 100 кімнат, прикрашених картинами, статуями, дорогим фаянсом і склом та вишуканими меблями, у тому числі цінна бібліотека рідкісних книг. Ікони, портрети та картини були створені українськими художниками.

Одним з найбільш вражаючих прикладів архітектури класицизму в Україні є Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Цей монументальний комплекс з гранітних блоків має строгий, геометричний фасад, прикрашений колонами та арками.

Друга половина ХІХ ст. характеризувалася подальшим промисловим розвитком, що мало значний вплив і на архітектуру. Розвивалися міста, виникали нові центри промисловості та торгівлі. У міській забудові все більше зростала тенденція до урбанізму. Було збудовано багато житлових, адміністративних і комерційних будівель, але жодна з них не могла зрівнятися за художніми якостями з пам'ятками попереднього періоду [7, с. 173–175].

Отже, класицизм – це велична простота, відсутність зайвих деталей, строгість, лаконізм, які проявляються в усьому: і в зовнішній, і у внутрішній обробці будівлі. В Україні цей стиль переплітався з іншими, враховуючи традиції та культурні впливи у кожному регіоні, що призвело до різноманітності інтерпретацій класицизму в українській архітектурі, яка і сьогодні продовжує залишатися важливою пам'яткою української культурної спадщини, привертаючи увагу туристів та інтерес архітекторів і мистецтвознавців. Багато з цих будівель були побудовані понад 100 років тому, і їхній стан вимагає постійного догляду та реставрації.

Список використаних джерел:

1. Леонт'єв Д. Архітектура України : від античності до нашого часу : велика ілюстр. енцикл. Харків : Ранок, 2010. 223 с.
2. Асєєв Ю. С., Вечерський В. В., Годованюк О. М. Історія української архітектури / за ред. В. І. Тимофійєнка. Київ : Техніка, 2003. 472 с.
3. Хороша О. І. Архітектура класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця ХVІІІ – початку ХХ століття : дис. ... канд. архітектури : 18.00.01. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2020. 267 с.
4. Петрів О. В. Історія архітектури : підручник. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 272 с.
5. Степовик Д. В. Українське мистецтво першої половини ХІХ століття. Київ : Мистецтво, 1982. 191 с.
6. Висоцький О. Ю. Історія української культури. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. 126 с.

7. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури : навч. посібник. Київ : Кондор, 2006. 264 с.

Калінін І. М.,

викладач

ПВНЗ «Київський медичний університет»

ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИКИ У КОНТЕКСТІ ГІМНАЗІЙНОГО ПОВСЯКДЕННЯ ГІМНАЗИСТІВ М. КИЄВА МОДЕРНОЇ ДОБИ

Національна доктрина розвитку освіти наголошує на особливо уважному ставленні до надбань вітчизняної культури та історії, створення повноцінної середньої освіти, яка давала б молоді ґрунтовні гімназійні знання, з обов'язковим урахуванням традицій українського шкільництва й виховання. В Україні у кінці ХІХ – початку ХХ ст. освітній процес в чоловічих державних та приватних гімназіях будувався відповідно до загальних принципів, сформульованих в урядових документах, циркулярах і постановах.

Нами розглянуто, що конкретно ніхто з дослідників не досліджував комплексно учнівського повсякдення гімназистів чоловічих гімназій м. Києва модерної доби. Основна увага автора сфокусована на інформативному та аналітичному матеріалі архівних даних та наукового доробку дослідників різних поколінь. На сьогодні, залишається багато маловідомих та малодосліджених аспектів цієї багатогранної проблематики чоловічої гімназійної освіти кінця ХІХ – початку ХХ ст., тому автор хотів би зупинитися на вузькому питанні дослідженні практичних занять з фізики у чоловічих гімназіях м. Києва модерної доби.

Розпорядок життя гімназистів київських чоловічих гімназій, був суворо регламентований і підпорядкований гімназичному статуту. «Робочий» день учня тривав близько шести годин. Після закінчення занять наступав вільний час. Навчальний тиждень був шестиденним – з понеділка по суботу [1].

Вчителі задавали велику кількість домашніх завдань. Хоча на їх підготовку і витрачалось багато часу, але у гімназистів залишався вільний час, який вони могли використати з користю для себе, свого розумового і фізичного розвитку, загалом для самовдосконалення. Керівництво

навчальних закладів прагнуло підпорядкувати контролю [2] і урізноманітнити дозвілля учнів, тож нерідко проводило різноманітні заходи, які мали розвивальний та пізнавальний характер [3, с. 82].

Майже в усіх київських чоловічих гімназіях, попри перевантаженню викладачів обов'язковою роботою, для учнів старших класів, у позакласні години, вихідні та святкові дні, були організовані практичні заняття з фізики, з читанням та розбором учнівських рефератів на фізичні теми, що було одним з видів розумного та корисного проведення учнями їхнього дозвілля.

Проводили практичні заняття, звичайно ж, вчителі фізики з учнями 6–8 класів. Кожне тривало 1,5–2 години [4, с. 50–52].

Часто-густо крім вчителя на цих заняттях були присутні директор та класний наставник [5, с. 59–61].

Вивчення фізики цілком побудовано на досліді. Це можна вважати цілком нормальним лише у тому випадку, якщо той, хто вивчає фізику, сам братиме участь у проведенні дослідів, бо в іншому випадку він є лише пасивним спостерігачем всього що показує викладач і при такому вивченні часто-густо сам може не помічати істотно важливих дрібниць в досліді.

На першому ступені (6 клас) практичні заняття були спрямовані на ознайомлення гімназистів зі способами вимірювання основних фізичних величин: довжини, поверхні, об'єму, маси, густини, температури і з тими приладами, які слугують для цієї мети: ваги, термометр, барометр та деякі інші. Крім того, з цього ж ступеня учні привчаються до графічного способу зображення отриманих результатів.

На другому ступені (7 та 8 класи) учні переходили до способів вимірювання більш складніших фізичних величин, які відповідно проходили в цих класах у розділі фізики – тепломісткість – прихованої теплоти, показників заломлення, фокусних відстаней, опорів провідників електрики, швидкості звуку тощо. Звісно, що учні знайомилися і з відповідними вимірювальними приладами: калориметром, оптичною шкалою, гальванометром, містком Вітстона тощо. У деяких дослідах користувалися мікроскопом. Крім вище згаданого, проводили досліди зі статичної електрики та спектрального аналізу [6, с. 39–41; 4, с. 50–52].

На цих заняттях, крім виключно практично-дослідницької частини, існувала і наукова. У ній учителі пропонували написати та потім

прочитати реферати на різні запропоновані викладачем фізичні теми. Після читання, як правило, вчитель влаштовував бесіди, присвячені розбору прочитаних самостійних учнівських творів [6, с. 39–41; 5, с. 59–61]. У цих бесідах брали участь і учні старших класів і кожен слухач міг вільно висловити свої думки, побажання, зауваження. А наприкінці викладач-керівник робив висновок щодо реферату та обговорення загалом. Ці наукові бесіди викликали у гімназистів зацікавленість і залучали до занять велику кількість слухачів [2].

Теми рефератів та доповідей були самі різні й проходили за різною програмою. Наприклад, один з учнів 7 класу Київської 1-ї гімназії у 1901 р. в присутності товаришів, директора і класного наставника зробив доповідь з дослідженнями щодо рентгенівських променів, за такою програмою:

А. Яким чином були відкриті Х-промені.

В. Роботи попередників Рентгена з дослідження електричних розрядів у розрядженому середовищі:

- 1) досліди з електричним яйцем абата Нолле;
- 2) Трубки Крукса і Гіттофа;
- 3) праці Крукса і його теорія променистої матерії;
- 4) підтвердження гіпотези Крукса працями Перрена і Ленарда.

С. Х-промені:

1) доповідь Рентгена 6 січня 1896 р. у Вюрцбурзькому фізико-медичному товаристві;

- 2) перші досліди застосування Х-променів у медицині;
- 3) сучасні положення застосування Х-променів у практиці;
- 4) їхня техніка.

Д. Природа Х-променів:

- 1) гіпотеза Рентгена про поздовжні коливання ефіру;
- 2) ставлення до неї вченого світу;
- 3) гіпотеза про природу Х-променів, як таких, що викликаються поперечними коливаннями ефіру дуже короткого періоду;
- 4) роботи Фома з обчислення довжини хвилі їхніх променів;
- 5) гіпотеза Вальтера про матеріальну природу Х-променів;
- 6) досвід доповідача на користь теорії Вальтера: набуття Х-променями властивостей катодних при падінні на негативно заряджену поверхню.

Е. Висновок. Остаточне з'ясування природи Х-променів – справа близького майбутнього [5, с. 59–61]. Були і інші теми: бездротовий телеграф, досліди М. Тесли. В обов'язковому порядку читання бувало супроводжувалися не тільки дослідами, а і демонстраціями, як наприклад, «про кольорову фотографію» (винахід братів Люм'єр).

Практичні роботи, досліди та читання з коментарями та обговоренням завжди супроводжувалися – світловими картинами [4, с. 50–52].

Отже, позакласні практичні заняття з фізики для учнів чоловічих гімназій м. Києва модерної доби вирізнялися певною різноманітністю. Використовуючи більш різноманітні форми своєї діяльності, школа поступово набирала авторитет у місцевого населення, сприяла більш різнобічному розвитку гімназистів, робила навчально-виховний процес більш привабливим і для дітей, і для вчителів. Практичні роботи зміцнювали та поживлявали теоретичне вивчення предмета, для того, щоб викликати самостійність учнів, розширити їхній кругозір та заповнити їхнє дозвілля розумними заняттями й розвагами.

Список використаних джерел:

1. Макеева И. Ф., Романов В. В. Российская классическая гимназия и повседневная жизнь провинциальных гимназистов. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiyskaya-klassicheskaya-gimnaziya-i-povsednevnyaya-zhizn-provintsialnyh-gimnazistov/viewer> (дата звернення: 27.02.2025).

2. Повседневность учащихся Вологодской губернской гимназии в начале XX в. URL: https://studbooks.net/2014431/istoriya/povsednevnost_uchaschihsya_vologodskoy_gubernskoy_gimnazii_v_nachale_hh_v (дата звернення: 28.02.2025).

3. Кискидосова Т. А. Повседневная жизнь учащихся гимназий и прогимназий городов Енисейской губернии во второй половине XIX – начале XX в. История России и ее регионов. *Научное обозрение Саяно Алтая*. 2012. № 1(3). С. 81–90.

4. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1908 год. Киев : Типографія Т-ва И. Н. Кушнеревъ и КО. 1909. С. 50–52.

5. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1901 год. Киев : Типография Т-ва И. Н. Кушнеревъ и КО. 1902. С. 59–61.

6. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1915 год. Киев : Типография Т-ва И. Н. Кушнеревъ и КО. 1916. С. 39–41.

Кізлова А. А.,
доктор історичних наук, доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»

ПІДНЕСЕННЯ ДАРУ ДО ІКОНИ НА ВОТИВІ З КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА»

Протягом 1920–1930-х рр. численні церковні пам'ятки з України було вивезено за кордон. Це стосується й музеєфікованих цінностей колишньої Києво-Печерської лаври. 1941 р. перед нацистським захопленням Києва ці предмети евакуювали до Уфи, а 1946 р. перевезли звідти до Москви, але повернулися вони не всі. Втім, навіть ті, що повернулися до Києва, часто змінювали місце зберігання. Попри це, фонди Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» нині містять значну колекцію металевих вотивів – дарів, принесених до святинь як подяку за зцілення чи допомогу, яка налічує понад 600 одиниць зберігання. Досліджувати їхню походження складно через розпорошеність і неповну збереженість початкових документів [1, с. 25–26].

У контексті розпорошеної колекції та втраченої документації, кожен артефакт стає особливо цінним джерелом для відтворення цілісної картини релігійного та культурного життя. Серед добре збережених вотивів вирізняється срібна пластинка ХІХ ст., на котрій зображено, як чоловік приносить у кошику дар до ікони Богородиці з Немовлям (рис. 1).

Мета роботи: охарактеризувати інформаційний потенціал привіски.

За допомогою порівняння з різними коронованими іконами вдалося виявити, що на ній – образ Богородиці Летичівської [3; 4; 5; 6; рис. 2], принесений у домініканський костел Летичева на Поділлі у кінці ХVІ ст.

чи 1606 р., за живописом віднесений до копій початку XVI ст. з ікони *Salus Populi Romani*, перенесений, за сказанням, у часи Б. Хмельницького у Львів до 1773 р., коронований 1778 р. та шанований як образ покровительки Поділля й Волині [7, с. 102; 8, с. 148; 9, с. 42; 10, с. 126; 11; 12]. В самому Летичеві святиня перебувала до Першої світової війни [11].

Рис. 1. Вотив зі сценою піднесення дару до ікони [2].

До святині приносили численні привіски різноманітних форм, зокрема й із гравіруваннями [12]. До того ж збереглися точно пов'язані з іншою, Болешинською, іконою Богородиці вотиви, на яких саме ця ікона й зображена, зокрема один містить сцену дарування [11; 12]. Щоправда, якраз на ньому образ передано дуже умовно, тож у разі розділення дарів та окладу без належного документування він міг бути атрибутований інакше (рис. 2).

Рис. 3. Образ Богородиці Болешинської та вотив із даруванням до неї [14; 15].

З іншого боку, вотивні іконки приносили й до гробниць святих. Наприклад, до мощей св. вмц. Варвари в Михайлівському Золотоверхому

монастирі жертвували вотивні іконки [13, с. 104], ймовірно, й Богородиці.

Хоча образ шанували в домініканському храмі, сюди приходило й багато православних, достатньо, щоб занепокоїти місцевих православних і підштовхнути їх утворити типове для Російської імперії братство [16, с. 43].

Отже, досліджувана привіска засвідчує високу майстерність гравірувальника, котрий упізнавано зобразив ікону, ілюструє конкретний акт благочестивої взаємодії вірянина зі святинею, є свідченням шанування Летичівської ікони Богородиці. Втім, лише за виглядом привіски конфесійну належність жертводавця однозначно встановити неможливо. Дуже ймовірно, що вотив пожертвували саме до Летичівської ікони Богородиці. Втім, не можна повністю виключити його принесення й до іншої святині. Наявність вотиву в колекції НЗ «КПЛ» свідчить про можливі шляхи міграції релігійних артефактів між різними осередками паломництва чи про складні шляхи формування музейних колекцій у ХХ ст.

Список використаних джерел:

1. Кізлова А., Крайня О. Повсякдення та емоційний світ вірян у символах і образах вотивів з колекції Національного заповідника «Києво-Печерська лавра». *Forum Wschodnie. Rocznik interdyscyplinary*. 2022. № 10. С. 25–40.

2. Фонди Національного заповідника «Києво-Печерська лавра». КПЛ-М 695 Сб 589. Вота металева штампована. Україна, ХІХ ст. 11,5×9,3 см.

3. Image of Our Lady of Letychiv. Paris, 1850. URL: <https://salo.li/7F91faf> (дата звернення: 6.03.2025).

4. Чудотворний образ Богородиці з Летичова (1863–1868). URL: <https://salo.li/07e6497> (дата звернення: 7.03.2025).

5. Іконки Матері Божої Летичівської, початок ХХ ст. 09.09.2020. URL: <https://salo.li/4f924CF> (дата звернення: 7.03.2025).

6. Letychiv... From a postcard, circa 1900. URL: <https://salo.li/5B3Bc06> (дата звернення: 9.03.2025).

7. Latyczow. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Т. 5. Warszawa, 1880–1914. S. 101–103.

8. Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии. Каменец-Подольский, 1872. 530 с.

9. Летичев. *Географическо-статистический словарь Российской империи* / сост. И. Семенов и др. Санкт-Петербург, 1867. С. 41–42.
10. Климчук А. Ікони Матері Божої костелів колишньої Луцької римокатолицької дієцезії в храмах Польщі. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Науковий збірник. 2018. Вип. 25. С. 147–152.
11. Matka Latyczowska. URL: <https://salo.li/44854FE> (дата звернення: 9.03.2025).
12. Thurwanger F., Lemercier R. J. Our Lady of Latyczów (Letychiv), in a Wreath of Flowers and Leaves. Paris, 1845–1859. URL: <https://salo.li/E0Bf141> (дата звернення: 10.03.2025).
13. Кізлова А. А. Православні святині Києва в духовному й суспільному житті киян (кінець XVIII – перші десятиліття XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2010. 194 с.
14. Anusiak B. Koszulki Madonny Boleszyńskiej. 16.09.2016. URL: <https://salo.li/1683B79> (дата звернення: 10.03.2025).
15. Anusiak B. Koszulki i wota Madonny Boleszyńskiej. 07.04.2016. URL: <https://salo.li/6bf137c> (дата звернення: 11.03.2025).
16. Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-прокурора Святейшего синода графа Д. Толстого по Ведомству православного исповедания за 1869 г. Санкт-Петербург, 1870.

Кокотіхін Д. В.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Маріупольський державний університет

СТИПЕНДІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧНІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

У другій половині ХІХ ст. стипендії та інші форми матеріальної допомоги відігравали ключову роль у забезпеченні доступу до гімназійної освіти для різних верств населення. Навчання вимагало значних витрат на річну оплату, підручники, одяг та проживання. Багато учнів з бідних родин потребували фінансової підтримки, оскільки не мали достатньо коштів на покриття всіх цих потреб. Наприклад, у 1864 р. згідно фінансового звіту Полтавської гімназії, навчання одного учня обходилося в 49 рублів на рік [1, с. 210].

Метою роботи є аналіз стипендіальних програм підтримки учнів у Полтавській чоловічій гімназії в другій половині XIX ст., а також визначення основних джерел їх фінансування та умов надання.

Питання стипендій та особливостей їх функціонування в Київському навчальному окрузі досліджували в своїх працях О. Міхно, О. Матвійчук [2]. Розвиток благодійництва та іменних грантів описано у праці Н. Сейко [3]. Важливі відомості про умови та джерела фінансування стипендій подано у праці А. Сапоницького [4]. Комплексний аналіз джерел дозволяє проаналізувати особливості стипендіальної системи у Полтавській гімназії та її значення для учнів.

Стипендія імені протоієрея Миколи Думітрашко, утверджена 9 грудня 1878 р., стала першою документально відомою стипендіальною програмою в Полтавській гімназії, що заклала основу для функціонування майбутніх навчальних грантів. Основні правила отримання грошової допомоги були такими: стипендією міг користуватися один із бідних учнів гімназії, без різниці у стані, при хороших успіхах у науках і чудовій поведінці; вибір і затвердження стипендіата здійснювався педагогічною радою гімназії; відсотки із уставного капіталу (650 руб.) відраховувалися в оплату за навчання учня; у випадку відрахування стипендіата за неуспішність чи погану поведінку, в той же час вибирався інший кандидат [4, с. 95].

Характерною особливістю шкільних стипендій був їх іменний та меморіальний характер. Досить часто вони мали політичний контекст. До прикладу, у квітні 1879 р. було затверджено 10 стипендій, по 30 рублів на кожного учня, «На честь благородної любові і безмежної вірності його Імперській Високості Олександрові II у зв'язку із бажанням увіковічити пам'ять про щасливе уникнення від злодійського замаху на його життя 2 квітня 1879 року». Ці стипендії виділялися безпосередньо із казни міської ради і надавалися найбіднішим учням [4, с. 96].

У 1887 р. на честь 25-ліття правління імператора Олександра II видавалася також стипендія у розмірі 600 руб., що була пожертвована Полтавським купецьким товариством. Розмір стипендії становив 5 % доходу від статутного капіталу. Нею мали право користуватися учні гімназії та діти незаможних батьків переважно купецького стану з гарною успішністю і поведінкою.

Найбільшими за бюджетами були стипендії, виділені місцевими чиновниками і благодійниками. У 1885 р. було засновано стипендію імені вдови колезького асесора Тетяни Старицької. Її капітал становив 4200 руб., з прибутку якого 5% йшли на безпосередні виплати за навчання. Право отримати її мали найбідніші гімназисти всіх станів, але лише православного віросповідання. Вибір стипендіатів покладався на педагогічну раду гімназії. Прогресивним моментом цієї програми стала можливість отримати 1/6 частини процентів із статутної суми для створення особистого капіталу, який міг видаватися стипендіату після закінчення навчання в гімназії в якості його первинного накопичення.

На проценти від капіталу 1200 руб, зібраного посадовими особами Управління акцизними зборами в Полтавській губернії, у 1886 році була створена ще одна стипендія. Вона могла призначатися лише дітям посадових осіб, що служать або служили в цьому управлінні і не отримували ніякої іншої допомоги. При тому стипендіати повинні були вибиратися лише із кандидатів, що рекомендовані цим управлінням [4, с. 100].

Найбільшою приватною програмою була стипендія імені колезького асесора Іллі Стефановича від 1888 р, її фонд сягав 5 % прибутку від 5000 руб. уставного капіталу. Цікаво, що проценти із капіталу використовувалися для сплати за навчання, а решта коштів, що залишалися на рахунку, мали видаватися батькам або опікунам учня у вересні і в березні місяці для «задоволення навчальних потреб учня» [3, с. 106].

Щедрими були і деякі благодійні пожертви гімназії. Наприклад, 29 квітня 1891 р. духовним заповітом Павло Чепига (місцевий чиновник) доручив 10 тис. рублів асигнаціями покласти в банк під проценти, щоб з них утримувати одного бідного учня-круглого сироту, але лише за умови хорошої поведінки та навчання.

Ще однією формою благодійної діяльності стало створення у 1881 р. Полтавського товариства допомоги бідним учням. Метою організації було їх матеріальне забезпечення (оплата навчання та проживання на квартирі, придбання учбових посібників, одягу, створення умов для продовження навчання та працевлаштування, надання безплатної медичної допомоги). Обсяги були значними. Лише Полтавська чоловіча гімназія протягом

1881 – 1906 років отримала 22 тис. руб. для допомоги бідним учням [5, с. 107–108].

Стипендіальна підтримка учнів Полтавської гімназії у другій половині XIX ст. відіграла важливу роль у забезпеченні доступу до освіти для дітей із малозабезпечених родин та інших соціальних станів. Завдяки державному фінансуванню, благодійним внескам та меценатству було створено умови для академічного розвитку й соціальної мобільності гімназистів. Така система сприяла не лише підвищенню рівня освіти, а й формуванню нового покоління освічених громадян.

Список використаних джерел:

1. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 г. Полтава, 1865. 1312 с.
2. Міхно О., Матвійчук О. Іменні стипендії в освітніх закладах кіївщини кінця XIX – початку XX ст. *Треті краєзнавчі читання*. Біла Церква, 2021. С. 240–245.
3. Сейко Н. А. Київський навчальний округ як осередок добродійної діяльності у сфері освіти XIX – на початку XX ст. *Нові технології навчання*. 2006. № 45. С. 155–162.
4. Сапоницкий А. Сборник правил и положений о стипендиях, существующих при учебных заведениях Киевского учебного округа. Киев : тип. Ун-та св. Владимира, 1892. XXIV. 178 с.
5. Нарядько А. В. Товариства допомоги учням в Україні (остання чверть XIX – початок XX століття). *Історична пам'ять*. 1999. № 1 – 2.

Малюжко Б. О.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Глухівський національний педагогічний
університет ім. О. Довженка

РОЗВИТОК МАШИНОБУДУВАННЯ У М. КИЄВІ ПРОТЯГОМ 1945 – 1960-х РР. У СВІТЛІ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Тема індустріального розвитку України після Другої світової війни має ключовий характер для розуміння економічної історії держави новітнього періоду. Відбудовчі процеси у промисловості засвідчують як спадкоємність промислової традиції, так і формування сучасного

промислового ландшафту. Показовим є приклад Києва як одного з провідних промислових центрів Радянського Союзу.

Енциклопедичні видання у даному контексті надають цінну інформацію довідкового характеру для з'ясування особливостей, етапів, здобутків у машинобудуванні міста даного періоду, закладаючи підвалини для більш ґрунтовних вузькоспеціалізованих досліджень проблеми. Предметом нашого інтересу є особливості розвитку машинобудування в м. Києві протягом 1945 – 1960-х рр. Ця тема висвітлюється при залученні ряду ключових академічних видань: «Історія міст і сіл Української РСР. Київ», «Українська радянська історична енциклопедія в 4-х тт.», а також «Енциклопедія Сучасної України», що готується Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України.

Використання даної наукової літератури вимагає зіставлення довідкової інформації, а відтак, комплексного її аналізу. Так, зокрема, Р. Кац тезово висвітлює ключові здобутки Київського заводу «Ленінська кузня», перераховуючи номенклатуру продукції як здобутки даного підприємства, та водночас – як етапи його промислового розвитку протягом 50-х рр [1, с. 576]. Д. Антипов у своїй статті прослідковує головні віхи і досягнення заводу протягом всієї його історії, суттєво деталізуючи види продукції, яка виготовлялася [2]. До останньої дослідники включають виробництво пароплавів, з 1954 р. – середніх морських риболовних траулерів, суховантажних теплоходів, сейсмозвідувальних кораблів, дизель-електричних багатоковшових землечерпалок, насосів, автоматизованих котлоагрегатів та ін.

Принциповою перевагою сучасних енциклопедій є відображення досягнень військово-промислового комплексу, який народжувався на новій технологічній основі. Так, В. Березненко [3], висвітлюючи історію Київського заводу автоматики ім. Г. Петровського, відзначає його як ключове підприємство у галузі виробництва гіроскопічної продукції. У 1946 р. при ньому було створене конструкторське бюро. На замовлення міністерства оборони СРСР було сконструйовано десятки різних приладів, систем керування рухомими об'єктами, навігаційних комплексів. У 60-ті рр. вироблялись системи керування балістичних ракет, космічної техніки.

Недоліком даних видань є неоднорідна повнота висвітлення історії різних підприємств, що деякою мірою компенсується використанням

«Історії міст і сіл УРСР», яка попри засилля ідеології та деяку однобічність представляє панорамну картину індустріального розвитку Києва в даний період. Так, вже у середині 40-х рр. здійснювалась повоєнна відбудова промисловості, пріоритетним було нарощування довоєнних обсягів виробництва, виконання тогочасних запитів з боку влади та впровадження нових технологій, виготовляються також нові види продукції. Підприємства відбудовувалися як на основі зруйнованих, так і будувалися нові. Зокрема, побудовано мотоциклетний завод, реконструйовано судноремонтний і суднобудівний заводи [4, с. 455].

Примат індустріальної політики тогочасної влади над іншими сферами економіки і вливання значних коштів у повоєнну відбудову зумовили впровадження прогресивних у ті часи технологій. Так, на заводі «Точелектроприлад» вперше в світі виробництво точних лабораторних було поставлено на конвеєр [4, с. 446].

Вже на початку 50-х рр. сформувались провідні галузі міської промисловості: точне машинобудування, та металообробка; активно розбудовувалось транспортне машинобудування, також точне приладобудування [4, с. 455]. Було створено електротехнічну промисловість. Електроприлади, верстати та ін. активно застосовувались для відбудови економіки та вивозились на експорт, що пришвидшило розвиток машинобудівної галузі та впровадження нових технологій у виробництво. Важливою рисою індустріального розвитку був також тісний зв'язок науки та виробництва. Зокрема, протягом 1951 р. завод «Більшовик» освоїв технологію автоматичного зварювання за допомогою Інституту електрозварювання [4, с. 461 – 462].

Середина 50-х рр. характеризувалася подальшою механізацією, автоматизацією виробництва. Використовувалися різні види точного лиття. Кування замінювалось штамповкою. Ці процеси відбувались на ключових підприємствах : вагоноремонтному, «Ленінська кузня», «Більшовик», «Транссигнал» та ін. [4, с. 472].

Протягом 60-х рр. відбувається випуск нової продукції: на заводі «Більшовик» фарбувальної машини, змішувача для хімічної промисловості, на мотоциклетному заводі – виготовлення базової моделі К-750 та ін. У цей період розвиток науки дозволив швидко використати у виробництві нові матеріали. Це дало змогу заощадити кошти та зекономити метал. На заводі «Точелектроприлад» із пластмаси

виготовлялось вже близько тисячі деталей [4, с. 488]. «Ленінська кузня» разом з Інститутом електрозварювання впровадили аргоно-дугове зварювання блоків алюмінієвих сплавів. Це вдвічі покращило продуктивність процесу [4, с. 491].

Отже розвиток машинобудування м. Києва, продовжуючи довоєнну промислову традицію, в рамках відбудови економіки, отримав нову структуру промисловості, що заснована на тогочасній передовій технологічній базі. Остання продовжувала швидко розвиватися, остаточно перетворивши місто на один з ключових індустріальних центрів. Комплексно використані довідково-інформаційні енциклопедичні видання з проблеми, у свою чергу, закладають основу для вузькоспеціалізованих розвідок.

Список використаних джерел:

1. Кац Р. С. Ленінська кузня / Радянська енциклопедія історії України в 4-х тт. т.2. / редкол. : А. Д. Скаба та ін. Київ : головна редакція української радянської енциклопедії, 1970. 606 с.

2. Антипов Д. О. Ленінська кузня / Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інст. енцикл. досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-54245> (дата звернення: 20.03.2025).

3. Березненко В. П. Київський завод автоматики ім. Г. Петровського Науково-виробниче об'єднання / Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інст. енцикл. досліджень НАН України, 2012. URL: <https://esu.com.ua/article-11308> (дата звернення: 22.03.2025).

4. Історія міст і сіл Української РСР в 26-ти томах / редкол. : Тронько П. Т. та інші. Київ : Голов. Ред. УРЕ АН СРСР, 1968. 587 с.

Нижніков Д. І.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВИПУСКНИКИ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ 1917 – 1921 РР.

Період 1917–1921 рр. став ключовим у боротьбі українського народу за незалежність. Одним із важливих чинників цієї боротьби була військова еліта – випускники військових навчальних закладів, які здобули освіту ще в імперських структурах, але в подальшому стали активними учасниками формування українських збройних сил.

Військові навчальні заклади в російській імперії мали не лише освітнє, а й важливе ідеологічне значення. Вони були інструментом формування лояльної, дисциплінованої та відданої імперії військової еліти. Саме в навчальних закладах відбувалося формування імперського світогляду: виховання майбутніх офіцерів у дусі офіційної ідеології «самодержавство, православ'я, народність» [1, с. 52]. Крім того, це підкреслення ролі імператора як верховного головнокомандувача, чия воля є абсолютною. Треба зазначити, що всі освітні заклади, і військові в тому числі, були засобом русифікації та боротьби з національними рухами. Будь-які прояви національної ідентичності або автономістських ідей придушувалися, а військових навчали боротися з «сепаратизмом» у будь-яких його формах. Військова освіта виховувала в офіцерів відчуття окремої касти, привілейованого класу, який стоїть вище за решту суспільства. Особлива увага приділялася військовій честі, субординації та готовності «пожертвувати собою заради величі імперії» [2, с. 134]. Таким чином, військові навчальні заклади були важливим механізмом збереження єдності та могутності імперії, а також підготовки офіцерів, які не лише командували армією, а й слугували політичному режиму.

Проте після 1917 року багато випускників цих закладів опинилися по різні сторони барикад: частина лишилася вірною російській імперії або приєдналася до більшовиків, а частина стала на бік українського визвольного руху. Наукова проблема нашої розвідки полягає у виявленні та аналізі причин, які спонукали офіцерів, вихованих в дусі «самодержавство, православ'я, народність» перейти на бік Української революції.

Новизна нашого дослідження полягає у тому, що роль випускників військових училищ як окремої професійної військової групи в Українській революції не була предметом окремої розвідки. В сучасній історіографії існує ряд робіт присвячених дослідженню загальних аспектів військових формувань УНР або окремим військовим постатям (Р.Тютенко, В. Голубка, П. Ткачука, Я. Тинченка), тоді як персональний склад і роль кадрових військових у розбудові українського війська потребує додаткового аналізу. Крім того, в умовах триваючої боротьби України за свою незалежність актуальним є досвід формування та діяльності національних військових кадрів у критичні періоди історії. Дослідження цього питання допомагає зрозуміти виклики військового будівництва та значення кадрових офіцерів у часи політичних трансформацій. Джерельна база дослідження включає мемуари, періодику, а також аналіз військових наказів та особових справ.

Наше дослідження показало, що причини, які спонукали випускників військових освітніх установи перейти на бік Української Народної Республіки під час революційних подій, можна умовно об'єднати в декілька груп:

- 1) національна свідомість та патріотизм;
- 2) розвал російської імперії, деморалізація армії та паралельний процес українізації армії;
- 3) політичні переконання;
- 4) кар'єрні можливості;
- 5) страх перед більшовицьким терором.

Лютнева революція 1917 року спричинила хаос у російській армії. Солдати та офіцери втрачали довіру до Тимчасового уряду, дисципліна занепадала. В таких умовах багато українських офіцерів шукали альтернативу і підтримували національні рухи. Крім того, багато офіцерів походили з українських земель і відчували національну приналежність. Під впливом революційних подій вони усвідомили можливість створення незалежної української держави та вважали своїм обов'язком її підтримати. Наприклад, Микола Чехівський – випускник Чугуївського воєнного училища, брат В. Чехівський – прем'єр-міністра УНР, був одним з лідерів українізації військових частин [3, с. 8]. Його українофільські погляди сформувалися ще в період дитинства та юності під впливом батьківського виховання і саме це спонукали його взяти активну участь у боротьбі за Українську державу.

Важливо такого зазначити той фак, що частина офіцерів підтримувала соціалістичні ідеї та вважала УНР кращою альтернативою порівняно з більшовицьким режимом, який вони бачили як загрозу хаосу та диктатури. Для когось причини підтримати українську революцію були більш прагматичні. В УНР можна було зайняти вищі командні посади, отримати вплив і визначати майбутнє армії та держави. До того ж, більшовики відкрито проголошували «боротьбу з офіцерством», розстрілювали та переслідували тих, хто служив у старій армії. Це змушувало багатьох військових приєднуватися до українського війська, щоб уникнути репресій [4, с. 57].

Таким чином, наше дослідження показало, що у випускників військових навчальних закладів були різні причини переходу на бік Української революції та УНР. Проте найголовніше, що саме вони відіграли одну з ключових ролей у процесі національного державотворення та військової боротьби України. Незважаючи на численні труднощі, багато в чому саме завдяки їхньому досвіду та професіоналізму вдалося сформувати боєздатні українські військові підрозділи. Досвід цієї епохи залишається важливим уроком для сучасного військового будівництва в Україні.

Список використаних джерел:

1. Химиця Н. О. Українізація військових навчальних закладів та становлення національної військової системи освіти у 1917–1918 рр. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 634. С. 51–55.
2. Козинець О. Г. Військова освіта за часів Миколи I в російській історіографії 90-х років ХХ століття. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Історичні науки*. 2004. № 2. Вип. 27. С. 133–136.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.5 7. Оп. 2. Спр. 120.
4. Євтимович В. Військо йде: Уривок зі споминів про березень 1917 р. в Києві. Львів : Вид. І. Тиктор, 1937. 123 с.

Перерва В. С.,
кандидат історичних наук, доцент,
Комунальний начальний заклад Київської обласної ради
«Київський обласний інститут післядипломної
освіти педагогічних кадрів»

ПРОТОІЄРЕЙ ПЕТРО ЛЕБЕДИНЦЕВ ТА ПРОЕКТ ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА У 60-Х РР. XIX СТ.

Сучасна історіографія відкриває все більше імен, пов'язаних з українським відродженням. Ім'я уродженця Черкащини кафедрального протоієрея о. Петра Лебединцева відоме багатьом історикам. У працях дослідників він постає перед нами в якості церковного діяча [1, с. 133–152], історика-краєзнавця [2, с. 17–18], освітянина та засновника першої у російській імперії церковнопарафіяльних шкіл нового індустріального типу [3, с. 68–75], журналіста тощо.

Заслужений пастир мав чимало відзнак – як церковних, так і державних [4, с. 41–45]. Втім, багатогранний талант видатного протоієрея ще далекий від повноти дослідження. Зокрема, мало вивчено його діяльність як українофіла, котра на той час офіційно приховувалася і слабо відображена у джерелах [5, с. 1].

Тому метою нашого дослідження є висвітлення однієї із забутих, проте важливих сторінок діяльності о. Петра Лебединцева – перипетій врятування ним православного духовенства Правобережної України від всерйоз запроєктованого виселення до внутрішніх губерній російської імперії. Цей аспект багатовекторної діяльності о. П. Г. Лебединцева є практично не висвітлений ні в дореволюційній, ні в сучасній вітчизняній історіографії.

Напередодні скасування кріпацтва о. Петро Лебединцев відкрив у м. Білій Церкві першу в росії систему з чотирьох шкіл нового типу – з наперед розробленою програмою, окремим та постійним приміщенням тощо [6, с. 393–395]. Ці школи пізніша російська публіцистика назвала «предвестницами всех существующих в России школ» [7, с. 108]. Позитивний приклад освітньої діяльності було озвучено у пресі і в 1862 р. в Київській митрополії функціонувало вже 1335 церковнопарафіяльних шкіл [8, с. 1–3, 9, 190].

Однак, київський генерал-губернатор О. Безак вбачав велику небезпеку в тому, що церковні навчальні заклади майже не підконтрольні державній владі і в них нерідко використовується «спотворена полонізмами російська мова» – себто рідна мова українців [11, с. 6].

Київський генерал-губернатор, побачивши у засиллі церковнопарафіяльних шкіл і загрозу «хохломанського гнізда» й надіслав імператору Александру II проект, що передбачав виселення українського духовенства у внутрішні губернії та заміну його священнослужителями-росіянами. «Для упрочения же Православия в Юго-Западном крае во всей его чистоте, а также для искоренения, по возможности униатских обычаев и наружных знаков в церквах, перешедших от католичества, желательного было бы, во-первых, чтобы Святейший Синод разрешил перевод священников из великороссийских губерний взамен некоторых находящихся здесь, которые сами или семейства их» [11, с. 74]. Обидва ці заходи в сумі означали поступове виселення місцевого духовенства і заміну його великоросійським. Здійснення такого проекту потребувало б значних зусиль та коштів і тим не менше у резолюції імператора Александра II зазначалося: «Обратитъ внимание обер-прокурора Святейшого Синода» [11, с. 74].

Проект О. Безака було надіслано на експертизу довірений особі – протоіерею о. Петру Лебединцеву. Священнослужитель рішуче відкинув будь-які звинувачення духовенства Київщини у спольщеності. Знання ж польської мови місцевим духовенством протоіерей позиціонував не як звинувачення, а як заслугу, адже саме ці знання чимало виручали російську владу під час придушення двох польських повстань.

Протоіерей писав: «Вызов из россии священников на место ныне существующих признаю для Киевской епархии не только неуместным и излишним, но и крайне вредным по своим последствиям, не говоря уже об огромных и напрасных издержках на их перемещение, для которых не имеется ввиду источников. Русские священники, прибыв сюда и не зная ни языка, ни нравов, ни обычаев своей новой паствы, поставлены были бы в положение самое жалкое и вместе с тем самое фальшивое: они должны были бы всему учиться, ко всему привыкать, все разведывать и на каждом шагу претыкаться, прежде, нежели ознакомятся с вещами и лицами, их окружающими. А между тем польская пропаганда, как нельзя лучше, этим временем воспользуется. Напротив, священники, здесь родившиеся и

возросшие и с самых малых лет привыкшие к этой среде, которую составляет юго-западное население, всегда почти верно и безошибочно путями им известными узнают или угадывают все жидовско-польские хитрости, угрожающие опасностью Церкви и Отечеству и большей частью умеют ограждать и охранять себя от неминуемого со стороны поляков мщения, чего от духовенства русского ожидать и требовать никак нельзя... И по какому поводу он вздумал домогаться сего перемещения – потому что он нашел где-то и каких-то ополяченных священников и их семейств. Желал бы я, чтобы он указал мне таких священников по жизни, а не в общих выражениях. Ведь знание генерал-губернатором Безаком французского языка еще не доказывает, что он офранцузился» [11, с. 80–82].

Імператор, зваживши, що таке «велике переселення духовенства» обійдеться державі у значну суму, прислухався до думки авторитетного протоієрея й не став втілювати в життя проект, запропонований О. Безаком. Так, завдяки не в останню чергу авторитету о. Петра Лебединцева священнослужителі Київської митрополії були врятовані від неминучого розорення.

Список використаних джерел:

1. Титов Ф. Петр Гаврилович Лебединцев. *Труды Киевской духовной академии*. 1897. № 1. С. 133–176.
2. Чернецький Є. Білоцерківське краєзнавство ХІХ – початку ХХ ст.: постаті, здобутки, плани. *Протоієрей Петро Лебединцев та українське відродження ХІХ – початку ХХ ст.* : матеріали наукових читань, 20 листопада 2001р. Біла Церква, 2002. С. 7–21.
3. Перерва В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини ХІХ – початку ХХ ст. Біла Церква, 2008. 672 с.
4. Перерва В. С. Преображенський кафедральний собор у місті Біла Церква. Біла Церква, 2004. 64 с.
5. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, ф. 3, оп. 1, спр. 6732, арк. 1.
6. Лебединцев П. Открытие первых школ в Киевской губернии. *Киевские епархиальные ведомости*. 1864. № 12. С. 393–400.
7. Булашев Г. Очерк деятельности по народному образованию Арсения (Москвина), митрополита Киевского и Галицкого. *Народное образование*. 1896. Кн. 4. С. 103–117.

8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 127, оп. 691, спр. 187, арк. 1–3.

9. Перерва В. Православне Надросся у XIX столітті. Біла Церква, 2004. 256 с.

10. Перерва В. П. Г. Лебединцев і започаткування масової церковноприходської освіти на Білоцерківщині. *П'ять краєзнавчі читання імені о. Петра Лебединцева*. Біла Церква, 2000. С. 29–41

11. Російський державний історичний архів у м. Санкт-Петербурзі, ф. 796, оп. 205, спр. 349, арк. 1–78

Священко З. В.,

доктор історичних наук, професор
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

МАРКУС ГАРВІ – ПЕРШИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ЯМАЙКИ

Маркус Гарві – ямайський політичний діяч, видавець, журналіст, підприємець і оратор, відомий діяч всесвітнього руху чорношкірих за права і звільнення від гноблення. Він був засновником і першим генеральним президентом Universal Negro Improvement Association and African Communities League (UNIA-ACL, широко відомий як UNIA), через яку він оголосив себе Тимчасовим президентом Африки.

Народився на Ямайці у Вест-Індії 1887 р. У 1914 р. М. Гарві спільно з товаришами створив «Всесвітню асоціацію з покращення становища негрів» та «Лігу африканських громад». Обидві організації мали на меті покращення становища чорношкірих народів у всьому світі, але кінцевою метою Гарві було об'єднання всіх чорношкірих людей африканської діаспори в одну велику африканську націю, яка була б вільною і незалежною, безумовно, незалежною від європейських імперіалістів [1, с. 96].

На Ямайці М. Гарві не знайшов великої підтримки своїх ідей, тому переїхав до Сполучених Штатів на запрошення Букера Т. Вашингтона. Там він знайшов бажану підтримку, хоча й нажив собі ворогів, особливо серед афроамериканських інтелектуалів, які обурювалися його неосвіченістю, вважали його імпульсивним мегаломаном (людиною, що

страждає маренням величі), а його цілі – смішними, екстремальними і нездійсненними.

М. Гарві став засновником великого масового руху, який дехто називає «гарвізмом». Він був харизматичним, але також експериментатором і яскравим шоуменом. Він любив влаштовувати грандіозні паради вулицями Нью-Йорка, вдягаючись як полководець чи імператор у повних регаліях. Фактично, він проголосив себе «Тимчасовим президентом Африки», тієї Африки, яка утвориться в результаті переселення більшості чорношкірого населення діаспори і звільнення всього континенту з лап імперіалістів [1, с. 97].

Вважаючи, що чорним людям потрібна фінансова незалежність від суспільства, де домінують білі, Гарві відкрив різні підприємства в США, включаючи Negro Factories Corporation і газету «Negro World». У 1919 р. він став президентом Black Star Line – судноплавної та пасажирської компанії, покликаної налагодити зв'язок між Північною Америкою та Африкою та сприяти міграції афроамериканців до Ліберії [2]. Також метою створення цих підприємств було показати, на що здатна чорна людина, якщо їй дати можливість вільно розвиватись. Деякий час ці компанії були надзвичайно успішними, прихильники були вражені тим фактом, що чорношкірий чоловік володіє судноплавними компаніями.

У 1923 р. М. Гарві був засуджений за шахрайство пов'язане з продажем акцій компанії і ув'язнений майже на два роки у виправній установі Сполучених Штатів в Атланті. Більшість дослідників сьогодні погоджуються, що арешт і ув'язнення були політичними. Після того, як його вирок був пом'якшений президентом США К. Куліджом, він у 1927 р. був депортований на Ямаїку. Поселившись у Кінгстоні, М. Гарві у 1929 р. заснував Народну політичну партію, недовго обіймав посаду міської голови. У зв'язку із зростаючими фінансовими труднощами UNIA, у 1935 р. він переїхав до Лондона, де його антисоціалістична позиція віддаляла його від багатьох чорношкірих активістів міста. Він помер там у 1940 р., а в 1964 р. його тіло було повернуто на Ямаїку для перепоховання в Кінгстонському «Парку національних героїв» [2].

М. Гарві був одним з перших, хто закликав негрів США та басейну Карибського моря трактувати Африку як свою вітчизну і став активним учасником руху «Назад до Африки». Гарві активно виступав за расову чистоту негрів і мріяв створити всевітнє братство людей з чорною

шкірою, яке мало ґрунтуватись на засадах расової вищості. З цією метою він виступав за створення шкіл та університетів, діяльність яких мала бути спрямована на забезпечення належного виховання у форматі чорного расизму. Саме на цих засадах Гарві створив Африканську ортодоксальну церкву. Йому приписують авторство вислову «Чорне – це чудово», яке активно використовували афроамериканці в США протягом ХХ ст. [5].

Деякі представники африканської діаспорної спільноти вважали його претензійним демагогом і дуже критично ставилися до його співробітництва з White Supremacist (перевага білих, або білий супрематизм – ідеологія білого расизму, яка визначає білу людину такою, що перевершує інших людей за расовими особливостями), його насильницької риторики та його упередження щодо людей змішаної раси та євреїв. Тим не менш, він отримав похвалу за заохочення почуття гордості та власної гідності серед африканців та африканської діаспори на тлі широко поширеної бідності, дискримінації та колоніалізму [4].

Маркус Гарві щиро вірив, що африканська батьківщина може бути вирвана з рук чужоземних експлуататорів і що там може бути створена африканська нація з африканським урядом, який змусить поважати весь світ.

Президент США Джо Байден в останній день свого перебування на посаді помилував шанованого національного героя Ямайки. «Маркус Мосія Гарві (1887–1940) був відомим борцем за громадянські права і права людини, який був звинувачений у поштовому шахрайстві в 1923 році і засуджений до п'яти років ув'язнення», – йдеться в заяві, опублікованій Білим домом. «Президент Кельвін Кулідж пом'якшив його вирок у 1927 році. Слід зазначити, що пан Гарві створив Black Star Line, першу судноплавну лінію, що належала чорношкірим, та спосіб міжнародних подорожей, а також заснував Всесвітню асоціацію поліпшення становища чорношкірих, яка прославляла африканську історію та культуру. Доктор Мартін Лютер Кінг-молодший назвав Гарві «першим темношкірим чоловіком в історії Сполучених Штатів, який очолив і розвинув масовий рух». Адвокати і законодавці високо оцінюють його глобальну діяльність і вплив, а також підкреслюють несправедливість, що лежить в основі його кримінального вироку» [3].

Отже, Маркус Гарві був рішучим прихильником рухів чорного націоналізму та панафриканізму. Він був засновником «Всесвітньої

асоціації щодо поліпшення становища негрів» та «Ліги африканських громад». Він також заснував компанію Black Star Line, судноплавний бізнес, призначений для стимулювання торгівлі між африканцями по всьому світу. Він розробив те, що зараз називають «гарвізмом», що включало загальноафриканську філософію, що надихнула світовий рух та розширила економічні можливості африканців. Він вважав, що громадяни африканського походження повинні «викупити» Африку, а європейські колоніальні уряди покинути її. Його погляди вплинули на багато інших політичних груп, включаючи ісламу та растафаріанців, для яких він був проголошений пророком.

Список використаних джерел:

1. Висоцький О. Ю., Ставченко С. В. Африканістика: курс лекцій. Дніпро : Інновація, 2024. 300 с.
2. Маркус Гарві. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0> (дата звернення: 26.02.2025).
3. Після десятиліть боротьби ямайці святкують рішення президента Байдена про помилування національного героя Маркуса Гарві. URL: <https://uk.globalvoices.org/2025/01/22/11424/> (дата звернення: 27.02.2025).
4. Marcus Garvey. Selected Writings and Speeches. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/selected-writings-and-speeches.html> (дата звернення: 27.02.2025).
5. The Classic Collection of Marcus Garvey. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/the-classic-collection-of-marcus-garvey.htm> (дата звернення: 28.02.2025).

Скрипник О. М.,
кандидат історичних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

РОЛЬ Ж. МОННЕ У ВИНИКНЕННІ ПЕРШИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ В ЄВРОПІ

Спроби об'єднання Європи, до яких вдавалися протягом багатьох століть, виявилися безперспективними не тому, що в їх основі лежали недосконалі плани, а тому, що для цього не було необхідних об'єктивних

передумов. Такі передумови склалися лише до кінця 40-х рр. ХХ століття. Найперше це Друга світова війна, яка принесла світу загалом, і Європі зокрема, великі економічні втрати, політичну нестабільність, страх та розруху. Найголовнішим завданням для європейців стало пошук шляхів відновлення економіки й формування системи безпеки на континенті. За таких умов у Європі знову, як і після Першої світової війни, стають популярними гасла об'єднання. Жан Монне був одним із натхненників європейської інтеграції того часу. Саме він є автором вислову: «Європи ніколи не було, – Європу ще треба створити» [1, с. 28].

Ще на початку Другої світової війни Ж. Монне дійшов висновку, що економічна інтеграція є єдиним засобом, який дасть змогу уникнути конфліктів в Європі. У серпні 1943 р. в записці, адресованій Французькому комітету національного визволення в Алжирі, він стверджував, що в Європі не буде миру, якщо державне відновлення базуватиметься на національному суверенітеті з усім, що з цього випливає з позиції політичного престижу та економічного протекціонізму. Ж. Монне пропонував натомість, що держави Європи мають сформувати федерацію або «Європейський організм», що приведе їх до перетворення на єдине економічне ціле [2].

Для Ж. Монне націоналізм був основною причиною минулих катастрофічних воєн у Європі. На його думку, націоналізм був найсерйознішим ворогом свободи, тоді як інтеграція могла забезпечити європейців мирним існуванням і колективним розвитком [3, с. 395].

Події 1947 – 1948 рр. спонукали західноєвропейські держави до пошуку нової системи союзництва. У 1949 р. було засновано Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), що отримало схвальну оцінку з боку Ж. Монне. У травні 1949 р. була створена Рада Європи, форум, у межах якого мали відбуватися дискусії з питань європейської інтеграції. Слід зауважити, що Жан Монне взагалі тримався осторонь Європейського руху та Ради Європи, адже йому не подобався популізм цього руху. Він був прихильником елітарної моделі суспільства.

Зростання напруженості між Францією і Німеччиною з приводу Саару в 1948 – 1950 рр. підштовхнуло до економічної інтеграції. Сам Ж. Монне згадує, що у 1950 р. Німеччина досі була «джерелом ризику» в Європі – не тому, що небезпека походила від неї, а тому, що вона стала

ставкою у грі американців і росіян, і, отже, саме у зв'язку з Німеччиною Франції слід було створити «вирішальне позитивне зусилля» [4].

Ж. Монне запропонував декілька ідей і проектів допомоги французькому уряду вирішити рурську проблему. Основним питанням стало те, як узгодити інтереси союзників – США та Великої Британії, а також їх сприйняття самою ФРН. Вихід, запропонований Ж. Монне, полягав у створенні міждержавної організації, яка поставила б під свій контроль усе європейське виробництво вугілля і сталі. Цим самим, з одного боку, буде забезпечений спільний ринок цих товарів, що сприятиме господарському відродженню Європи, а з іншого – жодна держава не зможе таємно використовувати ці ресурси для військових цілей [3, с. 396].

Заради консолідації народів Західної Європи 3 травня 1950 р. Ж. Монне направив міністру закордонних справ Франції Р. Шуману меморандум, який був ним взятий за основу історичної Декларації Шумана від 9 травня 1950 року. Міністр закордонних справ Франції Р. Шуман, розвиваючи ідеї Ж. Монне, запропонував започаткувати на практиці процес європейського єднання. Наголошувалось, що «єдина Європа не створиться одразу згідно з певним планом. Вона буде будуватися через конкретні досягнення, які спочатку створять солідарність де-факто» [5, с. 26]. Насамперед, пропонувалось створити Європейське об'єднання вугілля і сталі.

Ж. Монне будучи прихильником федералістських проектів побудови єдиної демократичної Європи пропонував вирішувати проблеми систематично. Європейське об'єднання вугілля і сталі мало стати випробувальним майданчиком для відпрацювання механізмів наднаціонального управління [6, с. 71].

У 1951 р. Жан Монне нарешті став першим секретарем Європейського об'єднання вугілля і сталі, яке утворили Франція, ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Італія. Тобто, він очолив виконавчий, колегіальний, незалежний від урядів наднаціональний орган, який мав можливість прийняття рішень обов'язкових до виконання. Цей орган складався з восьми членів, призначених за спільною згодою країн-членів на шість років, а також дев'ятого, який обирався іншими вісьмома. Інституції Європейського співтовариства вугілля і сталі були урочисто відкриті Ж. Монне 10 серпня 1952 р. в Люксембурзі [7, с. 42]. Одним із

питань яке виникло внаслідок підписання Паризького договору, це було місце перебування самих інституцій ЄСВС. Попри сподівання Ж. Монне, що в Спільноті буде створена особлива зона на кшталт федерального округу Колумбія, національні уряди врешті-решт обрали місце перебування Вищого органу Велике Герцогство Люксембург [1, с. 40].

Отже, 9 травня 1950 р. міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував план, розроблений Ж. Монне, відомий як Декларація Шумана, який закликав до створення французько-німецького спільного ринку виробництва вугілля та сталі. Це призвело до створення у 1951 році Європейського об'єднання вугілля та сталі. Ж. Монне став першим президентом Вищого органу ЄСВС, який набув чинності в 1952 р. і заклав основу для пізнішого Європейського економічного співтовариства. У 1955 р. він заснував Комітет дій Сполучених Штатів Європи з метою сприяння європейській інтеграції шляхом заохочення діалогу між політичними партіями та профспілками.

Список використаних джерел:

1. Скрипник О. М. Історія європейської інтеграції : навчальний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. 370 с.
2. Жанн Монне – біографія. Інститут імені Жана Монне. URL: <https://institutjeanmonnet.eu/en/jean-monnet/the-man/> (дата звернення: 24.02.2025).
3. Садула Л. М. Жан Монне – ідеолог європейської інтеграції. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22. С. 394–401.
4. Жан Монне Спогади. Харків : Фоліо, 2017. 576 с.
5. Мартинов А. «Спогади європейця» Жанна Монне як джерело з історії європейської інтеграції. *Європейські історичні студії*. 2020. № 17. С. 22–37.
6. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності: Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / Ін-т історії України НАН України. Київ : Лібра-М, 2009. 376 с.
7. Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / пер. з англійської. Київ : К.І.С., 2006. 696 с.

Тацієнко Н. Л.,
кандидат історичних наук, доцент
Тацієнко В. С.,
кандидат історичних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

СЕЛЯНСЬКІ РЕМЕСЛА ТА ПРОМИСЛИ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. для Правобережжя було характерним велике поміщицьке землеволодіння, яке й визначало розвиток соціально-економічних процесів у цьому регіоні. Внаслідок реформи 1861 р. на Правобережжі лише 20 % господарств поміщицьких селян одержали за викуп тяглові наділи, здатні забезпечити самостійність господарювання. 2/3 дворів мали піші наділи, які не дозволяли родині проіснувати без сторонніх заробітків чи без земельної оренди. Майже 14 % селян не мали польової землі і обходилися лише городами [1, с. 363].

Про масштаби селянського малоземелля повідомляла тодішня періодична преса. На шпальтах щоденного українського періодичного видання «Рада» зазначалося, що на початку ХХ ст. в Київській губернії зі 100 селянських сімей лише 4 сім'ї мали по 6 і більше дес. надільних земель, 5 сімей – по 5 дес., 29 сімей – від 3 до 4 дес., 38 сімей – від 2 до 3 дес. і 9 сімей мали не більше як 2 дес. на сім'ю [2, с. 2].

У газеті «Києвлянин» йшлося про те, що Київська губернія за показником кількості землі на душу населення займала одне з останніх місць в російській імперії. Якщо б розділили всю територію губернії на все її населення, то на одну особу не припало б навіть 1 дес. землі [3, с. 106]. Так, у 1906 р. 40 % селянських сімей губернії мали до 2 дес. на одну сім'ю, 51,4 % – від 4 до 5 дес., 14,6 % – більше 6 дес. У порівнянні з Лівобережжям та Півднем, правобережні селянські господарства мали найменші земельні наділи. Якщо в 1905 р. у Київській губернії в середньому на двір припадало 3,8 дес., Подільській – 3,3 дес., Волинській – 5,2 дес., то на Лівобережжі цей показник складав 4,9 – 7,3 дес., а в Південній Україні – 7,8 – 14,7 дес. [4, с. 73]. Не маючи достатньо землі для заняття землеробством, селяни змушені були шукати додаткові засоби забезпечення. Ремесла та промисли подекуди були єдиним способом поповнення бюджету селянської родини та покращення рівня життя.

Поширенню деревообробних промислів сприяла лісистість Київської губернії. Про нерівномірність лісових масивів у повітах губернії свідчать дані Центрального статистичного комітету на 1880 р., за якими всього лісу в Київській губернії було 914 818 дес., що становило її п'яту частину, а точніше – 20,5 % від загальної площі. Для порівняння, в Радомишльському повіті ліси склали понад 40 % усієї території, а в Уманському – лише 7 % [3, с. 102].

Серед деревообробних селянських ремесел слід відзначити бондарство, столярство та лозоплетіння. Ними переважно займалися чоловіки-домогосподарі 22–45 років, а у лозоплетінні брали участь і діти з 12 років. Близько 66 % кустарів збували свої товари на базарах: сотня ложок з берези та осики коштувала 1 руб. 30 коп., 10 ополоників – 1 руб. 20 коп., веретено – 1 руб. 20 коп., кошики по 25 коп. В середньому на двір припадало 64 руб. прибутку [4, с. 74].

Гончарне ремесло набуло поширення в Канівському, Уманському, Черкаському, Чигиринському, Радомишльському та Київському повітах губернії, де були виявлені достатні поклади глини. Гончарами були, здебільшого, чоловіки, які починали переймати цю справу в 10–12 років. Ремесло на селі передавалося від старшого покоління молодшому, переважно від батька сином. Майстернею у селян-гончарів слугувала хата, посеред якої зберігалася глина, а підставками для готових виробів слугували лавки. Зрідка у дворі розміщувалися спеціалізовані будівлі – «ями», стіни яких були земляними, іноді обмазані глиною. Заможніші селяни могли дозволити наземну будівлю під металевим покриттям [4, с. 73].

На початку ХХ ст. в селах Паланочка, Романівка та Нестерівка Уманського повіту чимало селян займалося гончарним виробництвом, а у с. Косенівці – токарним [5, с. 32]. Найбільш поширеним промислом серед селян Уманського повіту у 1907 р. був гончарний: ним займалися близько 600 осіб. Однак, не зважаючи на таку чисельність кустарів, обсяг виробленої продукції був невеликим і тому вироби лише зрідка поширювалися за межами повіту. За даними мирових посередників, на 1908 р. в Уманському повіті гончарством займалися 432 родини, з яких налічувалося 632 робітники. Сума виготовлених гончарних виробів складала 33 201 руб., з яких 7 359 руб. покривали витрати на матеріал, 255 руб. – на оплату праці для найманих робітників, 10 195 руб. – на

оренду та інструменти, тому дохід однієї родини в середньому становив 24 руб. У 1911 р. гончарним промислом займалося уже 450 родин, а прибуток однієї сім'ї зріс до 60 руб. [7, с. 59].

Серед іншого в Уманському повіті також виготовляли сита (10 осіб), а у с. Косенівка декілька сімей займалися видобуванням каменю, з якого виготовляли пам'ятники, хрести та плити, чим займалося 72 робітники з 61 сім'ї [6, с. 168–169]. Загальна сума виробництва у 1908 р. складала 6 800 руб., з яких 200 руб. покривали витрати на матеріал, 350 руб. – на інструменти, 865 руб. – на оренду, тому на одну сім'ю припадало 88 руб. заробітку, а вже у 1911 р. – 200 руб. Кам'яні вироби майстри продавали як до Києва, так і за межі Київської губернії [7, с. 59].

У 1913 р. в Уманському повіті виготовленням кам'яних сходинок, цоколів під пам'ятники, а іноді і самих пам'ятників було зайнято 63 сім'ї – 172 особи. Сума від виробництва складала 16 500 руб.: займи на потреби промислу – 2000 руб., витрати на матеріали – 950 руб., інструменти – 1100 руб., податки та оренда – 550 руб. Отже, дохід сім'ї складав близько 170 руб. на рік. Вироби вивозилися в Київ, Одесу, Херсон та інші міста [6, с. 168–169].

З інших видів кустарної промисловості розвивалися бондарний промисел та стельмаство, зокрема, виготовлення возів, чим на Уманщині у 1908 р. займалися 4 родини. У рік майстри продавали продукції на 905 руб., з яких 400 руб. витрачали на матеріали, 60 руб. – на інструменти, а середній прибуток на одну родину складав 111 руб. Вироби гончарного та бондарного промислів ремісники продавали на місцевих сільських базарах та в м. Умань [8, с. 189–190]. До основних покупців належали місцеві скупники, переважно євреї та заможні селяни, які часто занижували ціну аж до 25–30 % [4, с. 74].

Отже, частина селян, не маючи змоги прожити за рахунок господарювання на власних наділах, щоб забезпечити прожитковий мінімум, традиційно займалася ремеслами та промислами. В Київській губернії були поширеними обробка каменю, гончарство, бондарство та стельмаство.

Список використаних джерел:

1. Історія українського селянства: нариси : в 2 т. відп. ред. В. А. Смолій ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 1. 631 с.

2. Скільки землі мають селяни в Київщині. *Рада*. 1906. 24 вересня. № 9. С. 2.

3. Тацієнко Н. Л. Селянство Правобережної України в імперський період (1793–1917 рр.): на матеріалах Уманського повіту : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Миколаїв. 2019. 281 с.

4. Казьмирчук М. Рівень життя селян Київської губернії другої половини ХІХ століття. *Етнічна історія народів Європи*. 2009. № 28. С. 72–77.

5. Памятная книжка Киевской губернии на 1903 год. Издание Киевского Губернского Статистического комитета. Киев : Киевская Губернская Типография, 1902. ІХ, 38, 52, 318 с.

6. Памятная книжка Киевской губернии на 1909 год. С приложением адрес-календаря губернии. Издание Киевского Губернского Статистического комитета. Киев : Типо-Литография Губернского Правления, 1909. ХХ, 214, 261 с.

7. Памятная книжка Киевской губернии на 1913 год. С приложением адрес-календаря губернии. Издание Киевского Губернского Статистического комитета. Киев : Типография Губернского Правления, 1912. ХХІ, 286, 293 с.

8. Памятная книжка Киевской губернии на 1910 год. С приложением адрес-календаря губернии. Издание Киевского Губернского Статистического комитета. Киев : Типо-Литография Губернского Правления, 1909. ХVІ, 252, 289 с.

Трусько Б. О.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

СЛІДЧІ ТА СУДОВІ СПРАВИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ВАХМАНІВ

Однією з важливих тем новітньої історії є Голокост, вагому роль у якому відіграли вахмани – військовополонені з СРСР, що були завербовані нацистами як охоронці таборів смерті та концтаборів [17, с. 95]. Важливими джерелами з цієї теми є справи слідчих і судових процесів, що містяться в архівних установах пострадянського простору. У нашому

випадку йдеться про справи, що зберігаються у галузевих підрозділах архівів СБУ.

Справедливо згадати, що ця тема опосередковано згадується у працях таких дослідників як Л. Сімкін, А. Шнеєр, С. Кудряшов, Т. Пастушенко [1–5].

Зазначені вище архівні справи умовно можна поділити на справи 1946–1950-х та 1950–1970-х років. Більш ранні проводились військовим трибуналом, їх завданням було довести сам факт злочину. Пізніші процеси проводились окремими слідчими, які переглядали попередні вироки і заводили справи за новим обвинуваченням, часто залучаючи нових підозрюваних [5]. Джерела класифікуються за мовою та країною походження. Так, німецькі представляють собою нацистську канцелярську документацію, яка містила дані про вступ на посаду, підвищення у ранзі, відпускні, лікарняні, довідки про перевід з одного місця роботи на інше. Великий масив складають фотодокументи табору Травніки за час його функціонування. Зазначена документація є корисною для встановлення хронології проходження служби, може слугувати прямим доказом служби [8, арк. 76; 11, арк. 234].

Польські джерела представлені протоколами допитів місцевого населення, яке так чи інакше контактувало з вахманами або приймало участь у розбудові табору [12, арк. 340–350]. Також до радянських слідчих процесів залучали документацію з польських справ, покази вцілілих жертв операції «Рейнхард», які проживали у Польщі.

Радянські російськомовні джерела представлені документами слідства, матеріалами допитів підсудних, документацією особового походження, постановами про виявлення злочину, постановами на арешт, показами свідків тощо. Іноді до судових справ доєднували вирізки з газет, листи від установ та громадських організацій тощо [10, арк. 217].

Слідчих тематично цікавили такі питання: участь вахманів у винищенні населення, навчання у Травніках, діяльність у концтаборах на нацистських територіях. Окрему увагу приділяли перебуванню підсудних в американській зоні окупації.

В архівних «вахманських» справах бачимо характеристики, актові джерела, протоколи допитів, інструкції, листи, постанови, довідки, запити, рапорти, ордери, описи майна, повідомлення архіву. У характеристиках міститься особиста інформація підозрюваних; увага акцентується на

сімейному стані, родичах, місцях роботи і проживання. Листи представлені виробничими листами та листами родичів з окремими вимогами.

Серед протоколів допитів обов'язково бачимо матеріали допитів тих, хто служив або працював із підозрюваними ще до полону [6, арк. 120].

Протоколи впізнання представляють собою формуляр з трьома фотокартками, за якими свідків зобов'язували впізнавати підозрюваних та вказувати їх особисті дані [7, арк. 59]. Окремо заповнювалися протоколи очних ставок, які використовувались у випадках, коли дані свідків і підсудних не співпадали. Найбільшими за обсягом були протоколи судових засідань, які містять свідчення підсудних, розпорядження головуючого, список комісії. Справи містять і протоколи обшуків – особистих чи місць проживання.

Так звані постанови фіксували прийняті слідством рішення: про прийняття справи до виробництва, затримання, на арешт, про перегляд слідчої справи, а також запити та телеграми про виклик свідків до суду, накладення арешту на майно, засоби обмеження, проведення судово-медичної експертизи, прилученню до справи нових свідків чи підозрюваних.

Завершальним документом було заключення по справі, яким узагальнювалися всі дані [9, арк. 76].

У судових справах містились протоколи судового засідання, промова суспільного обвинувача, вирок, підпис підсудних щодо ознайомлення вироку, касійні скарги підсудних та адвокатів стосовно покарання.

В якості висновку зазначимо, що слідчі справи поділяються на різні групи, бо не є однорідними. Вони навіть, як правило, є не одним документом, а групою документів. Усвідомлюємо, що ці тези лише частково знайомлять з проблемою вахманів, отож, потребується більш ґрунтовне дослідження «вахманських» справ як основного джерела інформації про специфічний різновид нацистських злочинців.

Список використаних джерел:

1. Кудряшов С. В. Травники. История одного предательства. *Родина*. 2007. Вип. 12. С. 94–98.

2. Кудряшов С. В. Наказание за сотрудничество с оккупантами. Изучение опыта СССР. *Ученые записки Казанского университета*. 2012. Вип.12. С. 83–88.

3. Пастушенко Т. «Правосуддя» по-радянськи: кваліфікація співпраці з нацистами в СРСР. 1941–1956 рр. *Сторінки воєнної історії України*. 2013. Вип. 16. С. 124–136.

4. Симкин Л. Полтора часа возмездия. URL: <http://berkovich-zametki.com/2016/Zametki/Nomer10/Simkin1.php> (дата звернення: 27.01.2025).

5. Шнеер А. Особенности расследования в СССР преступлений, совершенных нацистскими пособниками в годы войны URL: <http://www.berkovich-zametki.com/2014/Zametki/Nomer7/Shneer1.php> (дата звернення: 16.02.2025).

6. Архів Дніпропетровського обласного управління Служби безпеки України (далі – АДОУ СБУ). Ф. 5. (по обвинению: А. А. Зуєва, Т. Г. Олейника, И. И. Загребасова, М. И. Мамчура, Г. Т. Линкіна, О. Д. Лазаренко). 1966–1967 рр. Спр.44. Т. 1. 240 арк.

7. АДОУ СБУ Ф. 5. (по обвинению: А. А. Зуєва, Т. Г. Олейника, И. И. Загребасова, М. И. Мамчура, Г. Т. Линкіна, О. Д. Лазаренко). 1966–1967 рр. Спр.44. Т. 3. 310 арк.

8. АДОУ СБУ Ф. 5. (по обвинению: А. А. Зуєва, Т. Г. Олейника, И. И. Загребасова, М. И. Мамчура, Г. Т. Линкіна, О. Д. Лазаренко). 1966–1967 рр. Спр.44. Т. 11. 357 арк.

9. АДОУ СБУ Ф. 5. (по обвинению: А. А. Зуєва, Т. Г. Олейника, И. И. Загребасова, М. И. Мамчура, Г. Т. Линкіна, О. Д. Лазаренко). 1966–1967 рр. Спр.44. Т. 19. 296 арк.

10. АДОУ СБУ Ф. 5. (по обвинению: А. А. Зуєва, Т. Г. Олейника, И. И. Загребасова, М. И. Мамчура, Г. Т. Линкіна, О. Д. Лазаренко). 1966–1967 рр. Спр.44. Т. 21. 217 арк.

11. АДОУ СБУ Ф.5. Спр.46. Т.1. (по обвинению: Е. Г. Розенко, П. М. Шпака, С. Ф. Довгалюка и Т. В. Гуры) 1967–1968 рр. Спр.46. Т.9. 353 арк.

12. АДОУ СБУ Ф.5. («Учебный лагерь «СС» – Травники») 1948–1954 Спр.53. Т.3. 462 арк.

Фицик Л. А.,
кандидат історичних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ЛЕЙБОРИСТСЬКОГО УРЯДУ К. ЕТТЛІ (1945 – 1951 РР.)

Післявоєнна доба для Великобританії була дуже складним періодом, за якого країна намагалася оговтуватися після жахливих руйнувань. Ситуація, яка склалася в країні, призвела до необхідності прийняття рішучих заходів щодо економічного відродження, нової економічної політики, яка б відображала інтереси представників усіх соціальних груп, і їх запропонували представники лейбористської партії, які прийшли до влади після перемоги на парламентських виборах у 1945 році. Уряд лейбористів на чолі з Клементом Еттілі запропонував нову програму відродження економіки під назвою «Обличчям до майбутнього», у якій проголошувалася кінцева мета партії: створення так званої «соціалістичної співдружності Великобританії». У якості програмного було поставлене завдання поступового підвищення питомої ваги державної власності в умовах збереження змішаної економіки, та проведення політики активного державного втручання у процеси економічного розвитку.

Одним із основних напрямів економічної політики лейбористів стала націоналізація частини промислових підприємств. Так, у декларації партії підкреслювалося, що саме за рахунок націоналізації держава має отримати провідні позиції у британській господарській системі та створить передумови для її ефективного функціонування. Саме у період каденції кабінету К. Еттілі розпочалася націоналізація ключових секторів британської господарської системи. Так, уже у 1945 – 1948 рр. об'єктами державної власності стали банківська система країни, радіо та телеграф, електроенергетична промисловість [1, с. 72]. У державну власність перейшли також вугільна та газова галузі, транспорт, металургія, та ряд інших важливих секторів британської економіки. Варто зазначити, що націоналізація здійснювалася не примусово, а шляхом укладання угод із власниками, яким виплачувалася солідна компенсація, а також гарантувався річний дохід з частини прибутку націоналізованих об'єктів [2, с. 148]. З точки зору лейбористів, націоналізація мала забезпечити

справедливий розподіл доходів і повну зайнятість, а також підвищити соціальний статус індустріальних робітників та покращити умови їхньої праці. Паралельно з націоналізацією створювалася система державного регулювання економіки. Разом з тим у рамках нового господарського ладу, що формувався (змішаної економіки), залишалося місце і для приватного підприємництва, яке жорстко контролювалося суспільством.

Розпочинаючи реалізацію політики державного регулювання та планування англійської економіки, перший післявоєнний лейбористський уряд взяв за основу теоретико-методологічні положення Дж. М. Кейнса, зокрема, його програму стимулювання інвестицій. Одним із засобів нової економічної політики лейбористів стали інструменти прямого державного впливу на економіку, зокрема, її планування та прогнозування. З цією метою було створено два планових органи: Раду національних інвестицій та Комітет емісії капіталів [2, с. 149]. Запроваджувалася також і посада головного плановика для узгодження діяльності економічних міністерств [5, с. 332].

У 1946 р. уряд створив Планове економічне управління, яке розробляло річні плани у формі кон'юнктурних прогнозів, а згодом стало ухвалювало документи і на середньострокову перспективу. Таким, зокрема, став чотирирічний план розвитку народного господарства Великобританії на 1949 – 1952 рр., який мав забезпечити макроекономічну рівновагу на ринку шляхом стимулювання інвестицій. У 1947 р. була прийнята чотирирічна програма і для розвитку аграрного сектора, за якою передбачалися субсидії фермерам для здійснення заходів щодо підвищення врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності скотарства [2, с. 150]. За рахунок таких заходів лейбористський уряд намагався здійснити реформування післявоєнної британської економіки.

У той же час лейбористи реалізовували на практиці і програму своїх соціальних реформ: впроваджували та розширювали безкоштовну систему охорони здоров'я, стимулювали житлове будівництво, скасовували антипрофспілкові закони. Кабінет К. Еттли велику увагу також приділяв проблемам регулювання ринку праці в країні та реалізації активних заходів у соціальній сфері. Зокрема, було створено Національний фонд страхування, який забезпечував виплату допомоги від хвороби, нещасних випадків, втрати працездатності, при народженні дитини. Він також

надавав допомогу безробітним та сплачував громадянам пенсії за віком [4, с. 72].

Знаковою подією у післявоєнній Великобританії стала розбудова системи безкоштовної системи охорони здоров'я. Страхові фонди поповнювалися завдяки оподаткуванню, нужденним надавали догляд і послуги безкоштовно або зі значними пільгами. Отже, стало очевидним, що система соціального забезпечення мала ознаки перерозподілу ресурсів між заможними та менш забезпеченими верствами населення та набула національного масштабу. На думку прем'єр-міністра Етлі, політика, яку проводив його кабінет, була спрямована на формування у країні такої системи, яка поєднувала б індивідуальну свободу з плановою економікою, демократію із соціальною справедливістю [3, с. 319].

Ідеї соціальної справедливості, які отримали широке розповсюдження в Англії у період війни, надихнули післявоєнний лейбористський уряд провести соціальне реформування у країні майже у повній відповідності з планом відомого економіста У. Беверіджа. Економічна політика, яку проводив тогочасний уряд лейбористів, була спрямована на створення так званої «держави добробуту». Для стабілізації економіки та зменшення циклічних коливань кабінет Етлі прагнув використати всі засоби державного регулювання. Також було створено умови, за яких держава підтримувала високі темпи зростання виробництва та можливу повну зайнятість населення. Ряд заходів застосовувалося для розширення попиту на товари, послуги, робочу силу, збільшуючи для цього державні витрати відповідно до кейнсіанських рецептів управління економікою. Створення британської держави добробуту вже на початку 50-х рр. ХХ ст. завершило цикл реформ, розпочатих ще у першій половині ХІХ ст., та стало одним із прикладів кардинальних нововведень у систему соціального захисту громадян.

Таким чином, за роки правління лейбористському уряду К. Етлі вдалося здійснити цілу низку соціально-економічних перетворень, які, у результаті, заклали у Великій Британії фундамент соціальної держави. Досвід структурної перебудови економіки Великої Британії у післявоєнний період під егідою держави та її соціальна політика можуть бути використані і в післявоєнній Україні, економіка якої зруйнована та потребуватиме активного державного втручання.

Список використаних джерел:

1. Волков М. Я. Промышленность Англии: Экономические проблемы послевоенной перестройки. Москва : Наука, 1965. 232 с.
2. Лортикян Э. Л. История экономических реформ: Мировой опыт второй половины XIX - XX вв. Харьков : Консум, 1999. 288 с.
3. Перегудов С. П. Лейбористская партия в социально-политической системе Великобритании. Москва : Наука, 1975. 412 с.
4. Addison P. The Road to 1945: British Politics and the Second World War. London : Pimlico, 1994. 234 p.
5. Crosland C.A.R.. The Future of Socialism. London, Jonathan Cape, 1956. 540 p.

Хоменко Д. Д.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ШЛЯХ МИКОЛИ БІЛЯШІВСЬКОГО ДО АРХЕОЛОГІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ СПАДЩИНИ

24 жовтня 1867 року у місті Умань народився Микола Федотович Біляшівський – видатний український етнограф, археолог, мистецтвознавець, академік Української академії наук (УАН) та почесний член Української академії мистецтв. Його життя стало прикладом самовідданого служіння українській національній ідентичності через глибоке дослідження та збереження історичної спадщини нашої країни. М. Ф. Біляшівський зробив величезний внесок у розвиток археології, музейної справи, а також у культурне і наукове життя України.

Народившись у родині священника, Микола здобув ґрунтовну освіту та був добре вихований. Батько був учителем місцевої церковної школи, що значно вплинуло на формування його інтелектуальних схильностей. Після трагедії, пов'язаної з втратою матері, сім'я переїхала до Києва, де Микола продовжив навчання в Київській гімназії, а згодом вступив до Київського університету Святого Володимира на юридичний факультет.

Однак археологія привертала його увагу набагато більше, ніж право. Уже на першому курсі він з цікавістю відвідував лекції видатних вчених Володимира Антоновича та Адріана Прахова, що привели його до

наукової діяльності. Свої студентські роки згадував так: «За часи студентства – я робив дослідження над дюнными стоянками камінної доби біля Києва, робив екскурсії і далі по за Києвом, почав збирати археологічну збірку. Почала цікавити й історична старовина й матеріальна етнографія. Чим далі, тим більш ставало ясним, який необмежений простір для праці відкривався, як мало ще зроблено. Так багато цікавого, така сила ще не зачеплених питань, і стільки шляхів, що тягнуть до себе – хтілося-б все охопити! Але це було, розуміється неможливим» [2, с. 403].

У 1887 році М. Біляшівський став дійсним членом Київського Історичного товариства імені Нестора-Літописця, що стало важливим кроком на його науковому шляху.

У 1892 році Микола Біляшівський переїхав до Москви, де став вільним слухачем природничого факультету Московського університету, а згодом дійсним членом Товариства антропології та етнографії. У цей період він активно досліджував археологічні пам'ятки, зокрема, на території західних губерній російської імперії. М. Ф. Біляшівський також працював з архівами Міністерства юстиції, вивчаючи документи, що стосувалися українських земель XVI століття, і планував видати велику працю на основі цих досліджень, однак цей проєкт так і не був завершений.

10 лютого 1902 р. М. Ф. Біляшівського обрано директором Київського музею старожитностей і мистецтв, який з 30 грудня 1904 р. став називатися так: Київський художньо-промисловий і науковий музей. За словами М. Грушевського, «...се був щасливий випадок, що на чолі новозаснованого музею опинилась людина так добре підготовлена, з такою яскравою науково-художньою інтуїцією, з незвичайно широким кругом інтересів, з незвичайною енергією і витривалістю... і така громадська. Се власне треба підкреслити – він ніколи не був колекціонером для себе, ні колекціонером для колекціонування. Коли він захоплювався нумізматиною чи найдавнішими слідами людини, чи сільськогосподарськими знаряддями, посудом, орнаментами і т.д., ним неодмінно рухав інтерес громадський – бажання пізнати своє життя і зацікавити ним широкі маси [5, с. 103].

Відповідно до статуту музею, до обов'язків директора входило загальне керівництво установою та контроль за її адміністративною діяльністю. Він здійснював нагляд за діловодством, опікувався

збереженням і поповненням музейних колекцій, організовував їхнє наукове опрацювання та експозиційну діяльність. Крім того, директор мав складати річні звіти про роботу музею, які затверджувалися на засіданнях комітету музею та відповідав за реалізацію ухвалених рішень. Під його керівництвом музей поповнився на тридцять тисяч експонатів, багато з яких належать до української культурної спадщини. Цей період став важливим для розвитку музейної справи в Україні. М. Біляшівський також був членом Історичного товариства Нестора літописця та Церковно-археологічного товариства при Київській Духовній академії, а у 1904 р. став ще й членом Львівського наукового Товариства імені Шевченка і постійним автором у його виданнях [5, с. 103].

Поряд зі своєю науковою і музейною діяльністю, Микола Біляшівський був також активним громадським діячем. За словами Михайла Грушевського, М. Ф. Біляшівський, «... ні на хвилю не відривається від інтересів громадського життя, не закопується в які-небудь антикварні інтереси, весь час держить руку на громадському пульсі, особливо на культурно-національних змаганнях і досягненнях українського громадянства... Взагалі ніяке громадське діло не було йому чуже і громадянство привикло його бачити звідси в кожному громадському почині» [5, с. 103].

Микола Федотович не обмежувався інтересами лише свого музею. Він дбав про розвиток музейної справи України в цілому: часто виїжджав в інші музеї, куди його запрошували для різних консультацій, листувався з музеями Москви, Петербурга, Харкова, Херсона, Катеринослава, брав безпосередню участь у організації Полтавського природничо-історичного музею і Чернігівського музею українських старожитностей ім. В. В. Тарновського, надавав вагому допомогу в комплектуванні збірок етнографічними пам'ятками [1, с. 123].

З початком Першої світової війни Миколи Біляшівський разом із Данилом Щербаківським був мобілізований до діючої армії. Обидва науковці були призначені уповноваженими академії і мали займатися питаннями охорони пам'яток культури на території Галичини. Також в цей час в росії для допомоги воїнам і місцевому населенню, які постраждали від безпосередніх воєнних дій, були організовані дві громадські спілки: Союз земств та Союз міст [3, с. 120]. Вже 15 березня М. Ф. Біляшівському було видано посвідчення дійсного члена Комітету

Південно-Західного фронту Всеросійського Союзу міст допомоги хворим і пораненим воїнам. Його повноваження поширювались на збір, облік та збереження історичних і культурних пам'яток цього регіону.

Завдяки зусиллям М. Біляшівського та Д. Щербаківського врятовані предмети церковного вжитку, народного мистецтва та інші культурні цінності пізніше поповнили колекцію Київського міського музею. Вони не лише були включені до фондів, а й стали частиною постійної експозиції і допомагали сформувати цілісний образ українського мистецтва. Ці артефакти наочно демонстрували єдність і спадкоємність розвитку української культури, що було яскраво відображено на виставці «Народне мистецтво Буковини та Галичини», проведеній у 1917 році. Від цієї виставки залишився каталог експонатів і невелика збірка спогадів членів відділу допомоги населенню Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Земського союзу 1919 [3, с. 120].

М. Біляшівський наголошував на важливості завдань, які перед собою ставили обидві спілки, зокрема – надання допомоги мирному населенню та створення робочих місць для нього. З цією метою на територіях Буковини та Східної Галичини було організовано різноманітні майстерні, які повинні були не лише забезпечити населення необхідними товарами, а й дати можливість людям заробляти на життя. До цих майстерень належали, зокрема, ті, що займались пошиттям білизни, ремонтом одягу, а також художньо-промислові підприємства, до яких відносились вишивальні та килимарні майстерні. В цих майстернях місцеві жителі не лише створювали традиційні для регіону речі, але й виготовляли гончарні вироби, а також забезпечення функціонування таких ремесел як бляхарство та кушнірство. Ініціатива створення вишивальних майстерень належала жінкам – співробітницям Земського союзу. Перша така майстерня була організована у с. Острів-Буцнев. Пізніше такі ж майстерні з'явилися і в інших місцях: у Микулинцях, Збаражі, Теремовлі, Чорткові, Озерянах, Борщеві, Ягольницях, Устячку, Городенці, Коломиї, Косові, Делятині, Надвірній, Снятині [3, с. 121].

У 1917 році, за Центральної Ради, М. Біляшівського призначили комісаром з охорони пам'яток старовини та мистецтва Української Народної Республіки. Завдяки його зусиллям вдалося зберегти безліч архітектурних пам'яток, зокрема, собори Києва. У 1918 році, за Української Народної Республіки, Микола Біляшівський став автором

першого Закону України про охорону пам'яток історії, культури та мистецтва, що стало важливим кроком у правовому регулюванні охорони культурної спадщини в новоствореній державі. В той же час він був обраний почесним академіком Академії мистецтв та Української академії наук, а його діяльність сприяла розвитку культурного та наукового життя в Україні.

Проте, на жаль, йому не так пощастило в особистому житті, як і в кар'єрі. Як згадує Кость Мощенко, «його ніжна, м'яка і лагідна вдача потребувала родинного захисту для себе; йому треба було мати родину, щоб можна було вилити ту ніжність і ласку, які переповнювали його серце» [4, с. 9]. Він одружився лише у 45 років, проте довгоочікуване сімейне щастя виявилось затьмареним тяжкими обставинами. Внаслідок багаторічних випробувань, пережитих у роки громадянської війни, його здоров'я значно погіршилося, а матеріальна скрута лише ускладнювала ситуацію. Постійні нестатки та неможливість забезпечити родину стали для нього важким тягарем.

Особливо його гнітила думка про те, що у разі смерті дружина й малі діти залишаться без засобів для існування. Ці роздуми невпинно переслідували його, викликаючи глибокий розпач і душевні страждання. Внутрішня тривога та постійне нервово напруження ще більше підточували його здоров'я, посилюючи хворобу та позбавляючи радості, до якої він так довго прагнув. У результаті, замість очікуваного сімейного затишку, він змушений був боротися не лише з фізичними недугами, а й із болісними думками про майбутнє своєї родини. Помер у 1926 році.

Микола Біляшівський залишив значний слід в археології, музейній справі, охороні пам'яток та культурі. Його дослідження пам'яток неоліту, трипільської культури, скіфської та слов'янської доби стали основою для наукових відкриттів і надихають вчених і до сьогодні. Протягом життя вчений повідомив про п'ять тисяч цінних знахідок на Княжій горі, написав близько 300 статей, записав багато народних пісень різних жанрів, загадок, прислів'їв і приказок, легенд і переказів, вертепних драм тощо; уклав українсько-російські діалектні словники волинських говірок.

Список використаних джерел:

1. Дідух М. Микола Біляшівський і розвиток місцевих музеїв України. *Краєзнавство*. 2008. №1–4. С. 120–127.

2. Затилюк Я. В. Академік Микола Федотович Біляшівський та його персональний життєпис: публікація джерела і перспективи його дослідження. *Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць*. 2019. Вип. 4. С. 390–410.

3. Ковалевська О. О. Діяльність Миколи Біляшівського в роки Першої світової війни. *Український історичний журнал*. 2008. №2. С. 119–128. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2008_2_119 (дата звернення: 2.03.2025).

4. Мощенко К. Академік М. Біляшівський як музейний робітник. *Український музей*. Київ, 1927. 309 с.

5. Попельницька О. О. Біляшівський М. Ф. – перший директор Національного музею історії України. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 100–118.

Щербань О. Ю.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Історія розвитку міжнародної діяльності педагогічних університетів України є важливою складовою частиною історії розвитку вищої освіти в країні. Вона відображає не лише процеси формування та розвитку освітніх установ, а й дає важливі підказки щодо того, як Україна адаптується до змінюваних умов глобалізації, інтеграції в міжнародні структури, а також до історичних викликів, з якими вона стикається на етапі своєї незалежності.

Міжнародна діяльність педагогічних університетів України розпочала активно розвиватися після здобуття незалежності у 1991 році. До цього часу українська вища освіта перебувала під значним впливом СРСР, що обмежувало можливості для академічної мобільності та міжнародного співробітництва. З отриманням незалежності, Україна зробила значні кроки у розвитку системи вищої освіти, активно інтегруючи її в міжнародний освітній простір. Особливе місце в цьому процесі посіли педагогічні університети, які стали важливими ланками у

розвитку української освіти та наукової співпраці з іншими країнами. Процеси інтернаціоналізації, що супроводжували ці зміни, стали важливим чинником не лише для удосконалення освітнього процесу, а й для розвитку академічних зв'язків, культурного обміну та впровадження новітніх методик у навчальний процес.

Незалежність України стала поштовхом для пошуку нових шляхів у міжнародній співпраці, що включало не лише політичні та економічні зв'язки, а й активне залучення до глобальної освітньої спільноти. Педагогічні університети, розуміючи важливість інтеграції в європейський та світовий освітній простір, почали укладати угоди з закордонними навчальними закладами. Це сприяло реалізації освітніх програм, таких як Tempus, Erasmus та Copernicus, які стали платформами для обміну досвідом і знаннями між українськими та іноземними університетами. Залучення іноземних викладачів і участь у міжнародних наукових заходах дозволили українським педагогічним університетам стати частиною глобальної наукової спільноти [1].

Одним із важливих аспектів цього періоду стало збільшення попиту на спеціалістів, які володіли іноземними мовами, зокрема англійською, що стало необхідною умовою для участі в міжнародних проектах. Знання іноземних мов дозволяло науковцям і студентам мати доступ до важливих наукових публікацій, що підвищувало рівень освіти та наукової роботи в Україні.

У 2005 році Україна приєдналася до Болонського процесу, що стало важливим етапом у розвитку вищої освіти та забезпечило нові можливості для інтеграції українських університетів в європейську освітню систему. Основним досягненням цього періоду стало впровадження кредитно-модульної системи, а також активне залучення до міжнародних освітніх програм, зокрема Erasmus, що сприяло значному зростанню академічної мобільності серед студентів та викладачів [2].

Цей період характеризувався підвищенням конкуренції серед випускників на міжнародному ринку праці, оскільки студенти мали можливість отримувати подвійні дипломи через спільні освітні програми з іноземними університетами. Зростання академічної мобільності відкривало нові горизонти для навчання за кордоном та стажування, що підвищувало якість освіти в Україні. Важливим моментом стало створення національної системи акредитації, яка вже враховувала

міжнародні стандарти якості, що сприяло підвищенню рівня освіти та наукових досліджень.

З 2014 року, після анексії Криму та війни на сході України, міжнародна діяльність університетів зазнала серйозних змін. Проте, навіть в умовах воєнного часу, Україна продовжувала активно співпрацювати з міжнародними освітніми та науковими установами. Пандемія COVID-19, що розпочалася у 2020 році, стала ще одним випробуванням для міжнародної співпраці у сфері вищої освіти. Проте, завдяки швидкому переходу на цифрові платформи, університети змогли зберегти міжнародні зв'язки через онлайн-курси, віртуальні обміни та дистанційне навчання.

Не менш важливим стало те, як війна в Україні спонукала міжнародні організації та університети з різних країн запропонувати українським студентам та викладачам стипендії, гранти та можливості для продовження освіти і наукової діяльності за кордоном. Це стало важливою підтримкою для тих, хто постраждав від війни, і посприяло зміцненню міжнародних зв'язків між українськими та закордонними навчальними закладами [2; 4].

Таким чином, історія розвитку міжнародної діяльності педагогічних університетів України є важливим фактором, що відображає не лише історію становлення освіти в Україні, а й загальний процес адаптації країни до міжнародного освітнього та наукового середовища. Міжнародна діяльність є невід'ємною частиною реформування української вищої освіти і має важливе значення для її майбутнього розвитку та становлення як важливого гравця на міжнародній арені в історичному контексті. Проблеми, з якими стикаються українські університети, є викликами, які потребують рішень, спрямованих на покращення якості освіти та інтеграцію з міжнародною спільнотою задля формування загальноєвропейського простору та спільної загальноєвропейської історії.

Список використаних джерел:

1. Tempus in Ukraine Outlines. URL: <https://tempus.org.ua/en/tempus/tempus-v-ukraini.html> (дата звернення: 20.03.2025).

2. Болонський університет запрошує на навчання українських студентів. URL: <https://uba.ua/news/bolonskyj-universytet-zaprophuye-na-navchannya-ukrayinskyh-studentiv-yaki-cherez-vijnu-perebuyayut-v-italiyi> (дата звернення: 20.03.2025).

3. Євросоюз надаватиме щороку 1000 стипендій студентам з України та інших країн-сусідів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/948779.html> (дата звернення: 18.03.2025).

4. Стипендія Ernst Mach – Ukraine. URL: <https://oead.at/en/studieren-forschen-lehren/nach-oesterreich-kommen-programmuebersicht/stipendien-und-forschungsfoerderung/ernst-mach-stipendien/faq-ernst-mach-ukraine> (дата звернення: 20.03.2025).

Яшин В. О.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНИХ ІНІЦІАТИВ ЗА ПІДТРИМКИ АРХІЄПІСКОПА ВАСИЛЯ (БОГДАШЕВСЬКОГО) В КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1914 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1915 РР.

Обрання 14 липня 1914 року ректором Імператорської Київської духовної академії та єпископом Канівським владики Василя (Богдашевського) зумовило у його діяльності нові виклики. Ці дві події в його житті фактично співпали із початком Першої світової війни, що не могло не позначитися на його діяльності як ректора Академії. З огляду на загрозу, що постала перед державою, він намагався реалізовувати та підтримувати суспільно корисні ініціативи в Академії, спрямовані на підтримку військових та їхніх сімей.

Актуальність досліджуваної теми зумовлена необхідністю аналізу участі у гуманітарній діяльності архієпископа Василя (Богдашевського) в зазначений період та з'ясування її особливостей для подальшого комплексного висвітлення його постаті та ролі в історії України.

Координація архієпископом Василем (Богдашевським) гуманітарних ініціатив та участь у них членів професорсько-викладацької корпорації та студентства стало невід'ємною частиною його духовної місії та Академії.

Виступаючи на річному зібранні членів Київського Православного Релігійно-Просвітницького Товариства, архієпископ Василь (Богдашевський) переконливо закликав надавати усіляку підтримку військовим і боротися до остаточної перемоги, наводячи аргументи, що німецькі війська захопили деякі святині, вчинили наругу над православними храмами та завдали шкоди науці й культурі [1].

На початку війни він неодноразово надавав підтримку службовцям та студентам Академії, вхопивши в їхнє становище. Разом із членами Ради КДА він на одному з засідань задовольнив прохання помічника бібліотекаря Академії І. Гребенетського, призваного на військову службу, яке стосувалося збереження за ним посади для фінансової підтримки [2, с. 4–5]. Окрім цього, було збережено право на навчання в Академії для студента II курсу М. Ткаченка та студента IV курсу, прапорщика запасу П. Олійника, які також були призвані на військову службу [3, с. 43].

На ім'я архієпископа Василя (Богдашевського) було надіслане циркулярне відношення Голови Учбового Комітету при Святішому Синоді ректора Імператорської Санкт-Петербурзької духовної академії єпископа Анастасія (Александрова) від 5 серпня 1914 року за № 3516, яке полягало у пропозиції розпочати здійснення фінансових відрахувань на військові потреби для армії [4, с. 16–17]. Підтримавши цю ініціативу, керівництво Академії на чолі з архієпископом Василем (Богдашевським) ухвалило рішення про здійснення 3% відрахувань із щомісячного утримання службовців Академії та спрямування цих коштів на забезпечення п'ятьох хворих офіцерів, для яких в академічній лікарні було відведено спеціальне приміщення [4, с. 17–18].

Окрім цього, свідченням матеріальної допомоги армії стала підтримка ректором разом із членами Ради КДА відношення від 25 липня 1914 року за № 181, поданого новоствореним при Київському Свято-Володимирському Братстві Комітетом для збору пожертв на користь сімей воїнів Київської губернії, призваних на війну.

У протоколі засідання Ради КДА від 18 серпня 1914 року, яка проходила під головуванням ректора архієпископа Василя (Богдашевського), містяться відомості про розгляд відповідного прохання цього Комітету до керівництва КДА. В ньому міститься заклик: «Почуття громадянського обов'язку перед батьківщиною і співчуття до нещасних і покинутих підкажуть Вашому серцю розміри і форму матеріальної

допомоги, яку Ви можете надати Комітету особисто або шляхом переконання Ваших підлеглих, товаришів по службі і знайомих жертвувати одноразово або періодично відрахуваннями від платні або внесками свою частку, хто скільки може, бо майбутня скрута і лихоліття не мають меж» [5, с. 20–21]. У підсумку, на засіданні Ради КДА була підтримана така ініціатива, де зазначалося: «Запропонувати службовцям академії жертвувати на зазначену справу, підписний лист передати в Правління академії» [5, с. 21].

За сприяння та координації ректора архієпископа Василя (Богдашевського) значна частина студентів здійснювала своє служіння, доглядаючи за пораненими офіцерами та солдатами. В «Отчете о состоянии Императорской Киевской Духовной Академии за 1914–1915 учебный год» містяться відомості щодо реалізації такого служіння. Зокрема, зазначається, що студенти, не маючи змоги безпосередньо брати участь у бойових діях, протягом усього навчального року займалися доглядом за пораненими та хворими військовими. Більша частина студентів записалася на чергування в лазаретах в якості братів милосердя, а деякі з них пройшли спеціальні санітарні курси швидкої допомоги [6, с. 3]. Студенти, які мали священний сан, неодноразово відвідували поранених, де звершували молебні та богослужіння, надаючи їм духовну підтримку, настанови та втішаючи пастирським словом.

Будучи підтримуваними керівництвом Академії, студенти протягом всього навчального року брали участь у багаторазових зборах на різноманітні військові потреби. Окрім цього, студенти неодноразово відмовлялися від видачі їм чаю та цукру, щоб замість цього отримати гроші для придбання для воїнів подарунків до свят Різдва Христового та Пасхи. Деяким студентам вдалося доставити ці подарунки безпосередньо до окопів. Піднесений патріотичний настрій студентів проявився, зокрема, в тому, що одні з них, завершивши курс, а інші – посеред навчального року, вступили до різних військових училищ з метою здобуття офіцерського звання [6, с. 4].

Таким чином, реалізація гуманітарної діяльності під координацією архієпископа Василя (Богдашевського) в Київській духовній академії під час Першої світової війни мала значний вплив на підтримку військових та їхніх сімей. Зусилля членів Академії в організації допомоги пораненим військовим, а також духовна підтримка сприяли їхньому моральному та

фізичному відновленню. Це свідчило про свідому соціальну відповідальність безпосередньо архієпископа Василя (Богдашевського) та Академії перед суспільством в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. IP НБУВ. Ф. 191. Спр. 120. Арк. 1. зв.

2. 1914. 18 августа. Слушали: I–II. II. Докладная записка назначенного в помощь библиотекарю академии Ив. Гребенетского, от 6 сего августа, на имя Преосвященного Ректора: [ходатайство о сохранении занимаемой должности]. *Труды Имп. КДА. 1915. № 7. Приложение. Извлечение из журналов Совета Имп. КДА за 1914–1915 учеб. год. 1914. 18 августа.* II. Докладная записка назначенного в помощь библиотекарю академии Ив. Гребенетского, от 6 сего августа, на имя Преосвященного Ректора. С. 4–5. Постановили: С. 5.

3. 1914. 12–16 сентября. Слушали: I–X. X. а) Прошение студента II курса Ткаченко М., от 25 минувшего августа: [просьба не отчислять из Академии до окончания войны]; б) Доклад секретаря [о призванных на действительную службу студентах: Ткаченко М., Олейника П.] Постановили: Призванных на действительную военную службу Ткаченко М. и Олейника П. считать студентами академии. *Труды Имп. КДА. 1915. № 9. Приложение. Извлечение из журналов Совета Имп. КДА за 1914–1915 учеб. год.* С. 43.

4. 1914. 18 августа. Слушали: I–XVII. IX. Циркулярное отношение Председателя Учебного Комитета при Св. Синоде, от 5 сего августа за № 3516, на имя Преосвященного Ректора: [о пожертвовании служащих в духовно-учебных заведениях на отчисления для больных и раненных воинов в действующей армии]. *Труды Имп. КДА. 1915. № 7. Приложение. Извлечение из журналов Совета Имп. КДА за 1914–1915 учеб. год. 1914. 18 августа.* IX. Циркулярное отношение Председателя Учебного Комитета при Св. Синоде, от 5 сего августа за № 3516, на имя Преосвященного Ректора. С. 16–17. Постановили: С. 17–18.

5. 1914. 18 августа. Слушали: I–XVII. XVII. Отношение образованного при Киевском св.-Владимирском Братстве Комитета для сбора пожертвований в пользу семейств воинов Киевской губ., призванных на войну, от 25 минувшего июля за № 181: [о помощи семьям запасных, лишившихся кормильцев]. *Труды Имп. КДА. 1915. № 7. Приложение. Извлечение из журналов Совета Имп. КДА за 1914–1915*

учеб. год. 1914. 18 августа. XVII. Отношение образованного при Киевском св.-Владимирском Братстве Комитета для сбора пожертвований в пользу семейств воинов Киевской губ., призванных на войну, от 25 минувшего июля за № 181. С. 20–21. Постановили: С. 21.

6. Отчет о состоянии Императорской Киевской Духовной Академии за 1914–1915 учеб. год. *Труды Имп. КДА*. 1916. № 7. 50 с.

5. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА

Бержанір І. А.,

кандидат економічних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Нормативне регулювання дебіторської заборгованості згідно з Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та Міжнародними стандартами фінансової звітності є фундаментальним аспектом облікової діяльності підприємства. Ці стандарти встановлюють загальноприйняті правила та принципи визнання, оцінки та подання дебіторської заборгованості у фінансовій звітності. Вони ставлять перед суб'єктами господарювання вимоги щодо відображення дебіторської заборгованості за різними категоріями, такими як: термін погашення, ступінь ліквідності, можливість виникнення простроченої заборгованості тощо.

Окрім цих нормативних актів, регулювання дебіторської заборгованості також здійснюється іншими нормативно-правовими актами (табл. 1).

Таблиця 1

Документи, що регулюють облік дебіторської заборгованості

№ з/п	Документ
Нормативно-правові документи	
1	НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»
2	Конституція України від 28.06.1996 №245к/96-ВР
3	Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. №435
4	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 р. №996-XIV
5	Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI
Внутрішні документи	
6	Облікова політика
7	Статут
8	Наказ про порядок організації та здійснення розрахунків з дебіторами та кредиторами
9	Наказ про облікову політику (облікові політики)
10	Положення про організацію роботи облікового апарату
11	Положення про організацію внутрішнього контролю
12	Графік документообігу

НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [1] є одними з основних нормативно-правових актів, що регулює розрахунки з контрагентами. Вони конкретизують вимоги щодо обліку дебіторської заборгованості, визначаючи правила її визнання, вимірювання та відображення у фінансовій звітності.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» є основою для ведення діяльності у сфері фінансового обліку, а також встановлює загальні принципи бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, включаючи положення про облік дебіторської заборгованості. Зокрема, щодо цього нормативно-правового акту необхідно враховувати:

- принципи обліку (повне висвітлення, безперервність, нарахування, превалювання сутності над формою, послідовність, єдиний грошовий вимірник тощо);

- вимоги до первинного оформлення господарських операцій та подальшого їх відображення в регістрах [2].

Цей закон надає суб'єктам господарювання право самостійно визначати облікову політику, що відображає основні принципи ведення бухгалтерського обліку суміжних суб'єктів.

Конституція України від 28.06.1996 р. №245к/96-ВР хоча й безпосередньо не регулює бухгалтерський облік чи будь-які інші фінансові відносини між суб'єктами господарювання, проте вона визначає загальні принципи законності та рівності перед законом, що може впливати на створення сприятливого середовища для правильного обліку дебіторської заборгованості та її контролю.

Окрім нормативно-правового, регулювання дебіторської заборгованості здійснюється й внутрішніми документами підприємства, згідно яких обирається методика класифікації, обліку та управління розрахунками.

Серед усіх внутрішніх документів найважливішою є облікова політика, адже вона не лише є базою для регулювання загальних засад обліку на підприємстві, але й саме в ній прописуються усі аспекти оцінки платоспроможності контрагента, умови створення резерву сумнівних боргів та визначення обсягів відрахувань до нього.

Також особливу увагу слід приділити Міжнародним стандартам бухгалтерського обліку та основним відмінностям відображення інформації про дебіторську заборгованість у порівнянні з НП(С)БО (табл. 2).

Порівняння відображення інформації про дебіторську заборгованість за національними та міжнародними стандартами

Національні стандарти обліку	Міжнародні стандарти обліку
НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» – вимоги та критерії визнання та обліку дебіторської заборгованості	МСБО 1 «Подання фінансової звітності» – відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності
НП(С)БО 13 «Фінансові інструменти» - дебіторська заборгованість як фінансовий інструмент	МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» – вимоги до розкриття у звітності інформації про дебіторську заборгованість
НП(С)БО 17 «Податок на прибуток» – дебіторська заборгованість із поточного податку на прибуток	МСБО 16 «Основні засоби» – визнання короткострокової дебіторської заборгованості без оголошеної ставки відсотка
НП(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» – дебіторська заборгованість в іноземній валюті	МСБО 18 «Дохід» – дисконтування майбутніх грошових надходжень і застосування ефективної ставки відсотка під час оцінки довгострокової торговельної дебіторської заборгованості
НП(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» – дебіторська заборгованість пов'язаних осіб	

Розглянувши дану таблицю, одразу можна помітити відсутність у складі міжнародних стандартів обліку окремого стандарту для дебіторської заборгованості, на відміну від національних стандартів бухгалтерського обліку.

Нормативно-правове регулювання діяльності суб'єкта підприємницької діяльності відіграє важливу роль у функціонуванні підприємства, є інструментом встановлення правових та економічних відносин з партнерами, працівниками, фінансовими посередниками, державою [3].

Отже, метою діяльності підприємства є провадження господарської діяльності з подальшим отриманням прибутку, з цією метою воно надає послуги, постачає товари чи виконує роботи. Але контрагенти, в свою чергу, не завжди дотримуються платіжної дисципліни та можуть допускати прострочення або ж взагалі непогашення зобов'язання, в результаті чого і виникає дебіторська заборгованість. Саме тому регулювання як дебіторської заборгованості, так і відносин між постачальниками й покупцями відіграє важливу роль у веденні діяльності суб'єктів господарювання. Аналіз та дослідження законодавчої бази за національними чи міжнародними нормами дозволяє вірно визначити,

класифікувати та управляти дебіторською заборгованістю, що в сприятиме правильному веденню бухгалтерського обліку та складанню фінансової звітності.

Список використаних джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 03.11.2020 № 290 із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.help/law/z0860-99> (дата звернення: 17.03.2025).

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV: станом на 19.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#top> (дата звернення: 17.03.2025).

3. Бержанір І. А. Особливості організації та напрями удосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18. Т. 2. С. 15–23.

Волков С. С.,

викладач

Білоцерківський фаховий коледж
Університету «Україна»

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Глибокі трансформації у світовій економіці на початку ХХІ століття свідчать про посилення взаємозалежності економічних суб'єктів незалежно від їхнього географічного розташування чи особливостей політичного устрою. Швидке поширення цифрових технологій, глобальна автоматизація процесів, зростання значення інноваційних рішень ставлять нові вимоги до регуляторної політики держави. У зв'язку з цим необхідною є розробка та впровадження комплексних заходів, спрямованих на ефективну інтеграцію України в міжнародну економічну систему, що забезпечить довгострокову конкурентоспроможність національної економіки та її адаптацію до сучасних викликів глобалізації.

У сучасних умовах процеси глобалізації та інтернаціоналізації господарської діяльності продовжують розвиватися, незважаючи на зміну моделей міжнародної інтеграції. Ця тенденція стає особливо очевидною

під час кризових явищ, які вже неможливо обмежити територіальними чи політичними кордонами. Вони охоплюють різні сфери економічної взаємодії, зокрема фінансовий сектор, технологічну галузь та виробничі процеси.

Розв'язання цих проблем передбачає створення нових інтеграційних моделей, які мають стати каталізаторами економічного зростання, а також формування ефективної державної регуляторної політики. Така політика повинна бути спрямована на досягнення стратегічних і тактичних цілей, включаючи стабільність бюджетної, валютної, фінансово-кредитної систем України в умовах динамічних змін глобальної економіки. При цьому саме держава відіграє ключову роль у регулюванні соціально-економічного розвитку, що охоплює як державний і приватний сектори, так і міжнародні економічні відносини. Вплив держави на ці сфери здійснюється через комплекс механізмів державного управління, зокрема організаційні, нормативно-правові та інформаційні інструменти. У межах цих механізмів діють окремі інструменти та форми регулювання, кожен із яких спрямований на регуляторний вплив у певній сфері або одночасно на кілька сфер економічного та соціального розвитку.

Проте, запровадження воєнного стану, що стало відповіддю на повномасштабну агресію РФ проти України, спричинило появу нових викликів не лише у військовій площині, а й у соціально-економічній сфері. В умовах воєнного часу перед державою постало завдання адаптації регуляторної політики до надзвичайних обставин, що потребує оперативного реагування та розробки нових механізмів управління, здатних забезпечити стабільність економічної системи та соціального сектору. Тому аналіз досвіду формування регуляторної політики в європейських країнах повинен бути спрямований на досягнення ключової мети вдосконалення національного законодавства, що передусім має своїм спрямуванням зниження адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність, громадян та державні органи. Досягнення цієї мети забезпечується завдяки принципам відкритості та прозорості ухвалення рішень, а також активному залученню громадськості й зацікавлених суб'єктів до процесу регуляторного впливу.

Аналізуючи досвід реалізації державної регуляторної політики, у межах загальної європейської економічної політики, можна виокремити дві основні моделі розвитку: німецьку, характерну для таких країн, як

Німеччина, Австрія, Франція, Бельгія, Нідерланди та Швейцарія, і скандинавську, поширену в державах Північної Європи, а також частково в Іспанії та Португалії [1].

Німецька модель економічного розвитку поєднує принцип підприємницької свободи із соціальною відповідальністю держави. Вона спрямована на забезпечення кожному громадянину гарантованого мінімального рівня добробуту, створення умов для самореалізації особистості, а також ефективне управління бюджетними ресурсами шляхом суворого контролю доходів і витрат. Скандинавська модель характеризується демократичним підходом до регулювання ринкової економіки, що базується на плюралізмі форм власності та розподілу економічної влади. Її ключовою особливістю є недопущення надмірної концентрації економічного впливу в руках окремих підприємців або профспілкових об'єднань, а також високий рівень соціалізації механізмів розподілу матеріальних благ [2].

Отже, регуляторна політика що реалізується в країнах Європи, має на меті зменшення адміністративного тиску на суб'єктів господарювання, громадян та державні інституції. Основоположними засадами її функціонування є забезпечення прозорості прийняття рішень, відкритість регуляторних процесів, а також активне залучення суспільства та зацікавлених осіб до розробки та впровадження нормативно-правових актів. Дотримання цих принципів сприяє підвищенню ефективності механізмів державного управління та досягненню оптимального балансу інтересів усіх учасників соціально-економічної взаємодії [3].

Тому, перш за все, доцільним виглядає впровадження незалежного оцінювання ефективності ключових регуляторних актів за аналогією з практикою країн ЄС, де таку оцінку здійснюють спеціалізовані незалежні органи із залученням експертів та консалтингових компаній. Для розширення участі бізнес-спільноти та громадськості у процесі перегляду нормативно-правових актів необхідно застосовувати європейський підхід до відкритості та прозорості регуляторної політики. Це передбачає забезпечення публічного доступу до планів моніторингу результативності регуляторних актів та проєктів відповідних звітів через онлайн-платформи, подібні до тих, що функціонують у країнах ЄС [4, с. 130].

Крім того, з метою зниження регуляторного навантаження доцільно запровадити компенсаційний механізм, що активно використовується в

європейських державах. Його суть полягає у тому, що впровадження нових регуляторних вимог супроводжується скасуванням застарілих або надмірних актів, що дозволяє зменшити адміністративний тиск на підприємців. Для України важливо адаптувати цю практику, забезпечивши скорочення витрат бізнесу щонайменше вдвічі більше, ніж витрати, пов'язані з новими регуляторними положеннями, що сприятиме покращенню інвестиційного клімату та гармонізації регуляторного середовища з європейськими стандартами.

Отже, для створення ефективного регуляторного середовища в Україні з урахуванням європейського досвіду необхідно акцентувати увагу на ряді аспектів, що визначають успішність регуляторної політики в країнах ЄС.

По-перше, варто дослідити європейські підходи до оцінки регуляторного впливу (Regulatory Impact Assessment), які передбачають комплексний аналіз наслідків прийняття нових регуляторних актів та їх впливу на бізнес, громадян та економіку загалом. Використання подібної методології сприятиме підвищенню якості нормативно-правових рішень в Україні.

По-друге, слід звернути увагу на механізми залучення громадськості та бізнес-спільноти до процесу розробки та перегляду регуляторних актів. У країнах ЄС широко застосовується практика обов'язкових публічних консультацій, що дозволяє уникнути надмірного регулювання та враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін.

По-третє, важливим є запровадження компенсаційного підходу до регуляторної політики, який передбачає, що прийняття нових регуляторних норм супроводжується скасуванням застарілих або надмірних вимог. Такий механізм активно застосовується у Великій Британії, Німеччині та інших країнах ЄС і сприяє зниженню адміністративного тиску на бізнес.

Крім того, варто враховувати досвід цифровізації регуляторних процесів у ЄС, зокрема використання електронних платформ для оцінки регуляторного впливу, подання пропозицій та моніторингу ефективності регулювання. Адаптація таких інструментів в Україні дозволить зробити регуляторну політику більш прозорою та ефективною.

Враховуючи це, механізми реалізації регуляторної політики повинні мати належне правове підґрунтя, що, з одного боку, забезпечує чітке

нормативне регулювання цього процесу, а з іншого – гарантує узгодженість із чинною системою нормативно-правових актів в сфері господарювання. При цьому, особливо важливо, щоб регуляторні інструменти сприяли досягненню стратегічних цілей розвитку держави, залишаючись при цьому гнучкими та адаптивними до змін у соціально-економічному середовищі.

Таким чином, застосування найкращих європейських практик у сфері регулювання сприятиме гармонізації українського законодавства із стандартами ЄС, покращенню інвестиційного клімату та створенню сприятливих умов для розвитку економіки.

Список використаних джерел:

1. Павленко В. П. Методологічні засади державного регулювання національної економіки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Київ, 2015. 366 с.

2. Разумова Г. В. Досвід формування та реалізації регуляторної політики європейських країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Вип. 47. С. 98–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2023_47_19 (дата звернення: 12.03.2025).

3. Разумова Г. В. Зарубіжний досвід розробки та реалізації регуляторної політики. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.40> (дата звернення: 14.03.2025).

4. Щербак А. В., Мужайло В. Д. Державна регуляторна політика в Україні: існуючі недоліки та шляхи її поліпшення. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2023. № 3–4. С. 122–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2023_3-4_12 (дата звернення: 14.03.2025).

Геєць І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ПРАВОВА ТА ПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА ЖАНА БОДЕНА

Жан Боден – видатний мислитель XVI століття, чия політична теорія значно вплинула на розвиток європейської правової думки. Його

концепція держави, суверенітету та правління формувалася під впливом історичних подій, у яких він брав безпосередню участь.

Жан Боден здобув освіту в кармелітському монастирі в Анжері, а згодом навчався в університетах Анжера, Парижа та Тулузи. Його політична кар'єра розпочалася у 1560 році, коли він обійняв посаду третього радника Парламенту, королівського прокурора та радника герцога Анжуйського. Участь у Блуаських штатах 1576 року та приєднання до Католицької ліги у 1584 році відобразили його політичну еволюцію. В цей період Боден проявив себе як юрист, державознавець та активний учасник політичних подій.

У своїй фундаментальній праці «Шість книг про Республіку» Боден розглядає державу (Republique) як не просто інститут влади, а як вираз загального блага. XVI століття у Франції характеризувалося трансформацією державної влади: король, який раніше був лише верховним суддею, поступово перебирає на себе законодавчі функції, зменшуючи роль Генеральних штатів. Монархія як форма правління протистояла аристократії та парламентам, спираючись на розвинену бюрократію.

Однією з основних категорій політичної доктрини Бодена є суверенітет. Він розглядав суверена як носія верховної влади, здатного творити закони. Втрата середньовічного значення «ради» та зростання бюрократії сприяли посиленню влади монарха. Боден виділяє чотири основні способи правління: чоловічу владу, батьківську владу, сеньйоріальну владу та суверенну владу. Він трактує абсолютну владу не як деспотичну, а як справедливу, спрямовану на благо підданих.

Суверенітет для Жана Бодена не означав суверенітету самої держави. Для нього суб'єктом суверенітету є не держава, а конкретні властители (монарх, народ у демократичних республіках), тобто державні органи. Залежно від того, хто є носієм суверенітету, Ж. Боден виділяв і форми держави: монархію, аристократію, демократію [1, с. 43].

Боден чітко розмежовує поняття *Estat* (форма державного устрою) та *gouvernement* (форма управління). Монархія, на його думку, є вищою формою державного ладу, а термін *Prince* символізує священне втілення влади. Він розглядає державу як механізм досягнення суспільної гармонії та стабільності.

Важливе місце у працях мислителя займає аналіз правових категорій: «право» (droit), «закон» (loi), «справедливість» (justice). Боден акцентує увагу на божественних (loix divine) та природних (loix de nature) законах, підкреслюючи їхній вплив на правове регулювання. Він розробляє концепцію гармонійної, зрівняльної та розподільчої справедливості, яка відіграє ключову роль у функціонуванні держави.

Правник за фахом, він викликав на себе ворожість колег, захищаючи історичне і порівняльне вивчення закону замість зосередження лише на текстах римського права [2, с. 129].

Закони, на його думку, мають похідний від державної влади характер і не можуть слугувати обмежувачем влади монарха. «Необхідно, щоб суверени підпорядковувалися велінням інших людей і щоб вони могли давати закони підданим і скасовувати, позбавляти сили непотрібні закони, замінюючи їх іншими» [1, с. 43].

Таким чином, правова та політична доктрина Жана Бодена відображає зміни у державному устрої Франції XVI століття та формує основи концепції суверенітету. Його ідеї мали значний вплив на європейську політико-правову думку та розвиток правової держави. Навіть у сучасному контексті погляди Бодена залишаються актуальними, зокрема, у сфері політичної інтеграції та правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Відокремлення правового та владного дискурсів за доби Відродження: філософсько-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2016. № 3(1). С. 40–45.
2. Мироненко О. М., Горбатенко В. П. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Київ : Академія, 2010. 454 с.

Коваль Д. С.,
доктор філософії, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ДЕРЖАВА І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ

Штучний інтелект (ШІ) стрімко розвивається та впливає на усі сфери суспільного життя, зокрема, на державне управління, економіку, правову

систему та національну безпеку. Використання ШІ може значно покращити ефективність державного апарату, забезпечити автоматизацію юридичних процедур та створити нові можливості для розвитку цифрової економіки. Водночас, правове регулювання штучного інтелекту в Україні залишається недостатньо розвиненим, що створює ризики щодо відповідальності, захисту персональних даних, дискримінації та етичних питань.

Застосування ШІ охоплює найрізноманітніші галузі – від медицини і освіти до юриспруденції і національної безпеки, що спричиняє потребу у нових правових підходах та механізмах. Україна, як і багато інших країн, стикається з необхідністю створення ефективної правової інфраструктури для належного регулювання цієї сфери. Актуальність цього питання не обмежується лише країнами з високорозвинутою економікою, а стосується і країн, що розвиваються, таких як Україна, де впровадження технологій ШІ набирає популярності.

Основні правові виклики, пов'язані з використанням ШІ, можна поділити на кілька категорій. По-перше, це питання відповідальності. У разі, коли штучний інтелект приймає рішення або здійснює дії, виникає необхідність визначити, хто нестиме відповідальність за наслідки цих дій – розробники, користувачі або сам ШІ? Важливим є також питання прав людини, зокрема, захисту персональних даних, оскільки технології ШІ часто потребують доступу до великої кількості особистої інформації. Проблема неупередженості та етики також є важливою, адже алгоритми ШІ можуть включати упередження, що впливають на справедливість і рівність. У багатьох випадках рішення, прийняті на основі даних, можуть бути непрозорими, що ставить під сумнів їх правомірність.

Широке використання ШІ у сфері автономних систем, таких як безпілотні автомобілі чи військові дрони, також підвищує ризик ускладнення юридичних питань, пов'язаних із безпекою та відповідальністю. Як зазначає автор книги «Artificial Intelligence: A Guide for Thinking Humans» Тімоті Лі (Lee T.), правове регулювання ШІ має враховувати розвиток автономних систем, де традиційні юридичні підходи можуть не спрацьовувати через швидкість і автономність рішень. [1, с. 8–11].

Швець Д. В. пропонує розглянути можливість запровадження концепції «правосуб'єктності ШІ», яка передбачає, що у випадках, коли

ШІ ухвалює автономні рішення, відповідальність має покладатися на державний орган або компанію, що його використовує. У майбутньому можливим є запровадження особливого статусу для автономних систем, подібного до статусу юридичних осіб [6, с. 15].

ШІ потребує величезної кількості інформації для навчання та ухвалення рішень. Це створює загрози порушення права на приватність, особливо з огляду на недосконалість українського законодавства у сфері персональних даних.

За словами Швеця Д. В., Україні слід орієнтуватися на Загальний регламент ЄС із захисту даних (GDPR), який встановлює жорсткі правила щодо збору, зберігання та обробки персональних даних. Зокрема, важливо запровадити механізм «пояснюваності» рішень ШІ, коли людина матиме право дізнатися, чому алгоритм ухвалив те чи інше рішення щодо неї [6, с. 18].

ШІ може відтворювати упередження, які містяться у вихідних даних. Наприклад, якщо алгоритм використовує історичні дані про кримінальні справи, він може дискримінувати певні соціальні групи.

Згідно з дослідженнями Швеця Д. В., Україні необхідно створити етичний кодекс використання ШІ, що міститиме принципи прозорості, справедливості та недискримінації. Це дозволить запобігти випадкам, коли ШІ ухвалює рішення на основі упереджених або неповних даних.

Останніми роками в Україні зросла загроза використання технологій ШІ для дезінформації та кібератак. Наприклад, у 2023 році в Україні були зафіксовані випадки поширення глибоких фейків (deepfake) із метою дискредитації політиків та громадських діячів.

Швець Д. В. наголошує на необхідності посилення контролю за використанням генеративного ШІ та створення державного центру моніторингу ШІ-загроз, що дозволить своєчасно виявляти кібератаки та маніпуляції.

Україна має значний потенціал для розвитку законодавчої бази у сфері штучного інтелекту. На думку Швеця Д. В., першочерговими кроками мають стати:

1. Розробка Закону України «Про штучний інтелект», який визначить правовий статус ШІ, принципи його використання та відповідальність за його рішення.

2. Гармонізація українського законодавства з європейськими нормами, зокрема, адаптація положень GDPR та Акту про штучний інтелект (AI Act).

3. Створення національного реєстру ШІ-систем, що дозволить контролювати використання алгоритмів у державному управлінні [6, с. 25].

У країнах Європейського Союзу активно розробляються нормативно-правові акти, спрямовані на регулювання ШІ. Наприклад, у квітні 2021 року Європейська комісія представила пропозицію регламенту, що стосується ШІ, зокрема, класифікування ризиків та відповідальності в разі використання таких технологій у різних сферах, від здоров'я до правопорядку [2, с. 11]. Аналогічно, у США питання регулювання ШІ поки що вирішуються на рівні окремих штатів, однак президент Джо Байден ініціював створення спеціальної комісії для розробки національної стратегії з управління ризиками, пов'язаними з ШІ [3, с. 5].

На думку доктора юридичних наук з Оксфордського університету Вільяма Гемптона (William Hampton), створення універсальних стандартів для ШІ потребує міжнародної співпраці, оскільки технології швидко поширюються через національні кордони. Водночас, більшість країн стикаються з труднощами у забезпеченні належного балансу між інноваціями і правами людини, що є суттєвим питанням для держав, що розвиваються [4, с. 33].

Україна не залишається осторонь цих глобальних тенденцій. У 2020 році Верховна Рада України ухвалила Стратегію розвитку ШІ до 2030 року, яка визначає основні напрямки для розвитку технологій в Україні. Одним із головних завдань є створення законодавчої бази, яка б регулювала використання ШІ, зокрема в таких сферах, як захист персональних даних, автоматизація судових процедур і розвиток інтелектуальних систем в освіті та охороні здоров'я [5].

Незважаючи на прогрес у розробці нормативно-правових актів, питання регулювання ШІ в Україні залишаються на стадії активного обговорення серед науковців і практиків. На думку Дмитра Швеця, в Україні необхідно не лише розвивати інфраструктуру для використання ШІ, а й створювати механізми правового захисту користувачів цих

технологій, особливо в умовах незахищеності персональних даних та загроз кібербезпеки [6, с. 40].

Штучний інтелект є потужним інструментом для розвитку сучасного суспільства, проте його застосування ставить перед державами нові правові виклики. В Україні вже зроблено перші кроки до регулювання цієї сфери, але потреба у вдосконаленні законодавства, яке могло б ефективно управляти ризиками, пов'язаними з ШІ, залишається нагальною. Враховуючи міжнародний досвід, Україні слід розробити правові механізми, які б поєднували інноваційний потенціал технологій із забезпеченням прав людини та безпеки. Для цього необхідна активна співпраця між державними органами, науковцями та технологічними компаніями.

Список використаних джерел:

1. Lee T. *Artificial Intelligence. A Guide for Thinking Humans*. New York : W.W. Norton & Company, 2018. С. 8–11.
2. European Commission. *Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act)*. 2021. С. 11–18.
3. White House. *National Artificial Intelligence Strategy: A Framework for Responsible AI*. 2021. С. 5–7.
4. Hampton W. *The Legal Implications of Artificial Intelligence*. Oxford University Press. 2020. С. 33.
5. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1-р від 1 січня 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-strategiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-do-2030-roku> (дата звернення: 10.03.2025).
6. Швець Д. В. *Правові аспекти регулювання штучного інтелекту в Україні. Юридична думка*. Київ : Наука, 2023. С. 15–45.

Марчук І. Г.,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є винятковим правовим режимом, що застосовується державою у відповідь на загрозу національній безпеці, збройний конфлікт,

громадянські заворушення або надзвичайні ситуації. Він передбачає тимчасове обмеження або призупинення низки прав і свобод громадян, а також зміну функціонування державних інституцій, що значно впливає на демократичні процеси та верховенство права. Основна мета воєнного стану полягає у забезпеченні безпеки та збереженні територіальної цілісності країни, проте важливо дотримуватися балансу між захистом національних інтересів і дотриманням прав людини.

Запровадження воєнного стану, зазвичай, супроводжується розширенням повноважень військових органів, що можуть тимчасово замінювати або контролювати цивільну владу. Це може включати запровадження комендантської години, обмеження на пересування громадян, цензуру засобів масової інформації, заборону масових зібрань, націоналізацію стратегічних ресурсів та мобілізацію населення. Одним із найсерйозніших наслідків є можливість призупинення судового контролю, зокрема, принципу *habeas corpus*, який гарантує право особи на захист від незаконного затримання. У такій ситуації особи можуть бути затримані без пред'явлення звинувачень і без доступу до судового розгляду.

Воєнний стан регулюється національним законодавством кожної окремої держави, проте його правові обмеження також визначаються міжнародними нормами. Наприклад, Конституція США дозволяє призупинення *habeas corpus* у разі повстання чи вторгнення, що загрожує громадській безпеці. Водночас Закон *Posse Comitatus* забороняє використання армії для виконання функцій правоохоронних органів у межах країни, що встановлює певні обмеження на військовий контроль. Попри це, історія знає випадки, коли уряди використовували воєнний стан для політичних репресій, систематичних порушень прав людини та концентрації влади.

Застосування воєнного стану піднімає питання балансу між громадською безпекою та правами людини. Міжнародні правові акти, зокрема, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Женевські конвенції визначають категорії прав, які не можуть бути скасовані навіть під час надзвичайного стану. До таких прав належать право на життя, заборона катувань, право на справедливий судовий розгляд і принцип недискримінації.

Незважаючи на це, багато урядів, зловживаючи надзвичайним становищем, порушували ці права, використовуючи воєнний стан як

механізм узурпації влади. Наприклад, введення воєнного стану на Філіппінах у 1972 році президентом Фердинандом Маркосом призвело до масових арештів, обмеження свободи слова та політичних переслідувань, що дозволило йому зберегти владу.

Щоб запобігти зловживанням, міжнародне право та правові системи демократичних держав передбачають механізми парламентського та судового контролю. До таких механізмів належать чіткі критерії оголошення воєнного стану, визначення його часових рамок та територіального охоплення, а також необхідність пропорційності запроваджених заходів до загроз, що існують. Судовий нагляд з боку незалежних судів має зберігати можливість перегляду дій військових органів влади, зокрема, щодо затримань та обмежень прав громадян. Контроль громадянського суспільства також відіграє важливу роль у моніторингу порушень прав людини та інформуванні міжнародної спільноти про можливі зловживання.

В історії існує багато прикладів запровадження воєнного стану, які мали різні наслідки. Наприклад, під час Громадянської війни в США Авраам Лінкольн тимчасово призупинив *habeas corpus* для боротьби з сепаратистськими рухами, що викликало гострі дискусії про межі президентських повноважень. Після нападу на Перл-Харбор на Гаваях у 1941 році воєнний стан призвів до масових обмежень для місцевого населення, включаючи запровадження військових трибуналів і обмеження судових процесів. У 1981 році у Польщі введення воєнного стану стало засобом боротьби з профспілковим рухом «Солідарність», що врешті-решт сприяло демократичним змінам у країні. Ці випадки демонструють, що воєнний стан може бути використаний як засіб захисту держави, так і як інструмент політичного придушення.

Таким чином, воєнний стан є одним із найсуперечливіших інструментів державної влади, що має значний вплив на права та свободи громадян. Його застосування повинно мати тимчасовий характер, бути виправданим та відповідати загрозі, яку він має усунути. Ефективний парламентський та судовий контроль, механізми громадянського нагляду, а також дотримання міжнародних стандартів прав людини є необхідними умовами для того, щоб цей правовий режим не перетворювався на засіб узурпації влади та обмеження основоположних прав і свобод.

В умовах сучасного світу, коли багато держав стикаються з воєнними конфліктами та кризами, важливо розуміти межі, у яких держава може обмежувати права громадян, і механізми, що забезпечують збереження демократичних цінностей навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел

1. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану. *LegalAid Wiki*. URL: <https://surl.li/ehmjbb> (дата звернення: 23.03.2025).
2. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану. *Юридична клініка НЮУ ім. Ярослава Мудрого*. 2022. URL: <https://surl.li/ftdyfa> (дата звернення: 23.03.2025).
3. Курганська О. В. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 15. С. 74–82. URL: <https://surl.li/zlvrif> (дата звернення: 23.03.2025).
4. Курганська О. В. Restrictions on human and civil rights and freedoms under martial law: problems of legal regulation. *Наукові праці Острозької академії*. URL: <https://surl.li/rqoydu> (дата звернення: 23.03.2025).
5. Які права громадян не можуть бути обмежені під час дії воєнного стану? *Visit Ukraine Today*. URL: <https://surl.li/scusbz> (дата звернення: 23.03.2025).

Пархета В. І.,
доктор філософії, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Нині українська держава зіткнулась з вагомим труднощами, зумовленими необхідністю захищати територіальну цілісність, незалежність і державний суверенітет та водночас здійснювати ефективне гарантування прав людини. Під гарантіями прав людини та громадянина розуміють систему соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Без гарантій права свободи та обов'язки людини і громадянина не мають ніякої цінності ні для особи, ні для суспільства.

Суб'єктом, на якого покладаються обов'язки щодо гарантування прав людини і громадянина, є держава. Спеціальні юридичні гарантії конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні представлені нормативно- та організаційно-правовими механізмами реалізації цих прав і свобод [1, с. 158].

Юридичні гарантії прав і свобод людини у національному праві включають систему засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень [2, с. 28]. І саме від держави залежить реальність забезпечення цих прав і свобод.

Дієвим засобом забезпечення прав та свобод людини є судові гарантії, які передбачають безпосередньо реалізацію права на судовий захист у порядку конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального судочинства. Це означає, що: особа, права якої порушено іншими особами або органами державної влади, місцевого самоврядування чи їх посадовими особами, може звернутися до суду з вимогою про примусове забезпечення прав та свобод, які належать їй за законом; відповідна справа буде розглянута компетентним і неупередженим судом, а у визначених випадках – присяжними [3, с. 116].

До позасудових гарантій належать: презумпція невинуватості; наявність інституту уповноваженого з прав людини, причому, у більшості зарубіжних країн функціонує розлога мережа спеціалізованих омбудсменів, що дозволяє захистити широке коло прав та свобод людини; можливість звернення за професійною правничою допомогою; передбачення юридичної відповідальності щодо посадових і службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, які своїми діями або бездіяльністю порушили права та свободи людини.

У контексті європейської інтеграції для України важливим є відповідний досвід гарантування прав людини, накопичений в розвинутих, передусім. європейських державах. Щодо захисту прав та свобод людини і громадянина органами конституційної юстиції, все більшого поширення в зарубіжних країнах набуває процедура розгляду конституційних скарг. Найбільш розвинутим інститут конституційної скарги є у таких європейських країнах, як: Австрія, Німеччина, Іспанія, Угорщина, Швейцарія, Чехія, Болгарія, Польща, Словаччина, Словенія. В цих та інших державах особа має право звернутися зі скаргою до органу

судового конституційного контролю з проханням перевірити конституційність актів органів влади, якими, на думку цієї особи, порушено її певне конституційне право. Наприклад, в Іспанії є процедура «ампаро», згідно з якою права громадян захищаються органами конституційної юстиції, чим забезпечуються можливості не тільки для відшкодування шкоди, заподіяної конституційним правам особи, але й для оскарження незаконних дій органів державної влади та посадових осіб, що посягають на права особи [4, с. 62].

Маємо розуміти, права і свободи людини в умовах воєнного стану зазнають значних трансформацій негативного характеру, що зумовлено об'єктивними причинами. Першочерговим завданням держави у період війни є захист суверенітету, незалежності, територіальної цілісності. На перший план виходять заходи безпеки, оборони та військової необхідності, що часто неможливо сумістити з абсолютним дотриманням та реалізацією всіх прав і свобод осіб, що перебувають на території ведення війни. Якщо звернутись до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5], побачимо що, уповноважені законом органи влади отримали право доступу до інформації про особу та її особисте життя, а також набули можливості за необхідності застосовувати заходи щодо обмеження наступних прав людини: недоторканості житла; таємниці листування, свободи збирання та поширення інформації; свободи пересування; свободи думки і слова; право на вибори та референдум, збори, мітинги, походи і демонстрації; право власності; трудові права та право на підприємницьку діяльність; право на освіту, що в свою чергу створює додаткові ризики.

Отже, на сьогодні, перспективним у напрямку гарантування прав і свобод людини є налагодження безпосередньо механізмів реалізації таких гарантій, пошук шляхів підвищення їх ефективності в Україні на основі позитивного досвіду, набутого у європейському правовому просторі.

Список використаних джерел:

1. Майданник О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 380 с.
2. Каспарова К. О. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Сучасні виклики соціально-політичного розвитку: політико-правові та соціально-економічні виміри*: матеріали Всеукр. студ. наук.-

практ. конф., м. Одеса, 3 червня 2020 р. Одеса : Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2020. С. 27–30.

3. Рябовол Л. Гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні та зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №33. Вип. 1. С. 114–119.

4. Деркач А. Л. Виникнення конституційних процедур захисту прав людини в зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 61–66.

5. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.03.2025).

Пархета М. А.,

адвокат

Рада адвокатів Черкаської області,

Національна асоціація адвокатів України

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Захист прав військовослужбовців наразі є одним із визначальних векторів діяльності нашої держави. Цей напрям має важливе значення в умовах сьогодення – повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави.

Одним із головних напрямів у сфері захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей є захист соціальних прав або соціальний захист. На цей час в Україні склалася система нормативно-правових актів, різної юридичної сили, які регулюють питання соціального та правового захисту військовослужбовців, їх конституційних прав і свобод, гарантій щодо їх реалізації [1, с. 131].

З'ясовуючи специфіку соціально-правового захисту прав військовослужбовців, слід виходити із того, що у цьому контексті йдеться про напрями (котрі конкретизуються у формах) соціального захисту, в яких формуються умови соціально безпечного буття військовослужбовця шляхом забезпечення реалізації соціальних та ряду суміжних прав. Отже, в цьому сенсі йдеться про перспективний (позитивний) захист прав військовослужбовців, а саме про здійснення заходів соціального захисту, результатом яких є задоволення права військовослужбовця на соціальну

безпеку, а також захист ряду базових прав людини, що набуває особливого значення саме в умовах воєнного стану. Основні напрями соціального захисту військовослужбовців об'єктивуються серед іншого у таких формах: оздоровчо-рекреаційній, матеріальній, житлово-побутовій, трудовій, страховій, пенсійній та ін., а отже в переважній частині дозволяють посилено захистити права військовослужбовців, які в умовах воєнного стану не можуть бути реалізовані у повній мірі або ж компенсувати військовослужбовцям неможливість реалізації таких прав у повній мірі [2, с. 154].

Визначальну роль у правовому захисті прав та свобод військовослужбовців відіграє Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3]. Цей Закон «відповідно до Конституції України визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі».

Судова форма захисту соціальних прав громадян в Україні, як і в будь-якій іншій правовій, демократичній та соціальній державі характеризується в якості найбільш оптимального, дієвого та ефективного напрямку відновлення справедливості. Однак, судова форма захисту прав військовослужбовців характеризується певними проблемами, що позначаються на ефективності захисту прав вказаного кола суб'єктів [4, с. 458]. По-перше, слід вести мову про проблему практичної доступності правосуддя, приймаючи до уваги такі фактори: тимчасова окупація територій та евакуація судів; руйнування будівель судів в результаті бойових дій (зокрема, ворожих обстрілів територій, на яких відсутні бойові дії); обмежена можливість військовослужбовця звернутись до суду за захистом та брати безпосередню участь в судовому розгляді в умовах перебування на фронті.

З метою вирішення проблеми створено Центральне управління захисту прав військовослужбовців, яке безпосередньо підпорядковується міністру оборони та відповідатиме за розгляд звернень та скарг військовослужбовців, надання первинної правничої допомоги, проведення

перевірок та розслідування порушень прав військовослужбовців та членів їхніх сімей [5].

Також наявний механізм захисту соціальних прав у позасудовому порядку, військовослужбовці можуть отримати від системи безоплатної правової допомоги (БПД) правові послуги. Усі військовослужбовці можуть отримати безоплатно первинну правову допомогу, яка включає такі послуги як: правова інформація, консультації і роз'яснення з правових питань, допомога у складанні заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім процесуальних).

Ті ж, хто має статус учасника бойових дій, ветерана війни, особи з інвалідністю внаслідок війни, можуть отримати безоплатно і вторинну правову допомогу: захист і здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру.

Таким чином, держава як гарант конституційних прав людини загалом і військовослужбовців, зокрема, повинна сприяти удосконаленню функціонування системи правосуддя з метою забезпечення реалізації прав військовослужбовців на доступне та справедливе правосуддя, мінімізуючи не лише процесуальні, але й фактичні бар'єри використання такими службовцями можливостей судової форми захисту їх соціальних прав.

Для збереження демократичних здобутків Україні вкрай необхідно знайти баланс між дотриманням прав людини та їх всебічним захистом, дотриманням демократичних цінностей в умовах війни та необхідністю здійснення заходів з оборони держави, збереження її територіальної цілісності та державності, а також відступом держави від взятих на себе зобов'язань.

Перед владою постає завдання відновлення суспільної довіри та пошуку шляхів мотивації громадян до свідомої розбудови національного спротиву на довгострокову перспективу. Реалізація цих завдань можлива шляхом створення державою дієвого механізму всебічного захисту соціальних прав та гарантій військовослужбовців та членів їх сімей.

Список використаних джерел:

1. Павленко В. С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Вип. 7. С. 131–133.

2. Малюга Л. Ю. Захист прав військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С.150–159.

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 17.03.2025).

4. Рекшинський В. О. Судовий захист соціальних прав військовослужбовців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 454–459.

5. В Україні створили Центральне управління захисту прав військовослужбовців URL: <https://armyinform.com.ua/2024/04/03/v-ukrayini-stvoryly-czentralne-upravlinnya-zahystu-prav-vijskovosluzhbovcziv/> (дата звернення: 18.03.2025).

Пулінець А. А.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Науковий керівник: Городецька І. А.,
доктор юридичних наук, професор
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення рф на територію України та введення у зв'язку з цим правового режиму воєнного стану суттєво вплинуло на діяльність органів місцевого самоврядування, які зіштовхнулися з безліччю економічних, соціальних та організаційних проблем, а також повноваження яких були вимушено обмежені. Проте, незважаючи на складні умови, муніципальні органи продовжують забезпечувати ефективне управління територіальними громадами та задовольняти потреби суспільства в сучасних реаліях.

Теоретико-правові проблеми діяльності органів місцевого самоврядування, їх функції та повноваження були предметом дослідження таких учених, як В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, І. А. Городецька, О. М. Іщенко, Н. В. Камінська, В. К. Колпаков, В. В. Копейчиков, П. М. Любченко, Ю. В. Мельник, Н. Р. Нижник, О. І. Остапенко, Н. Г. Плахотнюк, А. О. Селіванов, В. М. Селіванов, О. І. Сушинський, А. Ф. Ткачук, В. М. Шаповал, М. К. Якимчук та ін.

Правові засади діяльності місцевого самоврядування в Україні визначаються Конституцією України, Європейською хартією про місцеве самоврядування, Виборчим кодексом України, а також законами України, зокрема «Про місцеве самоврядування», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та іншими нормативно-правовими актами.

Із введенням правового режиму воєнного стану в зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України 24 лютого 2022 року, органи місцевого самоврядування не припиняли свого функціонування, проте їхні повноваження зазнали певних змін.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та іншими законами України на органи місцевого самоврядування покладаються певні повноваження, зокрема останні здійснюють заходи, визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» з метою забезпечення оборони України, захисту безпеки населення тощо [1].

Зазначеним вище законом передбачається утворення тимчасових державних органів – військових адміністрацій, які впливають на управління територією, займаються питаннями охорони міста, розпорядження його ресурсами тощо. Таким чином, виникає потреба налагодження близької співпраці органів місцевого самоврядування з військовими адміністраціями та військовим командуванням, узгодження порядку роботи та, за потреби, погодження перерозподілу окремих повноважень.

Відповідна співпраця має як результат надійну та ефективну оборону населених пунктів, забезпечення військових необхідними ресурсами, наявність у громаді необхідної інформації, що забезпечує життя в умовах війни тощо [2, с. 609].

Варто відзначити прикордонні з західними країнами громади, які в умовах війни наразі ефективно допомагають з гуманітарною допомогою з виведенням жінок і дітей та забезпеченням житлом осіб – здебільшого жителів прифронтових територій, домівки яких постраждали внаслідок бойових дій [3, с. 397]. Саме органами місцевого самоврядування таких громад здійснюється найбільша робота по забезпеченню реєстрацією відповідного статусу ВПО, видачі довідок, розміщенню та роздачі гуманітарної допомоги, оформленню виплат тощо [2, с. 609].

Органи місцевого самоврядування займаються ліквідацією наслідків бойових дій відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 423, яка визначає процедуру здійснення обстеження об'єктів, які були пошкоджені через війну та відповідно вносить зміни до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва [4].

Варто також зазначити, що діяльність органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні має свої недоліки. Зокрема, це стосується недосконалого нормативно-правового регулювання їх функціонування, відсутність чіткого розподілу повноважень між військовими адміністраціями та місцевими радами, недостатнє фінансування через зменшення надходжень до місцевих бюджетів. Існує також проблема щодо наявності недостатньо прозорих механізмів контролю муніципальних органів під час закупівель або розподілу гуманітарної допомоги. Дана обставина, як зазначає І. А. Городецька створює підвищену небезпеку вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення [5; 6].

Таким чином, для збереження демократичності та ефективності такого інституту як місцеве самоврядування в реаліях війни необхідно: ухвалення нормативно-правових актів, що регулювали б діяльність муніципальних органів, враховуючи специфіку їх роботи в умовах воєнного стану; встановлення чітких механізмів взаємодії між місцевими органами та військовими адміністраціями; впровадження електронних систем звітності для відстеження використання бюджетних коштів; забезпечення громадського контролю за гуманітарними програмами та закупівлями.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 8 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.03.2025).

2. Скоморовський О. М. Особливості реалізації місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 608–609. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/147> (дата звернення: 11.03.2025).

3. Мороз В. О. Повноваження органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні: законодавче регулювання та проблеми реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 396–398. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/97> (дата звернення: 12.03.2025).

4. Про внесення змін до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва : Постанова Каб. Міністрів України від 05.04.2022 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.03.2025).

5. Городецька І. А. Корупційні ризики в діяльності органів публічної влади: поняття, ідентифікація, заходи усунення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 8 (30). С. 7–12.

6. Городецька І. Корупціогенні фактори в системі державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 157–162.

Родік Т. П.,
старший викладач
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЄВРОПЕЙСЬКУОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

Кожна демократична країна приділяє істотну увагу дотриманню й забезпеченню прав людини. Повномасштабне вторгнення росії на територію України у лютому 2022 року, ведення бойових дій проти українського народу поставили на передній план порядку денного питання збереження життя людини, а також відновлення суверенітету та територіальної цілісності України.

Воєнні дії, які веде росія на території нашої держави, супроводжуються, зокрема, застосуванням заборонених засобів і методів ведення війни, систематичним порушенням інших норм гуманітарного права, призводять до масових порушень прав цивільного населення, таких як тортури, позбавлення свободи, знищення майна, злочини проти статевої свободи та недоторканості та ін. Особлива увага зосереджена на

Європейському суді з прав людини, діяльність якого відіграє значний вплив на розвиток національної правової системи України.

4 квітня 2023 року Рада ООН з прав людини схвалила оновлену Резолюцію «Ситуація з правами людини в Україні внаслідок російської агресії», яка передбачає «розслідування всіх ймовірних порушень та зловживань прав людини, порушень міжнародного гуманітарного права та пов'язаних з ними злочинів в контексті російської агресії проти України, а також встановлення фактів, обставин та першопричин таких порушень та зловживань» [1].

Важливими елементами резолюції є заклик до російської федерації припинити незаконні насильницькі переміщення та депортацію цивільних осіб та інших осіб, які перебувають під захистом, у межах України чи до російської федерації, зокрема, дітей, у тому числі дітей з дитячих закладів, дітей без супроводу та дітей, розлучених із сім'єю, та вимога забезпечити безперешкодний, негайний, тривалий і безпечний доступ до них представникам і персоналу визначених міжнародних правозахисних та гуманітарних механізмів, надати достовірну та вичерпну інформацію про кількість і місцеперебування цих цивільних осіб, а також забезпечити гідне поводження з ними та їхнє безпечне повернення. Крім того, Рада ООН з прав людини закликала російську федерацію надати негайний доступ представникам міжнародних правозахисних та гуманітарних механізмів до всіх військовополонених, насильно утримуваних та депортованих осіб.

Одним із завдань, які постали перед нашою державою на тлі збройної агресії РФ, є необхідність створення механізму, який допоможе притягти всіх винних у цій війні до відповідальності, забезпечивши цим дотримання фундаментального принципу невідворотності покарання.

Серед засобів боротьби мають бути основоположні принципи та критерії, закріплені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, і практика їх тлумачення Європейським судом з прав людини.

Виникнення умов для застосування Україною як державою-учасницею Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає відступ від зобов'язань під час війни. У такому разі на органи державної влади покладається завдання ретельно оцінювати (а на національні суди – перевіряти) необхідність обмеження прав і свобод

людини щодо легітимності, співрозмірності та пропорційності таких обмежень.

Війна як явище, що завжди супроводжується насильницькими злочинами та руйнуваннями, потребує напрацювання ефективного й доступного регламентованого порядку реституції, щоб кожен громадянин, який зазнав шкоди від війни, отримав відповідне відшкодування. Із цією метою Рада Європи створила Реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України.

Національними судами України постійно застосовуються конвенційні стандарти у своїй практиці. Зокрема, Верховний Суд України готує та публікує огляди найважливіших рішень ЄСПЛ. Верховний Суд продуктивно комунікує з ЄСПЛ за допомогою платформ «Superior Courts Network» і «Knowledge Sharing platform». «ВС у межах своєї компетенції продовжує діяльність щодо забезпечення виконання рішень ЄСПЛ, ухвалених щодо України, та недопущення можливих порушень у майбутньому» [2].

Кожна сучасна держава з демократичною формою правління на рівні національних конституцій та інших нормативно-правових актів закріпила права, свободи й обов'язки людини та громадянина, механізми їх реалізації та захисту [3, с. 32].

Наявність та функціонування дієвих механізмів реалізації, гарантування та захисту прав людини є ознакою правової держави.

Вироблення ефективного конституційно-правового механізму реалізації, гарантування та захисту прав людини для нашої країни є одним з найбільш важливих питань у порядку денному. Роль конституційних гарантій захисту та конституційних правозахисних механізмів у забезпеченні всього комплексу основоположних прав людини у цій царині є надважливою. Необхідно зауважити, що збройна агресія російської федерації змусили весь державний механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина перейти до функціонування за правилами правового режиму воєнного стану.

Право на захист може бути реалізоване за допомогою національного (з певними особливостями для кожної країни) та міжнародного (є однаковим для всіх незалежно від національності та громадянства) законодавства про механізми захисту прав людини.

Розгляд скарг застосовується за допомогою судових процедур, а також універсальних правозахисних механізмів щодо встановлення факту порушення прав і свобод людини. Громадянин користується міжнародним захистом лише тоді, коли всі наявні внутрішньодержавні засоби захисту вичерпані. Заявити про порушене право можна лише після використання цього механізму на державному рівні. Органами, які розглядають такі скарги, є, наприклад, регіональні суди з прав людини – Європейський суд з прав людини, Комісія з прав людини та народів, Міжамериканський суд з прав людини, Міжурядова комісія з прав людини.

Європейська правозахисна система стала новим механізмом гарантування захисту прав людини. Право на звернення до Європейського суду з прав людини стало принципово новим, що відрізняє компетенцію цього органу від інших міжнародних органів, котрі розглядали спори лише між державами.

Практика Європейського суду з прав людини містить низку положень, сформульованих під час розгляду справ щодо воєнних дій та збройної агресії. Однією з найвідоміших в цьому відношенні є справа «*Cyprus v. Turkey*» [4], за якою було ухвалено рішення про справедливу сатисфакцію у розмірі тридцяти мільйонів євро (щодо компенсації моральної шкоди, заподіяної родичам зниклих безвісти осіб). Водночас, навіть аналіз зазначеної справи свідчить про наявність складних питань, які потребують вирішення в контексті забезпечення прав людини в особливих умовах (зокрема, ведення бойових дій).

Таким чином, в умовах війни Європейський суд з прав людини залишається інституцією, що виступає гарантом реалізації положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У практиці цього Суду є рішення, у яких розглядаються як міждержавні справи, так і індивідуальні. Отже, в умовах війни Європейський суд з прав людини залишається інституцією, яка виступає гарантом виконання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У практиці цього Суду є рішення, у яких розглядаються як міждержавні справи, так і індивідуальні.

Список використаних джерел:

1. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період : матеріали наукового семінару (23 червня

2022 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів . ЛьвДУВС, 2023. 253 с.

2. Мамалуй О. Права людини та конвенційні зобов'язання в умовах війни: судді ВС долучилися до міжнародного форуму з практики ЄСПЛ. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/153> (дата звернення: 26.03.2025).

3. Пащенко О. Європейські стандарти у галузі прав людини: реалії та перспективи українського законодавства. *Право України*. 2006. № 4. С. 32–35.

4. Judgment in the Case of Cyprus v. Turkey. 2001. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=381> (дата звернення: 26.03.2025).

Романенкова А. Ю.,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра

Науковий керівник: Білоус Т. Й.,

кандидат юридичних наук, доцент

Державний податковий університет

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗМЕЖУВАННЯ ІДЕЇ ТА ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Динамічний розвиток суспільних відносин і поява нових результатів творчої діяльності постійно зумовлює необхідність переосмислення усталених підходів до розуміння окремих правових категорій. Справедливий баланс між свободою творчості та охороною творчих результатів зумовлює актуальність проблеми розмежування ідеї та форми її вираження в авторському праві.

Як відомо, першим етапом появи нового об'єкта авторського права є ідея. Однак, чинним законодавством передбачено, що охорона об'єктів авторського права не поширюється на ідеї (ст. 7 ЗУ «Про авторське право і суміжні права») [1]. У цьому контексті варто погодитись із думкою Т. Коваленка, який вказує на те, що авторське право надає охорону способу вираження таких ідей. Вираженням є унікальне, тобто, оригінальне, поєднання слів, музичних символів (нот), кольорів, форм тощо [2]. Це означає, що основою багатьох творів може бути однакова ідея, проте вони будуть охоронятися авторським правом лише тоді, коли автор виразить певну ідею своїм неповторним способом.

Натомість, правова охорона поширюється на форму вираження твору (ст. 7 ЗУ «Про авторське право і суміжні права») [1]. Таким чином, будь-яка ідея, навіть якщо вона унікальна й оригінальна, не підлягає захисту авторським правом, доки не набуде конкретної форми. Це цілком обґрунтований підхід, адже майже кожен твір так чи інакше спирається на вже існуючі ідеї. Саме тому основи авторського права передбачають вільний обіг ідей і виключають можливість встановлення на них монополії.

Форма вираження твору у доктрині авторського права України розглядається як об'єктивна форма втілення твору, яка може бути відтворена та сприйнята органами чуття [3, с. 147]. Проте, як відомо, люди здатні сприймати навколишній світ за допомогою п'яти основних органів чуттів: 1) вуха (слух); 2) очі (зір); 3) шкіра (дотик); 4) ніс (нюх); 5) язик (смак).

Таким чином, постає питання, чи може авторське право охоплювати не лише традиційні форми вираження твору (текст, зображення, звук), а й такі форми, що сприймаються іншими органами чуття – наприклад, ароматичні композиції чи гастрономічні твори?

У світовій юридичній практиці питання охороноздатності нестандартних об'єктів авторського права, зокрема, запахів та смаків, залишається дискусійним. Як приклад, можна навести рішення Європейського Суду Справедливості від 13 листопада 2018 року у справі № C-310/17 (*Levola Hengelo BV v Smilde Foods BV*). Апеляційний суд Арнему-Леувардену (Нідерланди) розглядав скаргу компанії *Levola Hengelo BV* на рішення суду першої інстанції у справі про порушення прав інтелектуальної власності на смак харчового продукту *Heksenkaas* (спред із вершкового сиру та свіжих трав).

Європейський Суд Справедливості зазначив, що для отримання охорони авторським правом об'єкт має бути виражений так, щоб його можна було ідентифікувати з достатньою точністю й об'єктивністю, навіть якщо він не має постійної форми. Однак смак харчового продукту не відповідає цим критеріям згідно з Директивою 2001/29. Крім того, сучасний рівень наукового та технічного розвитку не дозволяє точно й об'єктивно ідентифікувати смак продукту та дозволив би відрізнити його від смаку інших продуктів того ж типу. Як результат, Суд дійшов висновку, що Директива 2001/29 не передбачає можливості захисту смаку продукту

авторським правом. Водночас Суд зазначив, що його рішення базується на чинному рівні науково-технічного розвитку, який у майбутньому може змінитися [4].

Отже, авторські права на твір виникають лише з моменту набуття об'єктивного зовнішнього вираження цієї ідеї. При цьому, попри достатнє, на перший погляд, трактування охорони об'єктів авторського права, питання розмежування ідеї і об'єктивної форми вираження, а також єдине розуміння цих понять через сприйняття чуттями людини відсутнє, що призводить до юридичної невизначеності. У зв'язку з цим, виникає потреба у розвитку та уточненні правових підходів до визначення об'єктивності форми вираження відповідно до законодавства. Це також допоможе вирішити питання щодо точності та однозначності сприйняття об'єкта інтелектуальної власності як ключового критерію його об'єктивності.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n650> (дата звернення: 9.03.2025).

2. Коваленко Т. Плагіат: види та відповідальність. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. №4. С. 36.

3. Дроб'язко В. С. Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 512 с.

4. Рішення суду ЄС у справі № с-310/17 «Levola Hengelo BV проти Smilde Foods BV» від 13 листопада 2018 року. URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/rishennia_Levola-Hengelo_BV.pdf (дата звернення: 9.03.2025).

Хомінець Т. В.,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра

Науковий керівник: Геєць І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ТРУДОВОГО ПРАВА ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Професор Г. Чанишева зазначає, що міжнародно-правове регулювання праці виступає як встановлена міжнародними договорами

(актами) система стандартів щодо регулювання праці, яку держави, що приєдналися до відповідного міжнародного договору (ратифікували його), використовують в національному трудовому законодавстві. Суб'єктами міжнародно-правового регулювання праці є ООН та її спеціалізований орган МОП, а також різні об'єднання держав: Рада Європи, Європейський Союз, Співдружність Незалежних Держав, Організація економічної співпраці та розвитку [1, с. 221].

У рамках ООН закріплено основні права людини у сфері праці. Саме правові документи ООН, у яких отримали програмне та нормативне закріплення трудові права, стали фундаментальними в процесі формування правової моделі міжнародних трудових стандартів [2, с. 3]. Саме правові документи ООН, які за своєю природою мають універсальний характер, а це — Загальна декларація прав людини, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966 р.), Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок (1979 р.), Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих мігрантів та членів їх сімей (1990 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.) створили формальні передумови для такого моделювання і впорядкування нормотворчої діяльності МОП у другій половині ХХ ст.

Також окрім конвенцій МОП було прийнято ряд нормативних документів у сфері управління та організації праці рекомендаційного характеру. До них можемо віднести: Рекомендацію щодо колективних договорів (1951 р.), Рекомендацію про добровільне примирення й арбітраж (1951 р.), Рекомендацію про трудові відносини на державній службі (1978 р.), Рекомендацію про адміністрацію праці (1978 р.) тощо.

Як зазначає В. Стаценко: «Норми цих Конвенцій і Рекомендацій в сукупності створюють цілісну систему правового забезпечення соціального партнерства і служать юридичною основою для організації ефективно діючої системи соціального партнерства на національному рівні» [3, с. 43].

Крім того, міжнародно-правові стандарти у сфері праці та трудових відносин визначаються як впорядкована система міжнародних норм та принципів, розроблених на основі взаємних угод між державами щодо питань, пов'язаних із визнанням та закріпленням основних прав людини у сфері праці.

У свою чергу, основним діючим джерелом сучасного трудового законодавства України є чинний Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. Отже, зазначений джерельний базис МОП формує сучасне українське трудове законодавство не лише в цілому, але й за його окремими, конкретно-предметними напрямками.

Ф. Цесарський стверджує, що сучасний шлях розвитку українського трудового законодавства в напрямі його гармонізації з нормами міжнародного права щодо впорядкування регламентації трудових договорів можливий виключно з урахуванням традицій (та через юридично обов'язкове виконання) міжнародно-правового регламентування цього інституту трудового права [4, с. 102].

Таким чином, Україна вже імплементувала значну частину міжнародних трудових стандартів загального характеру в національне законодавство. Однак залишаються невирішеними питання, пов'язані з імплементациєю наднаціональних спеціалізованих трудових стандартів у сферах транскордонних трудових відносин, аутсорсингу, кадрового забезпечення, соціальних і пенсійних виплат та страхування працівників, нострифікації документів у сфері праці тощо.

Список використаних джерел:

1. Чанишева Г. І. Колективні відносини у сфері праці: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2001. 418 с.

2. Золотарьова О. А. Міжнародне трудове право. Електронний навчально-методичний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Одеського інституту МАУП. ОІ МАУП, 2021. 45 с.

3. Стаценко В. Правотворча та правозахисна діяльність Міжнародної Організації Праці у сфері соціального партнерства та її значення для пострадянських держав. *Профспілки України*. 2001. № 4 (112). С. 41–46.

4. Цесарський Ф. А. Співвідношення норм національного трудового права й міжнародно-правових актів у регулюванні інституту трудового договору. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 119. С. 102–109.

Шевченко О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент
Державний торговельно-економічний університет

РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ВАЖЛИВА ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ (НА ПРИКЛАДІ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СФЕРОЮ)

В управлінській сфері сьогодні часто торкаються питання регулювання. Так, особливості функції регулювання у фінансовому праві розглянуто А. А. Коваленком [1], особливості правового регулювання регуляторної діяльності НБУ досліджувала Г. С. Гудкова [2] тощо. У працях дослідників використовуються різні поняття пов'язані з регулюванням: «регуляторна функція», «функція регулювання», регулювання ототожнюють із наглядом. На наш погляд, для розуміння суті регуляторної функції чи функції регулювання, варто зупинитися на теоретичному визначенні цього поняття та дослідити застосування цієї функції на прикладі управління банківською сферою.

Дієслово «регулювати» трактують як «впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі» [3]. У словнику синонімів української мови серед слів-синонімів до дієслова «регулювати» відносять дієслова «впорядковувати», «керувати» [4, с. 354]. Іменник «регулятор» (одне із поданих визначень у словнику) «те, що регулює, спрямовує що-небудь» [5]. Тут важливо відмітити, що спрямування роботи різних органів в системі управління відіграє важливу роль та широко застосовується на рівні органів виконавчої влади.

Термін «регулювання» як словосполучення, закріплений у законодавстві України, і трактується наступним чином:

– «державне регулювання діяльності з надання фінансових та супровідних послуг (далі – державне регулювання) – здійснення державою з метою захисту прав і законних інтересів клієнтів заходів щодо створення та вдосконалення системи норм, якими визначаються загальні принципи діяльності з надання фінансових та супровідних послуг, що регулюють діяльність надавачів фінансових та супровідних послуг, встановлюють порядок здійснення нагляду за здійсненням діяльності з надання фінансових та супровідних послуг, встановлюють відповідальність за порушення законодавства, що регулює відносини між учасниками ринку фінансових послуг» [6, п. 9. ст. 1];

– «банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства» [7, ст. 1].

Отже, термін «державне регулювання...» чи «банківське регулювання» пов'язані зі створенням, зміною (заради вдосконалення) норм права. Ці норми визначають засади діяльності надавачів фінансових послуг, встановлюють порядок нагляду, відповідальність за порушення галузевого законодавства.

Як зазначає Коваленко А. А., «Призначення регулятивної функції права в тому, щоб закріпити суспільні відносини, що виникли, а у разі потреби породжувати нові відносини, необхідні для повноцінного соціального розвитку, надаючи їм характер правових» [1, с. 50]. Як ми бачимо, регулятивна функція Національного банку України призначена закріплювати суспільні відносини у фінансовій сфері та пов'язана із забезпеченням прав людини та громадянина (що реалізується, в тому числі, через встановлення відповідальності).

У Законі України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» наявне пояснення, хто в цій сфері виступає як «регулятор». Такими є «Національний банк України або Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку згідно з розподілом повноважень, визначеним цим Законом» [8, п. 47, ст. 1]. Отже, у сфері фінансових послуг Національний банк виступає регулятором і здійснює функції регулювання. Варто звернути увагу, що у фінансовому законодавстві за останні кілька років було внесено значні зміни і доповнення до існуючих законів та прийняті нові, так, наприклад, вище згаданий закон прийнятий у 2021 році. Аналіз законодавчої бази підтверджує посилення ролі НБУ як регулятора.

На офіційному сайті Національного банку України, розкриваючи суть регулювання, заявлено, що: «Національний банк створює правове поле банківської діяльності. Ми (НБУ – Шевченко О. В.) видаємо нормативні документи, які регламентують створення та діяльність банків, їхні взаємовідносини з вкладниками та кредиторами та відповідальність перед державою та клієнтами. Так ми забезпечуємо конкурентне середовище в банківському секторі» [9].

Отже, функція регулювання передбачає нагляд у відповідній сфері (у нашому випадку – банківській сфері), включає нормотворчу діяльність органів управління, що застосовують функцію регулювання (в тому числі вдосконалення міри відновідальності). Регулювання як функція управління дозволяє спрямовувати діяльність приватних суб'єктів в межах сфери управління органу державної влади. Вище викладене дозволяє зробити висновок, що функція регулювання є однією із важливих функцій державного управління.

Список використаних джерел:

1. Коваленко А. А. Особливості регулятивної функції фінансового права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2019 № 38. С. 50–53. URL: DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.38.12>.
2. Гудкова Г. С. Регуляторна діяльність національного банку України: особливості правового регулювання. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2021. Вип. 6. С. 60–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2021_6_15.
3. Регулювати. *Словник UA: портал української мови та культури* (дата звернення: 12.02.2025) URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8>.
4. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 3-тє вид., опрацьоване і доповн. Львів : БаК, 2008, 512 с.
5. Регулятор. *Словник UA: портал української мови та культури* (дата звернення: 12.02.2025) URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%82%D0%BE%D1%80>.
6. Про фінансові послуги та фінансові компанії: *Закон України* від 14.12.2021 № 1953-IX (станом на 15.02.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.
7. Про Національний банк України: *Закон України* від 20.05.1999 № 679-XIV (станом на 15.02.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.
8. Про фінансові послуги та фінансові компанії: *Закон України* від 14.12.2021 № 1953-IX (станом на 15.02.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

9. Регулювання. *Офіційний сайт Національного банку України* (дата звернення: 12.02.2025) URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/about#section-5>.

Штепка М. М.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПОТЕРПІЛОЇ СТОРОНИ В ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ ЄС ТА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ФОРС-МАЖОРУ

В умовах сучасної глобальної економіки, коли договірні відносини зазнають системного впливу різних непередбачуваних обставин – від пандемій та військових конфліктів до фінансових криз та природних катастроф, – відсутність належного законодавчого регулювання інституту форс-мажору, особливо у контексті правового механізму захисту сторони-кредитора, примножує кількість судових спорів та створює загальну правову невизначеність.

В Україні чинне договірне право не містить комплексних механізмів захисту кредитора у випадку невиконання зобов'язань боржником через дію непереборної сили. Це питання здебільшого вирішується на рівні судової практики та контрактного регулювання, а в науковій доктрині відсутній єдиний підхід щодо його правової природи та наслідків.

Більше того, у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) не передбачено жодного положення щодо обов'язку боржника повідомляти кредитора про перешкоди у виконанні договору (окрім негайного повідомлення про загрозу знищення предмета договору застави, передбаченого ч. 3 ст. 587 ЦК України), тоді як такі вимоги закріплені у міжнародних актах, зокрема, Принципах європейського договірного права (PECL), Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, а також Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (CISG). Господарський кодекс України (далі – ГК України), який містить вимогу щодо повідомлення боржником про неможливість виконання зобов'язання (ч. 2 ст. 205, ч. 2 ст. 226) і передбачає модель відповідальності, більш наближену до європейського

договірному праву, втратить чинність 28 серпня 2025 року. Однак нове законодавство не пропонує ефективних альтернативних зсобів, що лише загострює проблему правової невизначеності у цій сфері.

Якщо аналізувати національне договірне право, то відповідно до ч. 1 ст. 617 ЦК України, особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Аналогічний підхід щодо звільнення боржника від відповідальності за невиконання договірною зобов'язання закріплено в наступних статтях ЦК України, зокрема в положеннях щодо договору купівлі-продажу (ч. 2 ст. 679), договору про надання послуг (ч. 1 ст. 906), договору перевезення (ч. 1 ст. 922), договору зберігання (ч. 2 ст. 950) та договору управління майном (ч. 2 ст. 1043).

Разом з тим, повідомлення кредитора про виникнення перешкоди та її вплив на здатність виконувати зобов'язання боржником передбачено лише в одній статті Кодексу. За змістом ч. 3 ст. 578 ЦК України визначено обов'язок негайно повідомляти другу сторону договору застави про виникнення загрози знищення або пошкодження предмета застави. Жодна інша стаття не закріплює аналогічного обов'язку сторони боржника для інших видів договорів.

Згідно з ч. 2 ст. 205 ГК України, зобов'язана сторона повинна негайно повідомити про неможливість виконання зобов'язання управлену сторону, а таке повідомлення не звільняє зобов'язану сторону від відповідальності за невиконання зобов'язання. Хоча цей підхід відрізняється від цивілістичного, зазначені положення незабаром втратять чинність, а чинна редакція все ж не забезпечує належного рівня правових гарантій для захисту інтересів кредитора в договірних зобов'язаннях.

Аналіз зазначених положень свідчить про те, що законодавець зосередився переважно на захисті інтересів боржника, не передбачивши належних правових механізмів для забезпечення прав та інтересів кредитора.

У свою чергу, договірне право ЄС, зокрема в ч. 3 ст. 8:108 Принципів європейського договірною права (PECL) встановлює, що боржник зобов'язаний переконатися, що повідомлення про перешкоду та її вплив на виконання отримане контрагентом упродовж розумного строку після того, як боржник дізнався або повинен був дізнатися про ці обставини. У разі

недотримання цього обов'язку інша сторона має право на відшкодування збитків, завданих внаслідок ненадходження такого повідомлення.

Аналогічний підхід міститься у Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. Відповідно до ч. 3 ст. 7.1.7, боржник, який не може виконати зобов'язання через непереборну силу, повинен своєчасно поінформувати іншу сторону про виникнення такої перешкоди та її вплив на виконання. Невиконання цього обов'язку тягне відповідальність за збитки, що виникли через несвоєчасне повідомлення.

Згідно з ч. 4 ст. 79 Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (CISG), сторона, яка не виконує свого зобов'язання, зобов'язана повідомити іншу сторону про наявну перешкоду та її вплив на можливість виконання договору. Якщо таке повідомлення не буде надане у розумний строк після того, як боржник дізнався або повинен був дізнатися про перешкоду, він несе відповідальність за збитки, завдані внаслідок його відсутності.

Окрему увагу варто звернути на положення Принципів європейського договірної права (PECL) стосовно засобів правового захисту потерпілої сторони в контексті форс-мажору. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 8:101 PECL, у разі, коли невиконання зобов'язання стороною є виправданим відповідно до ст. 8:108 (через дію непереборної сили), потерпіла сторона має право на застосування будь-якого з можливих засобів правового захисту, за винятком вимоги про виконання зобов'язання та відшкодування збитків.

Оскільки ч. 2 ст. 8:101 PECL виключає можливість застосування виконання зобов'язання та відшкодування збитків як засобів правового захисту потерпілої сторони, розглянемо інші положення глави дев'ятої PECL. У випадку дії непереборної сили можна застосувати такі альтернативні заходи правового захисту для кредитора:

1. Право на утримання виконання договору (ст. 9:201 PECL). Потерпіла сторона (кредитор), яка зобов'язана здійснити виконання одночасно або після іншої сторони (боржника), може притримати своє виконання допоки інша сторона (боржник) не виконає зобов'язання або запропонує його виконання в майбутньому. Наприклад, якщо виробник не може виконати поставку продукції через руйнування своїх виробничих потужностей, покупець може утримати свою оплату до відновлення виконання зобов'язання або узгодження нових термінів.

2. Право на припинення договору (ст. 9:301 – 9:304 PECL). Потерпіла сторона (кредитор) має право розірвати договір у разі, якщо невиконання з боку іншої сторони (боржника) є суттєвим. Наприклад, якщо за договором капітального будівництва підрядник не встигає виконати будівельні роботи і це призводить до значного запізнення в здачі об'єкта, замовник може припинити договір як результат суттєвого порушення, що перешкоджає досягненню мети договору.

3. Право на зменшення ціни договору (ст. 9:401 PECL). Потерпіла сторона (кредитор), яка приймає виконання зобов'язання, що не відповідає договору, має право на пропорційне зменшення ціни виконання за договором. Якщо потерпіла сторона має право на зменшення ціни договору, але вже сплатила суму, що перевищує зменшену суму, така сторона може стягнути різницю перевищення з іншої сторони (боржника). Наприклад, якщо поставлений товар має дефекти, які не дозволяють використовувати його за первісною метою, покупець має право на зменшення ціни пропорційно до втрат від дефектів товару. У разі вже здійсненої оплати, покупець може вимагати від постачальника повернення різниці між сплаченою ціною та реальною вартістю товару.

Отже, відсутність чіткої законодавчої регламентації правових механізмів захисту сторін при форс-мажорі потребує змін. Для вдосконалення договірних прав пропонується внести зміни до ЦК України, зокрема передбачити обов'язок боржника інформувати кредитора про перешкоди для виконання зобов'язань та визначити механізм захисту прав кредитора. Це може включати альтернативні засоби правового захисту, як-от право на утримання виконання договору, право на припинення договору та право на зменшення ціни.

Гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами, зокрема, шляхом імплементації положень PECL, сприятиме забезпеченню правової визначеності, стабільності та розвитку договірних відносин, що стане важливим кроком до інтеграції української правової системи в європейське правове співтовариство.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.03.2025).

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 20.03.2025).

3. Principles of European Contract Law (PECL) / Lando O., Beale H. (Eds.). 1999–2002. URL: https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl/#head_144(дата звернення: 22.03.2025).

4. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT). 2016. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016/>(дата звернення: 23.03.2025).

5. United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG), 11 April 1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (дата звернення: 23.03.2025).

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Матеріали
ХІ Всеукраїнської наукової конференції
(м. Умань, 28 березня 2025 р.)

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 2.04.2025 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 4,06

Тираж 100 прим. Замовлення № 475

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Небесної Сотні 1/2

Свідоцтво суб'єкта видавничої

справи ДК № 2521 від 8.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com

vizavi003@gmail.com